МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Миколаївський національний університет ім. В.О. Сухомлинського

Криленко В.І.
Ясинська Н.А.
Кравчук Л.С.
Січко С.М.
Колеватова А.В.

ПАРАДИГМА ТА ЕМПІРИКА ФІНАНСІВ В КОНТЕКСТІ СВІТОВИХ ТА РЕГІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВИКЛИКІВ

Монографія

Миколаїв-2017

Криленко В.І.

ПАРАДИГМА ТА ЕМПІРИКА ФІНАНСІВ В КОНТЕКСТІ СВІТОВИХ ТА РЕГІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВИКЛИКІВ: моногр. / За заг. ред. Н.А. Ясинської, С.М. Січко; кол. авт. Криленко В.І., Н.А. Ясинська, Л.С. Кравчук, С.М. Січко, А.В. Колеватова…… – 2017. – 3… с.

Розглянуто та ухвалено на засіданні вченої ради факультету економіки МНУ ім. В.О.Сухомлинського (протокол №15 від 19.06.2017 р.)

Монографія підготовлена відповідно до науково-дослідної теми «Теоретико-методологічні засади функціонування та розвитку фінансової інфраструктури регіону». Найвагомішими науковими здобутками монографії стали: сформульовано теоретико-методологічне обґрунтування трактування архітектури фінансової системи відповідно до фінансової інфраструктури регіону в умовах глобалізації, унікальність трактування заснована на визначенні сучасної структури національної економіки, яка за складом відповідає світовим аналогам та вимогам в межах пріоритетності кількісного збільшення та доступності фінансових ресурсів до усіх суб`єктів фінансової системи; удосконалено структуру фінансової системи відповідно до форми організації фінансових процесів в межах національної економіки на різних рівнях взаємодії, класифікацію суб`єктів фінансової системи із виокремленням таких суб`єктів, які у поточній фінансовій практиці набувають більшого значення в контексті економічного розвитку, теорію формально-неформальних фінансових відносин; набуло подальшого розвитку обґрунтування можливостей здійснення трансформацій у складі та діях органів фінансових інфраструктури; набуло подальшого розвитку теоретичне узагальнення фінансової еволюції за етапами, передумовами, чинниками та наслідками.

ЗМІСТ

ВСТУП

1. Парадигма регіонального фінансового розвитку в контексті глобалізаційних економічних викликів

1.1.Значення еволюції глобальної економіки в розвитку фінансової теорії

1.2.Концепти розвитку фінансової інфраструктури регіону

1.3.Методологічні засади та емпірика функціонування та розвитку секторальних суб'єктів фінансової інфраструктури

2. Концепція інституту державного управління в глобалізаційному розвитку фінансової інфраструктури

2.1. Значення інституту державного управління у розбудові фінансової теорії та практики

2.2. Регуляторна діяльність апарату державного управління в національному і регіональному економічному розвитку

2.3. Напрями державного впливу на розвиток фінансової інфраструктури країни та регіону

3. Управління соціогуманітарним розвитком на державному та місцевому рівнях на основі транскордонного співробітництва

3.1.Еволюція та особливості функціонування публічних фінансів в Україні

3.2.Прагматизація публічних фінансів в контексті бюджетної децентралізації

3.3.Практика державно-приватного партнерства в Україні

4. Вплив приватних фінансів на розвиток фінансової інфраструктури країни та регіонів

4.1. Значення фінансів суб'єктів господарювання у економічному розвитку України та регіонів

4.2.Інфраструктурні пропозиції фінансового ринку України та Миколаївської області

4.3.Розвиток фінансової практики управління особистими фінансами

ВИСНОВКИ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Сучасна цивілізаційна парадигма реалізується в межах фінансової еволюції, що стало результатом технологічної революції. Це вплинуло на архітектуру фінансової системи відповідно до фінансової інфраструктури регіону в умовах глобалізації. Відповідно, сучасний етап розвитку національної економіки переживає достатньо відповідальну частину еволюційного циклу. За останні роки в Україні відбулися фундаментальні зміни як внутрі економічного буття, так і поза його межами. Наразі Україна перебуває в епіцентрі безпрецедентної кризи, яка має різні риси: геополітичної невизначеності, глобальних економічних перетворень, визначення вектору економічної політики, принципів державного управління відповідно до світових аналогів, нових фінансових форм та правил функціонування акторів та стейкхолдерів таких відносин. Геополітична криза та наявність значного набору базових ресурсів нації природньо позначилися на рівні зацікавленості суб'єктів світової економіки, на формуванні нових або оновлених фінансових механізмів. Беззаперечним є й той факт, що від укріплення внутрішніх інститутів та покращення інвестиційного клімату країни до розв'язання проблем на світових енергетичних та товарних ринках, а також встановлення надійних і сталих торгових відносин зі всіма партнерами світової економіки і світового фінансового ринку, залежить успішність подальшого існування України як держави, країни, нації, народу. Безумовно, що алгоритми вирішення цих задач мають базуватися на футуристичному баченні країни. Відповідно, Україні необхідно побудувати широкий суспільний консенсус із визначеними концептами подальшого соціально-економічного й фінансового розвитку стосовно сталої стратегії модернізації, яка сприятиме її довгостроковій розбудові. Формування й реалізація цієї стратегії – це дві доволі масштабні та проблемні задачі. Передовсім, для успішного започаткування самої ідеї необхідні високопрофесійне керівництво і менеджмент, всеосяжна поінформованість суспільства та його підтримка із виокремленням ключових концептів й пріоритетів, ризиків та втрат, на які підуть різні соціальні страти суспільства. Відповідно має бути чітко прописаний новий соціальний договір на екстенсивно-інтенсивний фінансовий розвиток країни. Саме фінансовий розвиток має вирішальне значення при побудові інноваційної та інклюзивної економіки України.

При написанні монографії взяли участь наступні науковці:

перший розділ – д.е.н., доцент Ясинська Н.А., к.е.н. Січко С.М.;

другий розділ – д.е.н., доцент Криленко В.І., к.е.н. Колеватова А.В.;

третій розділ – к.е.н., доцент Кравчук Л.С., к.е.н. Колеватова А.В.;

четвертий розділ – д.е.н., доцент Ясинська Н.А., к.е.н. Січко С.М.

Формулювання вступу й висновків є результатом колективної праці авторів монографії.

1. ПАРАДИГМА РЕГІОНАЛЬНОГО ФІНАНСОВОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВИКЛИКІВ

1.1. Значення еволюції глобальної економіки в розвитку фінансової теорії

Світова економіка проходить через серію перетворень, які роблять майбутнє значною мірою невизначеним, складним і непередбачуваним. Деякі перетворення, такі як ліквідація наслідків світової фінансової кризи, є циклічними, інші, такі як демографічні процеси і швидке посилення взаємозв'язку, носять більш довгостроковий і структурний характер. Майбутнє визначається взаємодією цих перетворень. У результаті, екстраполяція минулого стає необхідною складовою для розуміння можливих напрямів удосконалення й деградації. Розвиток фінансів базується на еволюції соціально-економічних процесів та економічної теорії, чому передує фінансово-економічна практика функціонування усіх суб’єктів глобальної та локальних економік. Діюча світова фінансова система сформувалася під впливом кейнсіанської економічної теорії, а свій подальший і найбільш динамічний розвиток вона отримала під впливом неоліберальної концепції або, так званого, «глобального монетаризму». Глобальна економіка має свої ґенезу та етапи розвитку. Наразі, вона нараховує приріст в середньому 2,5% щороку і включає такі етапи:

допромислової революції – із превалюванням натуральних та первинно-господарських форм організації та розповсюдження соціально-економічних відносин відповідно до розширення географічних меж, встановлення торгово-транспортних шляхів, первинне накопичення капіталу;

промислової революції – інтенсифікація транспортних систем, ринку та технологій, поліпшення суден і техніки навігації, розвиток науки, первинний перерозподіл капіталу;

етап класичного «Золотого стандарту» – індустріалізація транспорту відповідно до науково-технічних відкриттів (парова машина, параплан тощо), первинне інтенсивне накопичення капіталу;

міжвоєнний період – подальше покращення та розширення транспортної інфраструктури на фоні розвитку інших галузей, у цей період відбувається зміна парадигми господарювання в межах світової економіки, провідні держави повертаються до регіонального рівня, вторинне накопичення і перерозподіл капіталу;

Бреттон-Вудський період – впровадження оновлених правил ведення

господарської діяльності в межах світової економіки: локалізація та «закриття» окремих економік та виокремлення домінуючих в іншому економіко-політичному блоці, третя стадія накопичення і перерозподілу капіталу, зміна форм останнього – виникнення фінансових інструментів і генезис фінансового ринку;

сучасний період – четверта стадія накопичення і перерозподілу капіталу через розвиток фінансового ринку, «відкриття» раніше «закритих» економік та інтенсифікації глобалізаційних процесів у світі; пришвидшення темпів передачі інформаційних і ресурсних потоків, торгова лібералізація та диференціація на фоні швидкого розвитку одних локальних економік та маргіналізації інших, фінансова глобалізація (фінансіалізація).

Прогрес глобалізації залежить від двох сил: технології, яка полегшує подорожі і зв'язок, та політичних відносин, що лежать в основі відкритого світу. Зрушення в технологіях зв'язку і транспорту співпали з прискоренням глобалізації та сприяли йому, зросла взаємозалежність країн внаслідок швидкого збільшення потоків товарів, послуг, капіталу і праці між ними, внаслідок чого значно прискорилося і поширення ідей та продукції культури.

За останні 50 років спостерігались глибокі зміни в обсязі, напрямках і характері міжнародної торгівлі: світова торгівля товарами і послугами швидко росла, чому сприяла лібералізація торгової політики по всьому світу.

З поширенням регіональних торгових угод значно більшу значимість придбали внутрішньорегіональні торгові потоки. Фактичним проявом успіхів глобалізаційних процесів через інтеграцію є створення міжнародних зон, організацій, союзів, асоціацій тощо. До найбільш відомих відносять Європейську асоціацію вільної торгівлі, Європейський союз, Північноамериканську зону вільної торгівлі (НАФТА), Організацію Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС) та ін. Учасники дев'яти найбільших міжнародних регіональних торгових блоків представлені нижче:

Європейський союз (ЄС) – Австрія, Німеччина, Великобританія (до 2016 р.), Італія, Ірландія, Франція, Іспанія, Португалія, Фінляндія, Швеція, Данія, Бельгія, Люксембург, Нідерланди, Греція;

Північноамериканська угода про вільну торгівлю (НАФТА) – США, Канада, Мексика;

Європейська Асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ) – Ісландія, Норвегія, Швейцарія, Ліхтенштейн;

Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (АТЕС) – Австралія, Бруней, Малайзія, Сінгапур, Таїланд, Нова Зеландія, Папуа-Нова Гвінея, Індонезія, Філіппіни, Тайвань, Гонконг, Японія, Південна Корея,

Китай, Канада, США, Мексика, Чилі, Перу, Росія, В`єнам;

МЕРКОСУР - Бразилія, Аргентина, Парагвай, Уругвай;

Південноафриканський комітет розвитку (САДК) – Ангола, Ботсвана, Лесото, Малаві, Мозамбік, Маврикій, Намібія, ПАР, Свазіленд, Танзанія, Зімбабве;

Західноафриканський економічний і валютний союз (ЮЕМОА) – Кот-Д'Івуар, Буркіна-Фасо, Нігерія, Того, Сенегал, Бенін, Малі;

Південноазійська асоціація регіонального співробітництва (СААРК) – Індія, Пакистан, Шрі Ланка, Бангладеш, Мальдіви, Бутан, Непал;

Андський пакт – Венесуела, Колумбія, Еквадор, Перу, Болівія;

Транс-Тихоокеанське партнерство (ТТП) – Австралія, Бруней, В`єтнам, Канада, Малайзія, Мексика, Нова Зеландія, Перу, США (до 2017 р.), Сінгапур, Чилі, Японія.

Для сучасних локальних економік характерна відкритість та залежність і взаємозалежність, для глобальної ж – вона є повною, врівноваженою системою, досконалою комбінацією техніко-технологічних можливостей та ресурсів. Тим не менш сучасна характеристика глобальної та локальних економік за основними регіонами є специфічною. Глобальна економіка знаходиться в стадії очікування за наявності значної кількості технологічних можливостей та повільних інвестицій і політики, слабкої продуктивності та проблем бізнесу (витрати на робочу силу, зростання відсоткових ставок, помірне зростання продуктивності праці та тимчасове зниження швидкості й якості виробничих процесів в динаміці). Поряд із цим до позитивних складових розвитку цієї економіки слід віднести стабільний регіональний та слабкий світовий попит, непорушну фінансову доларизацію, слабкі інвестиції на фоні повільного зростання продуктивності. Однак ортогональність позитивних та негативних характеристик має у найближчому майбутньому сформувати нові правила розвитку глобальної економіки.

Локальні економіки мають такі регіональні характеристики сучасного існування:

євро-зона – ймовірно відновлення економіки, внутрішній попит і експорт - основні рушійні сили нинішнього помірного відновлення. Трансформація, що має місце в Євросоюзі є наочним прикладом внутрішніх розв'язків поточних проблем, в т.ч. економічних;

азіатсько-тихоокеанський регіон – зростання в межах щорічних темпів розвитку економік Китаю, Індії і Південно-Східної Азії. У даному разі звертає увагу динаміка розвитку локальних економік Китаю та Індії за власне першочерговістю;

Латинська Америка – задовільний розвиток локальних економік з

перспективою підвищення економічного потенціалу за зростання продуктивності, вкладень в приватний сектор, залучення іноземних інвестицій, а також інтеграції неформального сектора в великі і сучасні бізнес-практики;

Африка – задовільний розвиток локальних економік з невизначеною політичною та інституційною перспективою.

Система розвитку глобальної економіки включає в себе міжнародну науково-технічну сферу; систему міжнародного виробництва; світовий ринок і міжнародну торгівлю (у т.ч. міжнародний трансфер технологій); міжнародну валютно-фінансову систему (табл. 1.1).

Розгортання системи відбувається по трьох основних напрямках:

дроблення системи;

ускладнення одного системного рівня (включення додаткових елементів, їх диференціація);

перехід в надсистему (закон розвитку Г. Альтшуллера).

Таблиця 1.1

Матриця системи розвитку глобальної економіки (СРГЕ) по трьох напрямках її розгортання [160]

Напрямки розгортання системи / Складові СРГЕ	дроблення системи	ускладнення одного системного рівня	перехід в надсистему
міжнародна науково-технічна сфера	Залучення все більшої кількості суб'єктів, їх розмежування по сферах діяльності відповідно до інтелектуальних ресурсів	Функціональна диверсифікація інноваційних продуктів, роботи технопарків, бізнес-інкубаторів, лабораторій	Єдина мобільна база даних науково-технічних розробок (обмежене коло користувачів, яке може змінюватися)
система міжнародного виробництва	Залучення все більшої кількості суб'єктів, їх розмежування по сферах діяльності відповідно до базових ресурсів	Інтеграція, дроблення, диференціація виробництва	Виникнення ТНК, інтеграційних об'єднань, міжнародних організацій, міжнародних фінансових інститутів, союзів
світовий ринок і міжнародна торгівля (у т.ч. міжнародна передача технологій)	Виникнення однієї, кількох товарних, інтелектуальних бірж, інтернет-магазинів	Торгівля товарами (перші держави-цивілізації), послугами, технологіями, знаннями (теперішній час)	Міжнародних поділ праці, мобільний рух факторів виробництва (окрім природних)
міжнародна валютно-фінансова система	Виникнення однієї, кількох валютних, фондових бірж. Поява біржових і позабіржових ринків	Виникнення первинних і вторинних ринків купівлі-продажу фінансових ресурсів. Розвиток інституційного та інфраструктурного середовищ	Інтеграція наднаціональних схем фінансових відносин, нових універсальних фінансових продуктів в національні фінансові системи

В умовах повного насичення результатами та процесами користування

продуктами власного виробництва (нових товарів, послуг тощо) у повсякденній домогосподарській, економічній, фінансовій, політичній та інших сферах діяльності, втрачається дослідно-пошукове прагнення до подальшого еволюційного розвитку. На зміну інтенсивності, яка супроводжує інноваційну економіку (період активного розвитку нових товарів, продуктів, послуг, ідей), приходить інертність членів суспільства – у даному разі економіка продовжує розвиватися на принципах «гальмівного шляху». Із врахуванням існування життєвого циклу у кожному процесі, в кожному товарі та послузі економічний розвиток в країні або державі супроводжується періодами високої, середньої та (або) низької ефективності. Розвиток природничих та точних наук дозволив людям полишити ідею божественного походження влади, але не змінив підхід людей до прагнення мати об'єкт інтересу, який поки не піддається логічному та науковому поясненню. Людська пошукова діяльність постійно збільшувала географію своїх досліджень та знань. Дана тенденція має місце і сьогодні. Підтримуючи думку О.П. Куцика стосовно того, що «глобалізація – це насамперед економічний синтез цивілізації…» слід зазначити [48]: за існування суспільної, економічної та фінансової цивілізаційних криз, які пережило людство протягом понад 5 тис. років, воно входить у наступну цивілізаційну кризу (рис. 1.1).

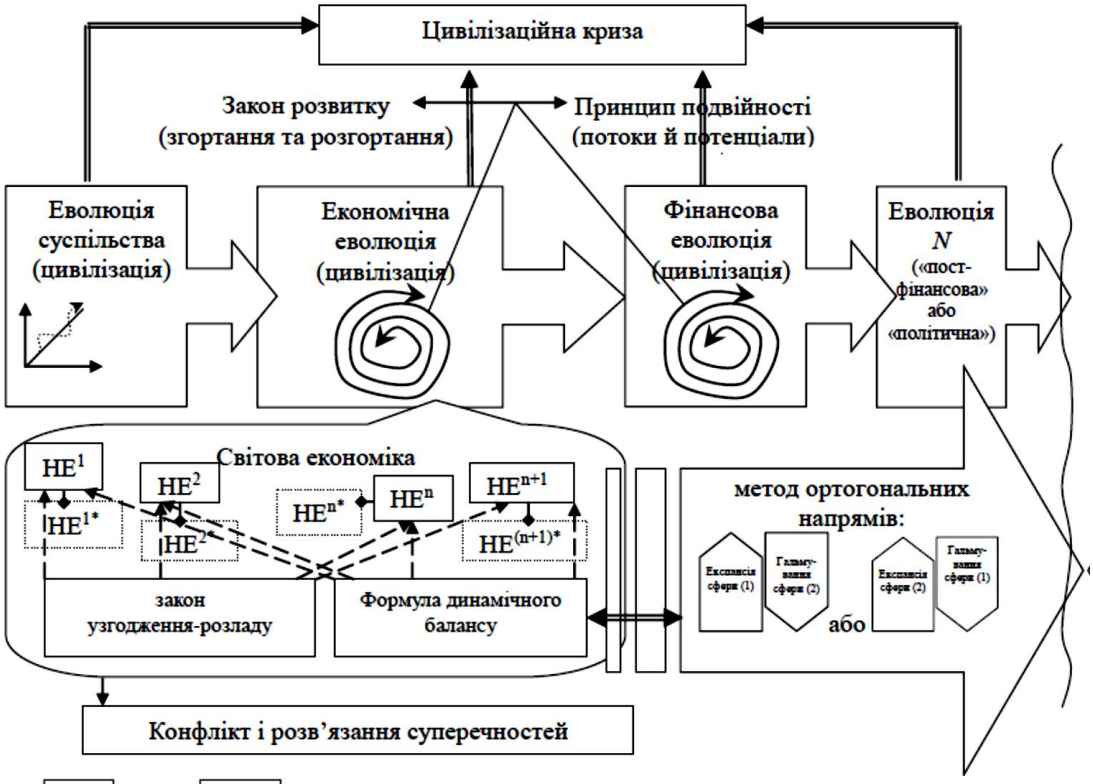

де $НЕ^n$ та $НЕ^{n*}$ - національні економіки у визначальному вигляді і в результаті зсуву точки рівноваги під впливом трансформаційних дій, відповідно.

Рис. 1.1. Система еволюційних процесів (поліпроблемний підхід) [160]

Наразі ця криза не має загальновизнаної назви, але їй притаманна така характерна риса, якій не були характерні інші – глобалізаційній вимір. Ця, нова, криза, маючи загальні глобалізаційні риси, буде мати індивідуальні регіональні особливості, які сукупно позначаться на кожній локальній економіці. Своєю чергою, ланцюговий принцип розповсюдиться і в межах кожної окремої локальної економіки.

Біосфера, поступово переходячи у ноосферу, зменшує географію непізнаного, але фактору несподіванки природу ніхто не позбавить. У науковій теорії такий процес носить назву світової егресії, яка має практичні наслідки дигресії. Люди навчилися попереджати природні катаклізми, але змінити або усунути їх не у людській владі. Такий склад речей змінив філософію віри, яка має також свої регіональні особливості.

Каузальний стан речей змушує суспільство розвивати сталі суспільно-політичні, соціально-економічні, культурні й духовні інститути. Суспільство, перебуваючи фундатором будь-яких змін, у періоди природньої, культурної, економічної або фінансової нестабільності формують квазісфери. В результаті цього виникають квазітовари, квазіпослуги та ерзацаналоги. Суспільство не однаково реагує на їх появу, існує також не однаковий доступ до ресурсів, які їх формують, та результатів (фінансових і соціальних), як кінцевого етапу й продукту перерозподільного процесу на ринку. Під впливом природничих явищ, які посилюють дію, у суспільстві відбувається розкол. Він супроводжується відділенням частини соціуму від державних центрів. У стародавні часи, означена частина соціуму мігрувала у нові місця і формувала нові поселення, поодинокі незгодні люди вели відлюдницький або мандрівний спосіб життя. У наш час таке «переформатування» є доволі проблематичним – зріс рівень вимог до учасників соціальних процесів; людина або група осіб, які незгодні зі сталою або новою господарською, політичною, культурною або державною політикою мають змінити підхід до власного буття та оточення або застосувати свої навички у нових умовах існування (у іншому самодостатньому суспільстві, чиї правила та устої суб’єктивно є більш конформні).

Такий стан речей був і є результатом еволюційних або революційних, природних або штучних процесів та є об’єктом дослідження теорії еволюційної економіки (рис. 1.2). Еволюція є адаптивна система, але люди так чи інакше знаходяться в соціальних системах. Вони постійно і заново створюють нові ієрархічні зв'язки, розвивають та вдосконалюють їх.

Рис. 1.2. Сфера інтересів еволюційної економіки [159]

Ці зв’язки можуть працювати в маленьких групах та системах. Але в чомусь більш складному – вони не можуть працювати. Тому, у суспільстві, яке переживає відповідні трансформації, формується соціальний вакуум. Люди, не маючи логічного пояснення реальним діям, прямими або опосередкованими учасниками яких вони стали, починають дослідно-пошукову діяльність істини. У глобальному вимірі завжди існували більш і менш розвинені соціальні групи, соціально-економічні, культурно-політичні і духовні спільноти різних історичних епох й суспільно-політичних устроїв. У даному разі доцільно виокремлювати та теоретично розмежовувати організацію суспільства, що володіє спеціальними механізмами управління і примусу, що встановлює правовий порядок на певній території, і яка володіє суверенітетом (держава), територію, що має певні політичні, кліматичні, культурні або історичні межі (країна) та історичну спільність людей, які складаються в ході формування спільності їх територій, економічних зв'язків, мови, деяких особливостей культури і характеру, які складають її ознаки (нація). Інститути держави є похідними від інститутів країни, які, у свою чергу, є похідними від інститутів нації. Сучасна наука виокремлює теорії зародження столиць (відповідно держав), країн та націй. Постулати цих теорій мають схожі та різні характеристики, закони, мають власні гіпотези та концепції. Але незалежно від історичної епохи або суспільно-політичного устрою, які панували у той чи інший період за існування соціального вакууму у суспільстві, її сусідні аналоги або власна державна еліта, скориставшись ним, нав’язують нову або власну політику формування й функціонування відокремлених соціальних груп, запровадивши цю політику в поточні правила та устої. Відповідно відбувається модернізація або трансформація класичних інститутів базового суспільства, які ініціюються іншими домінуючими групами.

Сучасні процеси трансформації та модернізації, як і у стародавні часи, мають спільний вектор – вектор розвитку, але його форми в кожному випадку різняться. Для модернізації характерне оновлення власне об’єкту відповідно до техніко-технологічних нововведень, вимог та сертифікації якості тощо або перехід від однієї історичної епохи до іншої, що стало результатом впровадження цих нововведень у господарські процеси. Дослідження історичної лінійки глобальних нововведень дозволяє стверджувати, що процеси впровадження інновацій у господарську діяльність людей здійснювалося із зростаючою інтенсивністю – у стародавні часи винайдення чогось нового та його масове використання займало кілька сотень років, у наші часи – усе коротший проміжок часу – до одного десятиліття.

Кожна цивілізаційна подія характеризується своїм інтервалом часу – від появи товару, виготовленого за новою технологією, до початку масового постійного використання його людством. Так, на достовірно датованому відрізку (з 1500 року н.е. до нашого часу) має місце лінійна залежність інтервалу реалізації цивілізаційних подій T від часу t:

$$T(\pm 20\%) = 1500 - 0{,}2 \cdot t \qquad (1.1)$$

Цей інтервал з плином часу лінійно скорочується, досягаючи приблизно до 2000 року ~5 років. Зокрема, важіль був віднайдений близько 1,5 тис. р. тому назад, вогонь – близько 1,42 млн р. тому назад, мова – 2 млн р.-450 тис. р. тому назад, колесо – остання чверть 5 тис. до н.е., алфавіт – XIX ст. до н.е., книгодрукування – близько 900-го р. н.е., інтернет – 1969 р. тощо. Це пов'язано із необхідністю прискорення процесів обігу виробничих ресурсів з метою отримання суб'єктами економіки додаткового продукту. Відповідно, процесам модернізації характерні риси збільшення якості та прискорення фінансово-господарських операцій.

Процеси ж трансформації передбачають набуття нових якісних та кількісних характеристик як окремих одиниць економіки, так і самої економіки за допомогою перетворення через поглинання, від'єднання або об'єднання організаційної форми структурної одиниці глобальної, локальної або регіональної економіки, зміни цільової спрямованості її діяльності відповідно до поточних викликів зовнішнього середовища. Найбільш яскравим прикладом процесів трансформації в економічній історії є діяльність транснаціональних компаній й корпорацій. Світова економічна історія знає належну кількість практичних прикладів внутрішньої та зовнішньої підготовки регіональних економік до найбільш продуктивної роботи інвестицій та ефективного функціонування ТНК. Для цього формується система тактичних й стратегічних дій штучного впливу на основні індикатори соціально-економічного розвитку регіональної економіки з метою формування соціального вакууму і подальшого інтегрування власне нових продуктів в соціум, який його згенерував. Цією практикою ТНК руйнують економічну та фінансову стійкість системи, прилаштовуючи її до власних пріоритетів. У результаті, система, яка швидко розвивається - втрачає свою стійкість. І цьому є логічні пояснення:

протиріччя 1: нерівномірність розподілу ресурсів між багатими і бідними - вихід: теорія та практика соціалізму (відповідального та рівноцінного розподілу продуктивних сил на якійсь новій основі), що історично підтвердило його утопічність;

протиріччя 2: у сучасному світі продуктивні сили могутніше виробничих

відносин, виробничі відносини не встигають за розвитком продуктивних сил. І ця нерівномірність розподілу ресурсів праці й знань в країні та світі є одним з ключових чинників того протиріччя, яке стоїть перед світом;

протиріччя 3: невідповідність успіхів модернізації технологічним задачам масового збуту товарів. У даному разі трансформаційні процеси більш виправдані у часі: модернізація орієнтується на вузький часовий проміжок, який може бути розширений за постійної інноваційної підтримки; трансформація у виробничих процесах забезпечує зростання результативності у низці операційних циклів підприємств;

протиріччя 4: на фоні соціального вакууму формується соціальна апатія, а інтенсифікація суспільного, економічного й фінансового буття не дозволяє безкоштовно отримувати суспільні та еволюційні блага. При цьому, швидкість змін істотно не слабне з часом, що може фатально збільшити лаг між швидкістю зміни технологій та багатьох інших пов'язаних з ними реалій і відносин, з одного боку, і фундаментальними основами суспільства, людської особистості та його психофізичної природи («біограм») – з іншого. Збільшення такого розриву здатне посилити фрустрацію в низці найважливіших сфер життя, підвищити ризик неадекватних реакцій суспільства і конкретних людей, яким воно делегує свої повноваження, посилити багато негативних тенденцій, а, в цілому, різко підвищити ризики глобальних (як, втім, й локальних) протиріч, катастроф і криз або небезпечних латентних змін, які можуть проявити себе несподівано.

Глобалізація – найважливіше явище нашої епохи, яка має коріння у глибині історії; вона також є нездоланною силою – на благо чи на шкоду. Процеси глобалізації не зупиняться в майбутньому, але глобалізаційні процеси можуть привести як до процвітання, так й до краху, – як глобалізація 1914-1945 рр., що почалася перед Першою світовою війною. Однак сучасна епоха була і залишається далеко не єдиним епізодом глобалізації. Археологічні знахідки вказують на глобальний характер торгівлі за часів Римської імперії, коли сфера обігу римських монет доходила від Вічного міста до далеких прибережних районів Шрі-Ланки і В'єтнаму. Згодом сфера світової торгівлі й фінансів багаторазово розширювалася. Під час багатьох епізодів розширення відроджувалися ідеї класичної античності та римської епохи глобалізації, як це було при виході економіки з фази спаду в кінці XV-початку XVI ст. (економічне підґрунтя Ренесансу) або в XVIII ст., коли розвиток технологій і все більш доступний зв'язок, відкрили дорогу для всесвітніх імперій (для Британії і Франції). Протягом всієї історії людства прослідковується зв`язок між технологію і глобалізацією, це явище отримало назву «технобалізація» (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Результати типологізації цивілізацій, криз, фінансових систем, політичної організації та рівнів технології

Тип просторово-часової цілісності	Період	Форма політичної Організації	Типи криз[1]	Еволюція фінансової (-их) системи (-тем)	Рівень технології (принципи виробництва і еволюційний етап розвитку)
локальні цивілізації	до II пол. IV тис. до н.е. (≈3500 до н.е.)	додержавні політичні форми організації: ранньородова община, формування перших етнічних спільнот – племен	соціально-політичні	первинна форма	мисливсько-збиральницький тип господарства, привласнювальна і відтворювальна форми господарства
регіональні цивілізації	II пол. IV тис. до н.е. – I пол. I тис. до н.е. (≈3500- 490р. до н.е.)	поява міст, ранні держави і їх аналоги	національно-ідеологічні, викликані екстенсивною політикою збагачення нації	відкрита централізованого типу (поліси, міста)	освоєння технології виготовлення заліза привів до другого великого розподілу праці, коли ремесло відокремилося від землеробства, перехід до ранньокласового суспільства, аграрний вид виробництва
континентальні цивілізації	II пол. I тис. до н.е. - кінець XV ст. н.е. (≈490 р. до н.е. – 1492 р. н.е.)	піднесення імперій (ера панування Західної Європи)	аграрна, виробничо-збутова, грошова	система з виокремленням базових її елементів та інфраструктури, формування підвалин і законів глобалізації фінансової системи на основі локальних фінансових систем	заключна фаза аграрного виду виробництва, мануфактурний етап, перехідний етап в розвитку торговельної і грошової економіки
міжконтинен-тальні (океанічні) цивілізації	кінець XV ст. - початок XIX ст. (≈ 1492-1821 рр.)	колоніальний етап, економічне панування Європи та піднесення Великої Британії	світова, «тюльпанова», фінансова (Франція)	глобальна	перша фаза формування промислового виробництва,створення передумов для міжнародного поділу праці, формування світової економіки, промислова революція у Великій Британії, а потім і в інших країнах Західної Європи та в Америці, що зумовило швидкий розвиток транспорту, широких міжконтинентальних зв'язків.
глобальна цивілізація	початок XIX ст. –1960-1970 рр.	зрілі держави і ранні форми наднаціональних юридичних осіб	перша світова фінансова (біржова), фондові (Великобританія, Європа), перша, друга, третя, четверта світова економічна, валютна, друга світова фінансова, Велика депресія	глобальна (Версальсько-Вашингтонська система) (в основі Генуезька, Бреттон-Вудська, Ямайська валютно-фінансові системи)	друга фаза промислової революції, доіндустріальний період, зростання значення промисловості-індустріалізація
планетарна цивілізація	1970 р. – I пол. XXI ст.	формування наднаціональних суб`єктів, глобалізаційні процеси, пошук нових типів політичних об'єднань, планетарна форма управління	світова економічна, сировинна, «Чорний понеділок»,Мексиканська валютно-фінансова, Азіатська фінансова, Аргентинська економічна, глобальна фінансово-економічна	глобальна (Версальсько-Вашингтонська система) (в основі Ямайська валютно-фінансові системи та система крептовалют)	світова технологічна інтеграція, постіндустріальний період, перша фаза науково-інформаційної революції, друга фаза якої прогнозується на 2030-2040 рр.

Складено на основі власних розробок та [188]

[1] Див. дод. А *J. Sheffi eld, A. Korotayev, L. Grinin Globalization: Yesterday, Today, and Tomorrow .- USA,2013.-444 p.*

Навіть за часів, що передували промисловій революції, можливість пересуватися по морю на вітрильних судах сприяла зародженню великих імперій, переміщенню людей через океани і поширенню світової торгівлі. Але після промислової революції, темпи технологічних змін прискорилися, створивши тим самим нові виклики і можливості. Систематичне підведення суспільства до соціального вакууму в результаті закінчення життєвого циклу економічної цивілізації, яка функціонувала на принципах індустріальної економіки, спричинило доцільність активізації грошово-кредитного ринку та розбудови фінансового. Це дозволило поновити економічну цивілізацію – запровадити новий її цикл, в якій фінансово-господарські процеси стали більш ємними як за кількістю, так і за якістю в одиницю часу. Таким чином, економічна цивілізація почала поступову зміну на фінансову. Поетапний поділ розвитку глобальної економіки позначився на якісно-кількісних змінах її складової – фінансовій системі. Еволюція фінансової системи охоплює наступні економічні періоди:

етап допромислової революції, у період панування якого формувалися підвалини натурально-обмінних і грошово-кредитних відносин, інститути та інституції системи господарського й владного (державного) управління; наявність у цей період невеликої кількості фінансових центрів, що призвело до монетизації економіки; для цього періоду характерні тривалі цикли операційних, виробничих та обмінних операцій;

етап промислової революції – розширення умовних кордонів фінансової системи: поява нових ринків збуту через захоплення нових територій та асиміляцію населення, пришвидшення товарообмінних операцій; змінюється місцерозташування фінансових центрів; на цьому етапі характерне мінімальне державне та наддержавне регулювання, але присутній чітко виражений ринковий механізм у вигляді спекулятивних контор, парабанківських структур, а згодом й банків; у цей період з’явилися перші ознаки транснаціоналізації бізнесу;

етап класичного «Золотого стандарту» – інформаційні (телеграф) та валютообмінні операції мають системний і налагоджений характер, система кредитних відносин стала регулюватися спеціалізованими кредитно-банківськими установами, виникли багатонаціональні банки; первинне та вторинне накопичення та перерозподіл капіталу дозволили сформувати вільні кошти і ресурси, які їх власниками трансформовано у інвестиції; у цей період започатковано ринок цінних паперів; державне регулювання стало постійним, започатковано міжнародне регулювання;

міжвоєнний період – зміна усталених господарських зв’язків і процесів формування, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів; превалювання

системи превентивних дій з боку обмеженого кола акторів фінансового ринку для формування соціального вакууму у більшості соціуму, частиною якого вони є; інформаційного підтримання рівня соціальної апатії для трансформації загальновизнаних правил функціонування фінансового ринку і перерозподілу сформованого доданого продукту;

Бреттон-Вудський період – впровадження принципів «фінансової поляризації»: на фоні успішних ринкових економік існують інші економіки, чиї темпи соціально-економічного розвитку із кожним роком поступаються економікам розвинених країн; у цей час відбулося якісне накопичення ресурсів на регіональних й локальних фінансових ринках (пришвидшення інформаційних потоків, ринок цінних паперів тощо) та насиченість продуктами господарських процесів; мав місце розвиток інституту державного регулювання й підтримки національних акторів економіки; розбудова інституту резервної валюти; міжнародне регулювання набуло рис екстенсивності – виникли міжнародні організації та фінансові інститути;

сучасний період характеризується моментальністю грошово-кредитних операцій, мобільністю інвестиційного капіталу, координацією рівня ліквідності регіональних, локальних та місцевих фінансових інструментів ринку цінних паперів, цілодобовою роботою цього ринку, диверсифікацією фінансових інструментів, зсувом пріоритетності приватних фінансів над публічними (їх накопичення без географічної прив’язки до держави, нації, країни, олігархізації економік, ТНК тощо, з одного боку, і постійний дефіцит в централізованих фондах, з іншого); розвиток електронного грошового, кредитного й фінансового ринків; зростання вагомості міжнародних організацій і фінансових інститутів в розвитку локальних економік; підвищення неявно вираженої ролі міжнародних та вітчизняних громадянських фондів. Відповідно, економічна історія знає практику існування Версальсько-Вашингтонської системи розвитку глобальної економіки, яка внесла свої корективи в формування глобальної фінансової системи. Вона мала у різні проміжки історії екстенсивні та інтенсивні засади. Однак світова економічна історія знає й інші успішні приклади фінансово-господарського функціонування. Ці приклади також мають багатовікову історію, але сконцентровані в межах одного географічного осередку – Азії. У період понад 4 тис. років поступово відбувається розбудова системи державного й господарського управління у Китаї – великий шовковий шлях (II ст. до н.е.), системи ведення війн (на основі нових технологій) та іригації (близько 220-212 р. до н.е.), розвиток інженерної справи в низці тисячоліть: велика китайська стіна (220 р. до н.е. – 1644 р.), великий канал (VI ст. до н. е. – XIII ст. н. е.), найбільший у тогочасному світі морський флот

(близько 1405 р.) – дев'ятимачтовий флагман, десятки допоміжних суден, кораблів охорони і транспорту для перевозки кінноти, загальна кількість екіпажу та війська – понад 27 тис. ос. Для порівняння, великі географічні відкриття (з 1418-1778 рр.), започатковані європейцями такими є, однак європейці не завжди були першовідкривачами. Основною метою першої у світі китайської морської експедиції XV ст. (1405-1433 рр.) було відкриття нових просторів, розширення товарного обороту і, відповідно, ринків збуту. Нею були відкриті нові країни Індокитаю, Індостану, Аравійського півострова і Східної Африки (разом 37 країн). Понад 5 тис. років – це період існування іншої азіатської країни – Індії, чиї успіхи у математиці, астрономії, медицині, сільському господарстві сформували передумови для індустріальної революції. Стародавні знання Японії відносно обробки металу, глини, використання механічної сили у складних технологічних процесах XXI ст., винайдення штучного інтелекту, напрацювання у воєнній справі, робототехніці та ін. виводять цю країну у коло лідерів сучасної глобальної економіки завдяки футуристичному мисленню місцевого населення. Відтак, Японія, Китай та Індія виникли на зорі цивілізації й існують донині. Тим не менш вони обрали ендогенну модель розвитку, яка не передбачає експансії значних і віддалених територій. Сучасні темпи їх фінансово-економічного розвитку не поступаються європейським або американським. Визнано, що Версальсько-Вашингтонська система розвитку глобальної економіки вичерпує себе, і з кожним роком актуалізується доцільність розбудови нової парадигми й моделі господарювання у світі. Наразі формуються її теоретико-емпіричні підвалини. Розвиток фінансової системи, відповідно до викликів еволюції глобальної економіки, розвивається через дію законів еволюції (рис. 1.3).

Географічно для апарату державного управління є більш прийнятним процес модернізації в усіх сферах та галузях національної економіки. Адже еволюційні процеси відбуваються в межах держави, хоча можуть відбуватися і поза її межами. Трансформаційні ж процеси мають більш ширше коло охоплення. Їх казуальні, на перший погляд, дії мають більш глибинну природу та передумови. Так, трудова міграція – це результат індивідуальних рішень працездатного населення відносно вкладання його праці, вмінь, навичок і фахових компетенцій у процеси створення нових товарів. Але в глобальному вимірі процеси трудової міграції чітко систематизуються в загальні закони власного існування. Ці ж закони не діють в межах локальних економік. Зазначену тезу можна застосувати і до розвитку галузей – їх доволі успішний тренд в одних країнах і низько результативний – в інших. У даному разі ступінь розвитку ринкової економіки не завжди є вагомим чинником

описаних процесів в галузі (-ях).

Рис. 1.3. Процедура модернізації та трансформації фінансової системи як складової економічної системи [160]

Стосовно модернізації, слід зазначити, що результати аграрної, індустріальної, науково-технічної та інформаційної революцій, двояко позначилися на існуванні населення Землі та окремих економік (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Еволюція суспільства-економічної думки-фінансових відносин-ЦП [160]

Етапи еволюції суспільства		Етапи економічної наукової думки	Фази розвитку фінансових відносин	Періоди панування цивілізаційної парадигми (ЦП)	
за О. Б. Нікольським і С. О. Чумічьовим	за Е. Тоффлером				
«традиційний»	Аграрна	доіндустріальна економічна теорія (ЕТ)	фінанси доіндустріальної економіки (ек-ки)	короткі періоди панування першої ЦП	1-й тривалий період
«сепараційний»	Індустріальна	індустріальна ЕТ	фінанси індустріальної ек-ки	короткі періоди панування другої ЦП	2-й тривалий період
	індустріальна, інформаційна	після-індустріальна ЕТ	фінанси післяіндустріальної ек-ки		
			фінанси країн зі змішаними укладами економік		
			фінанси інноваційної ек-ки		
постмодерн-фундаменталізму	Інформаційна		фінанси економіки знань	короткий період панування третьої ЦП	початок 3-й тривалого періоду

Причиною цього є те, що будь-яка людська діяльність об'єктивно є утворюючою або руйнівною під час організації та реалізації в межах функціонуючої системи. Первісна доба в історії світового господарства була найтривалішою. Понад 2 млн років люди, пристосовуючись до змін природних умов, удосконалювали матеріальне виробництво. У період стародавніх цивілізацій у країнах Стародавнього Сходу і античного світу досягло свого розвитку рабовласницьке господарство, що пройшло шлях від східного патріархального до класичного античного рабства. У подальшому, розвиток та становлення господарства Середньовіччя сприяв аграрізації економіки та становлення аграрної цивілізації. Протягом всього існування людства історично мала місце соціальна нерівність. Нерівність також існує у доходах, владі, престижності занять, освіті тощо. У розглянутий період нерівність суспільства була в різні історичні проміжки часу мінливою, але не мала сучасного значного розриву між багатим та бідним населенням. Із розвитком сучасної промисловості, капітал став формуватися в небачених раніше масштабах, а наймані працівники мають суто обмежений доступ до створеного їхньою працею багатства. А це, в свою чергу, провокує велику дивергенцію в розшаруванні суспільства (рис. 1.4).

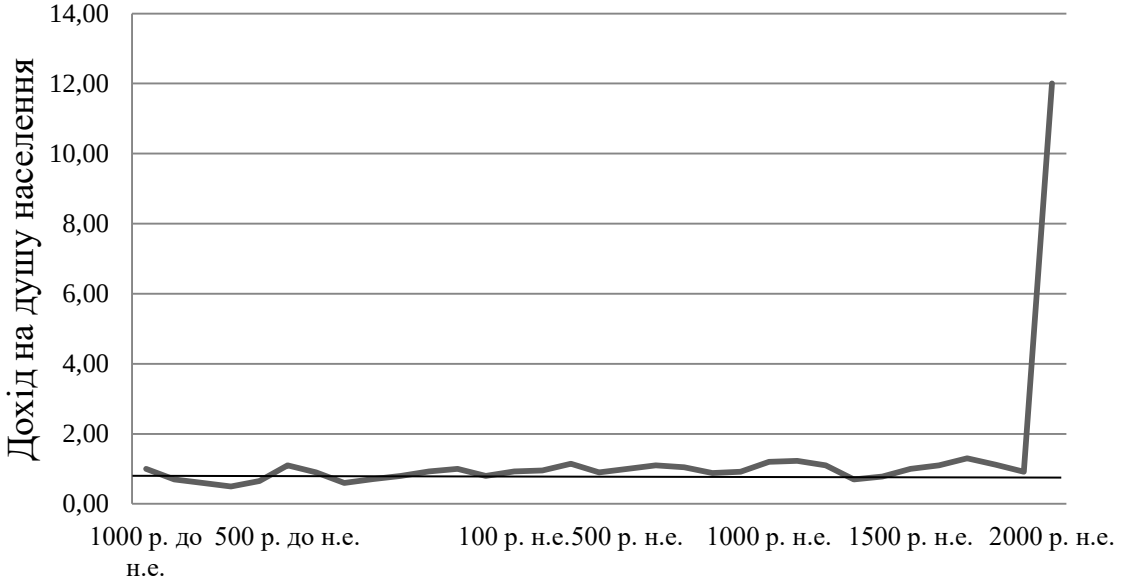

Рис. 1.4. Стратифікація соціуму в різні історичні проміжки часу [190]

Невідповідний розвиток продуктивних сил та виробничих відносин, який набув максимально яскравого прояву у XXI ст., поступово із впровадженням результатів зазначених вище революцій спостерігався у господарському обороті. Відповідною реакцією стала диференціація праці та поступова заміна живої праці механізованим, машинним, а потім і автоматизованим аналогом. Ускладнення технологій наразі призвело до унікальності виконуваних автоматами техніко-виробничих операцій, появі нових продуктів харчування, одягу з синтетичного матеріалу, експлуатаційні характеристики яких у побуті є більш прийнятними, зростанню вторинного (промисловість і торгівля) та третинного (сфера послуг) секторів економіки.

Їх частка стала превалювати над первинним сектором, який є визначальним для економічного розвитку. Так, якщо на початку XX ст. у сучасних розвинених економіках на виробництво приходилося 20% робочої сили, на сільське господарство 46%, а на сферу послуг – 28%, то на початку XXI ст. ці цифри по секторах склали 17%, 3% та 80%, відповідно.

Нові техніко-технологічні можливості на фоні звуження ринку й попиту на фізичну людську працю сприяли зсуву диверсифікації відповідного ринку – виник попит на нові інститути й нові інструменти (рис. 1.5).

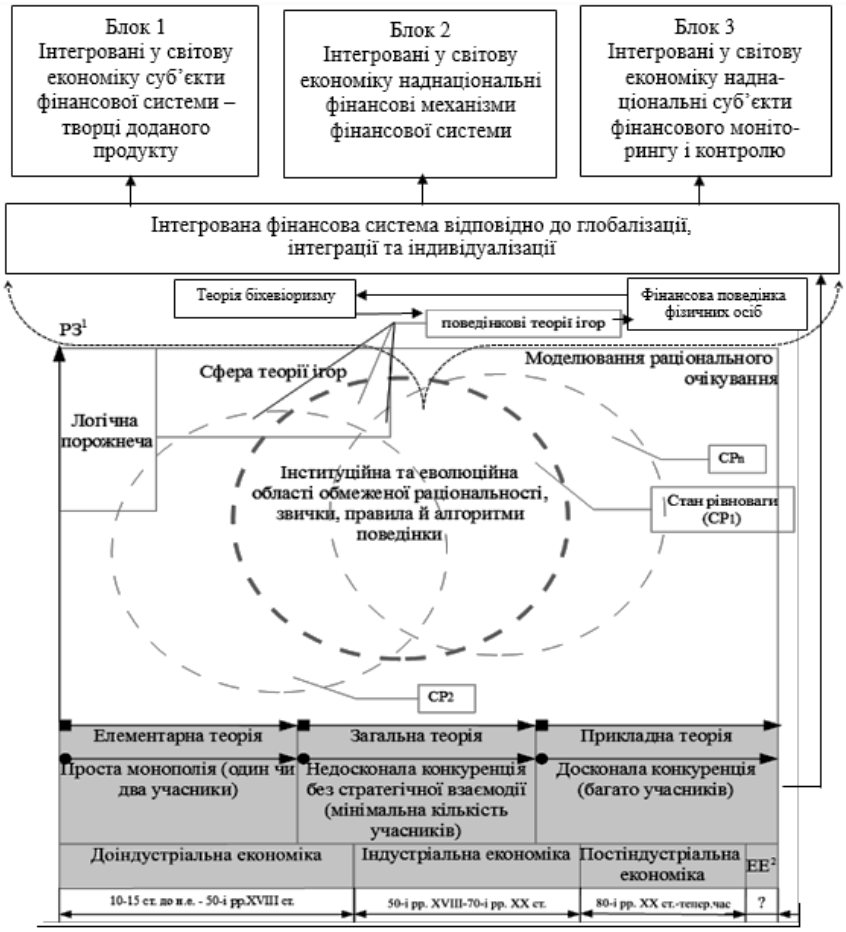

де РЗ[1] – рівень знань за сукупністю всіх вчених, які працювати (працюють) над проблемою; ЕЕ[2] – еволюційна економіка

Рис. 1.5. Концепція розвитку фінансової системи в контексті глобалізації, інтеграції та індивідуалізації економічних процесів [160]

Однак, за законом Ле-Шательє (якщо система рівноваги піддається впливу, що змінює будь-яку з умов рівноваги, то в ній виникають процеси, спрямовані на те, щоб протидіяти цій зміні) зсув рівноважного стану не завжди відбувається явно або має явно виражені форми. Сфера теорії ігор передбачає, що суб'єктами врівноваження (стейкхолдерами) можуть використовуватися різні комбінації заходів з метою відновлення втраченого стану. Однак у будь-якому процесі існують ортогональні зв'язки. Відповідно, існують і інші актори, які у збереженні рівноважного стану не зацікавлені. Обома групами

моделюється система очікувань, індикатори якої стають інструментами маніпулювання для інертної частини учасників, зона дії яких знаходиться у логічній порожнечі із наявним в ній соціальним вакуумом та апатією.

Беззаперечним є те, що певні умови нестійкості породжують «системні суперечності». Але всякий інгрес передбачає кон'югаційні процеси, полем яких є область нових системних зв’язків з новими наборами характеристик із зміненими, оновленими або новими акторами модернізаційних або трансформаційних процесів. Примітно, що кон'югація людей сприяє підвищенню смертності і уповільненню народжуваності; кон'югація націй – підвищує життєздатність в боротьбі з руйнівними силами; кон'югація економіки – стимулює формувати, підтримувати й брати участь у конкурентній боротьбі за більшу кількість «активних» ресурсів на фоні банкрутств та закритті менш конкурентоздатних суб’єктів ринку; кон'югація фінансів – усунення бар'єрів між національними і міжнародними фінансовими ринками, вільне переміщення міжнародного капіталу з внутрішнього на світовий фінансовий ринок та взаємозв'язки між цими секторами ринку.

Наразі щільність соціально-економічних процесів зростає, як і зростає конкуренція на ринку людських ресурсів, саме людських, а не трудових. Інформація, перебуваючи фактором виробництва XXI ст., виступає не тільки інструментом виробництва або обміну, але й інструментом впливу, а все частіше і масової маніпуляції. У попередні періоди схожої інтенсифікації, люди прагнули до згуртованості, формуючи інститути громадянського суспільства у різних формах прояву. Таким чином, вони формували ґрунтовні підстави для зміни будь-якої формації або процесу. Так, історично інститути громадянського суспільства є модераторами соціально-економічних процесів, які контролюють ефективність державного апарату. Вони визначають, у більшому ступені, нові загальні «правила гри» в межах країни та її складових систем, зокрема фінансової, що стає запорукою успіху сталої та динамічної трансформації економіки нового етапу розвитку. У період активізації інститутів громадянського суспільства, активніше за інші періоди, формується соціальний запит на реформи. І якщо у XX ст. та на початку XXI ст. формування соціального запиту ініціювалося суспільством платників податків, то на теперішній час такої потреби не існує. Наразі бюджети України 2016-2017 рр. формують практику нових фінансових відносин між платниками податків та централізованим фондом фінансових ресурсів в особі апарату державного управління, адже вони побудовані на нових схемах фінансових потоків стосовно касового виконання бюджету. Відповідно, фрактальна структура фінансових відносин змінюється, але зміни відбуваються від інтеррівня до нанорівня. І це є відмітною особливістю фінансів, припустимо, від грошових

відносин, які мають, як мінімум, географічні ознаки своєї приналежності. Така властивість відкриває нові можливості учасників – суб'єктів фінансового ринку. Попит породжує пропозицію і на ринку виникають нові фінансові продукти, інструменти, правила роботи тощо. Пропозицію забезпечує грошово-кредитний ринок, інтенсивний розвиток якого впродовж останніх двох століть сформував сталу парадигму фінансового розквіту, який підтримується електронними, а наразі цифровими, технологіями передачі даних. Сучасна інтенсифікація фінансів, збільшення фінансових потоків відбуваються за меншою участю активів реального сектору економіки, які мають чітко означеного юридичними нормами власника. Доданий продукт формується інтенсивніше за результатами використання інноваційних технологій XXI ст., їх масової доступності (що стало можливим за результатами впровадження ринку пропозиції) та природною еволюцією суспільства. Проблемою стало фінансове забезпечення населення за інтенсивного зростання чисельності та зниження попиту на найману працю (як інтелектуальну, так і фізичну). У першому випадку замінниками виступають вендінгові операції тощо, в іншому – нові машини, інструменти і т. д.

Наслідком означеної проблеми в останні десятиліття стало певне скорочення нерівності доходів між країнами, хоча нерівність всередині багатьох країн, особливо багатших, збільшилася (рис. 1.6).

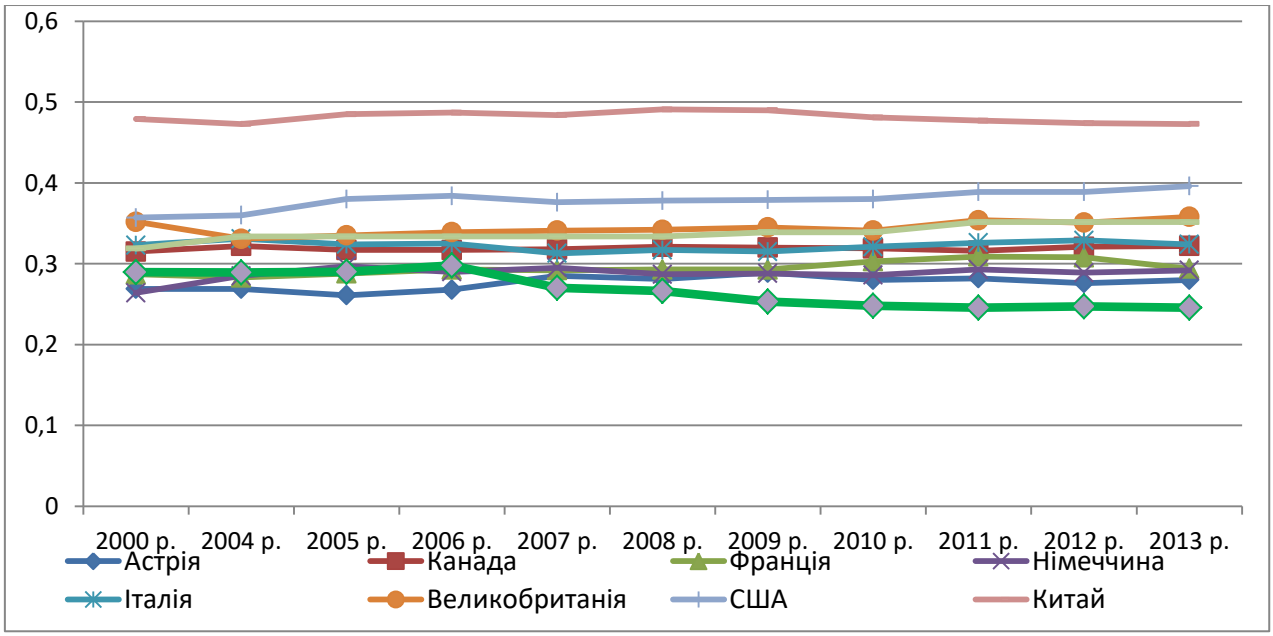

Рис. 1.6. Джині–коефіцієнт в розрізі країн з різним економічним розвитком *(складено Січко С.М. на основі даних [195])*

Розвиток торгівлі і технологій прискорив глобальне зближення показників доходу значної кількості людей в бідніших країнах, змінивши при цьому структуру виробництва і розподіл доходів всередині країн.

Найбільш яскраві приклади скорочення нерівності між країнами у 2015 р. спостерігались в Азії: САР Гонконг, Кореї, Сінгапуру і Тайваню, східній провінції Китаю – в групі країн з високими доходами за результатами сталого економічного зростання в Індії і Китаї попереднього періоду. Реальний ВВП на душу населення в Індії збільшився з 553 дол. США в 1991 р. (в доларах 2010 р.) до 1806 дол. США в 2015 р., а відповідний показник в Китаї зріс з 783 дол. США в 1991 р. до 6416 дол. США в 2015 р.

Посилення нерівності майже в усіх розвинених країнах, внаслідок зниження темпів економічного зростання, призвело до відносного уповільнення довгострокового зростання доходів домашніх господарств (рис. 1.7).

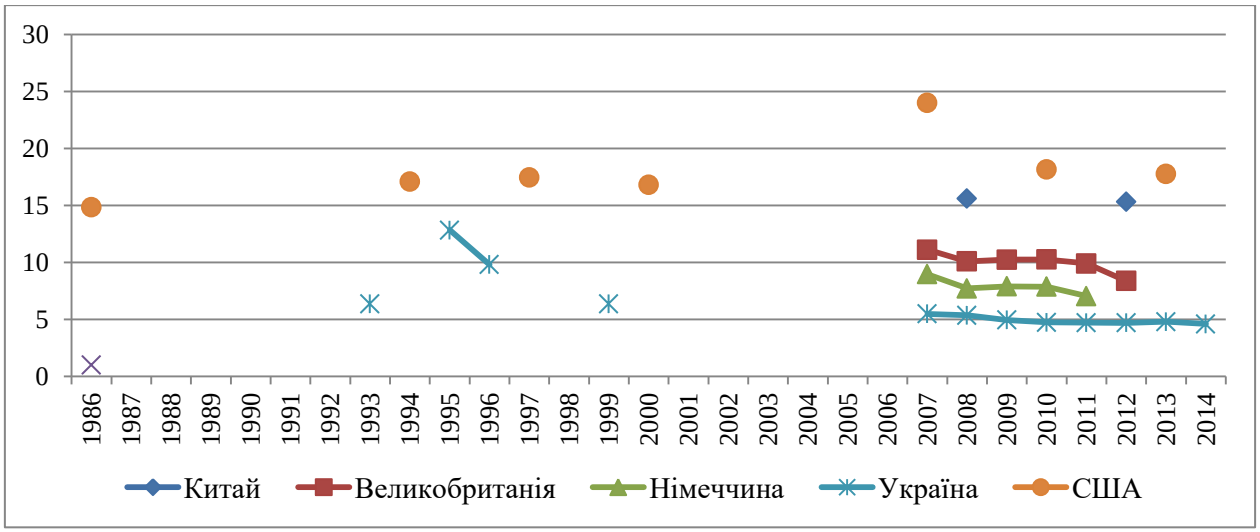

Рис. 1.7. Рівень поляризації доходів громадян в окремих країнах світу *(складено Січко С.М. на основі даних [195])*

Безсистемність моніторингу світових та регіональних показників поляризації суспільства опосередковано вказує на причини негативного тренду. Причини такого спаду носять суб’єктивний та складний характер, але частково пов'язані зі світовою фінансовою кризою, і в значній мірі відображають особливості розвитку країни, наприклад, зміни прогресивності оподаткування, рівень фінансіалізації економіки. Проте глобалізація та технічний прогрес виступають універсальною рушійною силою, наслідком яких стане розширення масштабів торгівлі, особливо в сфері послуг. У такому разі змінюються і компетентнісні вимоги до фахівців у різних сферах прикладення праці. Наприклад, нова парадигма типологізації компетентнісних вимог до працівників у сільському господарстві визначає знання:

побутового рівня у розмірі 30%;

низько кваліфікований трудомісткий рівень – 45%;

середньо кваліфікований рівень із знанням специфіки технології виробництва – 15%;

висококваліфікований рівень із технологічними знаннями – 5%;

наукоміський рівень - 5%.

У легкій промисловості ці співвідношення складають: 26%,47%, 13%, 11%, 5%; в автомобільному бізнесі – 9%, 42%, 20%, 17%, 12%; в IT-секторі – 3%, 19%, 19%, 33%, 26%; в бізнес-секторі – 10%, 2%, 12%, 34%, 42%.

Глобальна економіка та її інституційно-інституціональна структура знаходиться у мінливому стані, який здійснює вплив на подальший розвиток світового та регіональних господарств, у т.ч. міжнародного співробітництва. Визначальними чинниками зміни хиткого рівноважного стану, є:

циклічність усіх процесів;

глобалізація світ-господарських зв'язків, прискорена новими технологіями, економічною лібералізацією та геополітичними змінами;

розвиток економіки знань, який супроводжується соціальною стратифікацією в межах країни, регіону, континенту тощо;

змінами в наносфері, які впливають на стан біосфери.

Відповідно до зазначеного, – системності цивілізаційних криз, нерівномірної за регіонами еволюції господарських процесів у світі та технічних інновацій, соціальної стратифікації та підбору інструментів розв'язання соціально-економічних, фінансових, політичних, інформаційних та інших проблем у світі вже сформовані підвалини еволюційної економіки.

Соціум в кожному цивілізаційному переході відповідно реагує, – удосконалює існуючі методи управління економікою й формує нові інститути управління та розподілу об'єктів цих процесів: інформації, влади, коштів, багатства, ресурсів, капіталу тощо. Незважаючи на достатньо високий технічний та інтелектуальний розвиток, суспільство опинилося в інституційному паті [159, 161]. Наразі не піддані широкому диспуту категорії «інституційний бум» або «інституційне оновлення». У противагу, поки тільки визнано основні заходи щодо інституційної стабілізації у вигляді програм виходу з чотирьох взаємопов'язаних «інституційних пасток»: бартеру, неплатежів, ухилення від сплати податків і корупції; заходів з подолання інституційних конфліктів; реформ фінансової системи, зниження інвестиційних ризиків, стимулювання участі банків в управлінні підприємствами; заходів з вилучення перехідної ренти державою для запобігання невиправданої диференціації доходів і, як наслідок, зростання тіньової економіки та корупції; заходів соціальної політики, що передбачають соціальне та фінансове вирівнювання за доходами, правами, можливостями тощо.

З одного боку, вихід із інституційної кризи вбачається через системну дію глобальних, наднаціональних, державних та суспільних інституцій,

робота яких має бути спрямована на усунення негативних проявів еволюції економіки та суспільства. З іншого боку, системність є ситуативною, точковою і періодичною. Вона не охоплює усе суспільство, усі форми його існування за різноспрямованістю інтересів, рівня культурної поінформованості тощо. Поступово концепції інституційної теорії поступаються новим теоріям системної парадигми (Я. Корнаї), яка започаткувала науку тектологію (О. Богданов) і є основою еволюційної економіки як такої. Значення економічної науки та еволюції глобальної економіки в розвитку фінансової теорії визначено в попередніх наукових дослідженнях [159]. Описані тенденції глобалізації поступово змінюють основи господарських та фінансових процесів в локальних і регіональних економіках. В цивілізаційній парадигмі схожі тенденції вже мали місце (рис. 1.8).

І тільки окремі держави (країни, нації – в різні проміжки часу в різних форматах) змогли стати сучасниками зміни цивілізаційних концепцій – від еволюції суспільства до еволюції *N*. Міцність цих держав полягає в гармонійному поєднанні внутрішніх і зовнішніх факторів. Вони не завжди були зразком миру, у більшості своїй навпаки – періоди тривалих війн та інтенсивної праці змінювалися відновлювальними періодами. У ці періоди відновленню були піддані усі ресурси – базові і фінансові. А наступний економічний розвиток супроводжувався новими якісними характеристиками.

Як видно із наведеного рисунку, основними концептами цивілізаційного розвитку стали знання, корисність й дохід. Вони ж визначили фінансову доцільність розвитку інфраструктури, яка супроводжувала (і наразі продовжує цей процес) фінансову цивілізацію.

1.2. Концепти розвитку фінансової інфраструктури регіону

Зазначеними концептами сучасного соціально-економічного розвитку є знання, корисність й дохід, які за планетарністю масштабів та фінансіалізацією більшості господарських процесів, потребують більшої інтенсивності й результативності. Відповідно в економіці формуються так би мовити «стимулятори», ініціюючі, провокуючі та генеруючі нові знання, формуючі нові цінності та доходи. Ними виступають інфраструктурні суб’єкти – актори економіки того рівня, у якому вони беруть участь (рис. 1.9).

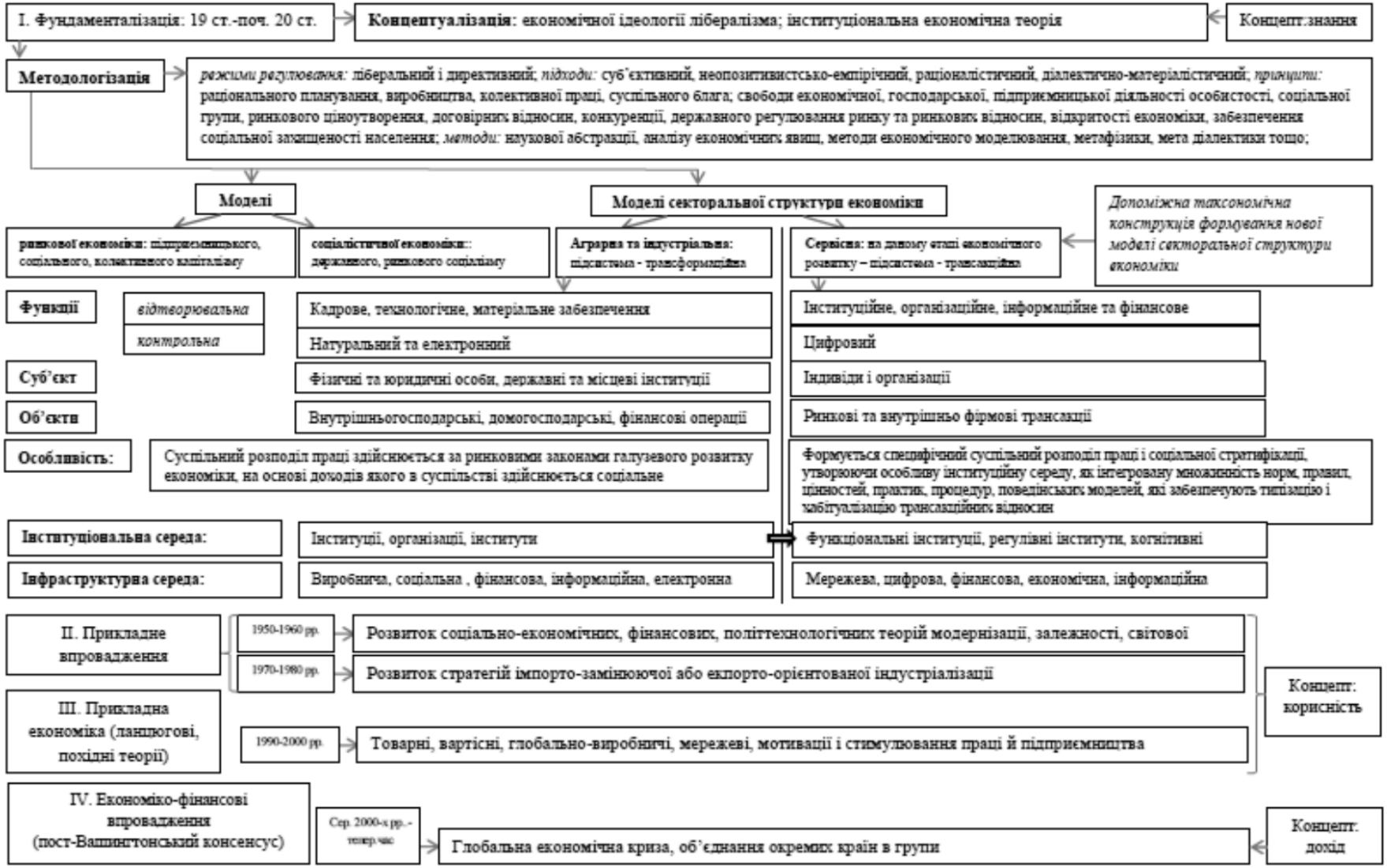

Рис. 1.8. Результати планетарної (за географічними ознаками) та фінансової (за превалюванням системи відносин) еволюції кінця XX - поч. XXI ст. (*складено Ясинською Н.А.*)

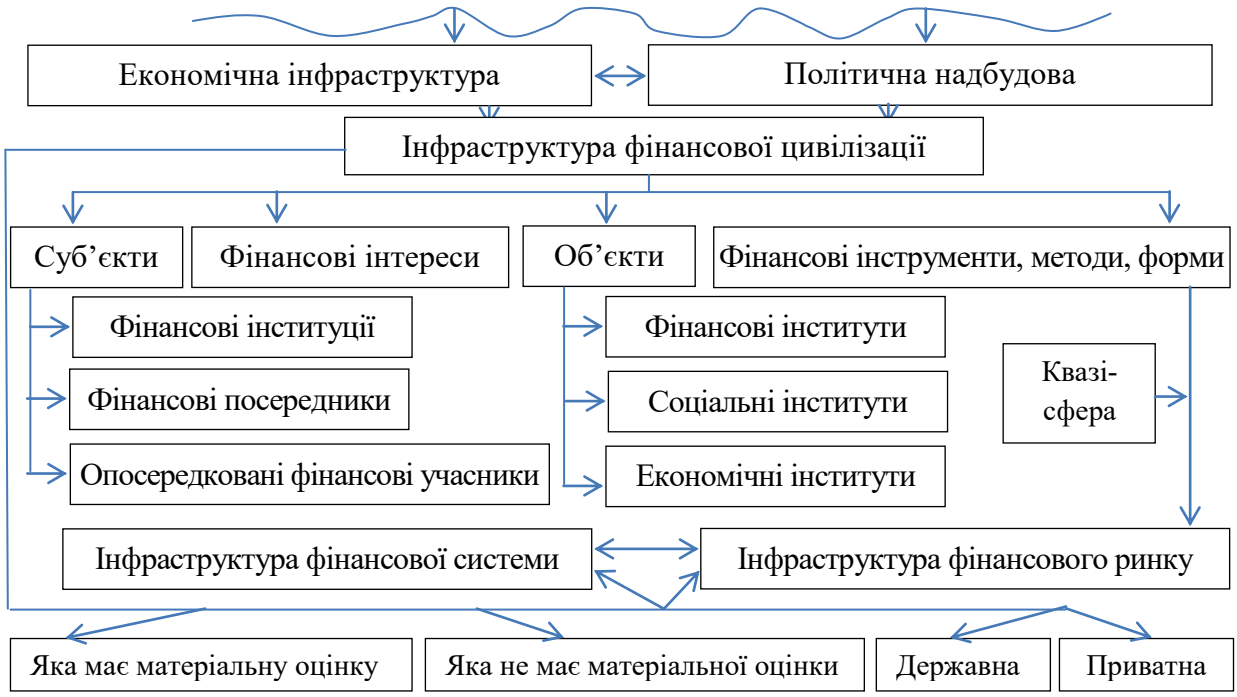

Рис. 1.9. Складові інфраструктури фінансового цивілізації *(складено Ясинською Н.А.)*

До таких акторів відносять усіх суб'єктів світової, міжнародної, національної та (або) місцевої економіки, в межах фінансової системи якої (чи фінансового ринку) відбуваються трансформаційні або модернізаційні процеси. До фінансових інституцій відносять міжнародні організації (інститути), національні комісії, державні комісії та інших суб'єктів, які унормовують та відслідковують основних учасників інфраструктурної підтримки еволюційних процесів. До опосередкованих учасників відносять акторів інфраструктури, на яких розраховані еволюційні зміни. Остання група суб'єктів може займати активну або пасивну позицію в інфраструктурі фінансової цивілізації. Однак осторонь від фінансових процесів чи операцій жоден суб'єкт економіки наразі не залишається. Усі зазначені суб'єкти є представниками тієї чи іншої ланки або сфери фінансової системи світу, континенту, країни тощо. Фінансова система – це складова соціальної та економічної систем, яка проявляється у сукупності взаємопов'язаних фінансових відносин, явищ та процесів, існуючих для формування визначеного фінансового ефекту. Цей ефект має прояв у сукупності відособлених і функціонуючих у взаємозв'язку ланок, які представлені фінансовими ресурсами державних й регіональних органів, міжнародних агентів, юридичних і фізичних осіб, робота з якими дає змогу виконувати певні функції, спрямовані на соціально-економічний розвиток суспільства за допомогою розподілу і перерозподілу сукупного суспільного продукту в рамках відтворювального процесу. У світлі розширення проблем фінансових відносин між суб'єктами бізнесу, виникає необхідність конструювання фінансової системи не тільки за ланками та сферами, але й відповідно до

глобалізаційних та інтеграційних тенденцій згідно з фінансовим правом і рівнями формування фінансових потоків. Тому, сучасну архітектуру фінансової системи доцільно розглядати на основі багаторівневої моделі, яка має такі рівні – інтернівень, міжнародний, мезорівень, макрорівень, мілірівень, мікрорівень, нанорівень. Зазначена архітектура фінансової системи лежить в основі глобальної фінансової архітектури, яка поділяється на публічні й приватні фінанси. Глобальна фінансова архітектура представляє собою базову економічну модель, (згідно з якою існують та еволюціонують міжнародні фінансові відносини), мережу інституційних механізмів (які сприяють виконанню програм та правил фінансових відносин в межах поточної світової економічної моделі), розподіл владних повноважень між управлінською надбудовою в регіонах, країнах, світі відповідно до географічно «прив'язаних» базових ресурсів та мобільних базових й фінансових ресурсів. Допоки у світі превалює соціально-орієнтована модель економіки ринкового типу [160]. Вона зорієнтована на головних фінансових учасників – суб'єктів фінансової системи, які мають вагоме значення при реалізації тактичної або оперативної фінансової політики та отриманні визначеного планами фінансового результату – рис. 1.10. Кожна ланка характеризується особливостями у формуванні та використанні фінансових ресурсів, різною роллю і часткою у суспільному відтворенні.

Рис. 1.10. Розвинута архітектура фінансової системи в період глобалізації, інтеграції та індивідуалізації XXI ст.: інституційна складова [160]

Фінансова система складається з інституційних одиниць і ринків, які взаємодіють між собою з метою залучення коштів для інвестицій та забезпечення роботи механізмів фінансування комерційної діяльності, у тому числі платіжних систем. Фінансові ринки є механізмом взаємодії різних суб'єктів, в рамках якого, у відповідності зі встановленими правилами, може здійснюватися купівля-продаж фінансових вимог, і який може полегшити управління ризиком та його трансформації, зокрема, через встановлення ринкових цін. Характерні риси фінансової системи, яка перебуває на етапі переходу до постіндустріального типу організації і є частиною світової фінансової системи, такі [160]:

використовує не стійкі методи мобілізації фінансових ресурсів та напрямки їх використання, що дозволяє удосконалювати та модернізувати процеси в системі;

використовує більш ліквідні і мобільні фінансові інструменти у фінансових відносинах, зменшує значення готівки як матеріального блага в суспільстві;

кожна ланка є відносно самостійною одиницею та має специфічну сферу застосування;

між ланками фінансової системи наявний тісний взаємозв'язок та успішність за вдосконаленості та ефективності системи в цілому;

відлагодженість та законодавча основа діяльності кожної ланки;

кожна ланка може поділятися на менші підрозділи;

фінансова система є динамічною за структурою та функціями;

високий рівень інтеграції фінансових процесів зі сферами виробництва та надання послуг;

переорієнтація з пріоритетної підтримки реального сектору на сферу послуг і нематеріального виробництва;

транснаціональна консолідація фінансових корпорацій шляхом фактичного нівелювання кордонів для руху капіталів;

домінування на світовому ринку кількох валют, що надає країнам-емітентам небувалих економічних переваг перед іншими країнами шляхом застосування першими монетарних заходів регулювання економічної системи, яке поступово послаблюється через проблеми розвитку економіки;

значне завищення номінальної вартості регіонального, міжнародного та світового капіталу над реальною за рахунок завищення ринкової вартості компаній, особливо наукоємного сектору;

діяльність побудована за принципом мінімуму дисипації, який передбачає мінімальне розсіювання дій у сукупності можливих станів системи (мінімальне зростання ентропії);

розпад системи можливий під впливом системо-руйнуючих внутрішніх та зовнішніх факторів;

швидке поглинання фінансовими системами розвинених країн відкритих до глобалізації фінансових систем інших країн – результатом стає утворення низки світових інститутів;

зростання глобальних ризиків через частіші прояви фінансових криз у світі;

зростання політичної та економічної залежності фінансових систем слаборозвинених країн від систем високорозвинених, що є результатом державного втручання останніх;

постійне зростання асиметрії в розмірі капіталізації економік провідних країн і країн, що розвиваються.

Нормативні правила поведінки суб'єктів фінансової системи можна згрупувати в економічні, правові, моральні, релігійні, фінансові, корпоративні, групові, індивідуальні, інші соціальні, технічні тощо. Казуальні правила поведінки – це правила поведінки конкретної фізичної особи чи іншого суб'єкту або групи суб'єктів фінансової системи. Такі правила прописати достатньо важко. В умовах глобалізації та євроінтеграції фінансова система України є відкритою, фінансові відносини за формами, характеристиками, учасниками тощо в межах фінансової системи набувають нових якісних характеристик згідно із сучасними завданнями та зовнішніми й внутрішніми вимогами трансформації механізму здійснення фінансових операцій.

Сучасне завдання фінансової системи полягає у розміщенні ресурсів через формування адекватного фінансового механізму. Взаємозв'язок та взаємообумовленість відтворювальних процесів та циклів фінансового й економічного розвитку із роботою інституційних суб'єктів фінансової системи визначають інфраструктуру фінансових відносин в ній. Інфраструктура фінансових відносин є головним компонентом інституційної складової фінансової системи, спрямована на розвиток соціально-економічних відносин в системі фінансового посередництва, яка забезпечує механізм регіонального, національного та світового перерозподілу фінансів у відповідності до потреб відтворювального процесу через взаємодію суб'єктів фінансової системи і реального сектору економіки.

Розвиток фінансової системи України після фінансової кризи 2008-2009 рр. відбувається повільніше, ніж очікувалося за оптимістичними сценаріями. Після відносно успішних 2010-2011 рр. економіка не змогла утримати новий тренд зростання, а показники розвитку у 2012-2013 рр. виявилися, хоча й переважно позитивними, проте помітно гіршими, ніж у попередні два роки. Такі тенденції не є проявом неефективної роботи публічних чи приватних суб'єктів фінансової системи. Неефективність присутня у кожному елементі архітектури фінансової системи. Динаміка її розвитку за інституційно-інфраструктурними елементами виглядає так (рис. 1.11). Інфраструктура є обов'язковим елементом фінансової системи і представляє собою сукупність суб'єктів цієї системи, систем, служб, організацій, які формують та обслуговують фінансовий ринок через виконання специфічних функцій із забезпечення відтворювального процесу в межах фінансової системи.

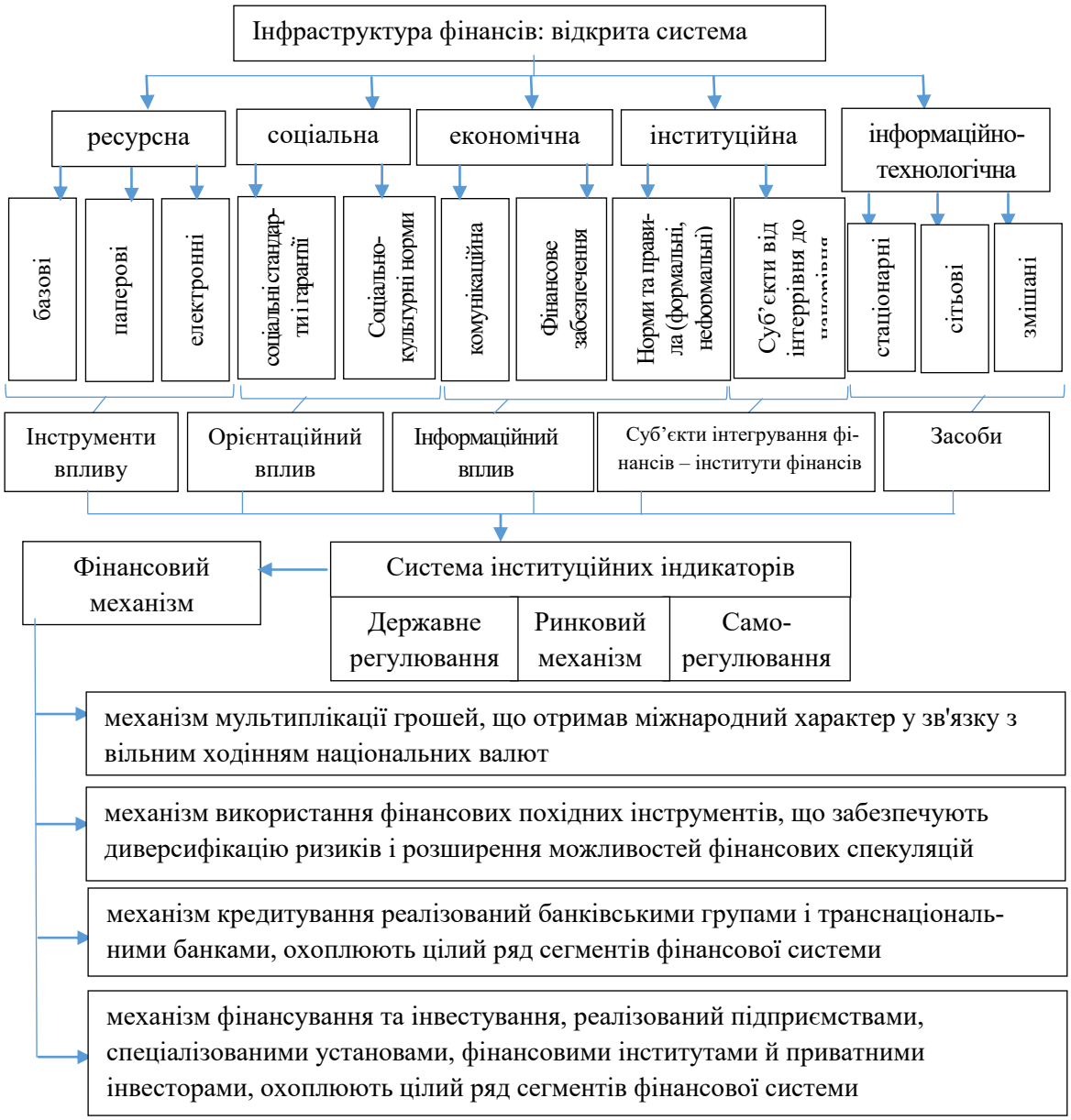

Рис. 1.11. Інституційна інфраструктура архітектури фінансової системи [160]

Взаємодія та взаємозв'язок інфраструктурно-інституційних суб'єктів фінансової системи визначають інструменти забезпечення ефективності відтворювальних процесів. Динаміка макроекономічних показників України доводить неефективність такої взаємодії та взаємозв'язку. Дисбаланс призводить до відносної автономії у функціонуванні окремих груп суб'єктів. Відповідно, втрачається рівноважний стан системи. Процеси утворення додаткового продукту формують базу для виникнення, функціонування й постійного відтворення ресурсів фінансової системи. За нерівноважного стану нарощення додаткового продукту уповільнюється або забезпечується зовнішніми чинниками впливу, запускається механізм перетоку вільного капіталу (у т.ч. іноземного) в економічно вигідні галузі, втрачаючи позиції соціального аспекту.

Такий підхід до структурування архітектури фінансової системи пояснює напрями процесу глобалізації і результативність її впливу на регіональну економіку, а саме:

1) інтеграцію національних у світову економіку забезпечуючи вільний рух капіталу, праці, технологій та ресурсів;

2) юридичну інтеграцію національних середовищ у світове, що передбачає локальну відповідальність країн за стан світової економіки;

3) інтеграцію національних інформаційних просторів в єдиний світовий простір, де уніфікуються інформаційні та фінансові потоки, їх ідеологічне, політичне і культурне наповнення, відбір та інтерпретація повідомлюваних фактів;

4) передачу частини національних функцій управління в мережеву систему глобальних і регіональних центрів прийняття рішень – міжнародних світових організацій та фінансових інститутів. Провідними силами глобалізації виступають транснаціональні корпорації, які максимізують свій прибуток, і національні уряди, які відстежують національні інтереси.

Архітектура сучасної фінансової системи і процесів її побудови на основі визначення еволюційних передумов формування її складу та структурно-функціональних зв’язків між її елементами визначається ознаками глобалізації та специфікації диверсифікації сировинних, фінансових та трудових ринків на основі індивідуалізації при прийнятті фінансових рішень, що накладає свій відбиток на підходи до регулювання та моніторингу:

спеціалізація країни на окремих видах бізнесу відповідно до економічно вигідних можливостей використання базових ресурсів;

міжнародний рух капіталу, значна частка якого припадає на приватний капітал;

розширення валових потоків капіталу;

арбітраж відсоткової ставки;

синхронізація руху цін;

поглиблення міжнародного поділу праці, вивільнення осіб з низькою кваліфікацією та працівників, чия праця була замінена комп’ютерною або електронною системою надання послуг;

лібералізація торгівлі та інші форми економічної лібералізації;

зростання обсягів M&A, поглиблення процесів транснаціоналізації;

промислова реструктуризація багатьох країн, що розвиваються, шляхом створення нових галузей, зокрема, автомобільної, нафтохімічної, машинобудівної, електронної тощо, та модернізації традиційних, ураховуючи збутову, текстильну та харчову;

надзвичайно високі темпи зростання прямих іноземних інвестицій, що набагато перевершують темпи зростання світової торгівлі. Ці капіталовкладення відіграють головну роль у трансферті технологій, промисловій реструктуризації, утворенні глобальних підприємств, що безпосередньо впливає на національні економіки;

поглиблення процесів R&D;

збільшення обсягів торгівлі послугами і їх поступова комерціалізація, враховуючи фінансові, юридичні, управлінські, інформаційні та всі види «невидимих» послуг, які перетворюються на основний фактор міжнародних торговельних відносин, але не сприяють стратегічному економічному розвитку;

досягнення глобальної одностайності в оцінці ринкової економіки і системи вільної торгівлі;

формування глобалізованих однорідних ЗМІ, мистецтва, культури, мовної уніфікації.

Інструментами глобалізації, інтеграції та індивідуалізації, які визначили передумови сучасної архітектури фінансової системи, є політичні та економічні складові за лібералізації міжнародних домовленостей.

Ефективне інституційне середовище фінансової системи представляє собою структуру інституційних угод, через які взаємодіють суб'єкти фінансової системи забезпечуючи фінансову безпеку та зниження трансакційних витрат функціонування за узгодженості фінансових інтересів []. Це характерне для розвинутих ринків і фінансових систем. Для таких, що розвиваються, ефективність діяльності залежить наскільки суб'єкти фінансової системи поінформовані про специфіку фінансових відносин та можливості їх пристосування до існуючих умов. За узгодженості фінансових інтересів та ефективної роботи суб'єктів системи в цілому, можна говорити про існування соціально-орієнтованої фінансової системи. За наявності такого різноманіття суб'єктів, джерел, напрямів вкладень, витрачання тощо не можливо назвати хоча б одну державу у світі, в якій би фінансова система функціонувала ефективно на всіх рівнях і ринках, не можливо назвати країну, у якій всі прошарки населення могли б забезпечувати себе належними потребами для розвитку. Визначення теоретико-методологічних та практичних аспектів розвитку фінансової системи в період постіндустріалізму побудовано на основі еволюції багатополярної моделі як двояко-спряженої структури, заснованої на фундаментальній основі (взаємодіючих сферах): проблема (розв'язання якої визначає потенціал) – ресурси (використання яких формує потоки). Базовість ресурсів доведена всіма сучасними моделями й законами. Базовість проблеми досягається за рахунок приватногосподарського (ринкового) феномена, а не політичної надбудови чи предмету диспуту.

В економіці будь-якої країни важливою є роль фінансів у забезпеченні збалансованості матеріальних і грошових фондів, призначених для споживання та нагромадження. Досягнення такої збалансованості значною мірою впливає на стабільність національної валюти, грошового обігу, стан розрахунково-платіжної дисципліни в національному господарстві і забезпечується фінансовою системою країни в кожний окремий етап цивілізаційного розвитку.

Науковою проблемою подальшої еволюції фінансової теорії та практики є все більш часте настання криз за невстигання управлінського корпусу до формування антикризового пакету заходів зі стабілізації ситуації та виходу на новий рівень розвитку. З одного боку, світова економіка з кожним новим етапом має тенденції до прискорення циклічності настання кризових станів. З

іншого, розквіт світової економіки пов'язаний із зростанням міжнародних економічних відносин – торгівлею товарами та послугами, міграцією праці, капіталу та знань (ідей) у всьому світі. Відповідно до теорії порівняльних переваг (Д. Рикардо) багатство країн збільшується, коли кожна країна спеціалізується на тих напрямках економічної діяльності, на яких вона може працювати з найменшими витратами. Дана теорія є утопічною для сучасного етапу розвитку світової економіки, що підтверджується існуванням «голландського синдрому». Однак будь-яка економічна діяльність потребує диверсифікованого фінансування, і для безперервного зростання світової торгівлі необхідна стабільність світової фінансової системи. Забезпечення стабільності можливе у випадку:

дотримання соціальної справедливості на всіх рівнях взаємодії суб’єктів соціально-трудових відносин;

економічної, у т.ч. фінансової рівноваги;

динамічності та ефективності процесів капіталоутворення на всіх рівнях економічної системи;

мирного співіснування;

грамотності та порядності при виконанні службових обов’язків найманих працівників у всіх гілках та рівнях влади.

Сучасний розвиток фінансової системи України супроводжується значними соціальними витратами, зумовленими недостатністю уваги до стану фінансових відносин і особливостей їх попереднього розвитку, деформаціями інституту приватної власності, невиправданим відчуженням об'єктів власності від основної маси населення при надмірному збагаченні його нечисленного шару, невідповідністю сформованих інститутів реально складним економічним відносинам. Сьогодні стає все більш очевидним, що для вибору шляхів подальшого розвитку потрібен аналіз власної практики системних фінансових трансформацій, детальне вивчення провідних напрямів розвитку світової фінансової системи, узагальнення досвіду адаптації фінансових систем індустріально розвинених країн до національних реалій. Перебуваючи наслідком загальних закономірностей розвитку, процеси трансформації фінансової системи припускають теоретичне осмислення не тільки загального, але і специфічного в їх здійсненні – урахування сучасних тенденцій економічної динаміки і викликів глобалізаційних процесів у все частіше повторювані періоди криз.

Фінансові інтереси можна було б віднести до об’єктів інфраструктури фінансової цивілізації. Однак вони у більшості є предметом інфраструктурної підтримки, «базисом» для існування самої інфраструктури. Примітно, що для кожної групи суб’єктів, а в межах кожної групи – для кожного актора, фінансові інтереси мають різні початкові та кінцеві константи. Відповідно до цього заслуговують на увагу результати моніторингу загальних та індивідуальних показників функціонування регіональних економік світу, узагальнення даних по яким представлено в табл. 1.4.

Таблиця 1.4

Зведена аналітика результативності функціонування локальних економік окремих держав за низкою зведених коефіцієнтів у кризові проміжки цивілізаційного розвитку XX-XXI ст.

№ з/п	Країни	Показники	Періодизація світових криз																		
			СЕК 1957-1958 (1960р.) рр.	«Нафтова криза» 1973-1975 рр.			СЕК (Аргентина, Бразилія) 1980-1982 рр.			СЕК ("чорний понеділок») 1987 р.	Мексиканська валютно-фінансова криза 1994-1995 рр.		Азіатська фінансова криза 1997-1998 рр.		Аргентинська економічна криза 2001-2002 рр., криза IT-компаній		Глобальна фінансово-економічна криза 2008-2009 рр.		Період передумов початку *N*-еволюції		
				1973	1974	1975	1980	1981	1982	1987	1994	1995	1997	1998	2001	2002	2008	2009	2013	2014	2015
1	Китай	Коефіцієнт тезаврації в корпоративному секторі, %	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	70,04	65,87	49,10	50,61	25,56	66,21	42,14	39,72	н/д	н/д	н/д
2	Великобританія		85,82	17,83	-7,10	-0,07	-2,78	-1,73	0,14	10,14	8,01	4,91	1,72	1,42	-1,98	1,64	4,22	4,84	3,43	н/д	н/д
3	Німеччина		н/д	н/д	н/д	н/д	3,11	н/д	н/д	4,58	1,88	10,16	3,43	3,46	3,91	5,29	4,60	3,92	3,88	н/д	н/д
4	Індія		н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д
5	Україна		н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д
6	США		3,41	3,75	2,60	0,03	3,22	2,78	2,56	2,53	2,64	2,95	3,26	2,19	1,70	2,87	1,14	3,83	3,86	4,02	н/д
1	Китай	Коефіцієнт тезаврації в державному секторі, %	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	15,00	10,00	15,00	13,00	15,54	18,76	24,66	н/д	н/д	н/д	н/д
2	Великобританія		14,90	12,70	-1,60	-7,20	-3,30	-3,40	-1,40	-1,00	-7,00	-6,00	-2,00	28,00	1,22	-1,78	-3,08	-9,22	-5,00	н/д	н/д
3	Німеччина		н/д	13,70	3,80	-10,20	-2,40	-6,00	-6,00	-2,00	-3,00	-10,00	-4,00	-3,00	-4,97	-6,08	-0,17	-3,02	н/д	н/д	н/д
4	Індія		н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д
5	Україна		н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д
6	США		0,50	-2,00	-2,50	-6,10	-2,80	-2,50	-5,10	-3,00	-4,00	-4,00	-1,00	20,00	-0,48	-3,57	-5,43	-10,54	-4,96	-4,59	н/д
1	Китай	Рівень поляризації доходів (10%/10%)	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	15,60	н/д	н/д	н/д	н/д
2	Великобританія		н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	10,09	10,25	н/д	н/д	н/д
3	Німеччина		н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	7,72	7,91	н/д	н/д	н/д
4	Індія		н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д
5	Україна		н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	12,83	н/д	н/д	н/д	н/д	5,36	4,95	4,80	4,60	н/д
6	США		н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	17,09	н/д	17,45	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	17,76	н/д	н/д
1	Китай	Доходи не включаючи гранти, % від ВНП	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	11,07	11,64	10,91	15,81	н/д
2	Великобританія		н/д	29,43	33,34	34,41	33,49	33,96	35,98	32,61	31,61	31,49	31,77	33,10	34,27	32,96	36,48	33,92	35,58	34,53	н/д
3	Німеччина		н/д	22,66	22,51	22,52	24,59	24,93	25,45	25,32	30,14	30,09	29,86	29,67	28,90	28,71	27,67	28,69	28,38	28,55	н/д
4	Індія		н/д	н/д	9,26	10,47	10,64	10,95	11,29	12,84	11,69	11,95	11,75	10,80	10,85	11,39	12,89	11,58	12,57	н/д	н/д

№ з/п	Країни	Показники	Періодизація світових криз																		
			СЕК 1957-1958 (1960р.) рр.	«Нафтова криза» 1973-1975 рр.			СЕК (Аргентина, Бразилія) 1980-1982 рр.			СЕК ("чорний понеділок») 1987 р.	Мексиканська валютно-фінансова криза 1994-1995 рр.		Азіатська фінансова криза 1997-1998 рр.		Аргентинська економічна криза 2001-2002 рр., криза ІТ-компаній		Глобальна фінансово-економічна криза 2008-2009 рр.		Період передумов початку *N*-еволюції		
				1973	1974	1975	1980	1981	1982	1987	1994	1995	1997	1998	2001	2002	2008	2009	2013	2014	2015
5	Україна		н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	26,57	29,23	35,82	34,58	36,13	33,68	н/д
6	США		н/д	17,08	17,92	17,27	19,07	19,93	19,72	18,68	18,20	18,72	19,35	19,77	19,44	17,32	17,77	15,73	18,97	19,07	н/д
1	Китай	Кп (Коефіцієнт Пікетті)	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д
2	Великобританія		н/д	0,31	0,28	0,26	0,29	0,26	0,25	0,25	0,27	0,27	0,26	0,27	0,27	0,24	0,25	0,21	0,23	0,23	н/д
3	Німеччина		н/д	0,22	0,22	0,19	0,18	0,17	0,18	0,21	0,22	0,24	0,22	0,23	0,22	0,21	0,20	0,17	0,21	0,22	н/д
4	Індія		н/д	0,22	0,23	0,20	0,24	0,26	0,26	0,25	0,26	0,29	0,28	0,27	0,29	0,29	0,42	0,44	0,43	0,43	н/д
5	Україна		н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	0,40	0,35	0,37	0,47	0,43	0,44	0,24	0,22	0,15	н/д
6	США		н/д	0,21	0,21	0,18	0,22	0,23	0,20	0,23	0,23	0,23	0,24	0,24	0,25	0,24	0,25	0,21	0,23	0,23	н/д
1	Китай	Рівень оподаткування, % від доходу	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	25,41	24,56	28,27	19,88	н/д
2	Великобританія		н/д	41,12	42,91	44,42	37,52	38,93	38,10	39,04	35,83	35,91	35,91	37,95	37,90	36,66	36,84	36,56	32,59	32,63	н/д
3	Німеччина		н/д	20,44	21,04	19,39	18,57	17,52	17,00	17,36	14,40	15,88	15,40	15,78	15,20	14,76	17,04	15,42	16,42	16,46	н/д
4	Індія		н/д	н/д	21,03	22,79	17,77	18,74	17,79	13,87	21,62	22,51	20,62	23,51	26,73	28,45	45,23	50,27	46,58	н/д	н/д
5	Україна		н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	11,07	11,79	13,66	10,05	11,62	8,51	н/д
6	США		н/д	57,17	56,78	55,92	56,56	54,20	52,67	52,40	51,39	52,09	55,26	56,61	55,28	50,83	53,31	45,50	51,13	53,16	н/д
1	Китай	Валові накопичення основного капіталу, % ВНП	32,17	24,11	26,46	28,96	29,34	28,00	29,01	31,39	35,34	33,19	31,82	33,75	34,33	35,98	40,06	44,90	45,51	45,04	44,05
2	Великобританія		н/д	27,71	24,94	23,65	25,91	24,75	23,35	22,65	23,99	23,36	22,49	22,62	21,68	20,04	20,33	19,16	19,71	20,01	19,91
3	Німеччина		16,91	23,29	24,71	24,04	21,48	19,47	19,47	21,10	17,80	18,32	17,70	18,20	17,78	17,84	17,33	15,57	16,11	16,60	16,94
4	Індія		12,76	14,14	14,96	16,03	17,92	18,57	19,78	22,05	21,85	24,05	23,68	23,68	25,05	23,70	34,95	34,29	31,62	30,78	29,26
5	Україна		н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	23,53	23,28	19,83	19,59	19,69	19,17	26,39	18,35	16,86	14,14	13,28
6	США		21,94	22,17	21,74	20,60	23,49	23,32	22,51	22,99	20,34	20,80	21,54	22,15	22,41	21,41	21,00	18,54	19,21	19,64	19,83
1	Китай	Валові внутрішні заощадження, % ВНП	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	43,0	41,8	39,8	40,4	39,0	40,0	50,4	50,7	5,0	5,0	н/д
2	Великобританія		н/д	23,0	21,0	21,0	22,0	21,0	21,0	21,0	18,4	19,1	18,7	18,2	16,1	15,5	14,4	12,5	14,0	15,0	16,0
3	Німеччина		н/д	28,0	26,0	23,0	22,0	20,0	20,0	22,0	24,0	24,2	24,0	24,7	24,1	24,3	26,8	23,0	25,0	26,0	27,0
4	Індія		н/д	16,0	17,0	18,0	15,0	19,0	20,0	21,0	22,9	24,9	23,3	21,9	24,7	24,0	33,0	35,1	32,0	31,0	30,0
5	Україна		н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	32,2	23,6	18,4	18,5	23,4	24,5	20,0	15,4	9,0	10,0	13,0

№ з/п	Країни	Показники	Періодизація світових криз																			
			СЕК 1957-1958 (1960р.) рр.	«Нафтова криза» 1973-1975 рр.			СЕК (Аргентина, Бразилія) 1980-1982 рр.			СЕК ("чорний понеділок») 1987 р.	Мексиканська валютно-фінансова криза 1994-1995 рр.		Азіатська фінансова криза 1997-1998 рр.		Аргентинська економічна криза 2001-2002 рр., криза ІТ-компаній		Глобальна фінансово-економічна криза 2008-2009 рр.		Період передумов початку *N*-еволюції		
				1973	1974	1975	1980	1981	1982	1987	1994	1995	1997	1998	2001	2002	2008	2009	2013	2014	2015
6	США		23,0	24,0	23,0	21,0	23,0	24,0	21,0	21,0	20,0	20,0	21,2	21,1	18,6	17,7	15,9	14,8	17,0	17,0	17,0
1	Китай	Коефіцієнт співвідношення боргу до ВНП, %	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д
2	Великобританія		н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	40,48	44,63	45,27	46,75	38,73	39,17	55,74	69,76	97,84	109,66	н/д
3	Німеччина		н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	52,23	н/д	н/д
4	Індія		н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	48,74	46,67	49,50	49,45	58,00	61,47	57,87	56,01	50,14	н/д	н/д
5	Україна		н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	13,83	24,88	37,03	63,67	н/д
6	США		н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	47,21	47,06	43,96	41,01	51,99	53,50	64,03	76,32	96,61	97,10	97,83
1	Китай	Коефіцієнт відношення ПІІ до ЧНД, %	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д
2	Великобританія		н/д	0,18	0,29	0,22	0,60	0,35	0,33	0,83	0,46	0,91	1,54	3,00	2,15	3,43	8,78	5,25	1,83	2,34	н/д
3	Німеччина		н/д	0,22	0,24	0,08	0,04	0,03	0,08	0,18	0,52	0,88	0,85	1,50	3,28	2,84	1,52	2,86	2,90	0,42	н/д
4	Індія		н/д	н/д	н/д	-0,01	3,38	3,69	2,85	6,32	19,81	41,04	60,41	41,32	69,76	68,98	3,63	2,67	1,68	1,92	н/д
5	Україна		н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	0,36	0,94	1,13	1,11	0,91	8,15	4,69	3,67	0,73	н/д
6	США		н/д	0,04	0,07	0,06	0,32	0,47	0,23	0,85	0,55	0,67	1,11	1,77	1,54	0,97	2,70	1,26	2,05	1,49	н/д

Складено та розраховано Січко С.М. на основі даних [195]

Коефіцієнти та індекси, представлені в таблиці не дають повного спектру базової інформації, яка б дозволила у повному ступені описати виваженість фінансової політики окремих країн, основним завданням яких залишається впродовж понад 200 років (з часів започаткування матеріальної фіксації статистичних даних) збереження відносної рівноваги та (або) сталої динаміки в соціально-економічних індикаторах (дод. Б). П. 1.1 доведено, що в основі еволюційності фінансово-економічних процесів стали соціальні й технологічні зміни. Відповідно, збереження тих чи інших показників (коефіцієнтів, індексів) у виважених межах є результатом успішно спланованої та реалізованої політики. Безумовно, що фінансовий інтерес із часом дещо еволюціонував, але інструменти, які забезпечили його збереження значно змінилися. Світова фінансова цивілізація знає дві форми реалізації фінансової політики з відповідним використанням фінансових інструментів: дефляційна та інфляційна. Прикладами дефляційної політики є система LETS, Bitcoin, берлінер, кіршблюте, штерналер, хавелталер тощо як еволюційні форми концепції *Freigeld* (квазівалюти, адже вільні альтернативні кошти існувати у Давньому Єгипті, Середньовічній Європі і по всьому світі під час кризи 1930-х років). Прикладом інфляційної фінансової політики є валютний ринок. Сам по собі фінансовий ринок, який лежить в основі фінансової цивілізації, функціонує на принципах рефлективності, а не, як загальновизнано, на принципах рівноваги.

Такі зміни наклали свій відбиток на архітектуру та принципи функціонування фінансової системи кожної структурної формації. У даний час фінансові системи визначають фінансові аспекти діяльності всіх суб’єктів економіки, вплив структурних зв’язків цілого на окремі елементи системи. Відповідно, в сучасних умовах господарювання змінюється не схема або структура функціонування фінансової системи, а саме її архітектура як взаємозв’язок між функціями, конструкцією та формами фінансів (відносин), які існують у межах фінансової системи через визначення її складових, принципів роботи і процесів трансформації. Трансформаційним процесам піддаються інститути, які будують фінансові відносини, й інфраструктура, в якій вони здійснюються. Під інститутами розуміють, з одного боку, безпосередньо суб’єктів фінансової системи, а з іншого – правила поведінки й механізми, які забезпечують дотримання цих правил. Такі зміни сприяють винайденню нових форм, способів, методів й інструментів взаємодії діючих суб’єктів у межах чинного фінансового права. Процеси глобалізації та інтеграції посилюють значущість і терміновість вказаних змін. Суб’єкти фінансової системи переводять на себе донині не властиві їм функції, змінюється ступінь їх фінансової активності на різних рівнях фінансовому

ринку. Відповідно видозмінюється і архітектура фінансової системи. Її розвиток обумовлений еволюцією ринкової економіки України в умовах глобалізації, євроінтеграції та індивідуалізації. Останній фактор є найменш відомим, але значним за фактом активізації діяльності спеціалізованих суб'єктів фінансового ринку з обслуговування саме фізичних осіб. Євроінтеграційні процеси накладають значну відповідальність публічного сектору, бізнесу та населення стосовно виконання всіх норм, закладених у вітчизняних та міжнародних угодах. Глобалізація визначає позитивні наслідки та очікувані ризики України для всіх суб'єктів ринку, який за комплексом показників поступається аналогам розвинутих країн. Відповідно, суб'єкти фінансового ринку мають пристосовуватися до мінливих змін, які, в першу чергу, позначаються на функціонуванні комерційних суб'єктів фінансової системи.

До об'єктів інфраструктури фінансової цивілізації віднесено фінансові, соціальні та економічні інститути. Формалізація фінансових відносин приводить до зміцнення правових і соціальних інститутів, необхідних для довгострокового планування інвестицій, капіталізації активів й економічного зростання. Проте, донині не зрозуміло, наскільки прийняті спільнотою правила щодо спільного ресурсу можуть створити ситуацію стійкого ресурсного відтворення і відновлення зруйнованих соціально-економічних систем. Нез'ясованими залишаються і соціальні процеси трансформації інститутів із стану динамічної рівноваги з позитивними зовнішніми ефектами в нерівноважний стан із негативними зовнішніми ефектами, девіантними та неефективними інститутами. Іншими словами, неповною мірою досліджено трансформацію інституціонального простору.

Саме через функціонування фінансових інститутів, існування яких відбувається під впливом соціальних та економічних аналогів, формується архітектура фінансової інфраструктури кожного регіону, будь-то країни або області в межах держави. Сучасний розвиток фінансової системи має кілька ключових особливостей, а саме:

- внутрішні проблеми – відсутність системного підходу до розвитку (трансформації, реформування, інші форми прояву еволюції) фінансової системи; надто повільний темп упровадження реформ; нечітка визначеність із конкретними напрямами реформ; недосконалість процесу управління (регулювання та підтримки) еволюційних процесів; відсутність ефективності у функціонуванні фінансової системи, яку неможливо однозначно обрахувати за ланками, які її формують;
- зовнішні вимоги – фінансування заходів щодо інтеграції України в Європейський Союз у межах глобалізації; здійснення недискримінаційної податкової та митної політики стосовно країн-членів ЄС; зовнішні позики й

обслуговування зовнішнього боргу; реалізація завдань щодо приведення норм регуляторної політики України до міжнародних стандартів та законодавства ЄС; участь українських товаровиробників у діяльності зовнішніх ринків товарів та послуг. Зазначені процеси обумовлені конфліктами економічних, соціальних, структурно-управлінських та інших інтересів в публічній і приватних сферах [160]. Вирішення цих конфліктів неможливе без реструктуризації боргів, обов'язкового реформування соціально-економічної політики в публічних і приватних структурах. Низький рівень доходів громадян потребує відповідних державних видатків, взяття частини соціальних функцій на себе приватними суб'єктами фінансової системи тощо. У той же час механізми глобалізації містять більш прогресивні форми фінансового забезпечення. Ці механізми знижують значущість регіональних структурних одиниць і збільшують вагомість наднаціональних об'єднань. Глобалізація знаходить свій специфічний прояв у фінансовій, економічній, політичній і культурній сферах. Вона істотно змінює уявлення про національний розвиток країн, ціннісні аспекти життя людини, контентне наповнення кожної формації, системи чи об'єднання. У результаті глобалізації стираються реальні та умовні межі держав, відносин, ієрархічних зв'язків тощо. Сучасні глобалізаційні процеси розгортаються передусім між промислово розвинутими країнами і лише потім охоплюють країни, що розвиваються. Глобалізація зміцнює позиції першої групи країн, дає їм додаткові переваги. У той же час розгортання процесів глобальної регіоналізації загрожує економічній активності слаборозвинутих країн. Такі тенденції на тлі обмеженості базових ресурсів дали підстави для еволюції інструментів маніпуляції груповою або масовою свідомістю населення та факторами виробництва.

Тим не менш, розподіл архітектури фінансової системи за внутрішньою будовою (на державні та комерційні складові, централізовані та децентралізовані фонди фінансових ресурсів, публічні та приватні фінанси) є таким, що не відповідає сучасним запитам фінансового розвитку []. Це пояснюється обмеженістю фінансових можливостей більшості груп суб'єктів названих секторів за існуючими формами, методами й інструментами економічних відносин. При відносно статичних фінансових можливостях (за існуючих концепцій державного управління та фінансового менеджменту) державних і місцевих органів влади та юридичних осіб на перше місце в подальшому розвитку фінансової системи виходять фізичні особи. Особливо перспективною ця група суб'єктів стає при зростанні частки неформального сектору національної економіки, діяльність якої активізується за можливостей інфраструктури фінансового ринку. Інфраструктура фінансового ринку в сучасній фінансовій еволюції представлена сукупністю організації, які

забезпечують кліринг, розрахунки або облік платежів, цінних паперів, похідних фінансових інструментів (включаючи контракти на різні активи) [181]. Інфраструктура фінансового ринку як поняття вперше було використано в доповіді «Принципи функціонування інфраструктури фінансового ринку» Комітету з платіжних і розрахункових систем Банку міжнародних розрахунків і Міжнародної організації комісій з цінних паперів (квітень 2012 р.). Із її виникненням, окреслені у фінансовому світі структурно значимі платіжні системи, норми та правила роботи Центрального депозитарію цінних паперів, системи розрахунку з цінними паперами, центральними контрагентами і торговими репозитаріями, а також місце повноважних органів в області регулювання, нагляду і спостереження за інфраструктурою фінансового ринку.

Інфраструктура фінансового ринку відіграє важливу роль у фінансовій системі та економіці країни та світу. Надійна й ефективна інфраструктура сприяє збереженню і зміцненню фінансової стабільності у економічному розвитку та, разом з тим, концентрує ризики. За відсутності її належного врядування може існувати загроза виникнення на ринку фінансових шоків або каналів їх поширення на внутрішні і міжнародні фінансові ринки. Інфраструктура фінансового ринку може істотно відрізнятися за організацією, функціями і структурою, мати різні цілі та організаційно-правові форми. У межах фінансової цивілізації функціонує квазісфера, яка, з одного боку, пропонує нові, але «обтяжливі» нововведення, з іншого боку, виступає генератором результативних ідей та дій. У ній існує логічна порожнеча і відбуваються відпрацювання доказової бази теорії ігор.

Відповідно до цього визначення, разом з інститутами значною мірою на економічний розвиток впливають механізми регулювання як комплекс владних зв’язків і відносин, що виникають в фінансово-економічній сфері. Сучасні тенденції утворення нових механізмів регулювання, технологій, ринків і організацій випереджають зміни відповідних інституцій. У цьому контексті виникає фундаментальна проблема не відповідних за швидкістю та рівнем змін. Такі проблеми з’являються особливо часто, коли в усталений інституційний простір вбудовуються інститути ринкового розвитку або коли в ринковому інституційному просторі у локального співтовариства актуалізується соцієтальна потреба у виробленні економних правил користування спільним ресурсом, не характерних для усталеного соціуму, – перехід від неформальної до формальної практики функціонування. Такі ситуації, за Т. Вебленом, отримали назву «дихотомії», а періоди, протягом яких ця проблема існує, – «інституційна інерція».

Інституційна інерція в логічній порожнечі може призвести до втрати досягнутих в будь-якому рейтингу позицій країни, регіону тощо. Інституційна

порожнеча в теорії ігор дає фундаментально-прикладні показники, які формують основу та вектор майбутнього планування усіх напрямів реалізації фінансової політики. Наразі ці аспекти відпрацьовуються в експериментальній економіці (В. Сміт). Відповідно, управлінським корпусом міжнародних організацій, країни, регіону, міста тощо формуються світові, міжнародні, континентальні, регіональні, державні, місцеві концепти розвитку, зокрема, фінансового. У даному разі акцентується увага на регіональних показниках та індикаторах. Адже вони є перехідними між базовими рівнями людської діяльності будь-якого спрямування, на тектологічній основі чого формується новий масив управлінських дій. Інфраструктура займає ключове місце в розвитку економіки, оскільки її існування пов'язане зі станом продуктивних сил і територіальним поділом праці, а також ефективністю функціонування сфери матеріального виробництва. Інфраструктурне облаштування економіки країни, з одного боку, залежить від темпів модернізації, а, з іншого – сама виступає постачальником економічного зростання [139]. Належний розвиток інфраструктури в регіоні – це насамперед відповідні умови для відтворення населення, його робочої сили більш високої якості та фінансової міцності [154].

До концептів розвитку фінансової інфраструктури регіону слід віднести ціннісні, подібні та понятійні (фактуальні) компоненти, які складають когнітивно базисні підсистеми фінансових думок, знань, компетенцій і практики та є результатом функціонування фінансової системи. О. Іваницька визначає такі аспекти регулювання розвитку фінансової інфраструктури в Україні [32]:

1. Фінансова інфраструктура сформувалась у результаті еволюції фінансової системи, її суб'єктів та об'єктів, є невід'ємною частиною фінансового ринку і по відношенню до решти реальної економіки виступає обслуговуючим, перетворюючим та стимулюючим елементом.

2. Державне регулювання справляє значний вплив на розвиток фінансової інфраструктури за умов окреслення чіткої дії його механізмів на суб'єктів, об'єктів та формування інститутів фінансової системи. Державна фінансова політика в Україні дотепер характеризується хаотичністю, невідповідністю цільовому призначенню, наявністю процесів прийняття рішень, що характеризуються дрібним опікуванням та ситуаційним спрямуванням. Це суперечить загальній концепції регулювання процесів функціонування економічних систем, що враховує ринкові закономірності.

3. Зорієнтованість державного регулювання на сучасні, ринкові механізми та інструменти передбачає, що при запровадженні його заходів, виділення ключових ринків та інструментів, ключових «гравців» (учасників ринку) та державних органів стимулює розвиток систем, а також ключових інститутів, які

визначають «гасло» перетворень, норми та правила поведінки економічних суб'єктів. Саме такі підвалини покладені в основу запропонованої концепції регулювання розвитку фінансової інфраструктури в Україні. Цього підходу пропонується дотримуватися при регулюванні регіональних, національних систем та удосконалення концепції входження держави у міжнародний простір. Особливу увагу пропонується приділити безпечності фінансових трансакцій, забезпеченню формування «м'якої інфраструктури» через зміцнення економічних прав людини, довіри до фінансових інститутів та інституцій.

4. Напрямами перспективних концепцій має стати подальша деталізація інструментів і заходів державної фінансової політики та їх результативність.

Розвиток світової економіки в кінці XX ст. дозволяє зробити висновок про те, що парадигма регіонального розвитку в світі постійно змінюється. З одного боку, ряд країн роблять спробу модернізації традиційних механізмів регіонального розвитку, відтягуючи виникнення модернізаційного періоду еволюційних змін. З іншого боку, відбувається постійна модернізація теорії і практики розвитку регіональної політики. В останні роки загострилася проблема конкурентоспроможності економік на світовому рівні, що висунуло потребу в подальшому науковому обґрунтуванні досягнення цілей підвищення конкурентоспроможності територій. У результаті, першочерговою метою підвищення конкурентоспроможності національної економіки є покрашення конкурентних позицій бізнесу та зростання ролі регіонів у цьому процесі. Таким чином, будь-яка економічна чи соціальна проблема, яка виникає в країні в ході реформ, тісно пов'язана з впливом тих чи інших регіональних факторів і умов. А отже розвиток регіональних економічних систем не може здійснюватися тільки на основі ринкового саморегулювання. Турбота про просторову організацію господарства країни є неодмінною функцією будь-якої держави, безумовним рефлексом його самозбереження. Відповідно, концепти розвитку фінансової інфраструктури регіону вміщують такі складові: стратегія інтеграції; ринковий, культурний, конкурентний, виробничий, логістичний, освітянський, людський фактори; структура ринку; бюджетне фінансування; рекреаційні ресурси.

Узагальнюючи вищезазначене слід відмітити, що концепти розвитку фінансової інфраструктури в межах світу, континентів, регіонів, країн, адміністративно-територіальних одиниць держави вміщують кілька складових в аспектах проблем та емпіричних перспектив (рис. 1.12).

Абстрактні, теоретичні концепти (конструкції): знання, корисність, дохід

Практичні концепти: К 1. Систематизація моніторингових досліджень за групами загальних та індивідуальних показників в межах світу, континентів, регіонів, країн, адміністративно-територіальних одиниць держави тощо
К 2. Виокремлення факторальних та фактологічних показників, які є індикаторами поточної фінансової політики в межах світу, континентів, регіонів, країн, адміністративно-територіальних одиниць держави тощо
К 3. Міжрегіональне співробітництво на основі глобальних фінансових мереж та потоків
К 4. Системо-мережева діяльність суб'єктів фінансової інфраструктури регіону (планування, виконання, контроль, координація і узгодження)
К 5. Модернізація інституціональної бази (механізмів державного регулювання та ринкового механізму)
К 6. Мобільна (гнучка) методика обрахунку системи інтегральних показників успішності в межах світу, континентів, регіонів, країн, адміністративно-територіальних одиниць держави тощо у попередній період і прогнозування фінансової політики на перспективу з всеосяжним поінформуванням соціуму
К 7. Функція системи фінансового посередництва дозволяє знайти найліпші форми використання капіталу
К 8. Незважаючи на превалювання тієї чи іншої цивілізації, частка пожиттєвого доходу в загальному майні знаходиться на відносно однаковому рівні

↓

Концептуальні складності:
- Адміністрування доходів: від найманої праці, «підприємницький», «пасивний» (в XXI ст. можливості прикладення капіталу різні на фоні нерівномірності ставок доходності від різних видів фінансових потоків)
- Концептуальність аналізу на основі статистичних даних
- Існування квазісфери
- Гіпермеритократичність світового суспільства на фоні декларування загальної доступності до природніх ресурсів і рівності усіх людей
- Відсутність наукового обґрунтування адекватності і реалістичності формування тарифної сітки оплати найманої праці (наявність прямої залежності між займаною посадою та рівнем отримуваних доходів за схемою «чим вище – тим більше»)
- Відсутність повного розуміння цінностей цивілізаційного існування майбутніх поколінь
- Суб'єктивний підхід до оцінки одиниці капіталу і майна
- Ітерація процесів і слабка передбачуваність настання малих і (або) великих циклів
- Складність у визначенні соціального, економічного, фінансового ефекту від особистих впроваджень людей, які були зроблені за кошти власників капіталів
- По К 6 – складність його реалізації через інтенсифікацію соціально-економічних процесів і повільність інновацій
- Відсутність найліпших форм використання капіталу

Рис. 1.12. Концепти розвитку фінансової інфраструктури в межах світу, континентів, регіонів, країн, адміністративно-територіальних одиниць держави *(складено Ясинською Н.А.)*

1.3. Методологічні засади та емпірика функціонування й розвитку секторальних суб’єктів фінансової інфраструктури

Методологічним базисом сучасного розвитку секторальних суб’єктів фінансової інфраструктури є перехід від інституціонального механізму світового, регіонального та інших рівнів фінансового управління до нового механізму управління (в межах еволюції *N*), в якому значення економік країн, що розвиваються, та їх секторів стає більшим. В основі групування суб’єктів фінансової інфраструктури знаходиться секторальне структурування економіки (локальної, регіональної чи світової) [163]. Сучасні науковці по-різному визначають секторальність національної економіки: одні акцентують увагу на окремих видах економічної діяльності; інші – на агрегованих їх видах – секторах [14, 30, 46, 129, 134, 149, 164, 165, 168, 178, 179, 184, 185, 189, 192]:

за теорією структурного перевороту Є.В. Савельєва та В.Є. Куриляка – первинний сектор – це галузі аграрної та сировинної спрямованості, для яких характерна середня інтенсивність технічного прогресу і мала еластичність щодо отримання прибутків. Вторинний сектор об'єднує галузі, які виробляють продукцію технічного характеру, з середньою еластичністю щодо доходів і високою інтенсивністю технічного прогресу. Третинний сектор, об'єднуючи сферу послуг та інфраструктуру національного господарства, набуває найважливішого значення для економічного зростання;

за теорією К. Кларка – три сектори: первинний (сільське господарство), вторинний (промисловість) і третинний (послуги);

за нормами Світового банку – аграрний, індустріальний (з виокремленням обробної промисловості) та послуг;

за методологією ОЕСР – чотири сектори обробної промисловості за технологічним рівнем розвитку, а саме: група А (галузі високотехнологічного рівня), група В (галузі середньо-високотехнологічного рівня), група С (галузі середньо-низькотехнологічного рівня), група D (галузі низького технологічного рівня). Критерієм для класифікації видів економічної діяльності слугує частка їх витрат на дослідження та розробки (R&D) у валовому випуску;

за теорією П. Гата та Н. Фута – первинний сектор (аграрна та сировинна сфера); вторинний сектор (промисловість); третинний сектор – послуги індивідуального характеру та подібні до них; четвертинний сектор – транспорт, торгівля, зв'язок, фінансова та управлінська діяльність; п'ятеринний сектор – охорона здоров'я, освіта, рекреаційні послуги;

за теорією Д. Белли – первинний сектор (аграрна та сировинна сфера); вторинний сектор (промисловість); третинний сектор – транспортні та

комунальні послуги; четвертинний сектор – торгівля, фінанси, страхування і операції з нерухомістю; п'ятеринний сектор – охорона здоров'я, освіта, загальнодержавне управління, науково-дослідна діяльність;

за теорією В. Іноземцева – суб'єкт-об'єктний та суб'єкт-суб'єктний сектори національного господарства. Галузі суб'єкт-об'єктного сектора вирізняються повторюваністю виробничих процесів, відтворюваністю їх результату, високими показниками виробітку (у вартісному виражені) та негативними або ж такими, що коливаються біля нуля, темпами росту зайнятості. На противагу їм суб'єкт-суб'єктний сектор об'єднує галузі, взаємодія людей в рамках яких заснована на міжперсональному спілкуванні, продукт яких характеризується низьким ступенем відтворення і значною мірою представлений інформацією чи знаннями;

за А. Криваком – використання Міжнародної стандартної галузевої класифікації видів економічної діяльності (International Standard Industrial Classification (ISIC));

за теорією С. Глазьєва – типи технологічних сукупностей: 1) видобуток і переробка сировини та первинних енергоносіїв; 2) виробництво конструкційних матеріалів; 3) виробництво обладнання для виробничого споживання; 4) створення виробничої інфраструктури (будівництво, транспорт, зв'язок); 5) виробництво військової техніки; 6) виробництво продукції невиробничого споживання; 7) підготовка кадрів та ін.

Методологією ОЕСР визначено стратегію розвитку світової економіки. У сучасній економіці існує шість стратегічних секторів: перший та другий сектори охоплюють галузі високотехнологічної та середньо-високотехнологічної промисловості; третій сектор приходиться на поштові та телекомунікаційні послуги; четвертий і п'ятий – ділові послуги, шостий – соціально спрямовані види діяльності сфери послуг, що забезпечують повноцінний розвиток людини [179]. У більш деталізованому вигляді до складу стратегічних секторів згаданої методології входять наступні види економічної діяльності:

1-й сектор: фармацевтика, виробництво офісного обладнання, лічильних машин і комп'ютерів, виробництво радіо, телевізійного та комунікаційного обладнання, виробництво медичних препаратів й інструментів, точних вимірювальних та оптичних приладів, авіаційна та космічна промисловість;

2-й сектор: виробництво хімікатів, машин та устаткування, не вказаних в інших позиціях, виробництво електричних машин та апаратури, автомобілів, причепів і напівпричепів, залізничного та транспортного обладнання;

3-й сектор: поштові та телекомунікаційні послуги;

4-й сектор: фінансове посередництво, страхування та пенсійне

фінансування, допоміжна діяльність у сфері фінансового посередництва;

5-й сектор: оренда машин та обладнання, комп'ютерне та телекомунікаційне обслуговування, дослідження та розробки, інші ділові послуги (за винятком операцій з нерухомістю);

6-й сектор: освіта, охорона здоров'я, соціальна допомога.

У межах поточного етапу фінансової еволюції такий поділ є прийнятним для застосування й до фінансової інфраструктури. Адже сучасні підприємства є унікальними з точки зору набору і виконуваних функцій (виробництво, посередництво, збут, фінансова діяльність, інвестування тощо). Тим більше, що сучасні ТНК позиціонуються як фінансово-промислові групи саме через повноту та закриту циклічність й самозабезпеченість усіх процесів і операцій.

Згідно із визнаною у світі методології секторального поділу економіки та поточними потребами, відповідний поділ сучасних суб’єктів фінансової інфраструктури України виглядає наступним чином:

1-й сектор: фармацевтика, виробництво оборонної техніки, лічильних машин та комп'ютерів, комунікаційного обладнання, виробництво медичних препаратів та інструментів, точних вимірювальних та оптичних приладів, авіаційна та космічна промисловість;

2-й сектор: виробництво хімікатів, машин та устаткування, не вказаних в інших позиціях, виробництво електричних машин та апаратури, автомобілів, причепів і напівпричепів, залізничного та транспортного обладнання;

3-й сектор: поштові та телекомунікаційні послуги;

4-й сектор: фінансове посередництво, страхування та пенсійне фінансування, інша діяльність у сфері фінансового посередництва;

5-й сектор: оренда основних засобів, комп'ютерне та телекомунікаційне обслуговування, дослідження та розробки, інші ділові послуги (за винятком операцій з нерухомістю);

6-й сектор: державні гарантії.

Заслуговує на увагу історія виникнення такого стратегічного бачення розвитку фінансової цивілізації (а точніше за фазами життєвого циклу – її «закату»). Практикуючими фахівцями та бізнесменами Північної Америки наприкінці XVIII ст. було виявлено схожість кліматичних умов цього континенту із Китаєм. Із цього періоду стали формуватися теоретико-емпіричні підвалини та соціальні аргументи на користь інтеграції бізнесу з США у Китай. У 1950-і рр. відбулася друга хвиля інтегрування бізнесу з розвинутих країн у країни, чия економіка перебувала у стані розбудови. Причинами описаних процесів у той час стали технологічні нововведення та технічні можливості. На початку XXI ст. бізнес-концепція змінилася: чинним

Президентом США означено за пріоритетність повернення корпорацій із транснаціональним брендом на територію цієї країни.

Кількість ТНК за останні тридцять років збільшилася в 9 разів (у 1970 р. було зареєстровано лише 7 тис. подібних фірм, в 1976 р. їх було 11 тисяч з 86 тис. закордонних філій, а в 1990 р. – 24 тис. ТНК. Кожна з 500 найбільших ТНК США має в середньому підприємства 11 галузей, а найпотужніші охоплюють по 30-50. У групі 100 провідних промислових фірм Англії на багатогалузеві ТНК приходиться 96 підприємств, в Німеччині – 78 од., у Франції – 84 од., в Італії – 90 од. Ще однією специфікою існування ТНК є наявність високорозвиненої інфраструктури, яка обслуговує їх функціонування. Ці та інші факти визначають беззаперечність висновків відносно майбутнього значення ТНК у розвитку світових, регіональних та локальних фінансів. Відмінною особливістю сучасного етапу фінансової еволюції є те, що кількість ТНК зросла порівняно із періодом їх виникнення. Зросло і значення, яке вони відіграють у розвитку глобальної економіки. Ще одним відмінним аспектом є те, що наразі відбувається секторальне домінування ТНК по галузях локальних економік. Взаємозв'язок еволюції глобальної економіки на основі розбудови інституту ТНК із світовою фінансовою системою у XX-XXI ст. наведено на рис. 1.13.

<table>
<tr><td></td><td colspan="2">СФС 1</td><td colspan="2">СФС 2</td><td colspan="2">СФС 3</td><td colspan="2">СФС 4</td></tr>
<tr><td colspan="2">ТНК СЕ 1</td><td>ТНК СЕ 2</td><td colspan="2">ТНК СЕ 3</td><td colspan="2">ТНК СЕ 4</td><td>ТНК СЕ 5</td></tr>
</table>

де СФС 1 – світова фінансова система (початок XX ст.), в якій домінують державні регулятори локальних економік окремих країн (метрополії) на основі сировинної бази інших країн (колоній); СФР 2 – світова фінансова система (1950-1960-і рр.) на основі ринкового механізму, в якій домінує валютне регулювання міжнародних організацій та фінансових інститутів; СФС 3 – світова фінансова система (1970-2010-і рр.) на основі ринкового механізму, в якій домінує банківське регулювання міжнародних організацій та фінансових інститутів; СФС 4 – світова фінансова система (1950-1960-і рр.), на основі глобалізації фінансово-економічних потоків та відносин; ТНК СЕ 1 – транснаціональні корпорації світової економіки, які сформували світове капіталістичне господарство; ТНК СЕ 2 – транснаціональні корпорації світової економіки, які виникли в результаті фінансування матеріальної складової військових конфліктів; ТНК СЕ 3 – транснаціональні корпорації світової економіки, які виникли на основі розвитку інститутів фондових бірж; ТНК СЕ 4 – транснаціональні корпорації світової економіки, які виникли через започаткування транснаціональних банків; ТНК СЕ 5 – транснаціональні корпорації світової економіки, які виникли на основі глобальної економічної стратегії, глобальних факторів виробництва, глобального міжнародного виробництва; глобальної цифрової мережі.

Рис. 1.13. Темпоральна еволюція глобальної економіки із світовою фінансовою системою у XX-XXI ст. *(складено Ясинською Н.А.)*

Функціонування ТНК СЕ 4 є найстислішим проміжком на рис. та в економічній історії людства. Визнаючи існування циклічності усіх процесів у

світі, є доречним подальше дослідження розвитку цього логічного ланцюга. Адже розвиток оборонної промисловості окремих країн XXI ст. заслуговує уваги та ретельного дослідження спеціальних установ. Стосовно ТНК СЕ 5 – доцільно пояснити той факт, що сучасні базові фактори виробництва поділяються на мобільні (наприклад, людський капітал) і немобільні (наприклад, природні ресурси). Існуючі регулятори врегулювання трудової міграції у XXI ст. мають більш формальну ознаку. Глобальна ж цифрова мережа, яка має менш формальну ознаку, в епоху фінансової цивілізації розвинула новий ринок – е-фінансовий ринок, яким користуються усі сучасні ТНК. Основі складові механізму його розвитку викладені на рис. 1.14.

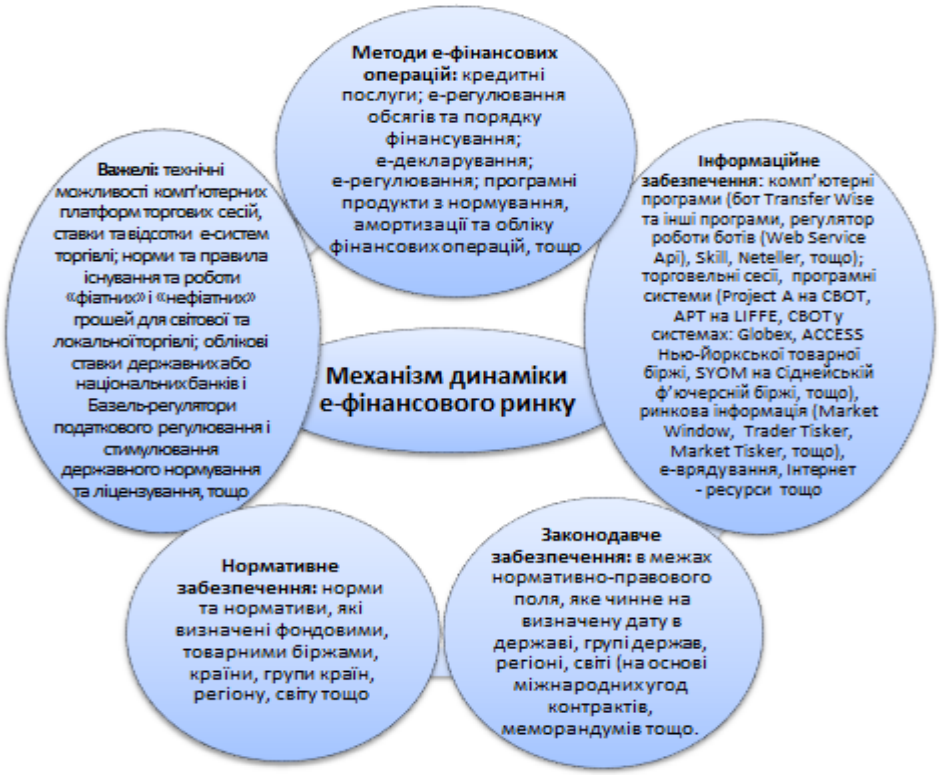

Рис. 1.14. Механізм динаміки розвитку е-фінансового ринку *(складено Ясинською Н.А.)*

Сучасною бізнес-елітою України визнано за пріоритетні напрями перспективного економічного розвитку:

підтримку транснаціональних брендів (далі – ТНБрендів), металургії та ІТ-сектору;

розвиток хімічної, оборонної промисловості;

генезис ТНБрендів машинобудування;

генезис ТНБрендів аграрного сектору;

генезис ТНБ інтелектуального бізнесу;

розвиток інвестиційної платформи на теренах України (рис. 1.15).

На фоні фінансової цивілізації регіональний розвиток локальної

економіки України має реагувати на зовнішні фактороутворюючі інструменти міжнародних фінансових ринків.

Зокрема, у 2016 р. торгова турбулентність на фінансових ринках мала тренд, представлений на рис. Дод. Б1. Так, збільшення вартості фінансових активів у 2015-2016 рр. (за трендом зниження) відбулося у: Bitcoin, ICE brent crude, Merval 25 (Аргентина), NYMEX WTI crude, ICE sugar, Russian ruble, Comex silver, FTSE 100 (Великобританія), S&P 500 (США), MSCI Emerging Markets Index ETF, Comex gold, iShares Core UK Gilts UCITS ETF, Xetra DAX (Німеччина), CAC 40 (Франція), US dollar index, Japanese yen, Nikkei 225 (Японія). Найкращі фондові індекси в 2016 р. мають таку географію – Bovespa (Бразилія), Kase (Казахстан), S&P/BVL (Перу), RTS (Росія), Karachi 100 (Пакістан). Найкращі товарні індекси в 2016 р. мають таку географію – CME irone ore (62% Fe) (Китай), LME zinc (Велика Британія), NYMEX natural gas (США), NYMEX heat oil (США), ICE Brent crude (міжнародна електронна біржа). Найліквідними активами базових ресурсів на міжнародному фінансовому ринку, відповідно, виступали залізо, цинк, природній газ та нафта різних марок. Примітно, що міжконтинентальна біржа ICE (Intercontinental Exchange, ICE) була утворена понад 12 років назад та об’єднує найбільші товарні біржі й клірингові центри, які спеціалізуються на роботі із біржовими та позабіржовими строковими угодами. Головним інструментом на ній є ф’ючерси на усі види базових активів – енергоносії, валюту, дорогоцінні метали, сільськогосподарські активи, фінансові інструменти. На ICE нині відбувається 50% світових торгів ф’ючерсними контрактами на нафту та нафтопродукти. В активі ICE 23 біржі та торгові майданчики, на яких обертається близько 9700 контрактів та цінних паперів на усі класи активів. Найстабільнішими валютами в 2016 р. стали Bitcoin, Real (Бразилія), Ruble (Росія), Krona (Ірландія), Rand (Південна Африка). Архітектура світової фінансової системи в динаміці останніх двох століть не є статичною [177]. Розвиток світової фінансової системи в минулому можна схарактеризувати як комплекс дій державних регуляторів локальних фінансових систем (початок XX ст.). Загалом, світова фінансова система представляла собою міжнародну фінансову систему, яка не мала на той момент загальновизнаних правил функціонування. За низької результативності розвитку світової фінансової системи (та, у більшості своїй, фінансових систем окремих країн) було започатковано принципи лібералізації, які зафіксували рецесію світової фінансової системи за відносної стабільності локальних фінансових систем. На зміну державному регулюванню та лібералізації прийшов ринковий механізм (1950-1970 рр.). У цей період виникли глобальні фінансові інститути.

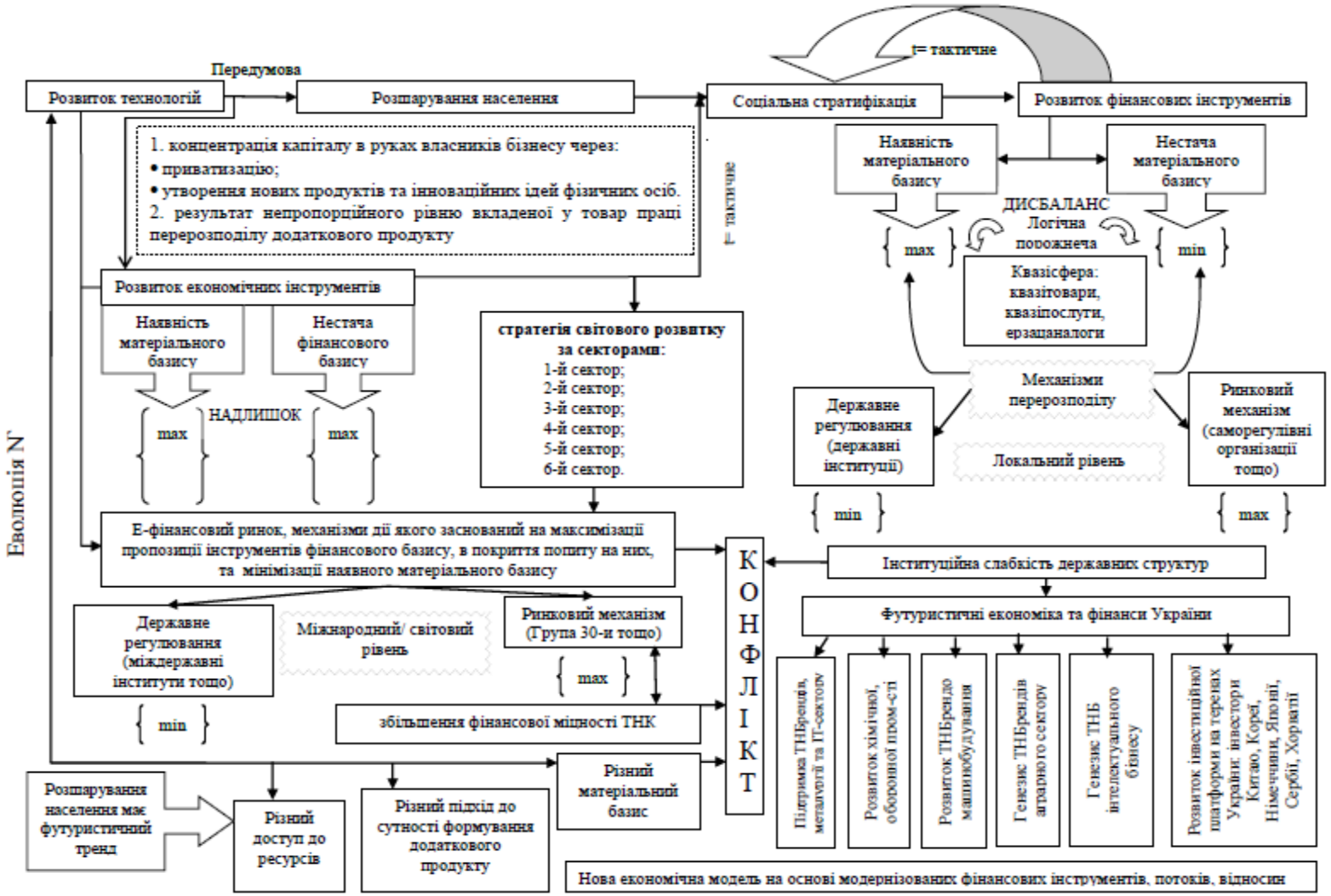

Рис. 1.15. Компаративна емпірика проблем та перспектив розвитку секторальних суб’єктів фінансової інфраструктури в Україні *(складено авторами)*

У них участь країн формувалася за квотним принципом на основі превалювання регулятора в окремих локальних економіках та переорієнтації валютних регуляторів на банківські. По цьому шляху пішла Європа. Країни ж Азії продовжували фокусувати увагу на валютних та банківських регуляторах із державним контролем за рухом капіталу. За результатами логічного розвитку світової фінансової системи на принципах помірного державного регулювання й активного ринкового механізму у 1980-х рр. сформовано відкриту світову фінансову систему. Її характерними рисами стали:

регулювання на основі загальних правил відповідно до національних юрисдикцій;

встановлення і ратифікація загальносвітових правил фінансової поведінки усіх суб'єктів світової фінансової системи в національних платформах нормативно-правового забезпечення;

механізм врівноваження хиткого або кризового стану за рахунок швидкопристосовуваності національних грошово-кредитних, податкових, соціальних, страхових та інших систем.

Футуристичний напрям передбачає міжнародне планування та впровадження механізму темпорального співіснування. Темпоральність на нано-, мілі-, мікро-, макро-, мезо-, міжнародному та інтер- рівнях світової фінансової системи забезпечується:

1) утворенням транснаціональних брендів в різних сферах (для України – це ТНБ аграрного сектору та інтелектуального бізнесу), що сприятиме укріпленню національних валют, створенню нових робочих місць;

2) впровадженням інноваційних технологій в національну промисловість з одночасним опануванням нововведень;

3) підвищенням курсу національних валют, що сприятиме зростанню вартості домогосподарств;

4) відкриттям робочих місць на основі зниження податкового тягаря і підвищення соціальних гарантій, що сприятиме звуженню неформальної практики;

5) застосуванням закону попиту та пропозиції в межах світової фінансової системи, що дозволить сформувати нові правила фінансової глобалізації;

6) систематичним використанням ризикових інструментів світового фінансового ринку для виходу локальних економік із логічної порожнечі.

Центральними рисами світової фінансової системи в різні періоди її еволюції стали:

регулівний період – режим валютного курсу та платіжного балансу; процес коригування та створення міжнародного нормативу ліквідності;

платіжні домовленості;

ліберальний період – плаваючий режим валютного курсу, ринковий механізм функціонування відкритих регіональних та глобальних ринків капіталу; державне регулювання в межах локальних економік розрахунків в грошово-кредитній та фіскальній політиці;

перехідний період – сформовано єдиний глобальний ринок капіталу; розширені трансграничні потоки руху капіталу (у т.ч. людського); зростання фінансової міцності акторів фінансового ринку та їх географічне поширення.

Концентрація капіталу у власників бізнесу через приватизацію та утворення нових продуктів та інноваційних ідей фізичних осіб та непропорційність рівню вкладеної у товар праці перерозподілу додаткового продукту на фоні розвитку фінансового ринку, інфраструктурних суб'єктів, які забезпечують їх функціонування, та цифрових технологій за наростаючих обсягів та акторів збільшують «ціну» усіх фінансових операцій, активів тощо. Однак фінансова еволюція сформувалася не з «чистого паперу», вона також має специфічні наслідки, які лягають в основу еволюції *N*. Серед іншого, такими наслідками є:

боргова залежність локальних економік відносно інших економік або фінансів іншого рівня;

неврегульованість політики обліку та правил обігу паперових та фіатних грошей відносно золотовалютного та ресурсного забезпечення в межах локальних економік.

Міжнародні нормативи зовнішньої боргової стійкості країн представлено в табл. 1.5.

Таблиця 1.5

Порогові значення показника зовнішньої боргової стійкості країн (за показником відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВН, %)

№ з/п	Міжнародні організації, за міжнародними угодами	Порогові значення,%
1	Міжнародний валютний фонд	30 - 40 - 50 ступінь ризику «низька-середня-висока»
2	Світовий банк	220-80 - 79-60 - 59-1 ступінь ризику «висока-середня-низька»
3	В межах Маахстрихської угоди	60%
4	За Методикою розрахунку рівня економічної безпеки України від 02.03.2007 р. розроблені порогові показники боргової безпеки	не більше 25
5	За Методикою розрахунку рівня економічної безпеки України від 29.10.2013 р. №1277 розроблені порогові показники боргової безпеки, в т.ч: - вагові коефіцієнти для розрахунку субіндексів економічної безпеки та його інтегрального показника	40-45-55-60-70 ступінь ризику «оптимальна- задовільна-незадовільна- небезпечна-критична» 0,2214

Систематизовано Січко С.М. на основі []

Фактична заборгованість окремих країн світу станом на початок 2017 р. в динаміці є такою (табл. 1.6). Примітно, що країни, чия економіка відіграє в різні проміжки часу ключову або пріоритетну роль в подальшому господарському й фінансовому розвитку не за всіма роками мають статистичну інформацію.

Таблиця 1.6

Показник зовнішньої боргової стійкості країн
(коефіцієнт «зовнішній борг /ВНП»),%

№ з/п	Країни	Роки								
		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
1	Китай	120,30	127,10	116,53	116,63	134,50	129,73	123,03	109,60	84,90
2	Великобританія	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	319,00	353,00	406,00	337,00
3	Німеччина	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	133,00	136,00	155,00	140,00
4	Індія	21,22	20,37	20,18	16,45	17,14	17,44	16,28	18,74	19,00
5	Україна	44,43	31,04	33,50	32,17	47,30	31,85	47,58	59,91	56,63
6	США	н/д	13,18	н/д	н/д	н/д	70,75	76,29	97,04	95,22
№ з/п	Країни	Роки								
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1	Китай	84,90	83,88	89,98	91,78	86,10	89,85	85,43	128,66	н/д
2	Великобританія	337,00	н/д	400,00	399,00	413,00	385,00	н/д	н/д	396,00
3	Німеччина	140,00	н/д	142,00	155,00	169,00	н/д	н/д	188,00	159,00
4	Індія	19,00	16,21	16,38	15,29	20,85	24,68	н/д	120,00	н/д
5	Україна	56,63	80,44	72,95	77,22	78,49	78,80	н/д	н/д	н/д
6	США	95,22	н/д	95,36	94,70	97,88	н/д	н/д	н/д	101,00

Складено Січко С.М. на основі даних [195]

У низці представлених країн тільки до 2014 р. Україна мала щорічну статистичну інформацію. З 2014 р. інформація навмисно є закритою через широку підготовку інвестиційної платформи на території держави. Наразі відбуваються підготовчі дії для започаткування її роботи. В останні три роки активно працюють міжнародні експерти з впровадження нового фінансово-правового базису в національну юрисдикцію, підготовки інвестиційної подушки, інтернет-майданчика та бази для активного позиціонування акторів фінансового й інвестиційного ринків. Світова практика, як і українська, визнає краудфандінг. Тим більше, що фінансова активність фізичних осіб із кожним роком зростає (Постанова НБУ №14 від 23.02.2017 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України») [79] (рис. 1.16).

Нові формальні вимоги фінансової активізації юридичних та фізичних осіб дають Україні шанс «реанімаційного» інвестування вітчизняної економіки незалежно від типу, країни та інших причин або передумов походження інвестиційних притоків [79].

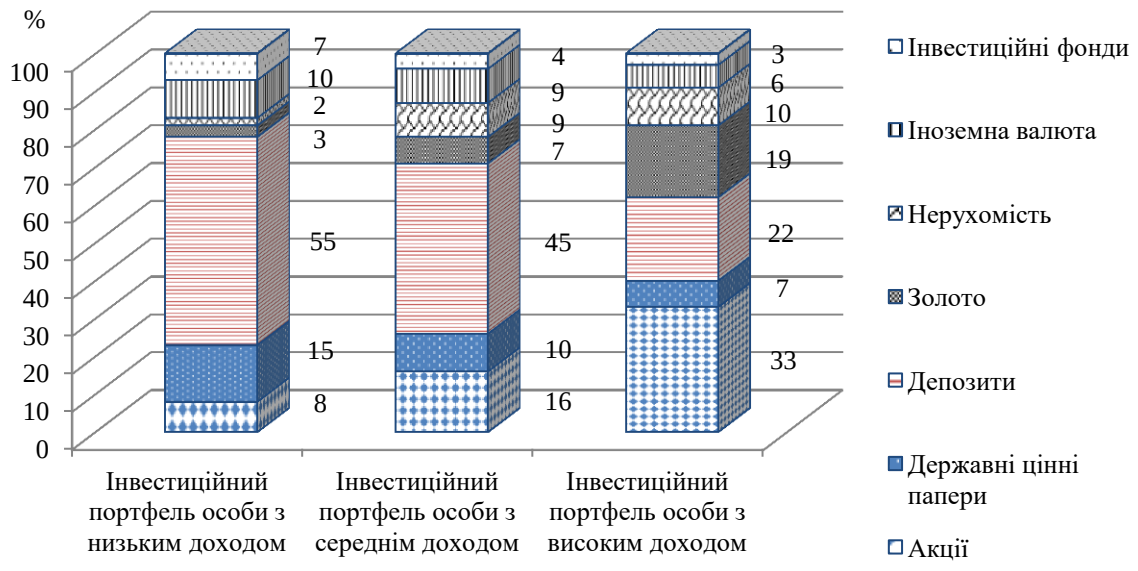

Рис 1.16. Типова структура особистих інвестиційних портфелів осіб з низьким, середнім та високим рівнями доходів, % [49]

У противагу Україні, інші держави, чиї дані представлено у табл. 1.4 і по яких не в кожному році присутня статистична інформація є найбільшими інституційними інвесторами за кількістю акторів інвестиційного ринку та обсягами можливих капіталовкладень. Сучасний світовий інвестиційний ринок також достатньо розвинувся по окремих складових (рис. 1.17).

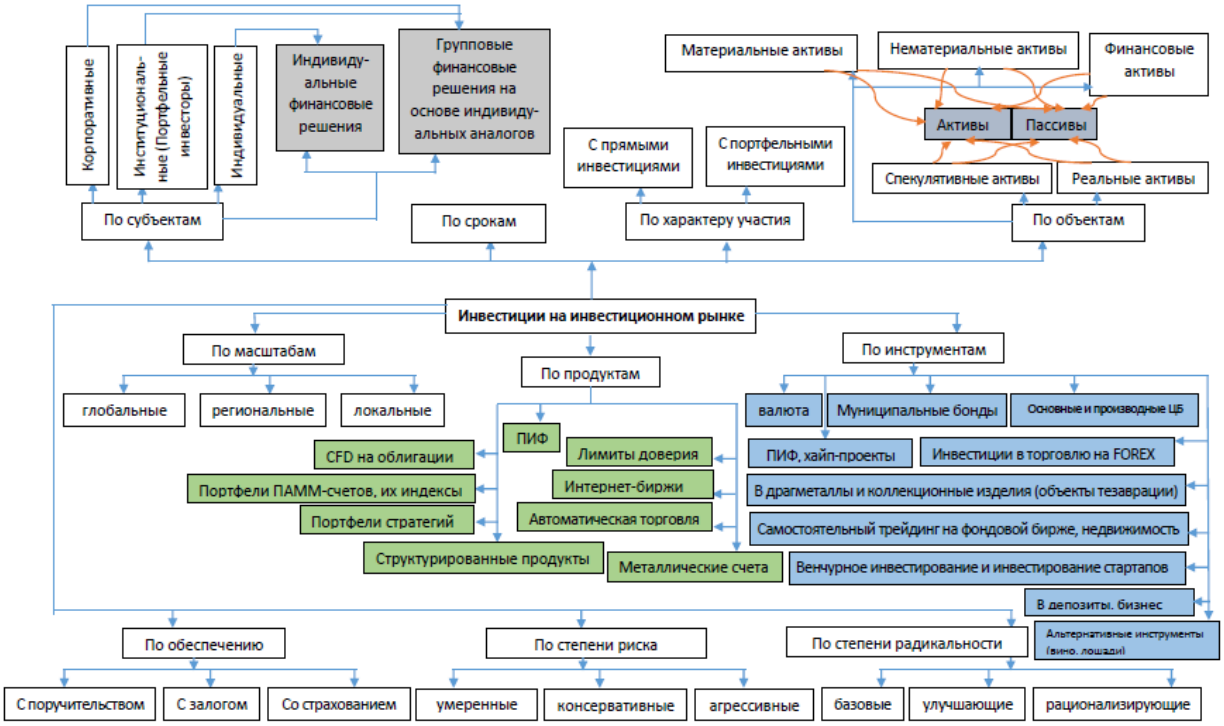

Рис. 1.17. Складові інвестиційного ринку початку XXI ст. [162]

Правила сучасного вітчизняного інвестиційного ринку пов’язано із тим, що багатство людини або групи осіб визначається не тими доходами, які він отримує, а капіталізацією його активів. Для ведення бізнесу – потрібні гроші, а вони позичаються під заставу цих активів. В результаті – чим більше капіталізація активів, тим більше боргів. Поряд із цим, існує проблема: через кризу капіталізація падає – вона стає меншою, ніж сума боргів. Виникає криза, яка веде до колапсу. І дану вимогу треба враховувати під час подальшого розвитку фінансового ринку. Так, для вузькоцентрованого ринку характерно збільшення міноритаріїв. Це вигідно обом сторонам: у власників відсутній ризик втрати бізнесу, міноритарника – отримують свою частку доходу. Відповідно, значимість фінансових резервів у вигляді заощаджень фізичних осіб різко збільшується. Головне, щоб правила гри чітко визначали коло інтересів усіх суб'єктів і ці правила на ринку витримувалися усіма учасниками.

Визначальною перевагою, яка формулює безпрецендентні результати функціонування фінансової системи на основі активізації інвестиційної активності внутрішніх стейкхолдерів ринку є наступними: сучасний інвестор має нестандартно мислити, знаходити ніші ринків з невикористаними (не до кінця використаними) можливостями, вміти нетривіально мислити і приймати відповідальність на себе за ризики й вигоди, успіхи та провали, орієнтуватися на слабо розкручений або новий продукт, бути в пошуку «нового ...», формувати індивідуальну стратегію інвестора, вміти правильно оцінювати, диверсифікувати активи, процеси (мати певний рівень фінансової грамотності).

Стосовно неврегульованості політики обліку та правил обігу паперових та фіатних грошей щодо їх забезпечення в межах локальних економік слід зазначити, що розв’язок цього питання лежить у політичній площині і заходами або інструментами ринкового механізму не можуть бути вирішені.

Україна, незважаючи на нестійкість політичних, економічних та соціальних систем, які супроводжують усі періоди її незалежності, продовжує формувати ринкові підвалини для конкурування на внутрішніх та зовнішніх ринках. Для цього в неї є поновлювані ресурси, вартість яких постійно зростає і які кількісно забезпечують самодостатність розвитку. Це передовсім природні, інтелектуальні та людські ресурси. Але умови фінансової еволюції, прояви якої структурно описані в розділі, можуть змінити такий стан речей.

Науковцями та практиками у фінансовій сфері визнано існування різних сфер, ланок та секторів фінансової системи, фінансового ринку та фінансового механізму. Їх успішне функціонування залежить від

результативної роботи названих складових, а також від інфраструктури, яка ускладнює поле фінансових відносин. Результатом їх еволюції стають нові продукти, товари, ринки, відносини, інструменти, потоки, інформаційний обмін тощо. Відповідно, запорукою успіху роботи секторальних суб'єктів фінансової інфраструктури є фінансова грамотність, інформаційна насиченість, фінансовий моніторинг, широка практика використання та роботи із фінансовими інструментами, відсутність буд-яких кордонів та меж, знання цифрового фінансового ринку та регуляторів роботи грошово-кредитної, податкової, бюджетної, міжнародної, соціальної, страхової, інвестиційно-інноваційної політик за унікальності та професіоналізму виконуваних та надаваємих послуг, робіт тощо.

2. КОНЦЕПЦІЯ ІНСТИТУТУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В ГЛОБАЛІЗАЦІЙНОМУ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

2.1. Значення інституту державного управління у розбудові фінансової теорії та практики

Геополітичне бачення сучасного економічного і фінансового розвитку спричиняє значну кількість емпіричних проблем в публічній сфері. Державне управління, як складова політичного управління і організаційно-правовий інститут, має дві складові: державні регулювання й підтримку. Державне управління поєднує політичні та адміністративні засоби. Суб'єктами державного управління є державні органи влади й управління. Об'єктом державного управління є державна власність, державні органи й організації (вузьке розуміння), а також суспільна власність в межах повноважень, необхідних сучасній державі для ефективного забезпечення соціально-економічного прогресу, гарантій захисту прав і свобод громадян та національної безпеки (у поєднанні із об'єктами вузького розуміння – широке розуміння об'єкту). У відносинах «суб'єкт-об'єкт» виникає часткове дублювання, яке визначає високий ступінь відповідальності суб'єктів з виконуваних ними функцій. До функцій державного управління слід віднести виконання суспільного замовлення, регулювання, стимулювання, координацію, моніторинг, підтримку та контроль.

Наразі світове рейтингування вітчизняного державного управління (далі – ДУ) виглядає так:

Таблиця 2.1

Рейтингування результативності державного управління в Україні

Категорії об'єктів інституту державного управління як системи превентивних заходів формальної економіки	2015-2016 рр.	Категорії об'єктів інституту державного управління	2015-2016 рр.	2016-2017 рр.
Широке розуміння об'єкту		Вузьке розуміння об'єкту		
(від 0 до 7-найліпшого показника)				
Право власності	2,9	1. Право власності:	3,0	3,09
Захист інтелектуальної власності	3,1	Права власності	2,95	3,03
Робота громадських фондів	2,7	Захист інтелектуальної власності *(запізнення по виборці показників на 1 рік)*	3,11	3,22
Суспільна довіра до політиків	2,8	2. Етика і корупція	2,77	2,73
Нерегулярні платежі та хабарі	2,9	3. Надмірне вплив	2,48	2,36
Судова незалежність	2,3	4. Продуктивність	2,87	2,87

Категорії об'єктів інституту державного управління як системи превентивних заходів формальної економіки	2015-2016 рр.	Категорії об'єктів інституту державного управління	2015-2016 рр.	2016-2017 рр.
		державного сектора		
Лобіювання у рішеннях державних службовців	2,7	5. Безпека	3,15	3,39
Зайве витрачання державних коштів	1,9	Категорії об'єктів інституту ДУ	2014-2015 рр.	2013-2014 рр.
Тягар державного регулювання	3,3	1. Право власності:	2,68	2,51
Ефективність правових рамок в врегулювання суперечок	2,8	Права власності	2,7	2,51
Ефективність правової бази в складних умовах	2,6	Захист інтелектуальної власності	2,66	2,5
Прозорість урядової політики	3,7	2. Етика і корупція	2,58	2,45
Бізнес витрати тероризму	3,1	3. Надмірне вплив	2,26	2,23
Бізнес витрати злочинності та насильства	3,4	4. Продуктивність державного сектора	2,68	2,49
Організована злочинність	3,4	5. Безпека	3,61	4,52
Надійність поліцейських послуг	2,6	Категорії об'єктів інституту ДУ	2012-2013 рр.	
Етична поведінка фірм	3,8	1. Право власності:	2,72	
Міцність аудиту і звітності стандартів	3,6	Права власності	2,73	
Ефективність корпоративних рад	4,1	Захист інтелектуальної власності	2,7	
Захист інтересів міноритарних акціонерів	2,9	2. Етика і корупція	2,42	
від 0 до 10-найліпшого показника		3. Надмірне вплив	2,5	
Сила захисту інвесторів	4,8	4. Продуктивність державного сектора	2,68	
		5. Безпека	4,84	

Складено за даними щорічних звітів [68] (The Global Competitiveness Index in detail)

На фоні зазначеного тренду результативності державного управління в Україні, динаміка індексу фінансового розвитку виглядає так (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Динаміка індексу фінансового розвитку України

Показник	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Індекс фінансового розвитку	53	53	54	59
Кількість країн у групі	55	57	60	62
Бальна оцінка (1-7):	2,7	2,8	2,6	2,6
Фінансова стабільність	3,2	3,1	2,9	3,1
Стабільність валюти	3,3	2,5	2,2	2,6
Стабільність банківської системи	3,9	4,3	3,9	4,0
Частота банківських криз	3,5	3,5	3,5	3,5
Індикатори фінансової стійкості	2,0	1,0	1,0	2,0
Ризик кризи суверенного боргу	2,2	2,2	2,2	2,6

Складено за даними щорічних звітів [68](The Financial Development Report 2009-2012)

Рейтинг Світового економічного форуму з результативності державного управління в Україні є достатньо низьким. Реакцією-відповіддю влади стало прийняття розпорядження Кабінету міністрів України «Деякі питання реформування державного управління в Україні», відповідно до якого схвалено Стратегію реформування державного управління на 2016-2020 рр. та план заходів з її реалізації [21] (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Компіляція Стратегії реформування державного управління на 2016-2020 рр. з іншими нормативними документами України

Інституціональна платформа правового поля	Норми законів поза увагою Стратегії
Європейські стандарти належного адміністрування в питаннях трансформації системи органів державного управління: Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами	Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні
Нормативи функціонування Мінекономрозвитку, Мінфіну, Мін'юсту, Нацдержслужби	Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року
Консультації з експертами Програми підтримки вдосконалення врядування та менеджменту (SIGMA)	План заходів на 2015-2017 рр. з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р.
Представники громадянського суспільства та Дорадчої групи ЄС	Питання судового нагляду та перегляду рішень органів державного управління як частина Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 рр.
Стратегія сталого розвитку «Україна-2020»	
Стратегія розвитку системи управління державними фінансами	
Стратегія реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування в Україні на період до 2017 р.	
Державна програма щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015-2017 рр.	
План заходів щодо дерегуляції господарської діяльності	
План дій щодо імплементації кращих практик якісного та ефективного регулювання, відображених Групою Світового банку у методології рейтингу «Ведення бізнесу» на 2016 р.	

Систематизовано за [21, 180]

Відповідно до груп проблем, зазначений на рис. 2.1 Кабінетом міністрів України визначено державні органи, які мають їх розв'язати:

секретаріат Кабінету міністрів України – при стратегічному плануванні, формуванні і координації державної політики, організації системи центральних органів виконавчої влади;

Нацдержслужба, Мінсоцполітики, Мінфін – для координації державної служби та управління людськими ресурсами;

Мін'юст, Мінекономрозвитку – координація адміністративної процедури та надання адміністративних послуг;

Державне агентство з питань електронного урядування, Мінекономрозвитку - електронне урядування.

Усі міністерства та інші центральні органи виконавчої влади залучено до проведення реформи державного управління.

Наразі система державного управління вміщує не тільки апарат державних та місцевих інституцій. Із новим політичним циклом, Україна у 2014 р. розпочала нову історію системи державного управління (рис. 2.2).

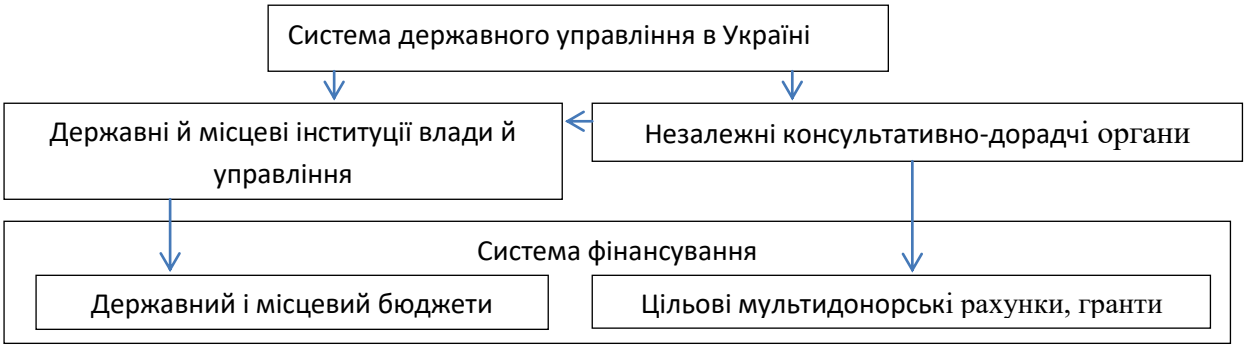

Рис. 2.2. Система державного управління в Україні у 2017 р. *(складено автором)*

Державні й місцеві інституції влади й управління, які здійснюють державне управління, функціонують відповідно до Положень про їх створення, Бюджетного кодексу України, Закону України «Про державну службу» та інших спеціалізованих нормативно-правових актів. Наразі їх список дещо змінюється відповідно до умов реалізації практики дерегуляції та децентралізації.

Діяльність консультативно-дорадчих органів має значну історію функціонування в Європі [5]. До консультативно-дорадчих органів віднесено, органи, що утворюються для погодженого вирішення питань реалізації поточної державної політики у певній сфері чи галузі, координації діяльності центральних і місцевих органів державної влади. Їх діяльність регулюється Положенням про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку, Постанови Кабінету міністрів України «Питання консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, утворених Кабінетом міністрів України» тощо. Серед найбільш розповсюджених практик консультативно-дорадчого функціонування є діяльність інституту омбудсмену. В Україні їх декілька: уповноважений з прав людини, фінансовий та бізнес-омбудсмени.

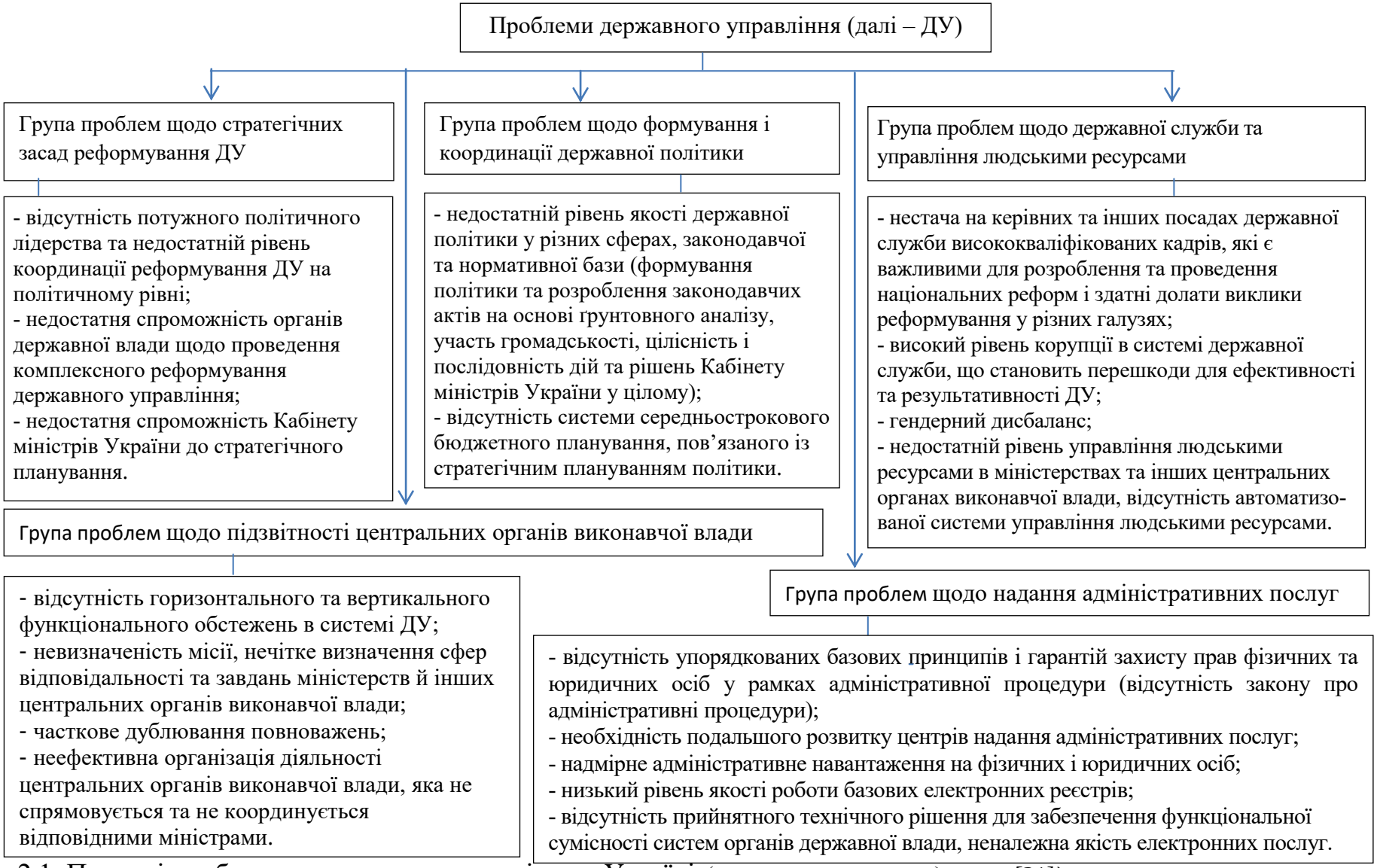

Рис. 2.1. Поточні проблеми державного управління в Україні *(систематизовано за даними [21])*

Стосовно уповноваженого з прав людини – він вирішує здебільшого соціальні питання. Відносно фінансового омбудсмена – у більшості своїй, його функціонування спрямоване на розв'язання адміністративних та фінансових спорів незначних обсягів фінансових інтересів, що можливо в умовах фінансових потоків малого бізнесу і фізичних осіб. Сучасні пропозиції щодо його фінансування торкаються стейкхолдерів цих процесів, а саме у цьому існує фінансовий дисонанс в умовах тривалої фінансової кризи в Україні, підвалинами якої стали політична, економічна та банківська кризи.

Рада бізнес-омбудсмена (далі – РБО) – це незалежний консультативно-дорадчий орган Кабінету міністрів України, започаткований для створення прозорих умов роботи бізнесу та запобігання корупції у публічній сфері, а також державних або підконтрольних державі компаніях. Рада створена для забезпечення захисту бізнесу від незаконних дій державних органів та їхніх представників. РБО керується у своїй діяльності Конституцією та законами України, указами Президента України, постановами Верховної Ради України, актами Кабінету міністрів України [65]. РБО спеціалізується на розгляді скарг бізнесу на державні та підконтрольні державі компанії й окремих чиновників, проведенні розслідувань та зв'язках з органами державної влади. До завдань РБО відносять підвищення інвестиційної привабливості України, боротьбу з корупцією та іншими неправомірними діями з боку державних органів, створення культури справедливої, відкритої та підзвітної державної служби.

Принципами роботи РБО є незалежність, нейтральність, доступність, відкритість та прозорість, підзвітність, чесність і порядність, конфіденційність. Результативність роботи РБО відображено в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Основні результати та етапи роботи РБО *(складено автором на основі [136])*

Дата	Захід
12.05.2014 р.	Прем'єр-Міністр України А. Яценюк, Президент ЄБРР С. Чакрабарті, представники об'єднань ділових кіл та міжнародних фінансових інституцій підписали Меморандум про взаєморозуміння для української Антикорупційної ініціативи, яким передбачено створення інституту бізнес-омбудсмена в Україні
26.11.2014 р.	Кабінет міністрів прийняв Постанову № 691 про утворення Ради бізнес-омбудсмена
22.12.2016 р.	А. Шемета, колишній єврокомісар та двічі міністр фінансів Литви, призначений бізнес-омбудсменом в Україні
30.01.2015 р.	РБО оголосила про проведення конкурсу на двох заступників бізнес-омбудсмена в Україні
18.05.2015 р.	Наглядова Рада затвердила Регламент РБО
20.05.2015 р.	Розпорядженням Кабінету міністрів України №513 призначено заступників

Дата	Захід
	бізнес-омбудсмена. Укомплектовано команду РБО; Рада бізнес-омбудсмена оголосила про офіційний початок роботи
03.07.2015 р.	Підписано перший Меморандуму про співпрацю та партнерство з Державною регуляторною службою України
28.07.2015 р.	Складено перший квартальний звіт РБО. Два звіти з системними рекомендаціями (щодо приєднання до електромереж та проблем підприємницької діяльності на територіях тимчасово воєнних дій та анексованого Криму) презентовано Уряду України
30.10.2015 р.	Затверджено другий квартальний звіт РБО. Два звіти з системними рекомендаціями (щодо адміністрування податків для бізнесу та зовнішньоекономічної торгівлі) презентовано Уряду України
20.12.2015 р.	РБО запровадила внутрішню систему обробки даних
31.05.2016 р.	Схвалено Верховною Радою Проект Закону України «Про Установу бізнес-омбудсмена» № 4591
19.11.2016 р.	Церемонія в Американській торговельній палаті з нагоди Дня Подяки (Рада бізнес-омбудсмена отримала нагороду «2016 Thanksgiving Award» від Американської торговельної палати за успіхи у боротьбі з корупцією, усунення бюрократичних перепон та покращення бізнес-клімату в Україні)

Державна ініціатива об’єктивної підтримки бізнесу має глибокі історичні передумови. Продуктивні сили, які було започатковано як інститут та об’єкт дослідження в період розквіту капіталістичного виробництва, перестали бути сумісними з іншим інститутом – приватної власності. Адже кожне удосконалення продуктивних сил збільшує протиріччя між ними та інститутом приватної власності. Протягом тривалого часу державні службовці, політики, економісти та інші фахівці прагнуть попередити можливу кризу приватної власності на засоби виробництва системами державної та ринкової підтримки, соціальними реформами тощо. Практика такої підтримки передбачає пряме або опосередковане державне втручання в господарську діяльність з метою пом’якшення або знищення негативних проявів приватної власності: монополізації ринку, галузі тощо. Правова основа сучасного способу виробництва – приватна власність на засоби виробництва, стає все більш несумісною з природою засобів виробництва. Відзначаючи цю проблему як таку, що не має географічної, ідеологічної чи будь-якої іншої приналежності, бізнес-омбудсменом підготовлено Системний звіт щодо викликів для уряду та бізнесу при взаємодії з місцевими органами влади [136].

Український уряд за допомогою принципів децентралізації як поточного, але тактичного, інструменту розв’язання зазначеної невідповідності, делегуючи ресурси і повноваження зверху вниз, передає також обов'язки та засоби вирішення проблем на той рівень, де проблеми виникають. Тобто, нині будується ефективна система територіальної

організації влади в Україні, метою політики якої є здійснення децентралізації як нової моделі державного управління через забезпечення дієздатності місцевого самоврядування. На теперішній час, процес децентралізації в Україні успішно стартував. Однак завершення реформи вимагає корекції Конституції України та інших нормативно-правових актів, які регламентують фінансові відносини в бюджетній системі.

Напрями реформування державного управління в Україні:

формування і координація державної політики (стратегічне планування та підвищення якості нормативно-правової бази відповідно до поточних викликів фінансово-економічного розвитку країни, трендів, які ініційовано Урядом (децентралізація та дерегуляція), включаючи вимоги щодо формування політики на основі ґрунтовного аналізу та участі громадськості);

модернізація державної служби та управління людськими ресурсами, у т.ч. підвищення якості місцевого управління і легітимності прийнятих рішень, чому сприяє загальний високий рівень компетентності службовців місцевого самоврядування різного рівня;

забезпечення підзвітності органів державного управління (прозорість роботи, вільний доступ до публічної інформації, організація системи органів державного управління з чітким визначенням підзвітності, можливість судового перегляду рішень);

надання адміністративних послуг (стандарти, гарантії, якість, електронне урядування);

управління державними та місцевими (регіональними) фінансами (адміністрування податків, підготовка та виконання державного бюджету, система державних закупівель, внутрішній та зовнішній аудит, облік та звітність).

Стратегічними пріоритетами реформування державного управління є:

визначення політичного лідера, відповідального за реформу державного управління, дієвих механізмів координації та чіткого розподілу відповідальності;

посилення спроможності державних органів щодо реформування державного управління;

визначення окремого підрозділу для забезпечення супроводу реформи, професійної, технічної та адміністративної підтримки і механізму координації діяльності;

комунікаційний супровід реформи державного управління;

оцінка державного управління з метою створення основи для середньострокового огляду та аналізу Стратегії і плану заходів з її реалізації відповідно до Принципів державного управління;

розбудова інституційного забезпечення дерегуляції та децентралізації в Україні.

Тактичними заходами зазначених реформ визначено доцільність їх проведення за таких умов:

діяльність місцевих і центральних органів виконавчої влади має спрямовуватися та координуватися Кабінетом міністрів України (наразі 16 % загальної кількості усіх центральних органів виконавчої влади координується Кабінетом Міністрів);

підвищення рівня координації роботи та взаємодії між місцевими і центральними органами виконавчої влади із врахуванням забезпечення правонаступництва повноважень ліквідованих регіональних органів й управлінь;

проведення попереднього аналізу, визначення проблем та розроблення альтернативних варіантів їх розв'язання у різних сферах державної політики. Регламент Кабінету міністрів України визначає базові концептуальні засади нормотворчої роботи (зокрема аналіз стану справ у галузі, прогнозування результатів реалізації політики, визначення критеріїв ефективності, фінансово-економічне обґрунтування), але на практиці ці положення, як правило, майже не застосовуються;

запровадження чіткої класифікації та взаємозв'язку програмних і стратегічних документів державної політики та нормативно-правових актів;

підвищення рівня аналітичної роботи та міжвідомчої координації за тактичним діями в межах стратегії із наступним звітуванням Кабінету міністрів України;

підвищення рівня застосування сучасних технологій у діяльності державних органів.

Основними завданнями цього напряму реформування є:

підвищення стратегічної спроможності Кабінету міністрів України;

удосконалення системи стратегічного планування, проведення його моніторингу та оцінки;

удосконалення методології формування державної політики, включаючи оцінку якості нормотворчої роботи;

запровадження електронної системи управління документами.

Система заходів з удосконалення державного управління включає:

збільшення кількості координаційних органів – орієнтовний обсяг видатків на реалізацію Стратегії реформування державного управління України на 2016-2020 роки передбачає збільшення чисельності працівників Міністерства та інших центральних органів виконавчої влади з 200 ос. у другому півріччі 2016 р. до 2 тис. грн у 2017 р., 2,2 тис. ос. у 2018 р., 2,5 тис.

ос. у 2019 р., 3 тис. ос. у 2020 р. При цьому навантаження на державний бюджет зросте з 29 млн грн у другому півріччі 2016 р. до 1450,3 млн грн – у 2020 р.:

- оптимізація чисельності працівників у системі органів державного управління;
- утворення структурних підрозділів з управління персоналом або введення посади спеціаліста з питань персоналу в міністерствах та інших центральних органах виконавчої влади з метою розвитку сучасного управління людськими ресурсами з координацією діяльності Нацдержслужбою;
- моніторинг і регулярне звітування щодо реалізації стратегій. Починаючи з 2017 р. 50 % річних звітів про реалізацію стратегій, підготовлених відповідно до нових стандартів стратегічного планування, мають відповідати новим стандартам;
- частка центральних органів виконавчої влади, які здійснюють автоматичний міжвідомчий документообіг (інтегровані до міжвідомчої системи електронного документообігу) повинна поступово збільшитися з 10 % у 2016 р. до 100 % у 2018 р. Частка документів, якими центральні органи виконавчої влади обмінюються в електронному форматі, повинна збільшитися з 5 до 90 % у 2020 р. Частка місцевих органів виконавчої влади, які здійснюють автоматичний міжвідомчий документообіг, повинна збільшитися з 1 % до 80 % у 2020 р.;
- визначення посад державних службовців, які несуть відповідальність за проведення основних національних реформ і мають право на спеціальні умови оплати праці в рамках загальної системи оплати праці державних службовців (так звані «реформаторські кадри»);
- запровадження принципів державного управління в системі державної служби шляхом ефективної реалізації Закону України «Про державну службу»;
- фінансова стабільність реформування системи оплати праці державних службовців з урахуванням макроекономічних показників;
- створення інтегрованої інформаційної системи управління людськими ресурсами на державній службі;
- реформа системи професійного навчання державних службовців, у т. ч. в частині володіння іноземною мовою, яка є однією з офіційних мов Ради Європи;
- посилення інституційної спроможності Нацдержслужби.

Орієнтовний обсяг видатків за роками представлено в табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Орієнтовний обсяг видатків за роками
(без урахування видатків на оплату праці), млн грн

Категорії видатків	Загальний обсяг	Частка, %	У тому числі за роками				
			2016	2017	2018	2019	2020
1. Розроблення методик	90,6	9,8	23,6	25,4	11,2	19,7	10,7
2. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій	567,1	61,3	139,2	105,4	193,9	42	86,6
3. Комунікаційне супроводження	162,8	17,6	32,5	32,8	32,5	32,5	32,5
4. Проведення навчання	40,7	4,4	3,1	28,3	3,1	3,1	3,1
5. Проведення функціонального обстеження	63,75	6,9	7,5	37,5	18,75		
Усього	924,95	100,0	205,9	229,4	259,45	97,3	132,9

Систематизовано та розраховано за додатками [21]

З орієнтовного кошторису витрат на реалізацію Стратегії видно, що більшу частку коштів спрямовано на удосконалення інформаційно-комунікаційних технологій та впровадження отриманих результатів. План Заходів з реалізації Стратегії реформування державного управління України на 2016-2020 рр. містить такі заходи:

повна і глибока оцінка стану справ у системі державного управління (за участю Програми підтримки вдосконалення врядування та менеджменту (SIGMA);

запровадження координації реалізації Стратегії;

посилення спроможності щодо реформування державного управління;

утворення структурного підрозділу Секретаріату Кабінету міністрів України, відповідального за реформування державного управління, який має достатню спроможність;

підтримка фінансової стабільності реалізації Стратегії;

комунікаційний супровід реформи державного управління;

посилення стратегічної спроможності Кабінету міністрів України;

удосконалення системи стратегічного планування, проведення його моніторингу та оцінки;

удосконалення методології формування державної політики, включаючи оцінку якості нормотворчої роботи;

впровадження електронної системи управління документами;

прийняття нормативно-правових актів та ефективна реалізація Закону України «Про державну службу»;

формування висококваліфікованої, компетентної групи державних службовців несуть відповідальність за проведення ключових національних реформ і мають право на спеціальні умови оплати праці в рамках загальної системи оплати праці;

проведення реформування системи оплати праці державних службовців за умови стабільності публічних фінансів;

визначення оптимальної чисельності державних службовців з урахуванням функцій та організаційної структури органів державного управління;

утворення служб управління персоналом у міністерствах та інших центральних органах виконавчої влади;

утворення інтегрованої інформаційної системи управління людськими ресурсами на державній службі;

реформування системи професійного навчання державних службовців;

підвищення рівня інституційної спроможності Нацдержслужби для забезпечення ефективної реалізації Закону України «Про державну службу» та реформування державної служби;

визначення місії, сфери відповідальності, функцій і завдань міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, Секретаріату Кабінету міністрів України. Усунення дублювання повноважень і функцій;

установлення чіткого порядку спрямування та координації діяльності центральних органів виконавчої влади;

систематизація правил загальної адміністративної процедури з гарантіями відповідно до Принципів державного управління;

забезпечення доступності адміністративних послуг;

зменшення надмірного адміністративного навантаження;

запровадження автоматизованого обміну даними між електронними інформаційними ресурсами органів виконавчої влади (електронна взаємодія);

забезпечення надання адміністративних послуг в електронному вигляді з урахуванням стадій розвитку електронних адміністративних послуг, визначених методикою Індексу розвитку електронного урядування ООН (EGDI UN);

забезпечення розвитку відкритих даних.

У зв’язку із тим, що наразі державне управління має стан реформування, її складові (регулювання й підтримки) також мають вектор змін. Так, державне регулювання в Україні здійснюється за такими напрямами:

державне регулювання публічного сектору – здійснюється ВРУ, Президентом України, Кабінетом міністрів України, Національним банком, Національним агентством з питань державної служби, РНБО, СБУ, НАБУ, НАЗК, Національним агентством України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, органами місцевого самоврядування;

державне регулювання приватного сектору здійснюють Національний банк України; Національна рада з питань телебачення і радіомовлення; профільні міністерства; органи казначейської та фіскальної служб; Національні комісії з державного регулювання у сфері ринків фінансових послуг, з цінних паперів та фондового ринку, регулювання природніх монополій, електроенергетики, з державного регулювання у сфері зв'язку та інформатизації; Державна служба України з надзвичайних ситуацій; Державні департаменти інтелектуальної власності, ветеринарної медицини, з питань виконання покарань, реєстрації; Державна комісія по запасах корисних копалин; Державна регуляторна служба України; Державні служби зайнятості, статистики, з питань праці.

Дії усіх перелічених державних установ мають визначальні нормативно-правові акти, які регламентують сферу функціонування, засоби контролю, моніторингу, роботи, систему превентивних заходів та форм покарання. Державне регулювання публічного сектору еволюціонувало з публічного адміністрування за класичної теорії менеджменту в публічне управління за неокласичної (поведінкової) теорії в нове публічне управління за сучасної теорії менеджменту [9]. Нині відомі різні моделі державного регулювання публічного сектору (від вузького розуміння державного управління до безпосередньо державного регулювання): good governance; new public management; теорія multilevel governance або MLG-концепція; policy network; e-government. В Україні не діє жодна модель у класичній формі, вітчизняна практика використовує змішану модель державного регулювання публічного сектору. Державне регулювання приватного сектору вміщує регулювання цін, економіки, зовнішньоекономічних зв'язків, інвестиційної, інноваційної та підприємницької (господарської) діяльності, ринку праці, трансферу технологій. Державна підтримка здійснюється тільки стосовно ринку за такими складовими:

науково-інформаційної діяльності;

інноваційної діяльності;

підтримка підприємництва, у т.ч. малого та середнього бізнесу;

українського експорту;

фермерських господарств.

Державна підтримка за зазначеними напрямами здійснюється шляхом:

формування і реалізації національних, державних, галузевих, регіональних і місцевих програм підтримки;

удосконалення нормативно-правової бази та економічних механізмів відповідно до поточних трендів;

захисту прав та інтересів суб'єктів за проектами підтримки;

стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів;

встановлення пільгового оподаткування;

підтримку функціонування і розвитку сучасної фінансово-економічної інфраструктури.

Державна підтримка здійснюється такими суб'єктами – державними установами:

НАН України, регіональними інститутами економіки, вищими навчальними закладами в межах державних тем тощо;

Верховною Радою України, Верховною Радою Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування у сфері інноваційної діяльності;

регіональними фондами підтримки підприємництва, Торгово-промисловою палатою України;

Міністерством економічного розвитку і торгівлі України;

Українським державним фондом підтримки фермерських господарств.

Слід також зазначити, що кожна перелічена вище державна установа та недержавна неприбуткова самоврядна організація мають формальні норми і практику функціонування. Однак, на відміну від регулюючих органів, суб'єкти підтримки мають безсистемну практику звітування. Національні, державні, регіональні, галузеві та інші програми підтримки мають застарілий базис, низький рівень моніторингу та результативності державного фінансування. Узагальнена практика роботи сукупності органів підтримки за кількісними характеристиками з 2011 р. має тенденцію до зменшення. Якісні ж результати можна поділити на дві групи: суми фінансування значно зросли в останні десять років [71, 78], а результати, на які було виділено ці кошти є зворотними [71]. Слід зазначити, що такий стан справ є результатом участі міжнародних фондів і організацій, які ініціюють значні суми паралельного фінансування за напрямами підтримки. Відповідно, «чистого» ефекту від системи державних заходів непрямої участі визначити не можна.

Щодо державного регулювання й підтримки фінансових відносин в контексті світових та регіональних економічних викликів слід виокремити наступні тренди та результати функціонування державних установ (рис. 2.3).

Передовсім державне регулювання й підтримка фінансових відносин України має відповідати поточному європейському рівню. Для цього необхідно:

взяти участь у єдиному ринку ЄС для оптового продажу товарів та фінансових послуг;

створити відкриті й безпечні ринки роздрібного продажу реальних активів та фінансових послуг;

запровадити сучасні пруденційні правила і нагляд на основі компіляції вітчизняних регуляторних норм та норм підтримки із європейськими аналогами.

Рис. 2.3. Актуальні концепти державного регулювання й підтримки фінансових відносин в контексті світових та регіональних економічних викликів *(складено автором)*

Для реалізації заходів мають бути змінені окремі регуляторні норми Національного банку України; Комісії з цінних паперів і фондового ринку; Міністерства економічного розвитку і торгівлі; Антимонопольного комітету

України; Фонду державного майна; інших державних органів. Передовсім зміни треба внести у такі нормативно-правові акти: Цивільний, Податковий та Господарський кодекси України, закони «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», «Про ліцензування видів господарської діяльності», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», «Про банки і банківську діяльність», «Про інформацію», «Про товарну біржу», «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», «Про цінні папери і фондовий ринок» тощо. Упродовж 2000-2012 рр. було скасовано низку нормативно-правових актів, зокрема, стосовно оптового продажу конкурентоспроможних товарів на міжнародному ринку: укази Президента «Про державний контракт на сільськогосподарську продукцію на 1995 рік» від 16.01.1995 р., «Про задоволення державних і регіональних потреб у сільськогосподарській продукції на 1996 р.» від 18.01.1996 р., «Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку» від 06.06.2000 р. та «Про невідкладні заходи щодо стимулювання виробництва та розвитку ринку зерна» від 29.06.2000 р., постанови Кабінету міністрів України «Про прискорення організації біржового сільськогосподарського ринку» від 17.11.1995 р., «Про державну комісію з питань організації біржового ринку» від 11.04.1996 р. та «Про склад Державної комісії з питань організації біржового сільськогосподарського ринку» від 02.12.1995 р. тощо. Звісно, ці документи є застарілими, але альтернатива має бути. Специфіка функціонування товарних бірж в Україні передбачає значну кількість щоденних формальних операцій за незначної кількості фінансових інструментів (споти, форвардні контракти), за допомогою яких відбуваються операції купівлі-продажу (переважно спотові операції – 65 %). Формально, в Україні, існує обмежена інформація щодо результатів внутрішньої діяльності товарних бірж в статистиці «Оптова та біржова торгівля України» та «Діяльність бірж». Міжрегіональної та міжнародної статистики в Україні не ведеться. Існують тільки поодинокі випадки наукових досліджень (О.С. Мограб, В.О. Козлова та ін.) [39, 40, 56]. Інформаційна обмеженість та необізнаність позначається на ціновій політиці на внутрішньому ринку. В особливості це є актуальним під час аналізу структури торгів на товарних біржах України, де переважають сільськогосподарська продукція, непродовольча продукція та лісоматеріали. Окрім цього на результативність роботи вітчизняних товарних бірж здійснюють вплив міжнародновизначені торговельні квоти та преференції. Ці міжнародні регулятори позначаються на спекулятивних операціях, оперативній можливості інвестування капіталу в біржові активи, арбітражних

операціях, сек'юритизації, хеджуванні та арбітражних операціях.

Стосовно фінансування – українська економіка є відкритою. Систематично, міжнародні організації та фінансові інститути визначають критерії, виконання яких гарантує країні отримання міжнародних траншів на насичення національної економіки фінансами. Національний банк України постійно регулює забезпечення виконання індикаторів фінансової стійкості (табл. 2.6). Примітно, що з 2013 р. даних по індикаторам фінансової стійкості, розроблених МВФ та ЄЦБ для фінансової системи України, на сайті НБУ [79] немає, на сайті МВФ – подано дані за другий квартал 2016 р. [77]. Тим не менш, практика фінансово-кредитної підтримки з боку МВФ продовжується. Так, Виконавча рада МВФ затвердила 11.03.2015 р. чотирирічну домовленість з Україною в межах Механізму розширеного фінансування (Extended Fund Facility – EFF) на суму 17,5 млрд дол. США, що передбачило у 2015 р. виділення приблизно 5 млрд дол. США. [16]. Інституціональні суб'єкти, які забезпечують регулюючу функцію для виконання індикаторів фінансової стійкості, мають таку кількісну характеристику в динаміці (табл. 2.6).

З метою додержання державним апаратом управління норм, визначених за доречні, для індикаторів фінансової стійкості фінансової системи України Національним банком України (далі – НБУ) впроваджено розрахунок Індексу фінансового стресу (далі – ІФС). Це агрегований показник, що вимірює рівень напруження фінансової системи та надає комплексну кількісну оцінку її стану. Для розрахунку індексу виділено чотири сектори фінансового ринку: банківський, корпоративних цінних паперів, державних цінних паперів та валютний, для кожного з яких розраховується окремий субіндекс. Він має власну вагу та складається з декількох фінансових індикаторів, які відображають стан даного сектору та значення яких залежать від поведінки гравців ринку. ІФС надає можливість порівняння поточного стану фінансової системи зі значеннями за попередні періоди та під час минулих криз, оцінки ефективності заходів, спрямованих на пом'якшення системного стресу, також може слугувати індикатором закінчення фінансової кризи. Так, індекс розрахований для України після стрімкого зростання з початком кризи у 2014 р., протягом 2016 р. послідовно знижувався, досягши значень, близьких до докризових [29, с. 62]. У звіті НБУ зазначено, що ІФС, розрахований для фінансової системи України, зростав з початку 2014 р. на тлі політичної та економічної кризи, досягнувши свого піку в березні 2015 р. Протягом другої половини 2015-2016 рр. ІФС залишався на високому рівні, але почалося поступове зниження ризиків тією чи іншою мірою в усіх секторах фінансової системи.

Таблиця 2.6

Індикатори фінансової стійкості фінансової системи України

Код	Назва індикаторів фінансової стійкості	Період, 4 квартал кожного року							
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
	Основні ІФС депозитних корпорацій								
I1	Співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів	14,95	14,19	13,92	14,01	18,08	20,83	18,90	18,06
I2	Співвідношення регулятивного капіталу рівня до зважених за ризиком активів	11,54	10,84	10,09	11,15	14,23	15,11	13,99	13,77
I3	Співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу	325,99	352,44	313,82	9,16	31,97	29,17	25,76	36,03
I4	Співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів	57,99	59,76	48,12	3,88	13,70	15,27	14,73	16,54
I5	Співвідношення кредитів за секторами економіки до сукупних валових кредитів								
I6	Норма прибутку на активи	1,76	2,10	1,92	1,46	-4,42	-1,46	-0,65	0,48
I7	Норма прибутку на капітал	13,90	17,64	16,33	11,96	-33,71	-10,29	-4,44	3,26
I8	Співвідношення процентної маржі до валового доходу	48,36	54,49	55,45	51,16	66,76	65,98	63,07	64,15
I9	Співвідношення непроцентних витрат до валового доходу	65,99	59,79	60,76	52,95	61,08	61,89	68,26	61,45
I10	Співвідношення ліквідних активів до сукупних активів	18,03	14,28	11,60	9,35	11,45	18,84	18,65	22,15
I11	Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов’язань	40,17	37,83	39,93	32,99	35,88	91,19	94,73	90,28
I12	Співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу	1,41	10,55	13,38	33,10	28,51	21,61	8,41	2,50
	Рекомендовані ІФС : Депозитні корпорації								
I13	Співвідношення капіталу до активів	11,90	12,47	11,58	12,86	13,10	14,63	14,76	15,03
I14	Співвідношення великих відкритих позицій до капіталу	202,61	191,44	171,06	187,36	169,21	161,21	164,46	172,91
I15	Співвідношення кредитів за географічним розподілом до сукупних валових кредитів								
I16	Співвідношення валової позиції похідних фінансових інструментів в активах до капіталу	…	…	…	0,38	0,03	0,33	1,13	1,25
I17	Співвідношення валової позиції похідних фінансових інструментів у зобов’язаннях до капіталу	…	…	…	0,27	0,04	0,04	0,10	0,09
I18	Співвідношення доходу від торговельних операцій до валового доходу	7,21	8,25	7,45	16,46	4,45	3,22	5,12	3,71
I19	Співвідношення витрат на утримання персоналу до непроцентних витрат	43,21	47,15	49,10	48,13	40,67	40,73	38,91	41,32
I20	Спред між ставками за кредитами та депозитами (базисні пункти)	683	654	546	816	586	721	567	485
I21	Спред між найвищою та найнижчою міжбанківськими ставками (базисні пункти)	2 279	830	939	2 753	2 499	1 790	2 900	4 494
I22	Співвідношення депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів (крім міжбанківських)	95,05	74,90	64,86	48,36	45,27	56,01	61,19	69,80
I23	Співвідношення кредитів в іноземній валюті до сукупних валових кредитів	44,58	50,48	51,45	60,32	52,59	48,23	42,13	37,66
I24	Співвідношення зобов’язань в іноземній валюті до сукупних зобов’язань	43,47	50,31	49,77	59,04	55,83	51,25	49,76	49,22
I25	Співвідношення чистої відкритої позиції за інструментами участі в капіталі до капіталу								
	Ринки нерухомості								
I39	Співвідношення кредитів на житлову нерухомість до сукупних валових кредитів	…	7,61	8,39	11,20	12,82	10,39	8,22	6,85
I40	Співвідношення кредитів на комерційну нерухомість до сукупних валових кредитів	…	2,39	2,19	2,32	2,29	1,73	1,20	0,88

Складено за даними [79]

ІФС знижувався протягом декількох останніх місяців та практично досяг докризового значення (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Динаміка індексу фінансового стресу для України [29]

На представленому рисунку визначений взаємозв'язок із актуальними на кожний момент часу подіями, які мали місце в Україні і впливали на рівень фінансової стійкості держави (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Інституціональні суб'єкти (внутрішньоконтрольовані), які забезпечують регулюючу функцію для виконання індикаторів фінансової стійкості

Інституціональні суб'єкти	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Контрольовані урядом:	2	2	2	2	5	5	5	5	7	7	6	7
Комерційні банки	1	1	1	1	4	4	4	4	6	6	5	6
Ощадні банки	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Приватні:	163	168	173	182	177	171	171	171	173	156	114	93
Комерційні банки	163	168	173	182	177	171	171	171	173	156	114	93
Разом	165	170	175	184	182	176	176	176	180	163	120	100
Депозитні корпорації в процедурі ліквідації	20	19	19	13	13	18	21	22	14	6	0	0

Складено за даними [183]

Представлена статистика є доволі цікавою з точки зору зберігання конкурентних засад функціонування фінансового ринку в Україні. Та, з іншого боку, в умовах сталої кризи й уповільнення трендів розвитку ВВП достатньо природнім виступає зменшення кількості інституціональних суб'єктів забезпечення норм виконання індикаторів фінансової стабільності фінансової системи України. Один лише аргумент залишається не на користь останнього твердження – це є результат регуляторної діяльності Уряду України, а не наслідок дії ринкового механізму (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Фінансові результати функціонування фінансових систем за країнами світу та секторами у 2016 р. (витяг), %

Показники до порівняння	Китай	Індія	Україна	Велика Британія	Німеччина	США
Основні ІФС депозитних корпорацій						
Співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів	19,6	13,1	12,7	19,6	18,3	14,1
Співвідношення регулятивного капіталу 1 рівня до зважених за ризиком активів	16,9	10,6	9,0	15,7	15,8	13,1
Співвідношення непрацюючих кредитів за вирахуванням резервів до капіталу	2,0	37,5	89,4	4,0	...	6,6
Співвідношення непрацюючих кредитів до загальної суми кредитів	0,9	8,8	30,5	1,0	...	1,3
Галузевий розподіл кредитів в загальному обсязі позик	...	...	...	...	...	...
Резидентів:	70,3	89,2	95,9	49,2	76,7	96,0
по депозитах	...	0,8	0,5	10,3	18,0	4,1
центральним банком	...	-	-	0,0	6,7	...
іншими центральними корпораціями	7,4	3,4	1,1	12,4	2,3	6,7
сектором загальнодержавного управління	...	1,0	0,1	0,2	6,0	1,5
не фінансовими корпораціями	56,0	18,1	78,6	6,8	15,0	35,3
іншими внутрішніми секторами	6,9	65,8	15,6	19,6	28,7	48,3
Нерезидентів	29,7	10,8	4,1	50,8	23,3	4,0
Рентабельність активів	1,3	0,4	-12,5	0,4	...	0,4
Дохід на акціонерний капітал	17,9	5,1	-122,2	6,5	...	3,3
Співвідношення процентної маржі до валового доходу	40,3	62,0	45,9	45,3		64,1
Співвідношення безпроцентних витрат до валового доходу	39,8	49,9	60,9	62,7		58,4
Співвідношення ліквідних активів до загальної суми активів	23,3	8,5	48,5	19,2	45,6	13,5
Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань	178,0	26,2	92,1	38,3	145,6	100,0
Чиста відкрита позиція в іноземній валюті до капіталу	5,3	9,8	118,9	3,5	4,6	
Рекомендовані ІФС: депозитні корпорації						
Співвідношення капіталу до активів	9,8	7,4	9,8	6,3	5,9	11,7
Співвідношення торговельного доходу до сукупного доходу	7,8	14,0	9,0	20,9		6,1
Співвідношення витрат на персонал до непроцентних витрат	53,1	50,3	34,5	49,1	...	47,6
Спред між кредитними і депозитними ставками (базисні пункти)	...	…	600,0	...	286,0	...
Спред між найвищою і найнижчою ставками міжбанківського кредитування (базисних пунктів)	9,2	119,4	1 524,0	...	1,0	135,2
Співвідношення депозитів клієнтів до загальних (не міжбанківських) кредитів	148,6	11,5	80,5	116,3	82,4	...
Співвідношення кредитів в іноземній валюті до загальної суми кредитів	44,6	9,3	51,3	57,9	10,8	...
Співвідношення зобов’язань в іноземній валюті до загальної суми зобов'язань	59,0	5,2	55,9	57,6	10,5	...

Показники до порівняння	Китай	Індія	Україна	Велика Британія	Німеччина	США
Співвідношення середньоденного обороту до частки на ринку цінних паперів	0,2	...	...	...	...	...
Ринок нерухомості						
Житлова ціна на нерухомість	-5,5	...	...	...	...	...
Співвідношення комерційних кредитів на нерухомість до загальної суми кредити	6,1	3,4	1,1	3,0	5,6	16,3

Складено за даними квартальних звітів МВФ [77]

Відзначаючи фінансові результати функціонування фінансових систем за країнами світу та секторами у 2016 р., за порівнювальними країнами Україна має більшу частку непрацюючих кредитів, рентабельність активів та дохід на акціонерний капітал мають від'ємні показники. Чиста відкрита позиція в іноземній валюті до капіталу має найбільший показник за аналогічний по інших країнах, спред між кредитними і депозитними ставками складає 600%, спред між найвищою і найнижчою ставками міжбанківського кредитування складає найбільший показник. Відповідно, результативність функціонування фінансової системи України актуалізує доцільність законодавчого врегулювання негативних трендів поточної фінансової практики (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Графіки виконання формальних зобов'язань України відповідно до вимог ЄС, кількість нормативних актів

Графік виконання зобов'язань щодо гармонізації українського законодавства з нормами:	0-й	1-й	2-й	3-й	4-й	5-й	6-й	7-й	8-й	9-й	10-й	11-й
ЄС по роках, од.	7	6	41	68	36	33	11	11	16	2	56	1
ЄС у сфері технічного регулювання, од.	0	5	12	9	2	3	1	0	0	0	0	0
ЄС у сфері митного законодавства	0	1	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0
ЄС у сфері фінансових послуг	0	0	5	0	17	2	4	0	2	0	0	0
ЄС у сфері телекомунікаційних послуг	0	0	2	2	5	0	0	0	0	0	0	0
ЄС у сфері поштових та кур'єрських послуг	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ЄС у сфері міжнародних морських перевезень	0	0	0	8	0	4	2	1	0	0	0	0
ЄС у сфері державних закупівель	0	0	0	1	1	0	1	0	1	0	0	0
ЄС у сфері конкуренції	0	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0
ЄС у сфері енергетики	6	0	4	3	0	1	0	0	1	0	0	1
ЄС у сфері оподаткування	0	0	2	1	0	2	0	0	0	0	1	0
ЄС у сфері охорони довкілля	0	0	7	4	3	8	2	1	2	1	1	0
ЄС у сфері транспорту	0	0	0	7	2	11	0	1	10	0	1	0

Графік виконання зобов'язань щодо гармонізації українського законодавства з нормами:	0-й	1-й	2-й	3-й	4-й	5-й	6-й	7-й	8-й	9-й	10-й	11-й
ЄС у сфері корпоративного права, обліку та аудиту	0	0	4	6	1	0	0	0	0	0	0	0
ЄС у сфері захисту прав споживачів	0	0	0	14	0	1	0	0	0	0	0	0
ЄС у сфері соціальної політики	0	0	0	9	5	1	1	8	0	1	9	0
ЄС у сфері громадського здоров'я	1	0	3	1	0	0	0	0	0	0	0	0
ЄС у сфері аудіовізуальної політики	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ЄС у сфері сільського господарства	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	43	0

Складено за графіками [22]

За графіками виконання формальних зобов'язань України визначено наступну кількість нормативно-правових активів (далі – нпа) по сферах:

аудіо-візуальна політика – 1 нпа;
охорона здоров'я – 5 нпа;
соціальна політика – 34 нпа;
захист споживачів – 15 нпа;
корпоративне право, облік і аудит – 11 нпа;
транспорт – 32 нпа;
довкілля – 29 нпа;
сільське господарство – 44 нпа;
оподаткування – 6 нпа;
енергетика – 16 нпа;
конкуренція – 4 нпа;
державні закупівлі – 4 нпа;
міжнародний морський транспорт – 15 нпа;
поштові та кур'єрські послуги – 9 нпа;
телекомунікаційні послуги – 9 нпа;
фінансові послуги – 30 нпа;
технічне регулювання – 32 нпа;
митне законодавство – 4 нпа.

Наразі (станом на квітень 2017 р.) Угода про Асоціацію досі не ратифікована усіма сторонами ЄС. Однак, окремі зміни чинної нормативно-правової бази вже впроваджуються апаратом державної влади, зокрема зростання поштових та кур'єрських послуг, зміни в системі державних закупівель, державного управління, зміни у податковому та митному законодавстві тощо.

ЄС визначив первинні норми трансформаційного періоду процесів удосконалення законодавства України фінансового спрямування. Наразі в ЄС актуалізується проблематика мирного супротиву олігархізації, з одного боку, та циклічності економічного розвитку, з іншого [72-75]. Європейська система пруденційного нагляду фінансового спрямування включає:

Європейську систему фінансового нагляду (European System of Financial

Supervisors, ESFS), складається з Європейської банківської ради (European Banking Authority, EBA), Європейської ради з цінних паперів та ринків (European Securities and Markets Authority, ESMA); а також Європейської ради зі страхування та пенсійного забезпечення (European Insurance and Occupational Pensions Authority, EIOPA);

Європейську раду з системних ризиків (European Systemic Risk Council, ESRC).

У 2015 р. органами державної влади й управління було ініційовано затвердження Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 р. за регуляторами та учасниками фінансового сектору (різних форм власності). Компаративний аналіз трансформаційних процесів удосконалення нормативно-правового поля щодо регулювання фінансових послуг в Україні та ЄС наведено у табл. 2.10. Як зазначено, інститут державного управління в контексті фінансової теорії та практики щороку набуває все більшого значення за процесами реформування, структуризації та моделювання актуальних нині напрямів – дерегуляції та децентралізації. Результатами систематизації наведеної вище інформації та ознайомлення із науковими та практичними доробками сучасників стала систематизація структуризації модельованого стейкхолдерами процесу державного управління, яка має форму запропонованих нижче заходів:

1. Розробити стратегію управління людським капіталом, що відповідає стратегії міністерства (держслужби в цілому), розробити нову візію, місію, цінності державної служби.

2. Ліквідувати Національне агентство з питань державної служби (НАДС) і створити інституцію, яка би виконувала роль методолога та стратега для держслужби.

3. Створити в міністерствах і центральних органах виконавчої влади (далі – ЦОВВ) ефективні департаменти персоналу, які впровадять інструменти повного циклу управління талантами.

4. Створити модель цінностей і компетенцій для міністерств та прив'язати до них системи пошуку оцінки та розвитку персоналу.

5. Впровадити культуру проектного управління, інструменти управління цілями і стратегічного управління.

6. Відокремити департаменти персоналу від НАДС у питаннях розробки та впровадження компетенцій, цінностей, програмного забезпечення тощо.

7. Провести організаційно-функціональний аналіз по вертикалі (всередині міністерств) і по горизонталі (між міністерствами), прибираючи всю зайві процеси та узгодження й оптимізуючи процеси та чисельність.

Таблиця 2.10

Компаративний аналіз трансформаційних процесів удосконалення нормативно-правового поля щодо регулювання фінансових послуг в Україні та ЄС

Проблеми, визначені до формалізації	в ЄС	в Україні
Банківський сектор	1. Характерна концентрація значної частки активів у топ-5 банках; 2. Існування Банківського союзу і розповсюдження його норм на нові території держав-учасників; 3. Майже половина ТНБ ЄС нині входить до 50 найбільших банків світу за обсягами активів та має вирішальний вплив на глобальну фінансову стабільність у світі, оскільки криза національного фінансового ринку як результат нестабільності в певній країні може викликати «транскордонну передачу фінансового падіння» по всьому світу.	1. Кількість банків зменшилась, банківський сектор став більш консолідованим з диверсифікованою структурою. 2. Збільшення обсягів рефінансування банків. 3. Очищення від проблемних кредитів баланси фінансових установ. 4. Активізація депозитної діяльності (співвідношення кредитів до депозитів складає 110%-130%). 5. Макропруденційний підхід та мікропруденційний нагляд на основі оцінки наявних і потенційних ризиків. Досягнуто стійкість фінансової системи до макроекономічних шоків і контрциклічність фінансового сектору. 6. Показник достатності капіталу по системі перевищує 10 % відповідно до принципів Базеля III, запроваджено додаткові буфери капіталу.
Інфраструктура фінансового сектору (фінансове посередництво)	1. Наслідки Brexit. 2. Гармонізація вимог до підтримки капіталу страхових компаній (Solvency II). 3. Права споживачів фінансових послуг. 4. Збільшення кількості ризиків глобального й локального масштабів, які пов’язані із зміною структурної компоненти тримачів ліквідних ресурсів. 5. Гармонізація правових норм держав-членів ЄС щодо дистанційного маркетингу споживчих фінансових послуг з метою посилення захисту прав споживачів, фінансові послуги яким пропонуються через Інтернет, телефон або факс.	1. Підвищено роль та функції наглядових рад банків і небанківських фінансових установ, впроваджено нові вимоги до систем внутрішнього аудиту та контролю в банках та небанківських фінансових установах. 2. Зменшено частку готівкових розрахунків і частку готівки у грошовій масі за рахунок упровадження відкритих процедур і принципів функціонування, регулювання діяльності платіжних систем в Україні та створення сприятливих умов для використанням електронних платіжних засобів. Створено конкурентне середовище для впровадження та використання інноваційних платіжних інструментів та сервісів. 3. Запроваджено накопичувальну систему пенсійного забезпечення. Збільшено кількість доступних фінансових інструментів на внутрішньому ринку. Обсяг активів другого рівня пенсійної системи відносно ВВП досяг 10 %, пенсійні заощадження населення – 15 %. 4. Кількість страхових компаній зменшилась, а рівень проникнення страхування збільшився з 0,7 % до 7 % ВВП за рахунок зростання чистих премій. Запроваджено накопичувальне страхування. Обсяг

Проблеми, визначені до формалізації	в ЄС	в Україні
		інвестицій в економіку України за рахунок довгострокових резервів страховиків зі страхування життя збільшився з 5 млрд грн до 15 млрд грн. Створені передумови для розвитку агрострахування та добровільного медичного страхування. 5. Забезпечено функціонування інфраструктури фондового ринку, впроваджені нові вимоги до перебування цінних паперів у лістингу бірж. Модернізовано систему клірингу та розрахунків, забезпечено здійснення Центральним депозитарієм депозитарного обліку всіх емісійних цінних паперів. Обсяг активів ІСІ щодо ВВП зріс до 10 %. 6. Посилено вимоги до діяльності професійних учасників на ринку цінних паперів, зокрема запроваджено нові підходи до боротьби з маніпулюванням на фінансових ринках (зокрема фондовому) та заходи протидії зловживанням з використанням інсайдерської інформації.
Права споживачів та кредиторів	1. Гармонізація правових норм держав-членів ЄС щодо певних аспектів продажу товарів споживання та відповідних гарантій (Директива 1999/44/ЄС), цін на споживчі товари (Директива 98/6/ЄС) та інших норм фінансово-економічних відносин. 2. Гармонізація правових норм держав-членів ЄС щодо Директиви 2008/48/ЄС19 полягає в гармонізації національних положень щодо поліпшення транскордонного кредитування за допомогою прозорих умов контракту і більш високого рівня захисту інтересів споживачів. Директива стосується споживчих кредитів на суму від 200 євро і до 75000 євро. Її положення не застосовується до спеціальних кредитних договорів: на придбання житла, землі, забезпечених іпотекою або іншим подібним предметом застави тощо (ст. 2).	1. Дієздатна система гарантування вкладів населення забезпечує отримання гарантованої суми в термін до двох місяців. Зменшено фактор морального ризику для більш відповідального вибору вкладниками банків. 2. Створено єдиний державний реєстр кредитних історій, забезпечено доступ кредитних бюро до інформації в усіх відкритих реєстрах. 3. Забезпечено можливість компенсації втрат за кредитними операціями за рахунок швидкої реалізації застав. 4. Запроваджено гарантії компенсації втрат інвесторів, вкладників та позичальників у разі порушення законодавства банками та небанківськими фінансовими установами. 5. Посилено захист прав споживачів послуг зі страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів за рахунок підвищення лімітів відповідальності страховиків. 6. Розвинуто практику приватних виконавців.
Інституційна спроможність регуляторів	1. Впровадження дієвої політики запобігання поширенню європейської боргової кризи (моніторинг проводиться Європейським фондом фінансової стабільності). 2. Розширення практики регуляторної діяльності	1. Проведено трансформацію і перерозподіл функцій між регуляторами фінансового сектору, оптимізовані організаційні структури та спрощені внутрішні процеси регуляторів. 2. Впроваджено ефективний консолідований нагляд за фінансовим сектором на основі принципів IOSCO, IAIS, Basel III, Solvency II,

Проблеми, визначені до формалізації	в ЄС	в Україні
	Міжнародної організації регуляторів ринків цінних паперів (IOSCO MMoU) відповідно до нових учасників.	EIOPA, BIS, що надало можливість ефективно діагностувати, попереджати розвиток системних ризиків та оцінювати реальну і потенційну дію шоків на фінансовий сектор та учасників. 3. Використовується зважений на ризик підхід оцінки випадків відмивання грошей та створена ефективна система діяльності наглядової служби (всередині країни та з іноземними агенціями) і відповідно до рекомендацій та вимог FATF діють системи протидії фінансуванню тероризму, а також механізми викриття шахрайства. 4. Запроваджено необхідну законодавчу базу для використання новітніх технологій у банківській сфері, розширено методи ідентифікації клієнтів. У банківському секторі впроваджено МСФЗ. Створено єдину інформаційну систему даних для формування статистичної, регуляторної та фіскальної звітності, впроваджено єдині стандарти електронного документообігу у фінансовому секторі

Складено за даними [13, 27, 44, 59, 72-75, 97, 133, 135, 148]

8. Створити професійний інститут, який навчатиме сучасним навичкам і компетенціям, необхідним на держслужбі.

9. Передати бюджети НАДС на навчання і розвиток за цільовим призначенням.

10. Створити єдину базу вакансій і кандидатів – єдиний кадровий портал.

11. Автоматизувати підбір та оцінку персоналу.

12. Радикально спростити звільнення.

13. Полегшити конкурс, прибрати довідки та інші ускладнюючі фактори.

14. Ліквідувати конкурсні комісії, передати відповідальність держсекретарям та HR департаментам, які будуть керувати процедурою.

15. Ввести можливість наймати на державну службу на контракт через secondment (тимчасове відрядження з основного місця роботи для виконання певного обсягу робіт).

16. Ввести обов'язкову ротацію як інструмент управління кар'єрою.

17. Розробити і запровадити єдиний центр послуг за наступними функціями: фінанси, юридичне забезпечення, IT, управління майном.

18. Впровадити систему управління ефективністю, що базується на компетенціях, цілях і ключових показниках ефективності, розробити нову систему мотивації на основі ключових показників ефективності.

19. Розробити бренд держслужби та пов'язаний з ним бренд держслужбовця.

20. Впровадити систему управління репутацією та корпоративною культурою, розробити стандарт внутрішньої комунікації.

2.2. Регуляторна діяльність апарату державного управління в національному та економічному розвитку

Розвиток державного управління тісно пов’язаний з тими явищами, які відбуваються в ринковій економіці. Актуальність цього зв’язку для сучасної української держави полягає в підвищенні ефективності державного управління в регулюванні економічної діяльності та стабільності за потенціалом держави. Історичний досвід показує, що елементи управління виникли ще до суспільно-політичних систем, спочатку в суспільному устрої. Управління тут, в цілому, носить публічний характер, але напряму пов’язане з економічними процесами і, у першу чергу, із природнім поділом праці. Саме цей фактор та інші – зростання продуктивності праці, можливість створення додаткового продукту – спричинять відокремлення функції організації в середині племені й виділення окремих осіб й груп, як рада старійшин із впорядкування взаємозв’язків

усередині співтовариства та пристосованості до навколишнього середовища. Але все це зовнішня сторона прояву певного конкретного явища, сутність якого становить процес управління.

Регулюючий вплив держави, пов'язаний не тільки з об'єктивним характером державного управління, виходячи з закономірностей розвитку ринкового господарства, але й з необхідністю регулювання соціальних наслідків діяльності суб'єктів, що займаються економічною діяльністю. Історично XIX ст.-перша пол. XX ст. свідчили, що діяльність власників капіталу в цілому носила негативний соціальний ефект. Незадоволення населення соціальними наслідками розвитку капіталізму призвело в післявоєнний період Другої світової війни ліві уряди до влади в Західній Європі, які намагалися за допомогою державного управління вирішити всі соціально-економічні проблеми суспільства.

Однак ця практика виявилася невдалою, бо не спиралася на реальну основу закономірностей економічного розвитку. Прагматики, які прийшли їм на зміну, бачили розвиток ринкового господарства на законах товарного виробництва з розумним державним регулюванням економічних процесів і зняттям негативних соціальних наслідків, що несе в собі ринкова економіка. Широка інтервенція державного управління в соціально-економічні процеси з початку 1960-х рр. дала свої результати – забезпечила швидке зростання економіки розвинених країн і стабілізувала соціальні відносини в суспільстві. Таким чином, державне управління сприяє розвитку ринкової економіки і виступає стабілізуючим чинником соціальних процесів [62].

Системна методологія здійснення регуляторної діяльності і є такою організацією, що забезпечує підготовку, прийняття та реалізацію рішень органів державного управління, їх якість і дієвість. Відповідно до Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [105] регуляторна діяльність – це діяльність, спрямована на підготовку, прийняття, відстеження результативності та перегляд регуляторних актів, яка здійснюється регуляторними органами, фізичними та юридичними особами, їх об'єднаннями, територіальними громадами в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією України й іншими нормативно-правовими актами.

Держава створила систему контролю за додержанням органами державного управління технології розробки регуляторних актів та відстеження результативності їх дії (по-перше, це інституціональні суб'єкти контролю, які окремо один від одного ведуть обліки погоджених, поданих виключно органами державної виконавчої влади, проектів регуляторних актів, по-друге, це процедурні засоби – сукупність нормативних положень, які визначають

порядок прийняття і контролю відстеження результативності відповідних актів як органів державної виконавчої влади, так й органів місцевого самоврядування).

Одна з проблем, притаманна існуючій процедурі здійснення регуляторної діяльності – це відсутність для всіх органів державного управління системи обліку та контролю над виконанням регуляторних актів, систематичного спостереження за ними. Ця проблема призводить, по-перше, до відсутності контролю зміни (коригування) регуляторних актів, по-друге, вона є складовою проблеми вищого рівня – відстеження ефективності регуляторної діяльності [157]. Основними проблемами у сфері державного нагляду (контролю) є:

- значна кількість перевірок та контролюючих органів;
- штучне виведення низки контрольних повноважень з-під дії Закону про державний нагляд (контроль);
- дублювання контрольно-наглядових повноважень;
- здійснення позапланових заходів державного нагляду (контролю) за зверненням органів державної влади, у т.ч. правоохоронних органів;
- корупційні дії з боку посадових осіб контролюючих органів при здійсненні ними нагляду (контролю).

На даному етапі в Україні впроваджено систему управління регіональним розвитком на основі принципів, стандартів та практик ЄС. Відповідно до стандартів ЄС забезпечується планування регіонального розвитку:

- затвердження Кабінетом міністрів України Плану заходів з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку;
- координація підготовки регіональних стратегій розвитку та планів їх реалізації, моніторинг стану їх розробки.

Вдосконалення моніторингу та оцінки регіональної політики здійснюється наступним чином:

- організація проведення соціально-економічного розвитку в Мінрегіоні;
- сприяння впровадженню Держстатом європейської системи статистичної звітності на регіональному рівні у форматі NUTS (NUTS 2 – регіон, NUTS 3 – група районів (субрегіон) та міська агломерація);
- підвищення аналітичних можливостей для аналізу та моніторингу регіонального розвитку. Створення автоматизованої бази даних з відкритим доступом для моніторингу та оцінки регіонального розвитку за стандандартами ЄС, створення «карт» регіонів;
- залучення допомоги Європейської Комісії (далі – ЄК), Міжнародного банку реконструкції та розвитку (далі – МБРР) для впровадження європейської системи статистики та моніторингу.

У рамках місії створення ефективної системи управління регіональним розвитком передбачено впровадження транскордонного співробітництва.

Визначено правові рамки та фінансові інструменти співробітництва з ЄС на 2014-2020 рр. в межах макроекономічної Стратегії ЄС «Дунайська стратегія», Фонду Східноєвропейського партнерства з енергоефективності та дозвілля (ESP). Основними трендами регуляторної політики є дерегуляція та децентралізація (детально див. п.п. 3.2), що відображено на рис. 2.5.

Суть дерегуляції – зняття адміністративних бар'єрів та максимальне спрощення умов ведення господарської діяльності. Виходячи з цього, дерегуляція є безперервним та охоплює усі унормовані сфери господарства, що обумовлює максимально широке коло учасників цього процесу. Ситуацію можна поліпшити, якщо уникати епізодичних і несистемних дій. Планування і професійна реалізація цього процесу мають збільшити ефект. Водночас важливим є широке інформування суспільства про стан та результати дерегуляції з одночасним залученням зацікавлених бізнес груп до цієї роботи.

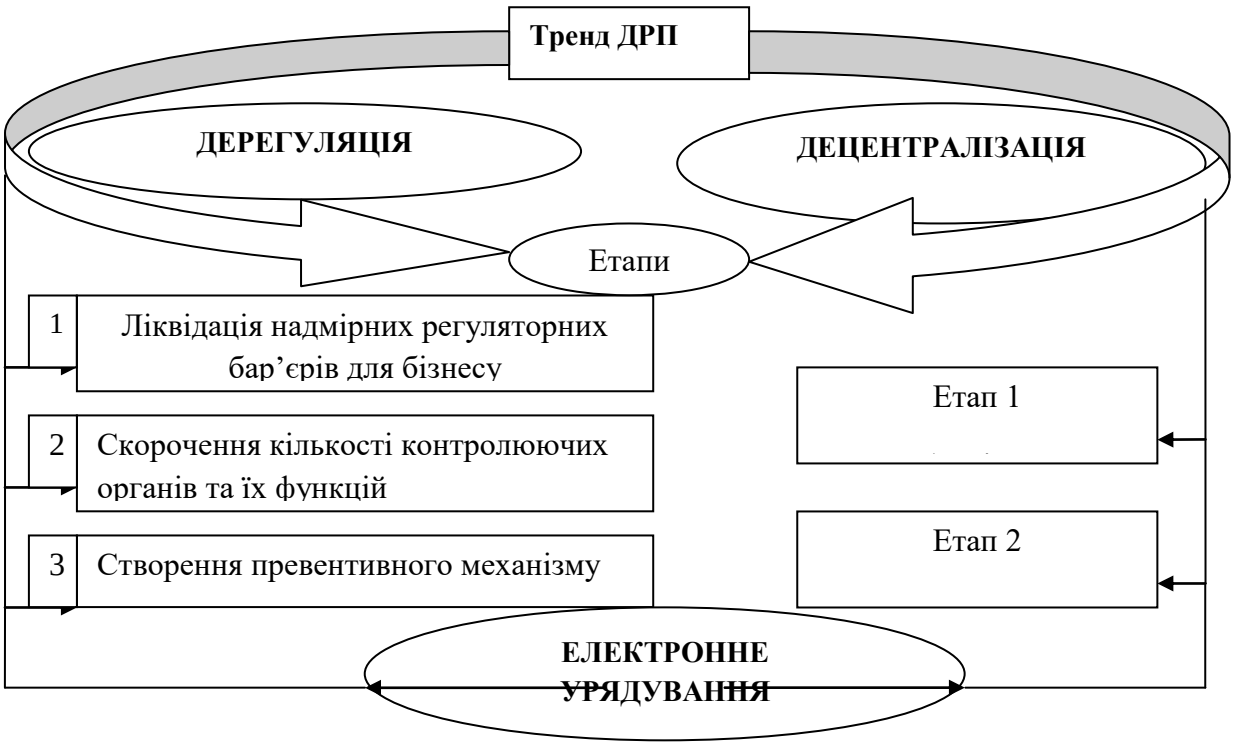

Рис. 2.5. Актуальні напрямки державної регуляторної політики в Україні *(складено автором)*

Нині регуляторний процес у країні набуває ознак цивілізованого, демократичного характеру, в якому фізичним та юридичним особам, їх об'єднанням, органам місцевого самоврядування і територіальним громадам відведено не другорядну, а провідну роль (рис. 2.6).

Основні завдання державної регуляторної служби представлено на рис. 2.7.

Рис. 2.6. Учасники регуляторного процесу (держаний рівень) *(складено автором)*

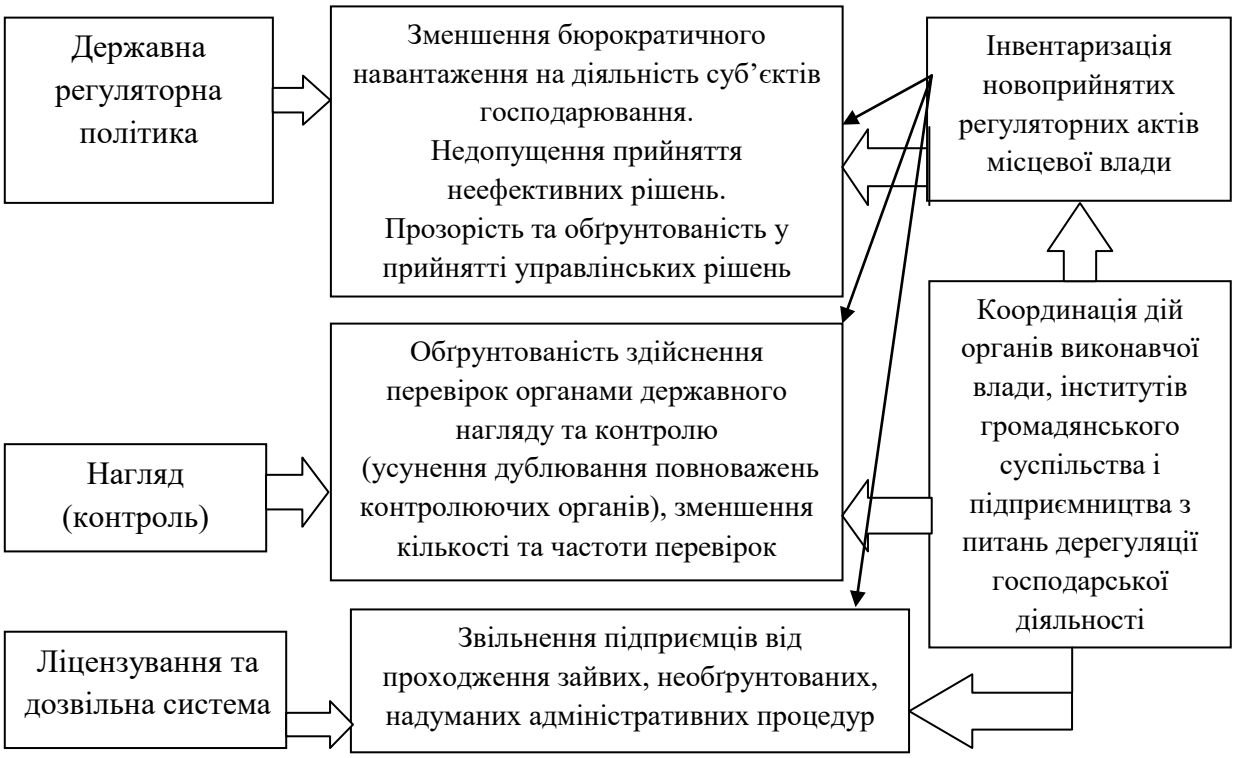

Рис. 2.7. Основні завдання державної регуляторної служби *(складено автором)*

Державна регуляторна служба є юридичною особою публічного права. З метою забезпечення системного підходу до впровадження регуляторної діяльності робота проводиться в таких напрямах:

1) планування діяльності з підготовки регуляторних актів;

2) ведення переліку чинних регуляторних актів;

3) оприлюднення інформації про здійснення регуляторної діяльності та

документів, підготовлених у процесі здійснення регуляторної державної політики;

4) проведення відстеження результативності регуляторних актів.

У 2015 р. дерегуляція проходила за двома організаційними формами. На той час Державна регуляторна служба (далі – ДРС) координувала державні органи з виконання плану заходів щодо дерегуляції господарської діяльності та перегляду нормативно-правових актів за участю представників бізнесу. Відповідно, вдалося реалізувати низку дерегуляційних ініціатив. На законодавчому рівні: спрощено порядок отримання ліцензій та зменшено кількість видів господарської діяльності, яка потребує ліцензування; змінено норми проведення перевірок державними інституціями; уточнено повноваження нотаріусів та особливості реєстрації похідних речових прав на земельні ділянки сільськогосподарського призначення; удосконалено правила та умови здійснення державних закупівель; спрощено участь суб'єктів у тендерах; відмінено щорічне підтвердження інформації по юридичних особах; впроваджено можливість зміни відомостей про юридичних та фізичних осіб – підприємців через Інтернет; легалізовано електронну реєстрацію бізнесу через портал електронних сервісів тощо.

З прийняттям Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» впроваджено нові підходи до регулювання відносин у цій сфері. Зрештою скоротилася кількість ліцензованих видів діяльності з 81 од. у 2009 р. до 30 од. у 2015 р. Частково це відбулося у 2010 р. за рахунок об'єднання видів діяльності. Цим законом також спрощено порядок отримання ліцензій та сформовано Експертно-апеляційну раду (далі – ЕАР) з питань ліцензування. До її складу входять 60 % представників громадськості. З моменту створення ЕАР винесено 31 рішення, з яких 70 % – на користь суб'єктів господарювання. Найбільша кількість скарг від бізнесу надійшла на Державну архітектурно-будівельну інспекцію України. 90 % цих скарг виявились обґрунтованими.

Відповідно до [82], Нацкомфінпослуг визначено органом, що здійснює ліцензування господарської діяльності з надання фінансових послуг (крім професійної діяльності на ринку цінних паперів) (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Кількісні показники результативності реформування сфери ліцензування

Показник	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Кількість виданих ліцензій	24	11	12
Кількість переоформлених ліцензій	1	1	8
Кількість анульованих ліцензій	1	0	1
Кількість тимчасово зупинених ліцензій*	0	0	0
Кількість виданих дублікатів ліцензій*	1	1	0

* 28.06.2015 ці процедури не застосовуються у зв'язку з набранням чинності Закону № 222-VIII, яким не передбачено процедури тимчасового зупинення дії ліцензії та видачі дублікатів ліцензій

Складено за даними

Наступною дерегуляційною ініціативою стало кількісне унормування перевірок державними інституціями. За результатами впровадження цієї практики виявлено неврегульованість норм по діям Держекоінспекції, Держсільгоспінспекції, Державіаслужби, Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Пенсійного фонду, Міністерства охорони здоров'я, Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС), Мінкультури, Держенергонагляду, Державної служба спеціального зв'язку та захисту інформації, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації (далі – НКРЗІ)). Тим не менш, протягом 2015 р. державними інституціями проведено 2153 перевірки. Виявлена недосконалість нормативно-правових актів спровокувала внесення змін до Податкового кодексу України (п. 3 Прикінцевих положень) [65].

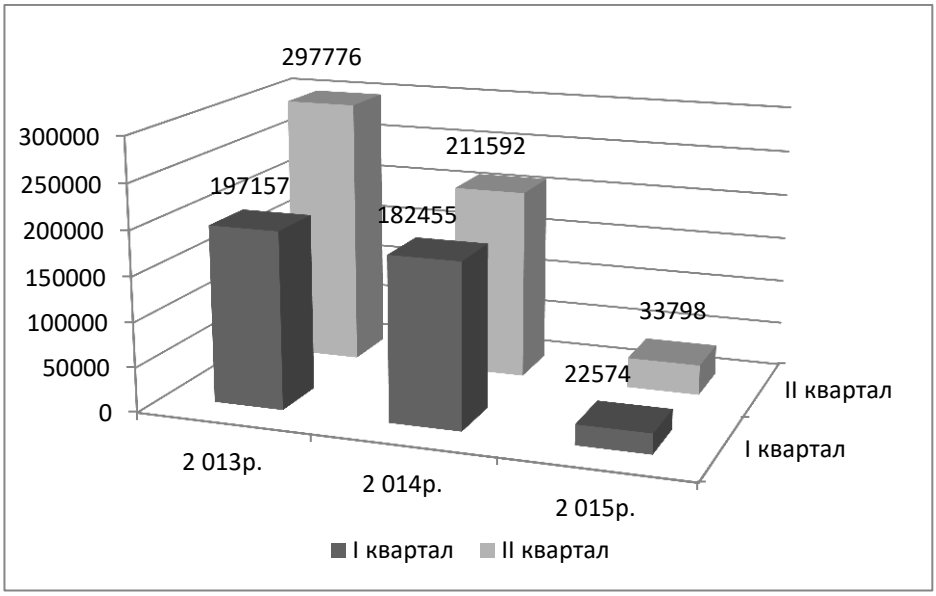

Рис. 2.8. Кількість перевірок суб'єктів господарської діяльності [70]

Проведення перевірок здійснювалось з дозволу Кабінету міністрів України, за заявами суб'єктів господарювання та в порядку, визначеному Кримінальним процесуальним Кодексом України (далі – КПК), за погодженням зі спеціально уповноваженим органом з питань ліцензування.

Кількість перевірок за перше півріччя 2015 р. у порівнянні з аналогічним періодом 2014 р. зменшилася на 85 %. За оцінкою стану виконання органами виконавчої влади вимог державної регуляторної політики протягом 2015 р. у процесі регуляторної діяльності за критерієм ефективності проаналізовано роботу 31-го органу центрального рівня та 25-ти органів виконавчої влади місцевого рівня України. Результати аналізу дозволили виявити:

1) дотримання органами виконавчої влади принципу передбачуваності

регуляторної діяльності;

2) оцінювання рівня відповідності проектів регуляторних актів вимогам та принципам державної регуляторної політики;

3) проведення моніторингу прийняття регуляторних актів з дотриманням вимоги щодо обов’язковості погодження проектів актів з ДРС;

4) здійснення регуляторними органами відстеження результативності дії профільних актів;

5) здійснення експертизи діючих регуляторних актів на відповідність принципам державної регуляторної політики та прийняття рішень про необхідність усунення порушень цих принципів.

Відповідним чином за результатами аналітичного звіту про діяльність Державної регуляторної служби України на основі вищевказаних 5 показників сформовано підсумкові рейтинги (рис. 2.9, 2.10).

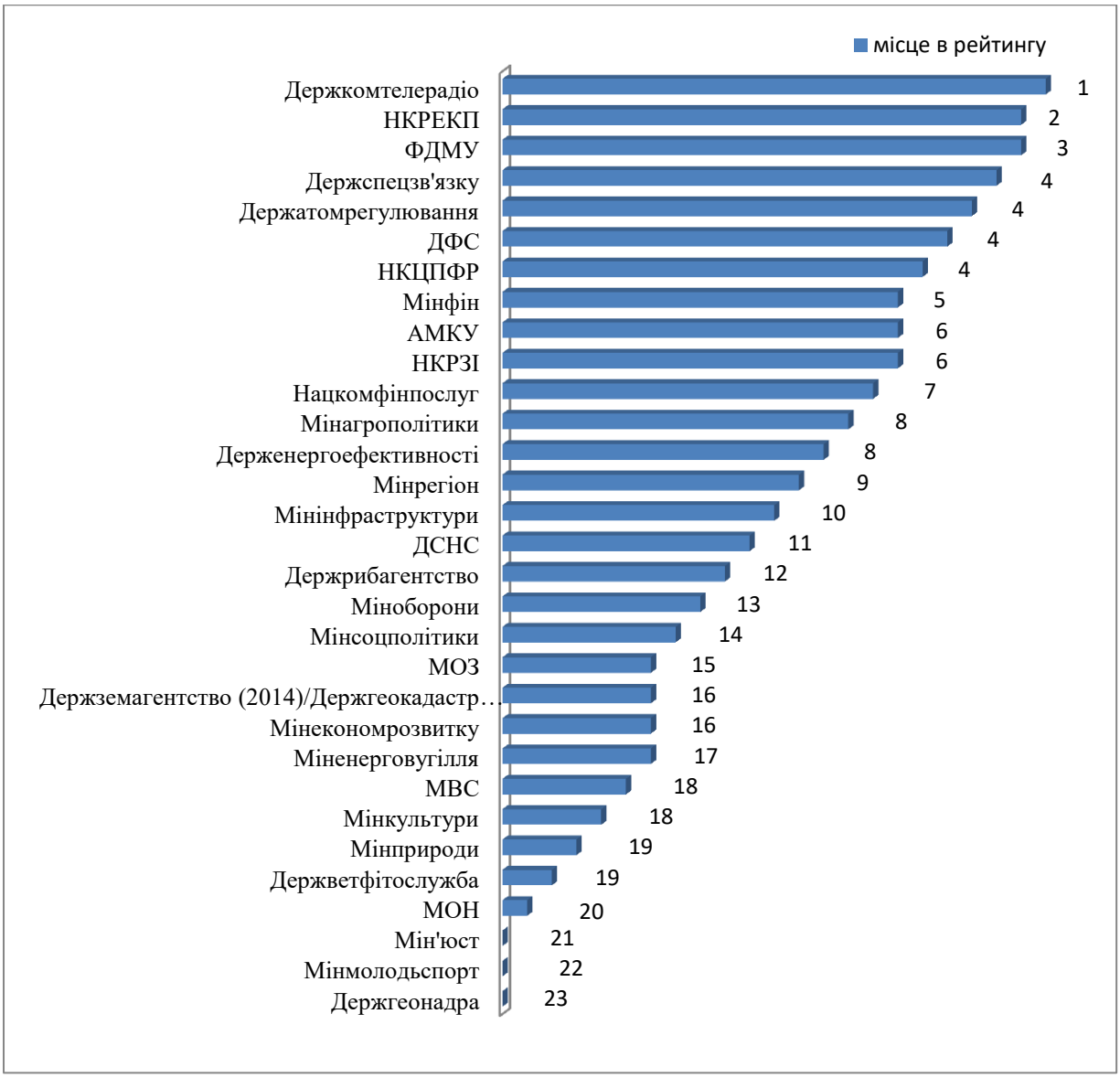

Рис. 2.9. Підсумковий рейтинг дотримання центральними органами виконавчої влади вимог та принципів державної регуляторної політики [31]

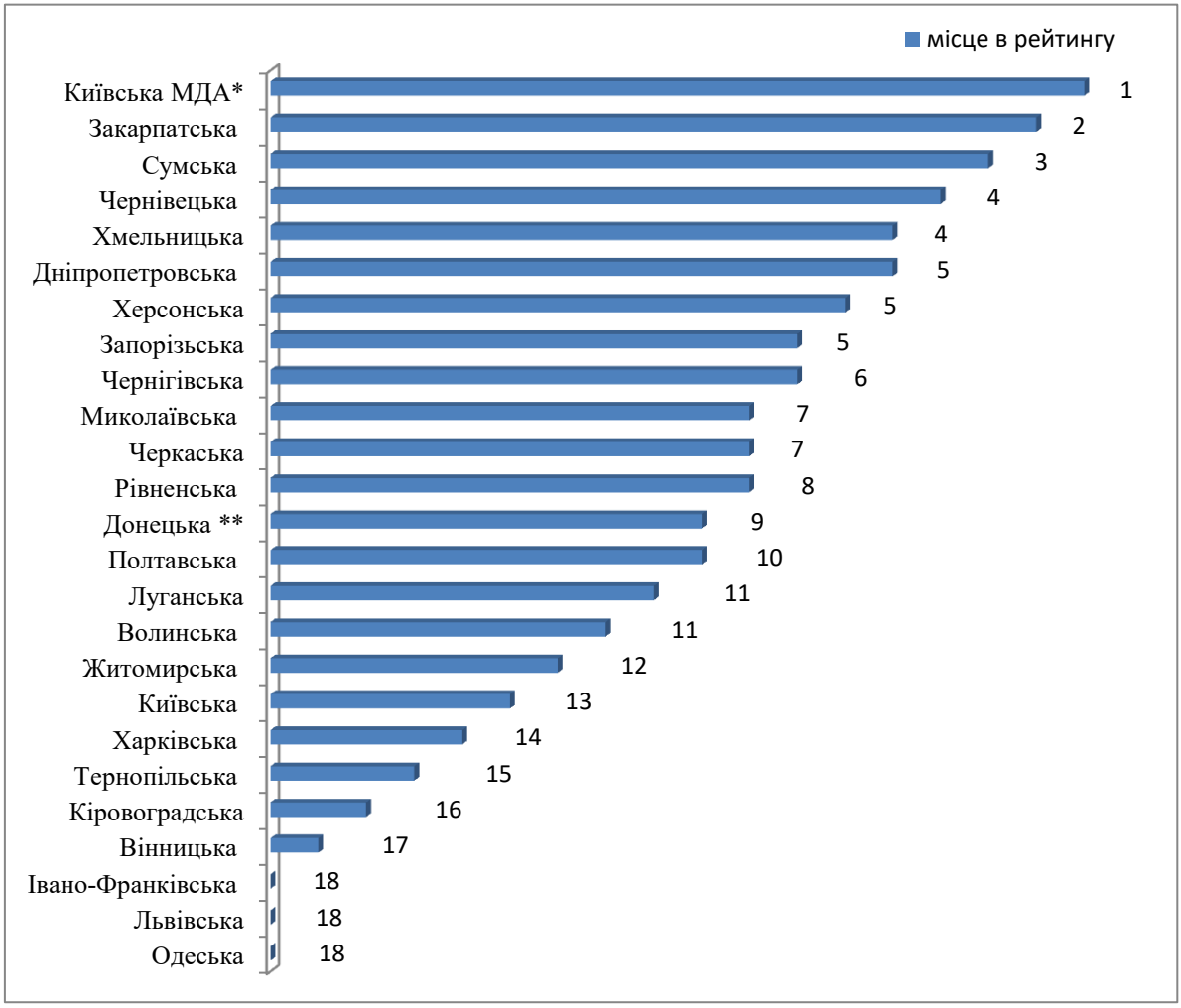

Рис. 2.10. Підсумковий рейтинг дотримання місцевими органами виконавчої влади вимог та принципів державної регуляторної політики по регіонах України [31]

Оцінка рівня дотримання органами виконавчої влади принципу передбачуваності регуляторної діяльності дає підстави дійти наступних висновків. Переважна більшість регуляторних органів центрального рівня (28 з 31 од.) затвердила плани діяльності з підготовки проектів профільних актів на 2015 р. з дотриманням вимог та термінів, визначених Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [3]. Своєчасно не затвердили плани діяльності з підготовки проектів регуляторних актів Нацкомфінпослуг, Держгеонадра та ДСНС.

Підхід до планування регуляторної діяльності на 2015 р. носить безсистемний та формальний характер. За окремими регуляторними органами центрального рівня більше половини проектів профільних актів, поданих на погодження до ДРС, не були включені до відповідних планів. Зазначені Законом вимоги у повній мірі не були дотримані Національною комісією з

цінних паперів та фондового ринку (далі – НКЦПФР), Міністерством освіти і науки України (далі – МОН), МОЗ, Міністерством економічного розвитку і торгівлі (далі – Мінекономрозвитку), Міністерством молоді та спорту (далі – Мінмолодьспорту), Міністерством оборони (далі – Міноборони), ДСНС, Державною службою України з питань геодезії, картографії та кадастру (далі – Держгеокадастр), Державною ветеринарною та Фітосанітарною службою (далі – Держветфітослужбою), Державною службою геології та надр (далі – Держгеонадра), Державним агентством лісових ресурсів (далі – Держлісагантство), Державною інспекцією сільського господарства України (далі – Держсільгоспінспекція).

Оцінки рівня відповідності проектів регуляторних актів вимогам та принципам державної регуляторної політики є такими. У 2015 р. було залишено без розгляду 57 проектів регуляторних актів через порушення принципу прозорості та врахування громадської думки. Моніторинг дотримання процедури погодження проектів профільних актів з ДРС у 2015 р. дозволив визначити 12 % актів (з 434 од.) державного рівня, які були прийняті з порушенням вимог закону. Порівняно з 2014 р. цей показник зріс близько на 10 %. Більше половини прийнятих без погодження з ДРС регуляторних актів (38 з 52 од.) є урядові рішення, 20 од. – власні регуляторні акти центральних органів виконавчої влади. На даний час система державного нагляду і контролю знаходиться у стадії реформування. ДРС відстежує виконання рішень Кабінету міністрів:

- щодо суттєвого скорочення кількості контролюючих органів, упорядкування їх функцій, удосконалення процедури здійснення контролю;
- усунення дублювання повноважень у межах Плану з дерегуляції та відповідно Стратегії-2020.

Удосконалення практики державного контролю можливо за реалізації наступних заходів:

- максимально поширити дію Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» на всі відносини, що виникають під час здійснення державного нагляду;
- створити Інтегровану автоматизовану систему державного нагляду з відповідною базою даних;
- конкретизувати повноваження органів державного нагляду у сфері господарської діяльності з одночасним підвищенням їх відповідальності;
- установити єдиний порядок стягнення адміністративно-господарських санкцій за фактами встановлених порушень;
- розширити практику консультативної підтримки суб’єктів господарювання органами державного нагляду та контролю.

Стосовно місцевого рівня, найбільша кількість проектів регуляторних

актів, які надходили до ДРС України від органів місцевого самоврядування, стосувалися врегулювання питань щодо розміру ставок місцевих податків і зборів, управління комунальним майном, земельних питань тощо. У 2015 р. було подано пропозиції з удосконалення регуляторних актів від органів місцевого самоврядування Сумської області (401 проект), Луганської області (147 од.), Запорізької області (120 од.), Херсонської області (85 од.) (таблиця дод. В). Інші регіони мають нижчу активність у цих заходах.

Серед менш значущих результатів державної політики дерегуляції 2015 р. на законодавчому рівні є:

уточнено повноваження нотаріусів та особливості реєстрації похідних речових прав на земельні ділянки сільськогосподарського призначення;

удосконалено правила та умови здійснення державних закупівель, спрощено участь суб’єктів у тендерах;

відмінено щорічне підтвердження відомостей юридичними особами;

впроваджено можливість зміни відомостей про юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців через інтернет;

спрощено процедуру реєстрації прав на земельні ділянки сільськогосподарського призначення;

легалізовано електронну реєстрацію бізнесу;

скорочено із п’яти днів до 24 годин видачі фітосанітарного та карантинного сертифікатів;

скорочено перелік об'єктів карантинного регулювання для внутрішніх перевезень (на 33 види);

скасовано надмірне адміністрування обігу пестицидів та агрохімікатів;

скасовано державну реєстрацію харчових продуктів дієтичного споживання;

скасовано ручний радіологічний контроль вантажів у разі наявності в порту стаціонарних приладів;

скасовано обов’язковість подання суднової екологічної декларації;

запроваджено електронні сервіси тощо.

Спрощення ведення господарської діяльності за результатами дерегуляції в Україні відбулося за рахунок покращення політики ліцензування, процедури державних закупівель, умов функціонування будівельної, аграрної та харчової галузей, роботи Центрів надання адміністративних послуг, удосконалення електронного врядування; скасування практики РРО для окремих груп підприємців, створення умов для власного видобутку нафти та газу, скорочення термінів видачі супроводжувальних документів при експорті зерна тощо.

Вітчизняна регуляторна політика заснована на європейському досвіді, передовсім Великої Британії. Загалом у цій країні існує 70 регуляторів і 16

міністерств, які видають регуляторні акти. Наразі, діє програма «Виклик бюрократії», в межах якої було проаналізовано 6000 регуляторних актів Великої Британії, з яких 2000 од. скасували, 3000 од. – залишили без змін, а 1000 од. – спростили. Практика британської регуляторної політики має широке коло інструментів реалізації: тривалі громадські обговорення, краудфандінг, експертне оцінювання, двопалатне обговорення та прийняття. Крім того, у Великій Британії працює Програма цільових показників впливу на бізнес, яка розрахована на 5 років та спрямована на здешевлення адміністрування господарської діяльності.

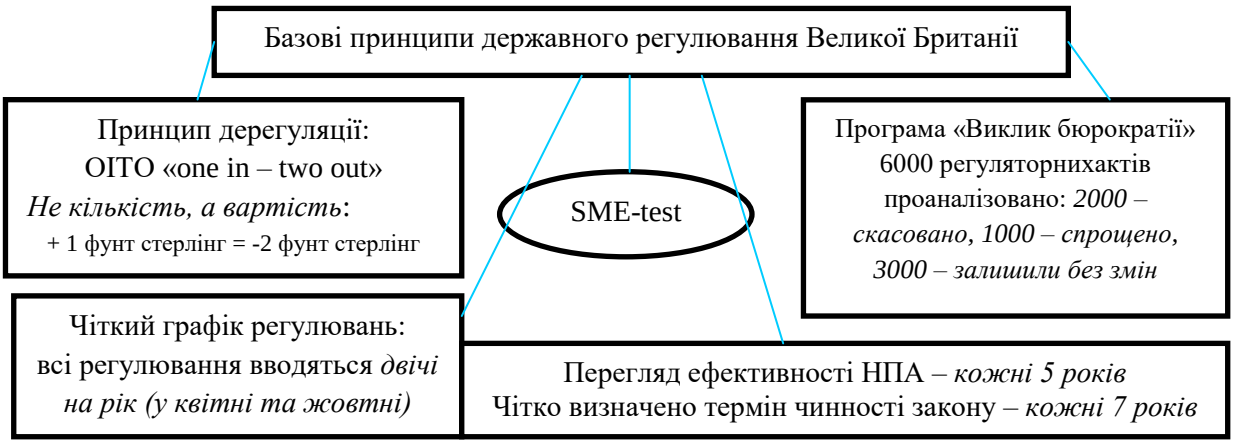

Рис. 2.11. Практика державного регулювання Великої Британії *(складено автором за даними)*

Особливої уваги заслуговує принцип здійснення дерегуляції – OITO «one in – two out», як базується на досягненні ефективності державного регулювання. Принцип реалізується за допомогою інструментів cost-benefit analyses. Використовуючи досвід Великої Британії в Україні це реалізується відповідно до Постанови Кабінету міністрів України від 16.12 2015 р. № 1151 «Про внесення змін до постанови Кабінету міністрів України від 11.03.2004 р. № 308» та інших нормативно-правових актів, якими передбачено обов'язкове використання SME–test (або М-Тесту) (оцінка впливу на малий та середній бізнес, що у Великій Британії має назву SAMBA). Цей тест є невід'ємною частиною Green Book for RIA [186].

Реалізуючи вітчизняну практику регуляторної політики, Україна використовує досвід Республіки Кореї в частині реалізації Програми «SME Policy Sharing Program» [70]. Разом з тим, згідно з Законом України від «Про внесення змін до Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [101] щодо лібералізації системи державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» запроваджено інтегровану автоматизовану систему державного нагляду (контролю) (рис. 2.12).

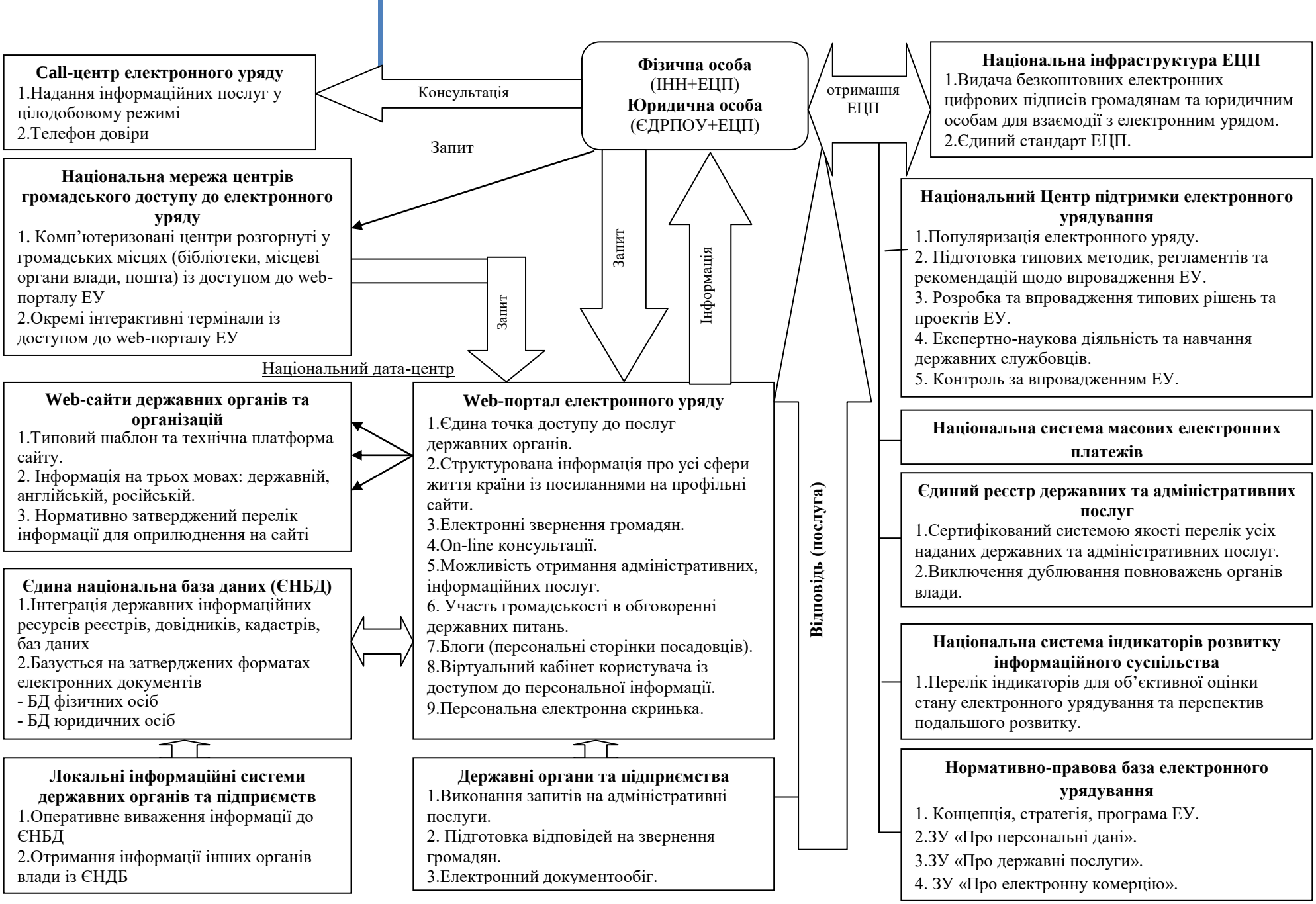

Рис. 2.12. Перспективна технологічна схема електронного уряду України *(складено автором на основі)*

Ця система призначена для узагальнення та оприлюднення інформації про заходи державного нагляду (контролю), координації роботи профільних органів і здійснюється через e-governance [83, 115]. Існуюча модель державного управління на територіальному рівні в Україні характеризується численними внутрішніми суперечностями та неузгодженістю, організаційним і функціональним дуалізмом, що проявляються, з одного боку, у відносно широкій компетенції місцевих державних адміністрацій (далі – МДА) без їх відповідного організаційного забезпечення, а з другого – у дублюванні МДА повноважень територіальних підрозділів центральних органів виконавчої влади (далі – ТПЦОВВ) і навпаки. Конкуруюча компетенція призводить до латентного протистояння управлінських структур різних рівнів, а іноді й до адміністративних конфліктів, унаслідок чого МДА не в повному обсязі забезпечують комплексний соціально-економічний розвиток відповідних територій, а ТПЦОВВ сповна не враховують інтереси регіонів. Тому вирішення питань щодо їх організаційно-правового вдосконалення зумовлює необхідність формування чіткої моделі регіонального управління в період реформування владних відносин [11, с. 192–194]. Розв’язання цієї проблеми лежить в площині реалізації низки проектів та програм за участю міжнародних фондів, дія яких розповсюджується на два рівні, зокрема Фонд «Східна Європа» [90]. Цим фондом впродовж останніх десяти років в межах реалізованих програм інвестовано понад 85 млн грн при залученні міжнародних донорів, урядів та приватного сектору. Так, програма «Електронне врядування задля підзвітності влади та участі громади» (EGAP) (2015-2019 рр.) спрямована на використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, що допомагатимуть вдосконалити якість врядування, покращити взаємодію влади та громадян і сприяти соціальним інноваціям в Україні. Цільовими регіонами програми є Вінницька, Волинська, Дніпропетровська та Одеська області [23]. Попередньо ці області закінчують реалізацію Програми розвитку електронного урядування на 2015-2017 рр., які розроблено на виконання Стратегії-2020 по регіонах.

Практика нових інституційних інструментів у системі публічного фінансового права в межах інтеграції України до Європейського Союзу (далі – ЄС) вимагає адаптації державного управління країни до європейських стандартів. Ефективне функціонування державного управління має забезпечити запровадження стандартів, принципів та норм ЄС. Інструменти інституціональної розбудови Twinning, TAIEX і SIGMA є дієвими механізмами наближення українських стандартів державного управління до європейських. Їх застосування здійснюється під керівництвом Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС.

У 1999 р. за вимогою Європейської Комісії програма SIGMA, що спрямована на вдосконалення врядування й публічного адміністрування, щорічно проводить оцінювання систем державного управління у країнах – кандидатах вступу до ЄС, країнах з перехідною економікою та Балканського регіону стосовно стабілізації та приєднання. Україна першою з пострадянських країн запровадила цю програму в 2005 р. Оцінювання врядування було здійснено у тому ж обсязі та за методологією, що й у вищезазначених країнах. Проте воно було обмежено «горизонтальними» урядовими системами та інституціональними схемами, які притаманні Україні як державі. Але під час оцінювання не розглядалися такі важливі аспекти системи врядування, як доброчесність, регулювання, правосуддя та місцеве самоврядування [123, с. 10]. Отже, SIGMA застосовує системний підхід, за якого «горизонтальні» системи мають бути узгодженими та не обмежуватися лише центральними установами. Із прийняттям Європейською Комісією у 2008 р. рішень про можливість використання інструменту SIGMA країнами, на які поширюється Європейська політика сусідства, Україна отримала можливість безкоштовно використати експертну допомогу в проведенні. Як результат, у квітні 2010 р. за оцінкою експертів програми SIGMA визначена доцільність реформування менеджменту та адміністрування у публічній сфері.

З липня 2002 р. Проект БІЗПРО розпочав надання консультативної та технічної підтримки з впровадження державної регуляторної політики на регіональному рівні в 32 містах з 8 областей України. Починаючи з червня 2004 р. Проект БІЗПРО поширив свою діяльність на всі 25 областей країни. За підтримки БІЗПРО та фінансування Агентством США з міжнародного розвитку (USAID), громадські організації, які є регіональними партнерами БІЗПРО у наданні допомоги з впровадження регуляторної політики та консультанти, які пройшли відповідну методологічну підготовку, у партнерстві з місцевими органами влади та представниками бізнес-асоціацій, громадськості та підприємців працювали над розробкою нормативно-правових актів місцевого рівня.

У 2006 р. Україна першою серед країн Tacis стала бенефіціаром TAIEX – інструменту зовнішньої допомоги Європейської Комісії; розпочата робота з упровадження електронного урядування в систему державної служби України. Для підвищення рівня професіоналізму державних службовців у питаннях підготовки урядових рішень у 2007 р. запроваджено системну діяльність груп аналізу результативності поточної політики в центральних органах виконавчої влади та Секретаріаті Кабінету міністрів України.

У квітні 2009 р. Україна отримала статус країни-координатора Робочої

групи Організації Чорноморського економічного співробітництва з питань інституційного розвитку та належного урядування. Того ж року в апараті Головдержслужби та його підвідомчих установах упроваджено безпаперовий документообіг, IP-телефонію, створено Реєстр державних та адміністративних послуг. У 2010 р. Центр розробив і впровадив систему управління якістю за вимогами ДСТУ ISO 9001:2009 та отримав сертифікат відповідності.

Програма Всеохоплюючої інституційної розбудови (далі – СІВ) є складовою частиною ініціативи Європейського Союзу «Східне партнерство», яка була започаткована 07.05.2009 р. у ході спеціального саміту ЄС у Празі. Учасниками Східного Партнерства стало 27 країн-членів ЄС, з одного боку, та східні країни-сусіди ЄС – Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Республіка Молдова й Україна, з іншого. Вона передбачала додаткове до Європейської політики сусідства фінансування у розмірі 350 млн євро на 2010–2013 рр. для шести країн цієї ініціативи, у тому числі 175 млн євро на реалізацію програми СІВ. Для України виділено близько 43,4 млн євро на програму СІВ від ЄС [91].

Система державного управління в Україні поєднує успадковані від радянської доби та нові інститути, сформовані в період незалежності. Ця система є внутрішньо суперечливою, недовершеною та громіздкою. На сучасному етапі перетворень вітчизняної економіки, питання її подальших перетворень є невід'ємним від проблеми розвитку регіонів в цілому. Тому забезпечення умов ефективного функціонування усіх ланок і систем слід розглядати з урахуванням розвитку національної економіки в контексті зміцнення стабільності життя населення, кожного громадянина та регіону України. Інструменти державної економічної політики, які впливають на регіональний розвиток, поділяють так:

державне регулювання й підтримка регіонального (територіального) розвитку. Регіональна економіка є економікою оптимального господарювання на території регіону [42]. Її метою є забезпечення стійкої рівноваги в природі, у сфері виробництва, на ринках чинників виробництва, благ і послуг за стійкого зростання життєвого рівня населення. Основними суб'єктами проведення регіональної політики є центральні і місцеві органи державного управління. Держава покликана сприяти підтримці економічної, соціальної й політичної стабільності в кожному регіоні, забезпеченню їх ефективної взаємодії, поєднанню конкретних підходів до вирішення проблем окремих регіонів в єдності із загальними принципами функціонування ринку за всіма напрямами реалізації фінансової політики в країні;

загальнонаціональна концепція розвитку та розміщення продуктивних

сил державного рівня з відповідною схемою міжрегіонального розподілу праці, пріоритетністю розвитку окремих регіонів, регулюванням організації виробництва в проблемних регіонах, міжрегіональними економічними зв'язками, реалізацією великомасштабних програм.

Одним із завдань регіональної політики є формування інституту місцевого самоврядування. Місцеві органи влади несуть відповідальність за збереження, відтворення та раціональне використання природних ресурсів, охорону навколишнього середовища і, виходячи з особливостей природних умов на своїй території, розробляють і здійснюють місцеву політику природокористування. Важливим завданням регіональної політики є забезпечення комплексного розвитку регіональних інфраструктурних систем. Місцевим органам влади при цьому відводиться важлива роль в організаційно-правовому оформленні ринкового механізму.

Основна взаємодія рай- та облдержадміністрацій здійснюється на підставі вертикальних відносин, які наразі є малоактивними. При цьому, мала активність системи поточного державного управління пов'язана із розбіжністю інтересів, цілей та остаточних результатів акторів та стейкхолдерів на державному та регіональних рівнях, обмеженістю прав регіональної влади стосовно управління місцевими фінансами. З цієї причини, уніфікація системи управління та господарювання в регіоні сприяє повнішому використанню його базового потенціалу, що позитивно позначиться на економічному та соціальному стані держави. У зв'язку із непропорційністю регіонального розвитку та доступу до базових ресурсів інтереси регіонів дещо різні. Це позначається на загальнодержавній політиці фінансової підтримки []. З іншого боку, інтереси держави щодо економічного розвитку регіонів відображаються у завданнях держаної регіональної політики у вигляді цілісного розвитку усіх територій, відносного вирівнювання умов соціально-економічного розвитку регіонів, їх пріоритетного стратегічного розвитку, максимального використання природного потенціалу, комплексного екологічного захисту регіонів, налагодження міжрегіональних економічних зв'язків тощо.

В основі економічної політики країни об'єктивно лежить план дій та послідовність певних заходів, які реалізуються через програму реформ. Метою державного програмування є досягнення прийнятного для держави варіанту розвитку. Вибір інструментів державного впливу залежить від різних внутрішніх та зовнішніх чинників, які передбачені Національними, Державними та регіональними концепціями, стратегіями, програмами та планами, зокрема, Державною стратегією економічного і соціального розвитку, специфікою та статусом регіонів, рівнем децентралізації влади та

автономії місцевої влади, політичною ситуацією в країні та регулюючими інструментами фінансового ринку. Саме для подолання цих проблемних питань головним пріоритетом влади є оздоровлення публічних фінансів.

Неналежне виконання задекларованих реформ, значний рівень бюрократії, низька інноваційність та конкурентоспроможність підприємств, зменшення макроекономічних показників, нестабільність процесу накопичення і концентрації фінансового капіталу не дозволяють створювати стимули для модернізації підприємств, структурного перерозподілу капіталу, створення нових галузей економіки []. Результативність чинних інструментів державного регулювання й підтримки соціально-економічного розвитку регіонів за окремими часовими проміжками 2015-2016 р. наведена в дод. Г. У цьому контексті у 2016 р. лідирує Вінницька область за категоріями ефективності «Індекс промислової продукції», «Обсяг реалізованої промислової продукції в розрахунку на одну особу», «Індекс обсягів сільськогосподарської продукції», «Обсяг виробництва сільського господарства у розрахунку на одну особу сільського населення», «Індекс будівельної продукції», «Обсяг виконаних будівельних робіт у розрахунку на одну особу населення» та «Індекс споживчих цін». По цих же категоріях у 2015 р. лідирував м. Київ.

Поточна регуляторна діяльність апарату державного управління в національному і регіональному економічному розвитку заснована на актуалізації та інтенсифікації процесів в реальному секторі національної економіки. Тим не менш, щороку все більшого значення набуває фінансовий сектор, інструменти якого є більш ліквідними та доступними.

2.3. Напрями державного впливу на розвиток фінансової інфраструктури країни та регіону

Відповідно до раніше зазначеного, сучасна політика використання різних важелів державного регулювання й підтримки має бути зосереджена на розвитку фінансової інфраструктури країни та регіону. У сучасних умовах господарювання виникає об’єктивна необхідність теоретико-практичного обґрунтування концептуальних засад організації фінансової інфраструктури країни для підвищення ефективності діяльності суб’єктів економіки у сферах виробництва матеріальних і суспільних благ та прискорення економічного розвитку країни в цілому. Слід зазначити, що ефективність функціонування фінансової інфраструктури країни та її регіонів пов’язана з необхідністю виявлення проблем економічної діяльності суспільства у процесі реалізації основних засад ринкової економіки.

Перехід до ринкової економіки вимагає розробки наукових основ державного регулювання фінансової системи України на засадах підвищення відповідальності за прийняття державних рішень, врахування у фінансовій політиці законів та закономірностей економічного розвитку, забезпечення гнучкості у процесах реагування на зміни у глобалізованому середовищі. Керуючись такими засадами, слід радикально реформувати стиль та методи державного управління, поєднувати тактику регулювання із розробкою стратегій і перспективних прогнозів.

Важливою передумовою сталого економічного зростання в Україні є формування широкої мережі розвинутої та збалансованої фінансової інфраструктури, суб'єкти якої мають забезпечувати задоволення потреб держави, підприємств і домогосподарств, ефективний розвиток країни й регіонів. Ринкова економіка, в основі якої лежить гостра конкуренція за ресурси і ринки збуту, обумовлює поглиблення спеціалізації в усіх галузях життя, зокрема, у фінансах. У свою чергу, це призводить до появи у фінансовому середовищі різноманітних органів, установ й інституцій, що спеціалізуються по окремих видах фінансових операцій та послуг і формують фінансову інфраструктуру ринкової економіки.

Фінансова інфраструктура України кількісно і якісно відрізняється від країн з розвинутою ринковою економікою. Водночас нерозвиненість ринкової економіки, низький рівень добробуту населення і недостатність розвитку самої фінансової інфраструктури обумовили існування таких проблем, як: низький ступінь акумуляції заощаджень; практика офшоризації; кризи роботи фінансових інститутів, неефективність страхової медицини, системи пенсійного забезпечення, іпотеки; регіональні диспропорції в рівні задоволення фінансових потреб.

Вивчення та аналіз процесів становлення та розвитку фінансової інфраструктури країни є досить актуальним, адже від правильності вибору шляху розвитку інфраструктури залежить й ефективність діяльності фінансового ринку в цілому. Питання вивчення фінансової інфраструктури, а також різні аспекти системи її регулювання в різний час розглядалися у працях вітчизняних та закордонних науковців. Основні наукові надбання щодо дослідження напрямів державного впливу через регулювання регіонального розвитку представлені в табл. 2.12.

Отже, проведений аналіз вітчизняної та світової літератури, що становила теоретико-методологічну основу дослідження сутності фінансової інфраструктури та механізмів державного регулювання її формування і розвитку, виявив існування двох основних підходів до вивчення цього складного явища.

Таблиця 2.12

Напрями державного впливу на регіональний розвиток

№	Напрями державного регулювання	Автори
1.	Забезпечення впорядкованого розвитку економіки регіонів і стабільності сфери господарювання	О.Власюк О. Дегтяр С. Романюк
2.	Систематизація причин суперечок та конфліктів у державному регулюванні сфери господарювання за секторами економіки	О. Бобровська М. Пірен
3.	Узагальнення форм, методів та засобів державного регулювання за рівнями державного управління	І.Дроган Д. Карамишев М. Корецький Л.Зедех
4.	Функціонування механізмів здійснення державної політики за рівнями державного управління	К. Ващенко Ю. Королюк Н. Малиш В. Мамонтова Г. Грифі
5.	Реалізація інституційного механізму та механізмів прямого і зворотного зв'язку з метою підвищення спроможності регіонів	О.Лебединська А. Мерзляк Г. Вемслей В. Віндліч
6.	Характеристика механізму адаптації системи господарської діяльності та функціонування інститутів управління	М. Мироненко С. Серьогін І. Франчук П. Крістенсон

Систематизовано за [17]

Перший полягає в її трактуванні як певного виду інфраструктури, який виокремився у результаті розвитку ринкових відносин. Цей підхід зумовлює дослідження сутності фінансової інфраструктури виходячи із її загальних характеристик та притаманних властивостей створювати умови для розвитку ринку. Згідно з другим підходом, фінансова інфраструктура формувалась як складна структура, що виникла в результаті еволюції фінансової системи, її суб'єктів та об'єктів, є невід'ємною частиною ринку і щодо решти секторів реальної економіки виступає обслуговуючим, перетворюючим, стимулюючим елементом.

З метою запровадження концентрованої державної фінансової політики визначають три рівні державного регулювання (міжнародний, національний, регіональний), на кожному з яких виділяти ключові ринки, інститути, інституції, інструменти та органи управління. Визначення ключових ринків приведено у відповідність до стратегічних завдань спрямування потоку

фінансових ресурсів до реального сектору, його галузей та сфер, визначення пріоритетних територій і виокремлення завдань соціального розвитку.

За системою заходів, інструментами та ключовими складовими державне регулювання розвитку фінансової інфраструктури виглядає наступним чином (рис. 2.13). Ключовими ринками можуть бути певні галузеві ринки (енергетики, продовольства тощо); територіальні ринки певного регіону чи області; певні види та різновиди фінансових ринків з погляду їх класифікації відповідно до особливостей функціонування, основних учасників чи інструментів (наприклад, фондовий ринок України; вторинний ринок цінних паперів; ринок корпоративних облігацій тощо).

Державне управління також має бути орієнтоване на побудову оптимальної регіональної фінансової інфраструктури. При цьому основними завданнями розвитку регіональної фінансової інфраструктури у регіонах є:

створення достатньої кількості інституцій, які б гарантували рівномірний розподіл та перерозподіл потоків капіталів між регіональними промисловими структурами, районами області;

забезпечення міжрегіонального переміщення коштів за відсутності надмірних процесів відпливу капіталів;

формування ефективного інструментарію фінансового ринку;

вирішення проблем забезпечення доходної частини місцевих бюджетів;

зниження ризиків інвестування;

гарантування інформаційної насиченості регіонального ринку, прозорості його роботи;

розвиток регіональної законодавчої ініціативи, сприяння розробці оптимальної законодавчої інфраструктури, здатної створити основу стабільного поступового зростання економіки з одночасною відсутністю диспропорцій у розвитку регіонів.

Фінансова інфраструктура має свої особливості розвитку на всіх рівнях, що позначається на державній фінансовій політиці.

Фінансова інфраструктура відображає взаємозв’язок і взаємозалежність між економікою та фінансами. Така забезпечувальна сутність і роль фінансів характеризують їх як елемент економічної інфраструктури, яка включає комплекс галузей, установ та механізмів, що забезпечують функціонування економіки. Фінансова інфраструктура може виступати каталізатором ринкових трансформацій, формувати траєкторію економічного, соціального, політичного та фінансового розвитку, визначати його темпи, передбачати можливі негативні зміни у майбутньому та їх наслідки.

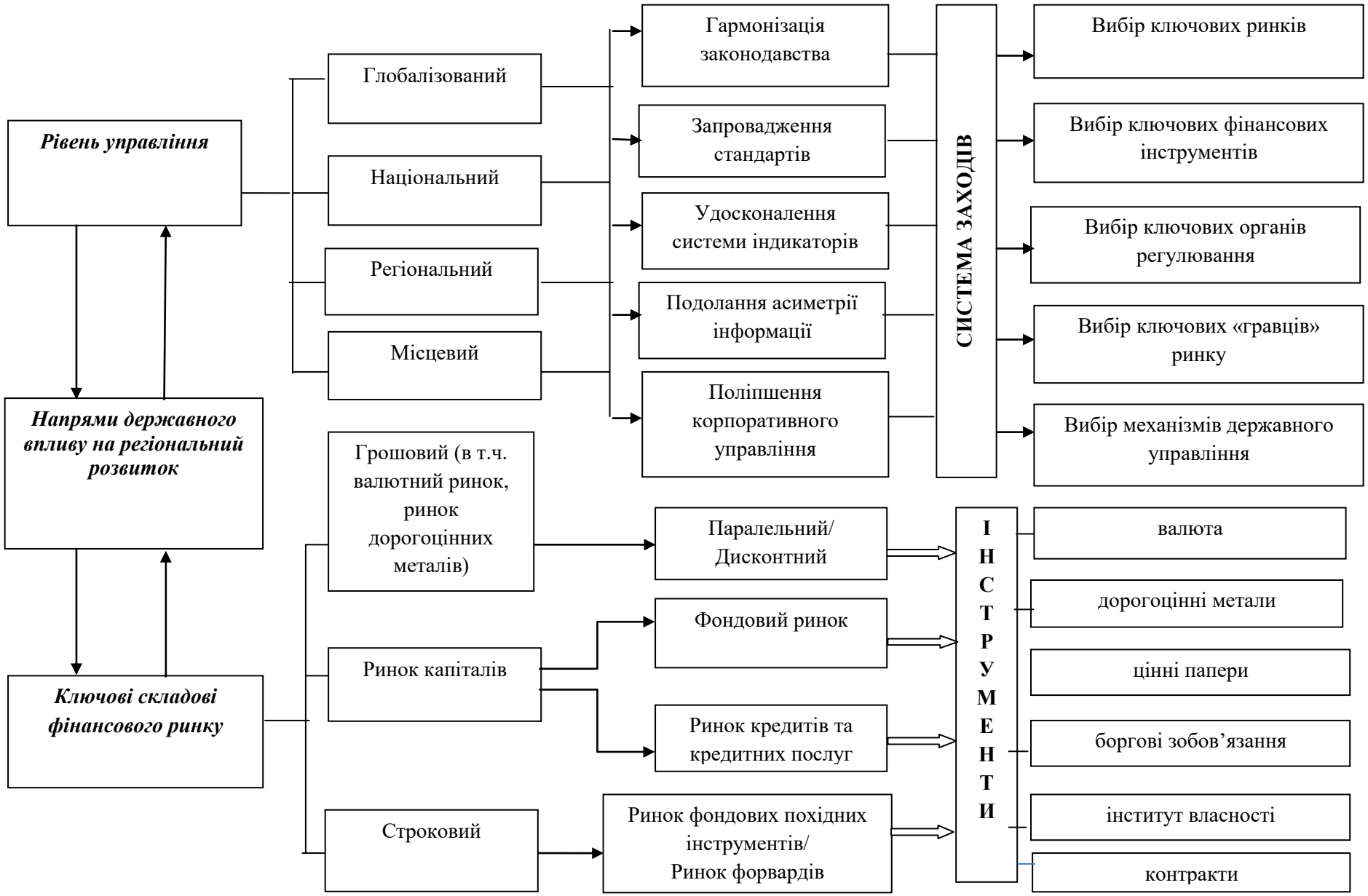

Рис. 2.13. Державне регулювання розвитку фінансової інфраструктури *(складено автором за даними)*

Фінансова інфраструктура, діючи через об'єктно-суб'єктні структури, створює інфраструктурне середовище, ефективність дії якого визначається рівнем сполучення законодавчих, організаційних, наукових, комунікативних, облікових, міжнародних та інших її елементів. Фінансова інфраструктура являє собою оболонку, яка оточує фінансові ринки і пронизує весь комплекс відносин, що виникають в їх межах. Її можна визначити як сукупність інститутів та організацій, науково-методичних і кадрових елементів, що забезпечує неперервне, прозоре й надійне функціонування фінансового ринку в його динамічному розвитку, переміщення та розподіл потоків капіталів між секторами, суб'єктами й об'єктами ринку.

Значення фінансової інфраструктури визначається через взаємозв'язок процесів організації державного регулювання і впливу ринку. Одночасно державний вплив здійснюється через сукупність органів, що організаційно та матеріально забезпечують основні ринкові процеси, тобто через інституції. Ключові інститути можуть включати формальні, які є носієм усього спектра соціальних відносин і взаємодії у суспільстві (фінансових, економічних, правових, соціальних), а також неформальні інститути, притаманні певній ринковій системі чи підсистемі.

Отже, виникає необхідність виділення ключових інститутів, ступінь розвиненості яких визначатиме стан, темпи, параметри та поступовість розвитку інших складових економіки. Визначення «ключових інститутів» передбачає встановлення базових норм, правил та понять як основи фінансової політики держави (рис. 2.14).

Суб'єктами фінансової системи є фінансові інституції, які діють у межах повноважень, закріплених законодавчо. Ефективність їх роботи значною мірою залежить від можливості залучати кошти інвесторів та оперувати ними. У свою чергу, останнє визначається прибутковістю, надійністю, прозорістю, безризиковістю роботи та іншими критеріями, що гарантує кожна з цих інституцій. Вказані параметри значною мірою визначаються наявністю розвинених інститутів фінансової інфраструктури.

Отже, інституції (заклади) створюють, з одного боку, систему суб'єктів управління та самоврегулювання, що впливають на розвиток фінансової інфраструктури, а, з іншого, вони самі підпорядковані інфраструктурним ланкам більш високого рівня, що регламентують їх діяльність.

Зазначимо, що для формування інфраструктури певного рівня на різних ринках (з огляду на їх поділ за суб'єктною ознакою) потрібна «критична маса» інституцій, для того, щоб створити саморегулівні організації, сформувати усі «пласти» інфраструктури, які мають відповідати цілям суб'єктів ринку.

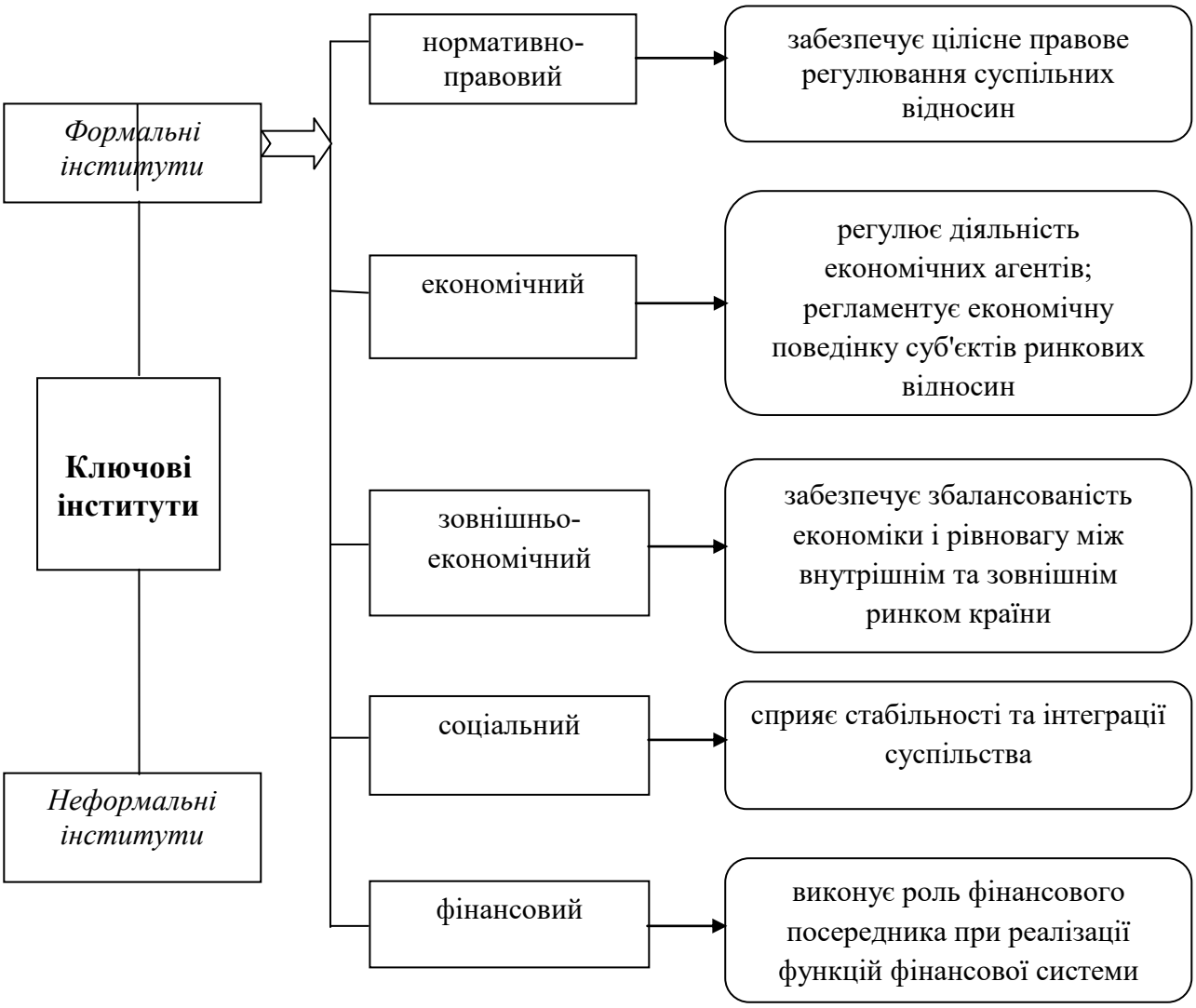

Рис. 2.14. Інституціональний підхід в системі державного регулювання розвитку фінансової інфраструктури *(складено автором за даними)*

Причому йдеться не про псевдоінституції, які реєструються та очікують найбільш сприятливого етапу, щоб розпочати роботу, а про реально працюючі інституції, яким інфраструктура потрібна для впорядкування їх взаємовідносин з клієнтами, урядовими структурами, міжнародною спільнотою, між собою. Якщо ринок є надто малим, а його суб’єктна частина не досягла «критичної маси», не приймається і відповідне законодавство щодо регулювання цього ринку та діяльності суб’єктів, не створюються спеціалізовані комунікаційні мережі, не відмежовується науково-інформаційний напрям тощо. Таке явище спостерігалось в Україні стосовно деяких ринків, зокрема ф’ючерсного, який і дотепер є недостатньо розвинутим. Крім того, інфраструктура породжує інше явище – взаємодію між ринками, яка можлива лише за умов їх «рівновеликості» та зіставності в рамках таких угод, які розвивають ринок, а не слугують меті його пригнічення та поглинання. Слід виділити

інституціональну, інституційну, організаційну, інформаційно-комунікативну, міжнародну, наукову, облікову, кадрову інфраструктури, які разом утворюють інфраструктурне середовище (рис. 2.15).

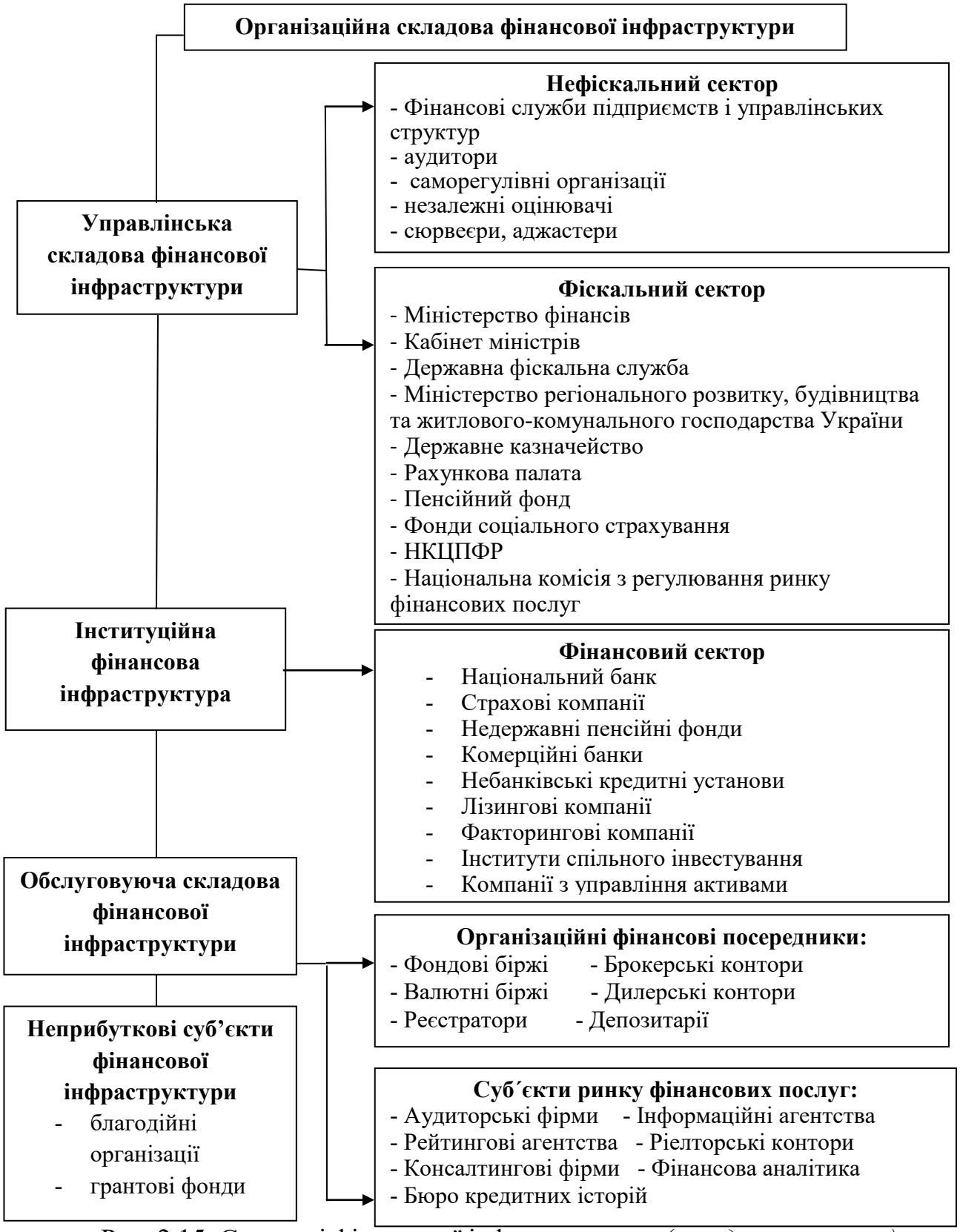

Рис. 2.15. Складові фінансової інфраструктури *(складено автором)*

Поняття інфраструктурного середовища тісно пов'язане з визначенням двох рівнів дослідження інфраструктури, які до цього часу не виділялися в окремий предмет аналізу. Фінансова інфраструктура може формуватися під дією потоків державних рішень: тоді вона стає частиною державного механізму сприяння розвитку економіки. Створюється також інший пласт інфраструктури – саморегулівний, що дає можливість розвиватися національним ринкам за закономірностями, які властиві їх неформальним інститутам (традиціям, культурі, індивідуальному сприйняттю законів і національної свідомості.

Очевидно що, розвиток фінансової інфраструктури віддзеркалює еволюцію суспільства. На перших етапах функціонування фінансового ринку особливу увагу приділяють законодавчій інфраструктурі. Згодом, із розвиненням фінансового ринку та його складових, все більшого значення набуває наукова інфраструктура, що пов'язана із забезпеченням інноваційного розвитку фінансової системи. Організаційна складова фінансової інфраструктури є досить розгалуженим і складним суспільним явищем. Управлінська фінансова інфраструктура представлена сукупністю фінансових органів (на які покладено функції з оперативного управління в сфері державних фінансів, регулятивної діяльності щодо інституцій фінансового і страхового ринків та ринку фінансових послуг), фінансових служб галузевих міністерств і відомств, підприємств, організацій та установ. Загалом підходи до формування управлінської складової фінансової інфраструктури в різних країнах досить уніфіковані, хоча можуть використовуватися різноманітні варіанти як складу фінансових органів, так і їх взаємодії.

Основною проблемою управлінської фінансової інфраструктури є відсутність прямої зацікавленості політиків та державних службовців у забезпеченні належної ефективності в управлінні державними коштами. Відзначаючи різноманітність сучасних технологій, наприклад, використання програмно-цільового бюджетування та бюджетного аудиту матиме належний ефект тільки за умови створення системи відповідних стимулів і санкцій, налагодженого механізму громадського контролю. Це, в свою чергу, можливе лише за умови дотримання принципу транспарентності процесів формування та використання коштів бюджету і фондів цільового призначення.

Ознакою ефективної фінансової системи є запровадження державою методики об'єктивної оцінки вартості активів, недопущення їх надмірної переоцінки чи заниження. Це передбачає розвиток інституціональної інфраструктури, проведення грамотної приватизації та корпоратизації

економіки, побудову розгалуженої системи інститутів незалежної оцінки нерухомості, залучення ресурсу місцевих і регіональних органів влади.

Інституційна фінансова інфраструктура – це сукупність фінансових інституцій та інститутів, які функціонують на фінансовому ринку і реалізують виконання інвестиційної, кредитної, кумулятивної та контрольної функцій. Основне завдання формування інституційної фінансової інфраструктури – створення належних умов для забезпечення різноманітних потреб стейкхолдерів в межах чинного нормативно-правового поля. Відповідно, чисельність суб'єктів цієї інфраструктури регулюється державними та ринковими механізмами, але цей симбіоз не позбавляє зацікавлених суб'єктів від дії фінансових ризиків. Тому, інституційна фінансова інфраструктура є потужним джерелом фінансової енергії і потенційним генератором криз, що пояснює її значущість у подальшій економічній розбудові.

Обслуговуюча складова фінансової інфраструктури включає тих учасників, які виконують функції організаційних посередників на фінансовому ринку (біржі, брокерські й дилерські контори) і допоміжні функції на ринку цінних паперів (реєстратори, депозитарії, клірингові центри), а також другорядних суб'єктів, які надають послуги стейкхолдерам у фінансовій сфері (аудиторські та консалтингові фірми, інформаційні, рейтингові та аналітичні агентства, ріелторські контори, бюро кредитних історій). Обслуговуюча складова забезпечує належні умови функціонування основних суб'єктів інфраструктури. Тим не менш в сучасних реаліях вітчизняного фінансового ринку її функціонування є низько результативним. Передовсім слід активніше розвивати вторинний фондовий ринок, усуваючи галузеві та регіональні диспропорції. При цьому доцільно враховувати відстороненість стейкхолдерів фінансових ринків від стимулювання розвитку економіки, відсутність системного позичальника, наявність проблемних активів та фіктивних операцій.

Фінансовий ринок наразі в очікуванні нової економічної та фінансової політики, що має дати поштовх до економічного зростання. У короткостроковій перспективі пріоритетними вбачаються обмежувальні заходи адміністративного характеру, спрямовані на оздоровлення фінансового сектору. У середньостроковій перспективі на перший план має виходити застосування заходів грошово-кредитної політики державного регулювання. Стратегічним пріоритетом має стати збільшення частки суб'єктів регуляторної інфраструктури в результатах функціонування фінансового ринку (рис. 2.16).

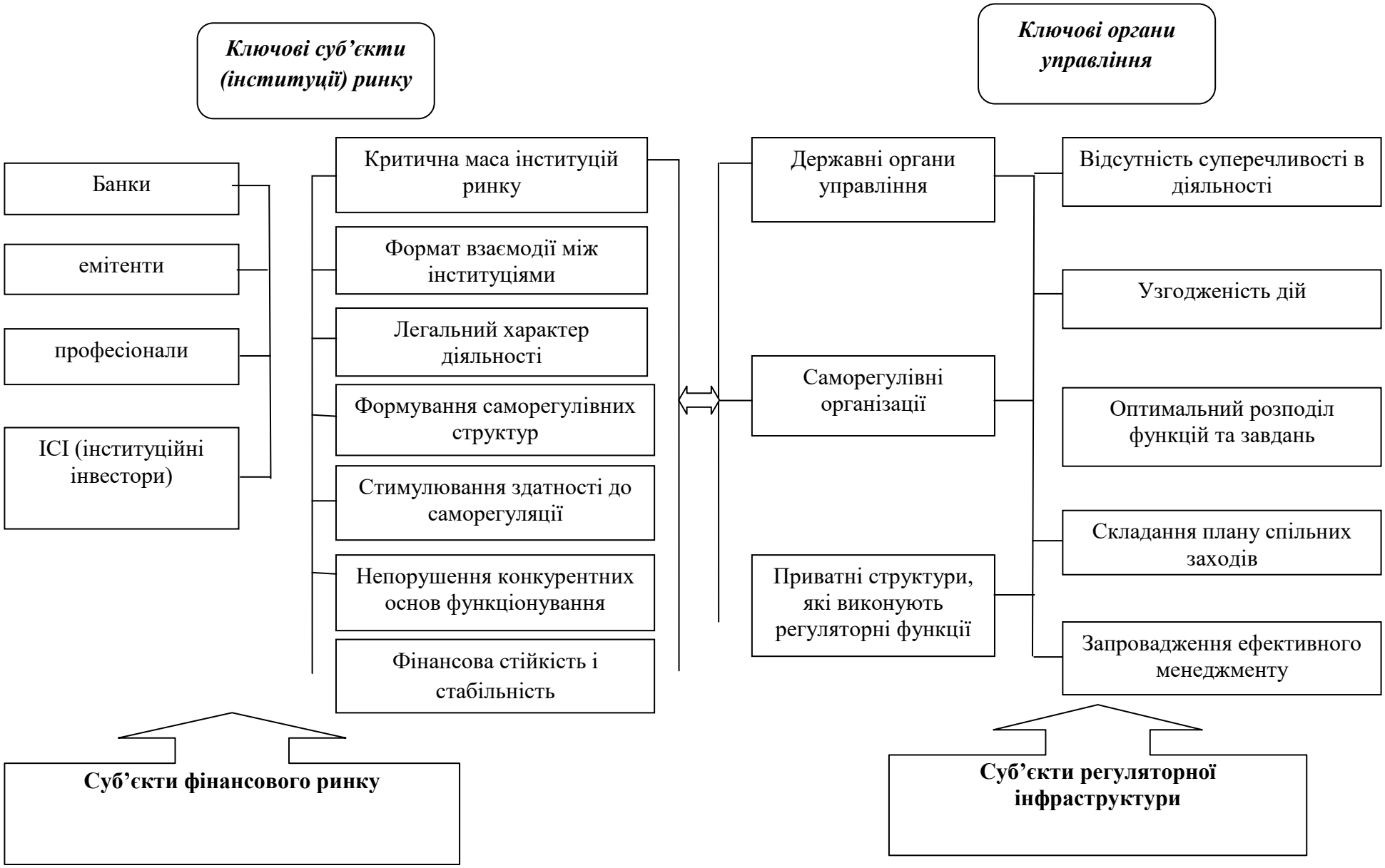

Рис. 2.16. Вплив держави на ключових суб'єктів фінансового ринку (оптимальна модель в межах розвинених економік) *(складено автором)*

Оцінка результативності функціонування суб'єктів фінансового ринку дана у п. 4.2. А функціональна модернізація повноважень суб'єктів регуляторної інфраструктури щодо розвитку фінансового ринку можлива через міжнародний моніторинг та громадські обговорення (переважно із використанням ІКТ). Розвинута фінансова інфраструктура може виступати каталізатором ринкових трансформацій, формувати траєкторію економічного, соціального, політичного та фінансового розвитку, визначати його темп, передбачати можливі зміни у майбутньому та їх наслідки. Державна політика на етапі економічного зростання має бути більш концентрованою, цілеспрямованою та виваженою. Це пояснюється дедалі більшою кількістю взаємозв'язків в економіці, глобалізацією й, відповідно, лібералізацією фінансових процесів, поступовим нарощуванням потужності ринкових сил і механізмів, що діють у фінансовій системі. Таким чином, система заходів державного управління має бути позбавлена суб'єктивного характеру та містити об'єктивно виважені стратегічні пріоритети і орієнтири. Слід звернути увагу на вплив фінансової інфраструктури стосовно ефективності фінансової системи, що визначатиме ефективність фінансових ринків.

На сучасному етапі становлення регіональної мережі фінансових інституцій спостерігаються диспропорції реального та фінансового секторів економіки, що позначається на фінансовій інфраструктурі. Результатом цієї диспропорції стає недофінансування місцевих бюджетів за рахунок не відповідності проміжних та кінцевих цілей і результатів дії фінансового механізму в державі та по регіонах. Як-от, визначаючи ПДВ як один з бюджетоформуючих доходів законодавчо дозволено часткове використання бартерних розрахунків під час фінансово-господарських операцій, що негативно позначається на результативності фінансової інфраструктури. Розвиток регіонів тісно пов'язаний з бюджетними процесами, що в них відбуваються. Якщо місцеві бюджети не мають стабільних джерел фінансування соціально-економічного розвитку, то уповільнюються тренди розвитку фінансової системи. Отже, пріоритетним стає пошук механізмів наповнення місцевих бюджетів, одним з яких є муніципальне боргування. Управління муніципальним боргом є досить складною процедурою, що потребує ретельного вивчення та запозичення кращого міжнародного досвіду з одночасним започаткуванням муніципальних програм в Україні. Відзначаючи вище зазначені проблеми, апаратом державного управління вбачається їх розв'язок через дерегуляцію та децентралізацію за допомогою реалізації низки заходів (на рис. 2.17).

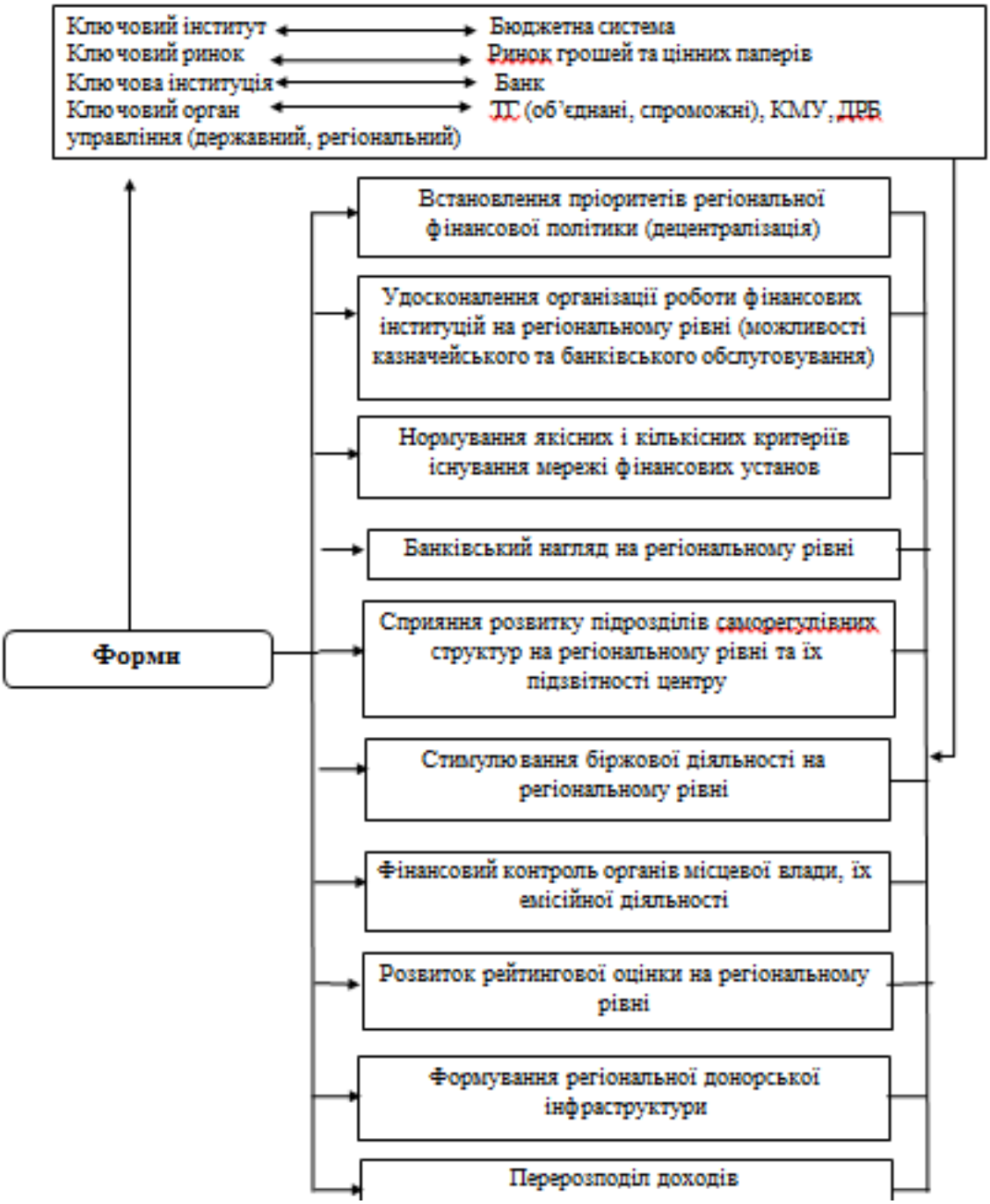

Рис. 2.17. Державна політика розвитку фінансової інфраструктури на регіональному рівні *(складено автором)*

Основними напрямами державного впливу на розвиток фінансової інфраструктури країни та регіону на найближчу перспективу є:

- децентралізація регіональної економічної політики, збільшення повноважень і відповідальності регіональних та місцевих органів влади;
- забезпечення рівних конкурентних умов в економічній діяльності для

всіх суб’єктів господарювання;

- визначення підприємств та галузей, які можуть виступати «локомотивами зростання» у відповідних регіонах;

- встановлення чітких стандартів і умов надання державної допомоги;

- створення умов для міжрегіональної конкуренції із залученням коштів для реалізації масштабних модернізаційних та інфраструктурних проектів;

- розвиток регіональної інфраструктури, яка буде здатна підвищити конкурентоздатність окремих регіонів;

- налагодження міжнародної співпраці, пошук іноземних інвесторів;

- сприяння розвитку регіональних інститутів, форм партнерства влади, бізнесу та громадськості, які виступатимуть гарантією стабільного розвитку регіональної економіки;

- сприяння розвитку регіональної фінансової інфраструктури, яка буде сприяти пошуку та залученню внутрішніх інвесторів.

При цьому для розвитку регіональної фінансової інфраструктури необхідним є забезпечення по всій території України фінансової прозорості діяльності підприємств і організацій різних форм власності. Усі господарюючі суб’єкти, що діють на фінансовому ринку України, повинні користуватися рівними правами у своїх відносинах з державними органами влади і органами місцевого самоврядування. При цьому, доцільно передбачити підвищення ролі та відповідальності регіональних органів влади і територіальних громад в реалізації регіональних програм соціально-економічного розвитку, забезпеченні діяльності партнерських інститутів й модернізації фінансової інфраструктури.

3. УПРАВЛІННЯ СОЦІОГУМАНІТАРНИМ РОЗВИТКОМ НА ДЕРЖАВНОМУ ТА МІСЦЕВОМУ РІВНЯХ НА ОСНОВІ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

3.1. Еволюція та особливості функціонування публічних фінансів в регіональному аспекті

У сучасних умовах більшість науковців відзначають державне управління одночасно як пріоритет, так і виклик XXI ст. Таким чином, існуюча система державного управління в контексті соціогуманітарного розвитку має велику питому вагу і рольове значення. В умовах інформаційного суспільства та публічності економічної сфери, перспективи розвитку державного управління залежать від соціогуманітарних запитів. За глобалізації сформувалося державне управління нової формації State management – це комплекс цільового впливу апарату державного управління, за участю акторів та стейкхолдерів на систему управління публічними фінансами. У даному контексті це той рівень управління, який, в першу чергу, націлений на трансформацію впливу шляхом підвищення ролі духовності та соціальних каталізаторів і, в той же час, зменшення негативних наслідків [55, 152].

У 1980-1990 рр. відбулася трансформація поглядів на роль публічного сектору та взаємодії в його межах з державними інституціями за допомогою підвищення результативності державних установ та якості адміністративних послуг. Державне управління нової формації висуває завдання до ініціативного відтворення публічної державної політики (public policy making). В останні роки з’явився новий концептуальний напрям досліджень державного менеджменту, в основі якого лежить поняття «політична мережа» (policy network, networking, network structures), і яке все частіше використовується для аналізу політики та управління. Якщо новий державний менеджмент акцентує увагу на принципах ринкової економіки, то «політична мережа» використовує переваги сучасної інформативності та комунікативності постіндустріального суспільства, а також демократичну практику державного управління. Для координації інтересів держави та суспільства домінантою виступає політична мережа, а не ієрархія (адміністрування) або ринок [152].

Формування засад громадянського суспільства, розбудова правової держави, потреба нейтралізації негативних тенденцій, посилення тиску на діяльність урядових структур з боку суспільства, необхідність формування

засад публічної політики в Україні вимагають розуміння складних механізмів публічної діяльності. Особливістю мереж публічної політики є те, що вони представляють відповідну модель управління, яка пов'язує державу та громадянське суспільство (рис. 3.1). Сама структура представлена комплексом державних, громадських організацій та приватних осіб, які мають певний спільний інтерес та об'єднуються з метою досягнення згод у процесі обміну ресурсами. Незважаючи на нерівномірність інформаційного доступу, учасники свідомо беруть на себе зобов'язання вступити у взаємодію, визнають ресурсну залежність та забезпечують культуру консенсусу. Відповідно, всі стейкхолдери є рівноправними у пошуку й забезпеченні спільного рішення (дана проблема в теорії мереж отримала назву «проблема горизонтальної нерівності). Із дотриманням формальних правил зростає зацікавленість нових акторів, які, вступаючи у відповідні відносини, трансформуються у стейкхолдерів.

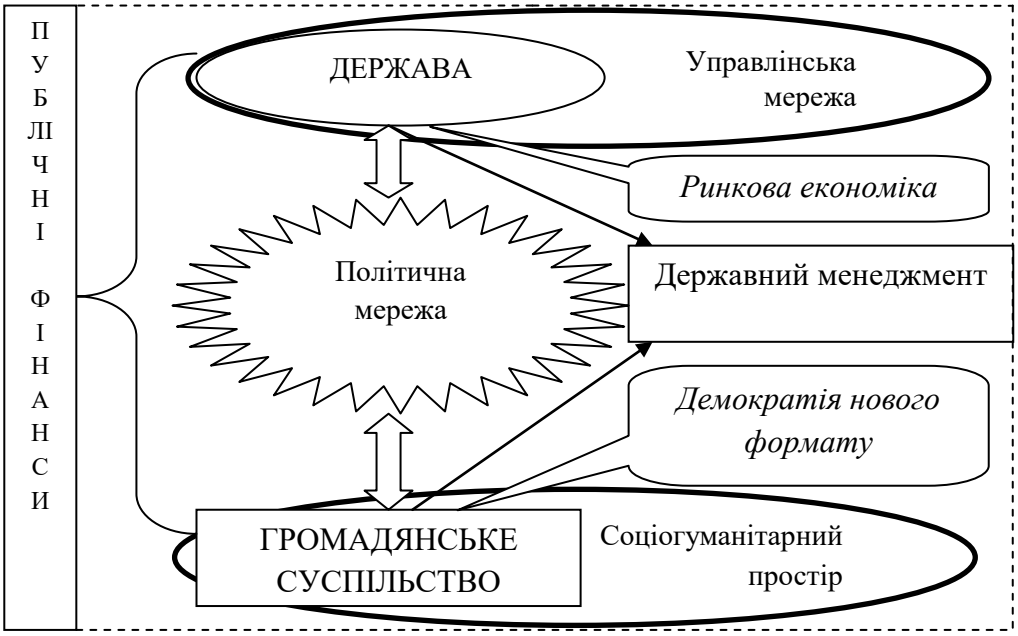

Рис. 3.1. Модель управління публічними фінансами *(складено автором)*

Практично всі дослідники публічних політичних мереж підтримують Р. Родса у його ідеї, за якою основою для існування мережі є дотримання таких «правил гри», як прагматизм, пріоритетність національних інтересів, прийняття рішень через форум обговорення тощо [138]. Політична мережа являє собою:

1) структуру управління публічними справами, яка поєднує державу та громадянське суспільство;

2) сукупність різноманітних акторів соціальної дії – державних, громадських та бізнес-організацій і закладів, які мають певний приватний

інтерес у конкретній сфері суспільної діяльності та вступають у взаємодію на добровільних засадах;

3) платформу взаємодії рівноправних учасників контрактних відносин для взаємозацікавленого обміну ресурсами;

4) структуру, що складається з набору контрактів, які виконуються на основі формальних та неформальних правил комунікації;

5) відносно сталий та впорядкований механізм соціогуманітарного розвитку [58].

Наразі в управлінських мережах створено державні регулюючі системи, які відіграють ключову роль у трансформації бюрократичного апарату через використання гнучкого механізму підзвітності та впровадження системи електронного урядування. Тим не менш, управлінські мережі потребують поетапного реформування:

- перший етап передбачає формування лояльності до тих організацій, які долучаються до виконання державної місії, означення потенційних способів фінансування публічного сектору;

- другий етап включає формування системи інформаційно-комунікаційного забезпечення, яка передбачає збір інформації з мінімальними фінансовими витратами, широке її розповсюдження в режимі on-line;

- третій етап – це передача суб’єктам мережі права приймати рішення у розв’язанні тих чи інших задач.

Наразі соціогуманітарний простір України відповідає світовому тренду і формується із дотриманням принципів публічного управлінням за моделлю «Мережевий уряд» (Networked Government). Світова практика соціогуманітарного розвитку заснована на принципах роботи публічно-приватної мережі (Public-Private Networks) та управлінської мережі (Government by Network). У межах публічно-приватної мережі надаються публічні послуги та використовуються нові форми управлінської діяльності у сферах перетинання суспільно значимих потреб й інтересів. Ініціатором взаємодії виступає уряд, а фінансування здійснюється за узгодженням та координуванням учасників мережі в частині реалізації публічної політики.

Дотримання принципів просторово-територіального розгортання політичних мереж може сприяти пришвидшенню процесів децентралізації, що буде супроводжуватися утворенням інформаційних центрів (економічних, громадсько-політичних, експертних), бізнес-структур, громадських та професійних асоціацій і їх об’єднань. Життєздатність політичної мережі територіального розвитку заснована на збалансованості інтересів та організації інформаційного доступу груп акторів та стейкхолдерів публічно-

приватних структур різного рівня. Це дає змогу формувати індивідуальній й групові рішення, що відповідають загальнодержавній стратегії соціально-економічного розвитку та розбудови територіальних громад (рис. 3.2).

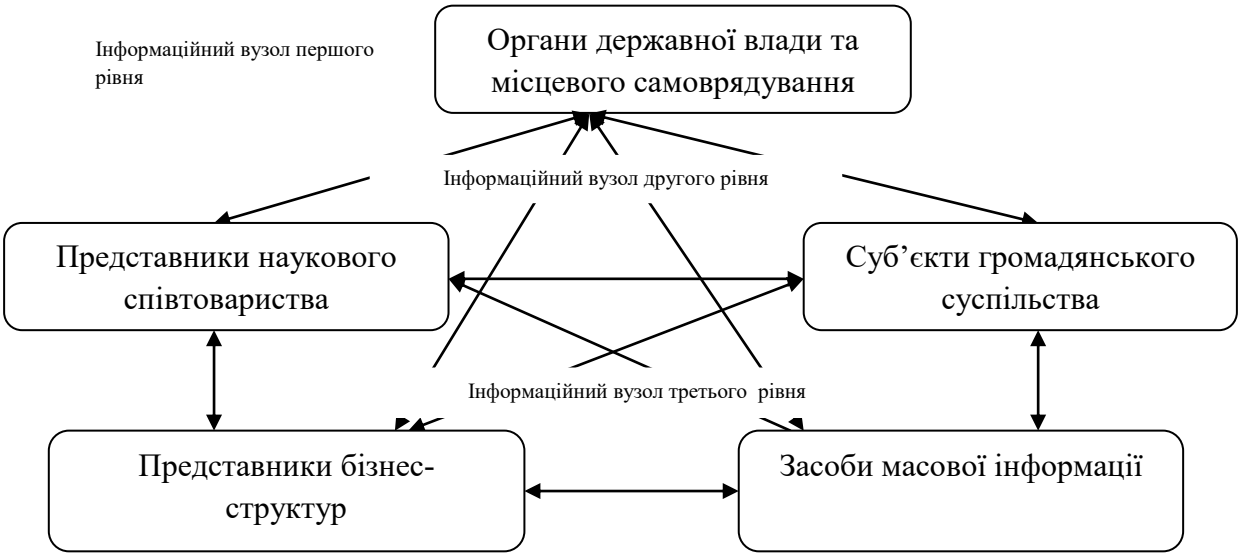

Рис. 3.2. Взаємодія суб'єктів публічної політики в межах ієрархії політичної мережі *(складено автором)*

Побудована у такий спосіб політична мережа є механізмом представлення публічних та приватних інтересів суб'єктів територіального розвитку на місцевому й регіональному рівнях. Наявність багатьох рівнів мережевої структури є свідченням зрілості держави і суспільства у цілому. Інформаційний вузол (лідер) першого рівня відповідно до своєї спеціалізації накопичує та узагальнює ідеї всіх інших учасників, контактує з вузлом другого рівня тощо. Така взаємодія є процесом формування рішень, врахування яких забезпечує поліцентричну модель територіального розвитку. Модель прийняття рішень при цьому базується на принципі організованої поліархії, в якій мережеві організації органічно доповнюють вертикальну адміністративно-управлінську структуру. За цих умов органи публічного управління функціонують як система розгалужених інформаційних зв'язків з місцевими та регіональними колективами та тими акторами, які представляють їхні інтереси. Множинність узгоджених ієрархій є перспективною системою організації виробництва. Це, звісно, не означає, що з усіх аспектів суспільного управління можна перейти на горизонтальні структури. Йдеться передусім про те, що ускладнення суспільних процесів потребує різноманітності форм управління, координації, самоорганізації, їх комбінування. Свобода вибору різних форм (принцип поліваріативності) дає змогу розглянути більше варіантів соціально-економічного розвитку в територіальному аспекті та вибрати той з них, який є найбільш адекватним до

конкретних регіональних і місцевих потреб виробництва суспільних благ [58].

Українська соціогуманітарна сфера розвивалася під впливом різних культур і цивілізаційних процесів, що наклало своєрідний відбиток на формування своєрідної регіональної ідентичності. Історичні умови розвитку, поліетнічний склад населення своєрідно позначилися на соціально-економічній ситуації в Україні. Негативно вплинула на ситуацію у сфері соціогуманітарного розвитку територій інституціональна незавершеність процесу становлення статусу та компетенції органів державної влади й органів місцевого самоврядування, непрозорі механізми фінансового забезпечення регіонів, і, як результат, неефективне державне управління.

Виходячи з викладеного на фоні останніх подій все очевиднішою стає ключова роль соціальної і гуманітарної складової в модернізації державного управління на регіональному рівні з метою призупинення деструктивних соціогуманітарних процесів та створення підґрунтя для подальшого дієвого забезпечення соціальних і культурних прав людини, розвитку системи соціальних відносин, гарантій соціальної безпеки та підвищення якості життя населення, вирівнювання соціогуманітарного розвитку регіонів, нарощування відповідного потенціалу українського суспільства в цілому. Сьогодні соціогуманітарний розвиток регіонів став запорукою виходу України із системної кризи та основним елементом збалансованої та прогнозованої розбудови держави. Тому стратегічним завданням державного управління у сфері соціогуманітарного розвитку регіонів є пошук новітніх інноваційних моделей управління соціальними та політичними процесами.

У цьому контексті, важливого значення набуває досвід ЄС [128]. Питання соціально-гуманітарного розвитку є невід’ємною складовою регіональної політики згуртування (cohesionpolicy) ЄС [51]. Інвестуючи в підтримку створення робочих місць, конкурентоспроможність, економічне зростання, поліпшення якості життя і сталий розвиток, регіональна політика ЄС сприяє реалізації соціогуманітарних цілей стратегії «Європа-2020»[15]. Соціальна політика забезпечує згуртування європейської спільноти по горизонталі (між регіонами – регіональна політика) і по вертикалі (між верствами суспільства – соціальна політика). З часу утворення та в процесі соціального розвитку, соціальна інтеграція ЄС відбулася через відхід від обмеженого погляду на соціальну політику як рефлексію суспільства, його реакцію на певні поточні події та економічні трансформації,пов’язані із збереженням рівня життя і захистом права громадян на працю. Процес розширення ЄС, розвиток міжнародних зв’язків, з одного боку, та намір побудувати єдиний соціальний простір – з іншого, зумовили постійне розширення діапазону соціальної політики, інтенсивний розвиток її

зовнішнього виміру і правове оформлення її досягнень.

У сучасних умовах соціогуманітарна політика ЄС не обмежується лише сферою праці, вирішенням соціогуманітарних проблем та виправленням несприятливої ситуації – вона покликана прогнозувати і регулювати їх. Поряд з матеріальними засобами і планами гуманітарної допомоги реалізуються профілактичні програми з подолання соціальних конфліктів, вживаються превентивні заходи у сфері соціальної екології, включаючи питання регулювання відносин людини і суспільства, стратегій бізнесу, рівня його цивілізованості тощо. Рівномірність розвитку соціальногуманітарної сфери в країнах ЄС ґрунтується на розумінні особливостей розвитку окремих регіонів та загальнонаціональних пріоритетів.

Основними напрямами та завданнями з удосконалення державного управління у сфері регіонального соціогуманітарного розвитку країни є:

I. Децентралізація влади шляхом активізації процесів горизонтального (міжгалузевого, секторального) та вертикального (управлінського) співробітництва всіх її гілок та рівнів з метою наближення управління до його споживачів, полегшення доступу до участі у прийнятті та контролі за реалізацією управлінських рішень, спрощення громадського контролю за державними витратами та їх результатами. Результатом децентралізації стане розвиток громадянського суспільства, самоорганізації населення, соціального діалогу, публічно-приватного партнерства, соціальної відповідальності для нарощування соціального капіталу, підвищення ефективності управління на основі програмно-цільових механізмів, активного залучення та участі населення в прийнятті рішень, які зачіпають його інтереси на різних рівнях та в різних сферах життєдіяльності.

II. Модернізація державного управління гуманітарною сферою на регіональному рівні через створення і впровадження в практику національної системи постійного моніторингу соціально-економічних показників людського розвитку за вимогами міжнародних організацій з метою вжиття невідкладних заходів щодо регіональних вимірів та соціогуманітарного вирівнювання регіонів. Результатом стане розробка і реалізація загальнонаціональних та галузевих середньо- і довгострокових програм, спрямованих на соціогуманітарну інтеграцію регіонів України в єдиний національно-державний організм та формування національної ідентичності українського суспільства.

III. Соціальний розвиток та соціальне вирівнювання регіонів: розвиток людського потенціалу, зниження рівня бідності, забезпечення сталого розвитку, розвиток на основі демократичних цінностей тощо.

IV. Модернізація державної політики щодо забезпечення соціальної

безпеки (соціального захисту). Структурно-функціональна оптимізація соціальних і державних інститутів. Результати – подолання соціальних ризиків в поточній соціальній політиці, децентралізація соціальних послуг, диверсифікація постачальників із залученням громадських, приватних і благодійних організацій, здійснення збалансованого розподілу відповідальності за формування надходжень до системи соціального захисту та пропорційний розподіл її видатків за функціональними напрямами, посилення відповідальності місцевих органів за якість, фінансове забезпечення тощо.

Ураховуючи викладене вище, завдання удосконалення державного управління України соціогуманітарним розвитком на регіональному рівні зумовлює необхідність запровадження зважених, послідовних, цілеспрямованих управлінських впливів, які б ґрунтувалися на поєднанні та взаємній узгодженості як загальнонаціональних пріоритетів, так і особливостей кожного окремого регіону.

Емпірика підтверджує еклектизм в переважанні теоретико-методологічних елементів інституціоналізму та неокласики у сучасному вченні про публічні фінанси. Фінансова наука Заходу розробила передові технології управління бюджетними потоками, які слід активно впроваджувати в практику вітчизняних фінансових інститутів апарату державного управління. Філософія фінансової стабільності держави як особливе суспільно-економічне явище вказує на потребу в реальному суспільному виборі під час ухвалення управлінських рішень у фінансово-бюджетній політиці з урахуванням усіх принципів діалектики розвитку суспільства та трансформації публічних фінансів.

Реформа публічного управління почалася в Європі в 1980 рр. XX ст. і була викликана необхідністю посилення ефективності держави. Держава-нація – емблема політичної історії всього XX ст., стала стрімко втрачати свою економічну і політичну міць, що спровокувало пошук нової моделі державного устрою («регулюючої держави», «рецептивної держави» як антитези «бюрократичної», «ієрархічної» держави). Такий тренд спостерігається у сфері публічного управління та проявляється в дисперсії владної вертикалі і передачі ряду функцій місцевим й регіональним органам. Формуються потреби в нових моделях, принципах управління: децентралізованих, поліцентричних, мобільних, інноваційних, що поєднують принципи державного регулювання та ринкового механізму, індивідуальної свободи і нових форм колективної та особистої відповідальності [64].

Глобалізація, змінивши світ, поставила перед групами суб’єктів різні задачі та проблеми. Нині питання про пріоритетність національного і

глобального стало кардинальної проблемою управління, що вимагає системного підходу в межах багаторівневих і багатоаспектних стратегій розвитку суспільства і держави. Зростаюче значення публічного управління покликане було гарантувати соціальне благополуччя і підвищити ефективність державного управління, що можливо при зміні парадигм державних моделей. Нова концепція управління є результативним симбіозом публічного та приватного управління в усіх сферах суспільного буття.

У цьому інтерактивному процесі межі між публічним і приватним секторами постійно моделювалися. Наразі і в подальшому відбувається динамічна зміна принципів такого моделювання. Сталий пошук оптимальної моделі державного управління призвів до виникнення поняття «нове управління», яке пов'язане з рефлексією щодо більш ефективних і дієвих способів управління країною і суспільством. Характерними рисами нового управління стає глобалізація, невизначеність, інтерактивність і комунікативність. Відбуваються трансформації що змінюють вигляд бюрократичної держави в напрямку, який сьогодні називають «мережевий уряд» або e-government. Повсюдно відбувається модернізація політичної влади та її інституційного апарату, функціонування політичних мереж стає все більш актуальною і нагальною потребою суспільства.

Відповідно, формується новий тип публічної сфери – мережева публічність, яка впливає на державну політику та управління (мережеве державне управління, координаційна держава) і на взаємовідносини держави з бізнесом й громадянським суспільством. Сучасне публічне управління стає більш чутливим до проблем визначення і реалізації публічних цінностей, що знайшло вираження у формулюванні нової концепції – менеджменту публічних цінностей, в основі якої важливими концептами є «залучення в публічність», «публічно-приватне партнерство», «корпоративна громадянськість», «корпоративна соціальна відповідальність».

Публічно-приватне партнерство концептуалізується як політика держави щодо залучення бізнесу до реалізації публічних проектів. Корпоративна громадянськість концептуалізується як теорія і модус відповідальної поведінки бізнесу щодо реалізації бізнес-проектів. Корпоративна соціальна відповідальність – спрямована на часткову реалізацію та перейняття функцій виконання соціальної політики регіону або держави бізнес-структурами. Отже, трансформація економічних та політичних передумов існування держави пов'язана з особливостями:

- трансформації сучасного публічного сектору в умовах трансформації суспільства і зростання ролі знання;
- переходу від адміністративної до координаційної держави в ході

сучасних адміністративних реформ;

- виникнення принципу пріоритету координації як функції сучасної держави;

- актуалізації концепції співвідношення координації і принципу співробітництва в публічному секторі.

Відповідно, трансформується і сфера публічного управління. Наразі в Україні передбачається глибоке реформування всіх сфер суспільного буття за рахунок доволі успішного старту дерегуляції та децентралізації. Децентралізація висуває принципово нові вимоги до органів місцевого самоврядування, до управлінської культури суспільства загалом. Передумовами децентралізації в Україні стали поточна політична криза, надмірна централізація бюджетної системи, невідповідність поточним фінансовим викликам у пропорціях між державним та місцевими бюджетами, погіршення якості та доступності публічних послуг. Стосовно останньої, казначейська система касового виконання державного й місцевих бюджетів істотно обмежила права як органів місцевої влади та управління, так і розпорядників бюджетних коштів. Існування в Україні диспропорційності адміністративно-територіального устрою призводить до конфлікту повноважень між органами місцевого самоврядування, між органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади. Загалом це спричинило гальмування впровадження в бюджетний процес на державному й місцевому рівнях новітніх бюджетних технологій, без чого не можливе формування сучасної системи публічних фінансів.

Наразі оптимізація розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади на різних рівнях адміністративно-територіального устрою реалізується за Концепцією реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [119], яка передбачає:

- удосконалення системи залучення громадськості до розроблення управлінських рішень і контролю за їх реалізацією;

- визначення достатньої податкової бази для виконання власних повноважень з урахуванням об’єктивних критеріїв фінансування делегованих;

- утворення на кожному адміністративно-територіальному рівні представницьких органів місцевого самоврядування з власними виконавчими органами.

Відзначаючи актуальність процесів децентралізації в Україні, транскордонне співробітництво є інноваційною формою діяльності органів місцевого самоврядування, що набуває сьогодні все більшого поширення в багатьох європейських країнах. Його популярність пов’язана з тим, що

органи місцевого і регіонального самоврядування можуть ефективно вирішувати свої проблеми шляхом активної участі в проектах транскордонного співробітництва. Одночасно слід зазначити, що в радянський період діяльність органів місцевого самоврядування в Україні в галузі міжнародного (у тому числі транскордонного) співробітництва мала багато в чому формальний та декларативний характер [145].

Зі здобуттям незалежності України, ухваленням нового законодавства про місцеве самоврядування (насамперед Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р.) та ратифікацією Верховною Радою України Європейської хартії місцевого самоврядування органи цього рівня отримали нові можливості для розвитку міжнародного співробітництва.

Транскордонне співробітництво означає будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними громадами або органами влади, які перебувають під юрисдикцією двох і більше договірних сторін. Воно здійснюється в межах компетенції територіальних громад або органів влади, які визначаються національним законодавством, шляхом укладання відповідних угод або домовленостей [54].

Для розвитку транскордонного співробітництва в Європі існує розвинене нормативно-методичне забезпечення та міцна інституційна основа, а саме:

– європейське законодавство з транскордонного співробітництва;

– європейське законодавство щодо діяльності регіонів;

– інші профільні супроводжувальні нормативні документи;

– національне законодавство з питань транскордонного співробітництва.

Транскордонне співробітництво як форма міждержавної інтеграції за допомогою інтенсифікації зв’язків прикордонних регіонів сприяє вільному переміщенню товарів, послуг, капіталів і людей. Особливого поширення таке співробітництво набуло в Європі у вигляді єврорегіонів – транскордонних регіонів, що охоплюють суміжні прикордонні території держав, які відрізняються певною економічною, соціокультурною, етнічною єдністю [125]. Єврорегіони є однією з найбільш поширених форм розвитку транскордонного співробітництва в ЄС. Перший єврорегіон був утворений у 1958 р. на німецько-нідерландському кордоні у м. Гронау (Euregio-Gronau). Сьогодні в Європі існує понад 150 регіональних транскордонних утворень. Створено Європейський фонд регіонального розвитку (EFRR), з якого фінансуються програми підтримки єврорегіонів. В Україні є єврорегіони: «Буг» (Україна, Польща, Білорусь), «Карпатський єврорегіон» (Україна,Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія), «Нижній Дунай» (Україна, Молдова, Румунія), «Верхній Прут» (Україна, Молдова, Румунія),

тощо. Більшість з них базуються на співпраці та кооперації з прикордонними країнами Євросоюзу. Предметом співпраці зазначених єврорегіонів є економічна, соціальна, адміністративна, культурно-освітня, інфраструктурна, екологічна, інформаційна сфери. Інституціональну структуру діяльності єврорегіонів складають міжрегіональні ради депутатів місцевої представницької влади різних рівнів, робочі групи представників виконавчої влади і міжрегіональні об'єднання підприємців. Фінансування процесу реалізації інвестиційних проектів відбувається за рахунок місцевих бюджетів, національних бюджетів країн та бюджету ЄС [47].

Утворення єврорегіонів відбувається шляхом укладання угод про прикордонне співробітництво між органами місцевої влади прикордонних територій. На цій основі формуються нові об'єднання адміністративно-територіальних одиниць, які є зацікавленими у спільній реалізації різнопланових проектів транскордонного співробітництва [131].

Ураховуючи пріоритетність курсу інтеграції України до ЄС, питання інтенсифікації прикордонного та міжрегіонального співробітництва набувають особливого значення. Концепція розвитку взаємодії прикордонних територій бере витоки із загального підходу ЄС до реалізації політики регіонального розвитку, який базується на трьох принципах: партнерство, субсидіарність і доповнюваність (додаткові елементи для забезпечення сталого розвитку).

Слід зазначити, що системне входження регіонів України у процес транскордонного співробітництва, як однієї із складових регіональної політики ЄС, дасть можливість отримати додаткове фінансування із структурних фондів ЄС на розвиток міжрегіонального співробітництва. Це потребує також внесення відповідних змін у національне законодавство та розробки нових механізмів регіональної співпраці з європейськими країнами. Поєднання двох форм регіонального співробітництва (прикордонного та міжрегіонального) дасть можливість значно розширити представництво регіонів України в європейському економічному та політичному просторі. Наразі формується законодавча, організаційна та методична платформи для реалізації транскордонного співробітництва із врахуванням принципів децентралізації. Однак, до цього часу залишаються невирішеними важливі питання, серед яких [146]:

– недосконалість національного законодавства, відсутність єдиних нормативно-правових та інших стандартів щодо утворення та діяльності єврорегіонів, а також їх наближення до стандартів ЄС;

– відсутність ефективної моделі координації державної політики у галузі транскордонного співробітництва на національному рівні;

– недостатня інституційна спроможність територіальних громад щодо здійснення великих проектів (економічних, соціальних тощо) у галузі міжнародного та транскордонного співробітництва;

– недостатній рівень розвитку прикордонної інфраструктури;

– недостатня фінансова підтримка з боку держави та місцевих органів влади програм і проектів транскордонного співробітництва й розвитку єврорегіонів;

– низький рівень залучення до транскордонного співробітництва підприємницьких структур, недержавних установ та громадських організацій;

– недостатній рівень використання потенціалу єврорегіонів. Ідеться насамперед про брак досвіду в розробці нових інноваційних проектів у галузі транскордонного співробітництва, а також вміння їх лобіювати у відповідних європейських структурах;

– недостатність фахівців та недосконалість національної системи підготовки фахівців у галузі міжнародного та транскордонного співробітництва;

– відсутність комплексної системи моніторингу та аналізу результатів діяльності органів місцевого самоврядування України у галузі транскордонного та міжнародного співробітництва.

Серед пріоритетів державної політики щодо розв’язання зазначених суперечностей є політико-правові, економічні, соціальні, управлінські складові [1]. Отже, забезпечення ефективного транскордонного співробітництва та формування добросусідських відносин залежатиме від розгляду єврорегіону як малої інтеграційної моделі, в рамках якої розробляються і реалізуються різноспрямовані проекти. Реалізація проектів здійснюється на основі транскордонних кластерів, розвиток яких забезпечує очікуваний економічний, соціальний, екологічний та інші ефекти.

Зазначені вище процеси вимагають особливого підходу до розвитку транскордонного простору і до управління процесами єврорегіонального розвитку. Як управлінську новацію можна запропонувати розглядати єврорегіон як малу інтеграційну модель, а функціонування регіону описати проектами (йдеться про єврорегіональний проектний менеджмент). На малому просторі (розмірами єврорегіони завжди поступаються розмірам країн) можна змоделювати проекти, спрогнозувати наслідки їх впровадження і передбачити ефекти від реалізації: економічні, соціальні, екологічні, політичні, іміджеві, культурологічні та ін.

З метою забезпечення належного рівня розвитку транскордонного співробітництва важливим є здійснення таких заходів:

– визначити головні проблеми прикордонних регіонів у середньо- та

довгостроковій перспективі в контексті їх міжрегіонального, національного та європейського середовища;

– ініціювати аналітичний розгляд, необхідний для кращого усвідомлення зазначених проблем та визначити їх ресурсну базу;

– запропонувати альтернативні сценарії розвитку кожного транскордонного регіону;

– визначити найбільш пріоритетні сфери роботи.

Отже, сьогодні транскордонне співробітництво є інноваційним інструментом забезпечення «доброго врядування» та сталого регіонального розвитку, спрямованим на нівелювання негативного впливу кордонів на повсякденне життя громадян. Усі єврорегіони та інші транскордонні об'єднання мають сприяти досягненню визначених завдань, здійснюючи свою діяльність на засадах транскордонного партнерства, субсидіарності, об'єднання, синергії, солідарності тощо. Зазначені положення є фундаментальними принципами створення об'єднаної Європи на основі стандартів «доброго врядування» (good governance).

3.2. Прагматизація публічних фінансів в контексті бюджетної децентралізації

Прагматизація публічних фінансів в контексті децентралізації заснована на специфіці міжбюджетних відносин, які передбачають досягнення спільної відповідальності місцевою владою і державою стосовно розвитку територій та забезпеченню життєдіяльності громад. Успішність проекту децентралізації залежить від того, наскільки правильно сформовані канали доступу до центрів бюджетних, фінансових і політичних рішень, а це, у свою чергу, проявляється у інституціональному факторі організації державної влади. Мова йде про позиції регіональних інтересів і ролі регіонів у співвідношенні з іншими елементами фінансової системи. У сучасних умовах в Україні вирішення завдань забезпечення громадян гарантованими публічними послугами залежить від диференційованого економічного розвитку регіонів, вагомих відмінностей рівнів доходів населення, значної диференціації бюджетних можливостей регіональних, районних та місцевих органів влади. У цьому контексті вертикальний дисбаланс засвідчує невідповідність фінансових ресурсів конкретного рівня влади з тими, які необхідні для надання необхідного рівня публічних послуг у межах його компетенції. Відтак, зростає необхідність застосування вертикального фінансового вирівнювання як методу збалансування доходних і видаткових повноважень місцевих бюджетів, тобто нівелювання вертикального дисбалансу. У вертикальному фінансовому вирівнюванні важливе значення належить

фінансовим ресурсам місцевих бюджетів, що відображає рис. 3.3.

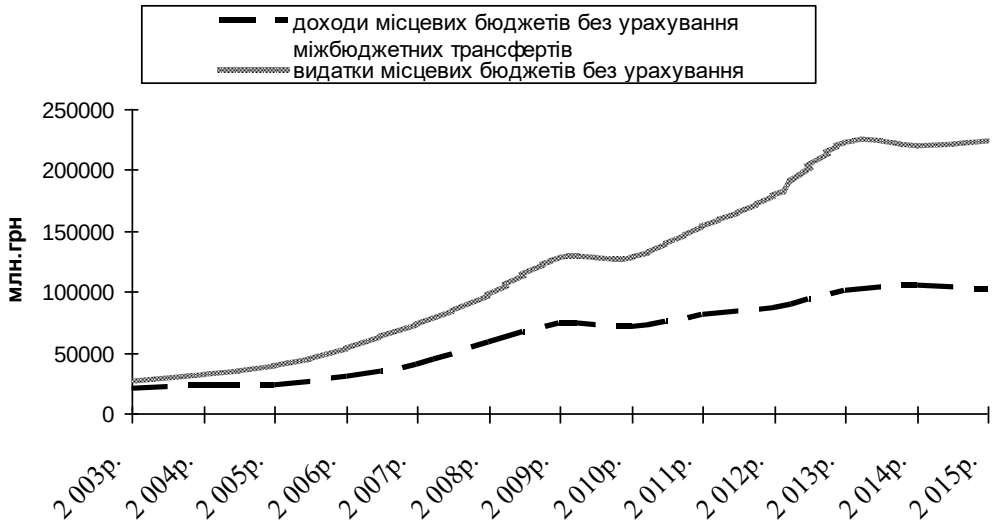

Рис. 3.3. Динаміка доходів та видатків місцевих бюджетів України без урахування міжбюджетних трансфертів у 2003-2015 рр. *(складено автором за даними [71, 78, 85])*

Згідно наочного зображення маємо змогу переконатися у збільшенні лагу видаткової частини над доходами, починаючи з 2013 р.

З'ясовано, що зростання трансфертної залежності спричинене двома факторами: нестачею доходів місцевих бюджетів в умовах зростання видаткових повноважень; залежністю фінансової спроможності місцевих бюджетів в Україні від отриманих міжбюджетних трансфертів, що суперечить ідеї децентралізації (рис. 3.4).

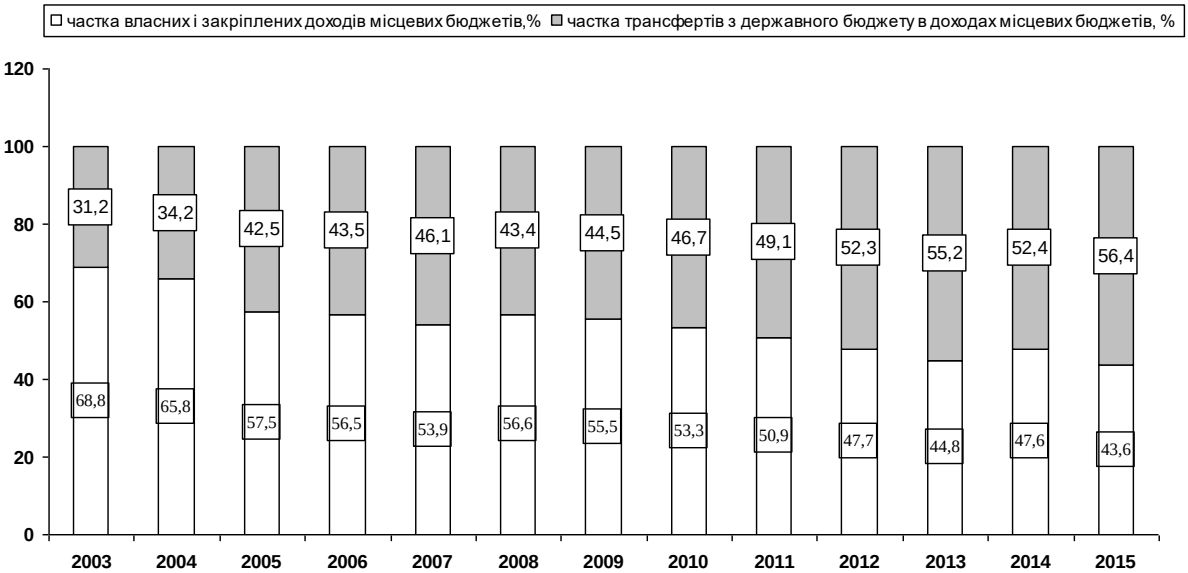

Рис. 3.4. Структура доходів місцевих бюджетів з урахуванням міжбюджетних трансфертів у 2003-2015 рр. (станом на початок року) *(складено автором за даними [71, 78, 85])*

Залежність місцевих бюджетів від трансфертів з державного бюджету України щорічно зростає. Значні обсяги зобов'язань органів місцевого самоврядування залишалися непогашеними через блокування та затримку проведення платежів системою Державного казначейства України, що давало змогу покривати дефіцит державного бюджету. Після 2010 р. частка трансфертів з державного бюджету перевищує частку власних доходів місцевих бюджетів. Дотаційність місцевих бюджетів сягає майже 60%. Частка власних доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті зменшилась з 23,8% у 2013 р. до 18,4% у 2015 р.

Відповідно, у сфері міжбюджетних відносин зберігаються суперечності:

- посилюються патерналістські покладання на отримання дотацій із центру, втрачено стимули розширення дохідної частини місцевих бюджетів;
- обмежено самостійність місцевих рад при розв'язанні завдань соціально-економічного розвитку територій;
- обраховані обсяги трансфертів нижчі за реальні потреби громад;
- понад 70% спрямовуються на виконання державних функцій: освіта, охорона здоров'я, культура, мистецтво, фізична культура та спорт;
- неефективність використання коштів бюджетів розвитку.

З урахуванням змін до Бюджетного кодексу України від 2015 року запроваджено новий механізм бюджетного регулювання та вирівнювання – горизонтальне вирівнювання податкоспроможності відповідного бюджету. Тобто, існуючу систему збалансування доходів і видатків місцевих бюджетів замінено більш прогресивною системою. В її основі лежить вирівнювання податкоспроможності територій залежно від рівня надходжень на одного жителя та доведення функцій індикативного планування на рівень місцевих бюджетів.

Вивчення досвіду взаємодії європейських політичних і владних інститутів є важливою умовою з точки зору вироблення та впровадження єдиної методики, оптимальної структури своєрідних регуляторів регіональних та державних взаємовідносин – як пошуку компромісів між локальними й загальними інтересами в Україні. З точки зору інституціалізації системи регіональної політики ЄС в Україні треба враховувати різноманіття інструментів регіонального розвитку. Ці інструменти необхідно адаптувати до вимог і умов здійснення реформ в Україні.

Регіональний аспект демократизації в Україні тісно пов'язаний з наступними важливими складовими державотворення: децентралізацією публічного управління, реформою місцевого самоврядування, адміністративною та територіально-адміністративною реформами.

01.04.2014 р. Уряд України схвалив Концепцію реформи місцевого

самоврядування та територіальної організації влади [120]. Одним із перших кроків виконання завдань реформи стала бюджетна децентралізація, відповідно із внесенням змін до Бюджетного та Податкового кодексів, Конституції України та інших законодавчих актів (рис. 3.5).

Наразі в Україні відбуваються зміни у державній політиці. Їх зміст визначається рівнем усвідомлення суспільством та владою сутності соціально-економічних та політичних процесів і обранням моделі, за якою відбуватиметься подальше регулювання регіонального розвитку.

Зміни до Бюджетного та Податкового кодексів, що були внесені наприкінці 2014 р. мали створити нову фінансову базу реформування місцевого самоврядування й матеріальне підґрунтя для реалізації повноважень, переданих на рівень громади. Тим самим було номінально розпочато черговий етап бюджетної децентралізації, а створення самодостатніх і потужних громад проголошено одним із пріоритетів держави. У 2015 р. відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання громад» 794 сільських, селищних та міських ради добровільно об'єдналися у 159 ОТГ. Усі об'єднані громади отримали відповідні ресурси та видаткові повноваження і вийшли на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом (рис. 3.6).

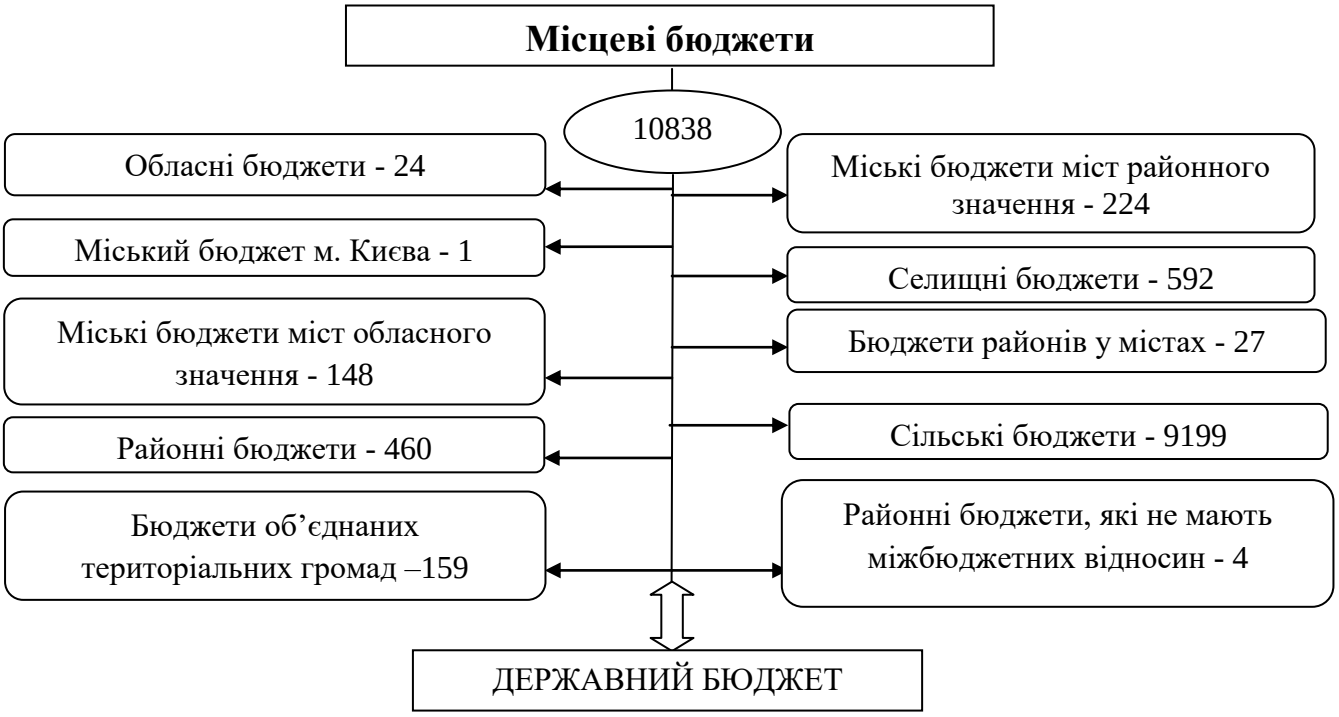

Рис. 3.6. Склад місцевих бюджетів України в умовах децентралізації (станом на 01.01.2016 р.) *(складено за даними [78])*

де * – чинний нормативно-правовий акт, ** – готується проект

Рис. 3.5. Удосконалення нормативно-правової бази згідно умов проведення децентралізації

На теперішній час в рамках реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні проводиться активна робота по формуванню спроможних територіальних громад. Бюджети об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом їх формування, матимуть прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом. У результаті буде забезпечено виконання одного із напрямків реформи міжбюджетних відносин – перехід від триступеневої до двоступеневої бюджетної системи.

Держава розширила джерела доходів місцевих громад, однак не врахувавши те, що починати слід було б із визначення функцій і повноважень місцевого самоврядування. Відтак, де-юре фінансово незалежні регіони де-факто стали ще більше залежати від субвенцій з державного бюджету. За такої непослідовності неминучою є конфліктність, якою супроводжується об'єднання громад: економічно потужніші громади отримали необхідні важелі фінансового впливу, а слабші перетворюються на «непотрібний баласт». Крім того, формування бюджетної бази для створення потужних і спроможних громад без фактичного оновлення місцевої влади нерідко оцінюється останньою виключно з точки зору нових корупційних перспектив. Наразі Україна здійснює децентралізацію без децентралізації, фактично обмежуючи в можливостях місцеві органи влади. Натомість розвиток України як незалежної держави з європейськими цінностями потребує формування ефективного місцевого самоврядування на засадах децентралізації влади. Україна у 2010–2014 рр. за обсягом видатків місцевих бюджетів (середньорічний показник сягає 14,3% ВВП рис. 3.8) займала найвищу позицію серед постсоціалістичних країн Європи, а за їх часткою у видатках сектору загальнодержавного управління – дещо нижчу лише порівняно з Польщею (рис. 3.7).

Рис. 3.7. Обсяги видатків місцевих бюджетів 2010 – 2014 рр. []

Якщо в постсоціалістичних країнах ЄС спостерігалася тенденція до зростання частки власних доходів місцевих бюджетів (Словенія, Естонія – 62%, Чехія – 73%) і зменшення трансфертів з центрального бюджету (їх частка у більшості країн не перевищує 50%), то в Україні частка власних доходів невпинно зменшувалася (із 68,8% у 2003 р. до 43,6% у 2015 р.), а трансферти перетворилися на головне джерело надходжень до місцевих бюджетів (56,4% у 2015 р.). Це доводить зростання фінансової залежності ОМС від центру (рис. 3.8).

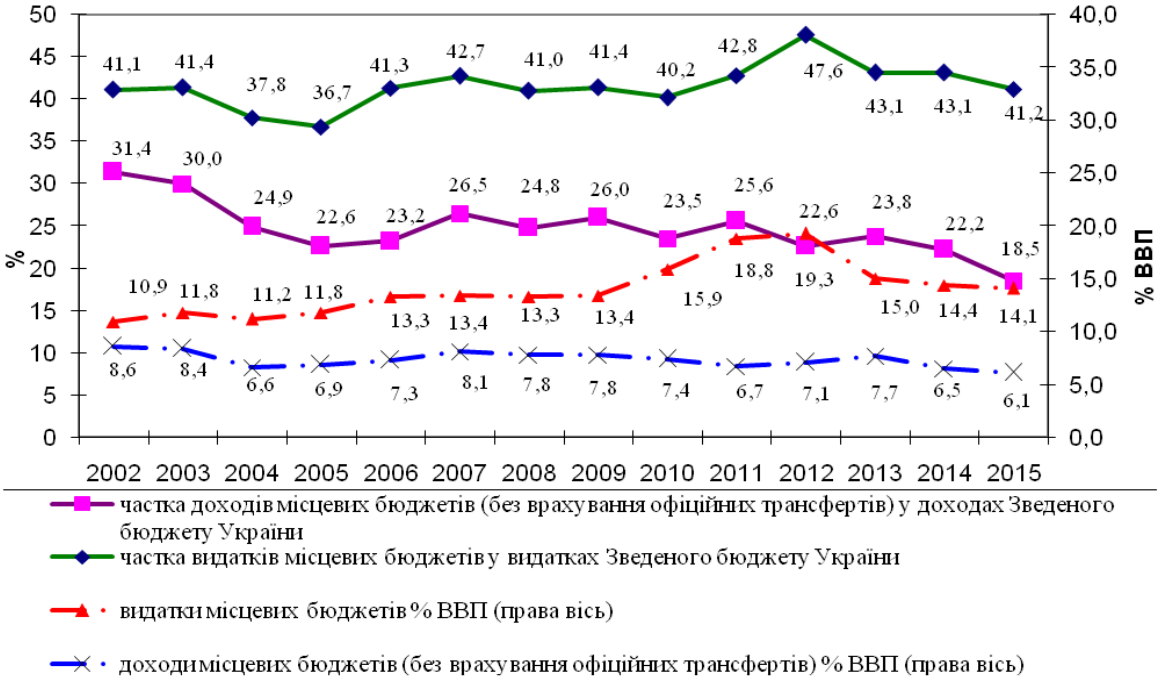

Рис. 3.8. Структура доходів та видатків місцевих бюджетів []

Положення європейських документів останніх років передбачають підвищення ролі регіональних і місцевих органів влади (на основі розвитку сучасних інститутів децентралізованого управління) з тим, щоб створити умови як для розвитку регіональної політики за стандартами ЄС, так й для успішного застосування нових механізмів консолідації публічних фінансів. Децентралізація влади у країнах ЄС, разом з упорядкуванням взаємовідносин між політичними та адміністративними структурами, включає процеси бюджетної децентралізації. Головною метою зазначених процесів є формування багаторівневих бюджетних систем, які дають можливість краще забезпечувати населення місцевими суспільними благами та послугами. Тобто благами, потреба в яких може мати територіальні відмінності, а споживання – просторові обмеження. Результати таких процесів, як свідчить міжнародний досвід, залежать від форм децентралізації та механізмів, що регулюють їх використання та, у кінцевому підсумку, визначають реальну

самостійність ОМС. У процесі децентралізації здійснюється перерозподіл повноважень (прав та обов'язків) або між органами влади одного рівня (горизонтальна децентралізація), або між центральною та місцевою владою (вертикальна децентралізація). Вертикальна децентралізація може відбуватися у розглянутих нижче основних формах. Деконцентрація – це перерозподіл повноважень між центральними органами влади або передача адміністративних функцій територіальним підрозділам центральних органів влади. Такий перерозподіл змінює процедури управління, але не забезпечує розвитку демократії. Деконцентрація зазвичай розглядається як перший крок у напрямі децентралізації влади. Делегування – це доручення місцевим органам влади виконувати окремі повноваження центральної влади, що забезпечує їм певну адміністративну та фінансову самостійність, але зберігає залежність від центру, який має право скасовувати місцеві рішення. Деволюція – найрозвиненіша форма децентралізації, коли певні функції та повноваження щодо суспільних справ місцевого значення законодавчо закріплюються за органами місцевого самоврядування, які отримують право приймати власні рішення та виконувати їх під власну відповідальність, незалежно від центральних органів влади.

За досвідом країн ЄС, реформування місцевого самоврядування у Німеччині ще у середині 1960 рр. було розпочато із роботи експертної комісії, що мала вирішити завдання з обґрунтування функцій місцевих органів влади у сучасному суспільстві та розмірів територіальних громад для їх ефективного виконання (за площею та кількістю населення). З цією метою Комісія Німеччини розробила дві моделі таких громад, одна – для сільських громад (кількість населення 8 тис. ос., мінімальна – 5 тис.), друга – для районів із високою щільністю населення, де оптимальна кількість жителів громади становила 30 тис. ос., а на місцеві органи влади покладалося виконання додаткових функцій. Здійсненню реформ у Данії та Норвегії також передувала робота комісій, які визначали розмір економічно життєздатних громад. Для Норвегії він становив 2,5-3 тис. жителів, для Данії – 5-6 тис. ос. У Польщі у 1999 р. процеси децентралізації влади розпочалися з передачі видаткових повноважень від центральних місцевим органам влади (воєводств, округів, муніципалітетів). Повноваження місцевих органів влади було поділено на власні та делеговані державними адміністраціями (за домовленістю сторін). За польським законодавством, той, хто делегує повноваження, має забезпечувати повне їх фінансування, а у разі порушення строків фінансування – стягується пеня у такому ж розмірі, як за податковою заборгованістю.

В Україні процес делегування розпочато з формування спроможних

територіальних громад. Зміни показників бюджетної децентралізації в Україні представлено на рис. 3.9.

Рис. 3.9. Бюджетна децентралізація в Україні 2006-2015 рр. []

У 2015 р. спостерігається погіршення показників бюджетної децентралізації як за доходами, так і за видатками. Коефіцієнт децентралізації видатків за підсумками дев’яти місяців 2015 р. зменшився до 40,6% (річний план – 40,5%) порівняно із 42,8 % у середньому за 2010-2014 рр. Модифікований коефіцієнт децентралізації видатків зменшився до 43,9% (по факту за дев'ять місяців і за річним планом) порівняно із 44,3% у попередні роки, хоча на фінансування з місцевих бюджетів передано додатково 638 об'єктів і заходів освіти, культури, охорони здоров'я та фізичної культури і спорту. Незважаючи на збільшення податкових повноважень місцевих органів влади, коефіцієнт децентралізації податкових надходжень становив 19,3% (за дев'ять місяців 2015 р., річний план – близько 17%), тоді як у середньому за 2010-2014 рр. – 24,8%. У місцевих бюджетах України у 2015 р. основна частина доходів припадає на субвенції з державного бюджету. Отже, коефіцієнт фінансової залежності місцевих бюджетів збільшився до 55,0% (за 9 міс. 2015 р., річний план – 62,0%), тоді як у середньому за 2010-2014 рр. становив 25,7%. Обсяг субвенцій (як частка ВВП) зріс у 3 рази – із 3% ВВП у 2010 р. до 9% у 2015 р.

Місцеві органи влади отримали самостійність при формуванні своїх бюджетів, однак у структурі їх видатків значна частина (близько 63%) припадає на охорону здоров'я, освіту, соціальний захист і соціальне забезпечення населення, які фінансуються за рахунок субвенцій. Висока частка субвенцій у видатках місцевих бюджетів свідчить про те, що їх розподіл між державним і місцевими бюджетами потребує перегляду. Порівняно, у місцевих бюджетах постсоціалістичних країн та центральних країн Європи частка видатків на охорону здоров'я та соціальне забезпечення населення є удвічі нижчою, ніж в Україні (рис. 3.10).

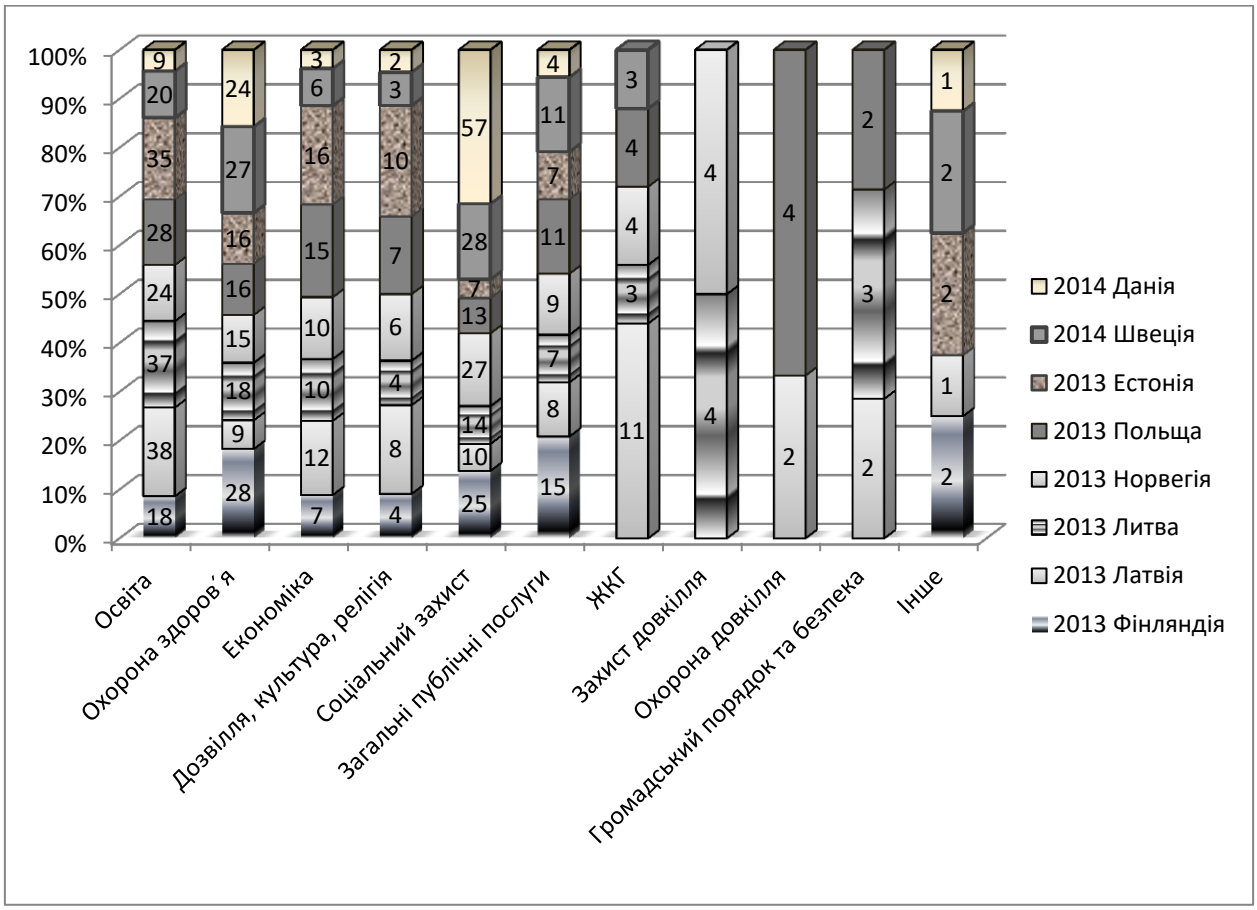

Рис. 3.10. Структура видатків місцевих бюджетів

Запровадження децентралізації у 2015-2016 рр. демонструє видимі результати, які полягають у нарощуванні дохідної бази місцевих бюджетів та державній фінансовій підтримці (рис. 3.11). За 2016 р. надходження власних ресурсів до загального фонду місцевих бюджетів зросли в 1,5 рази (+49,3%) або на 48,5 млрд грн порівняно з 2015 р. та склали 147 млрд грн.

Слід також звернути увагу на той факт, що за підсумками 2015 р. доходи місцевих бюджетів перевищують видатки на 24 млрд грн, тобто «тимчасово невикористані кошти» становлять понад 13% фактичних видатків місцевих бюджетів. У відкритому доступі немає інформації щодо причин такого явища. Однак зазначена ситуація є свідченням відсутності справжньої децентралізації влади та додатковим аргументом на користь того, що розширення доходних джерел має здійснюватися після вирішення першочергових завдань – визначення функцій і повноважень ОТГ.

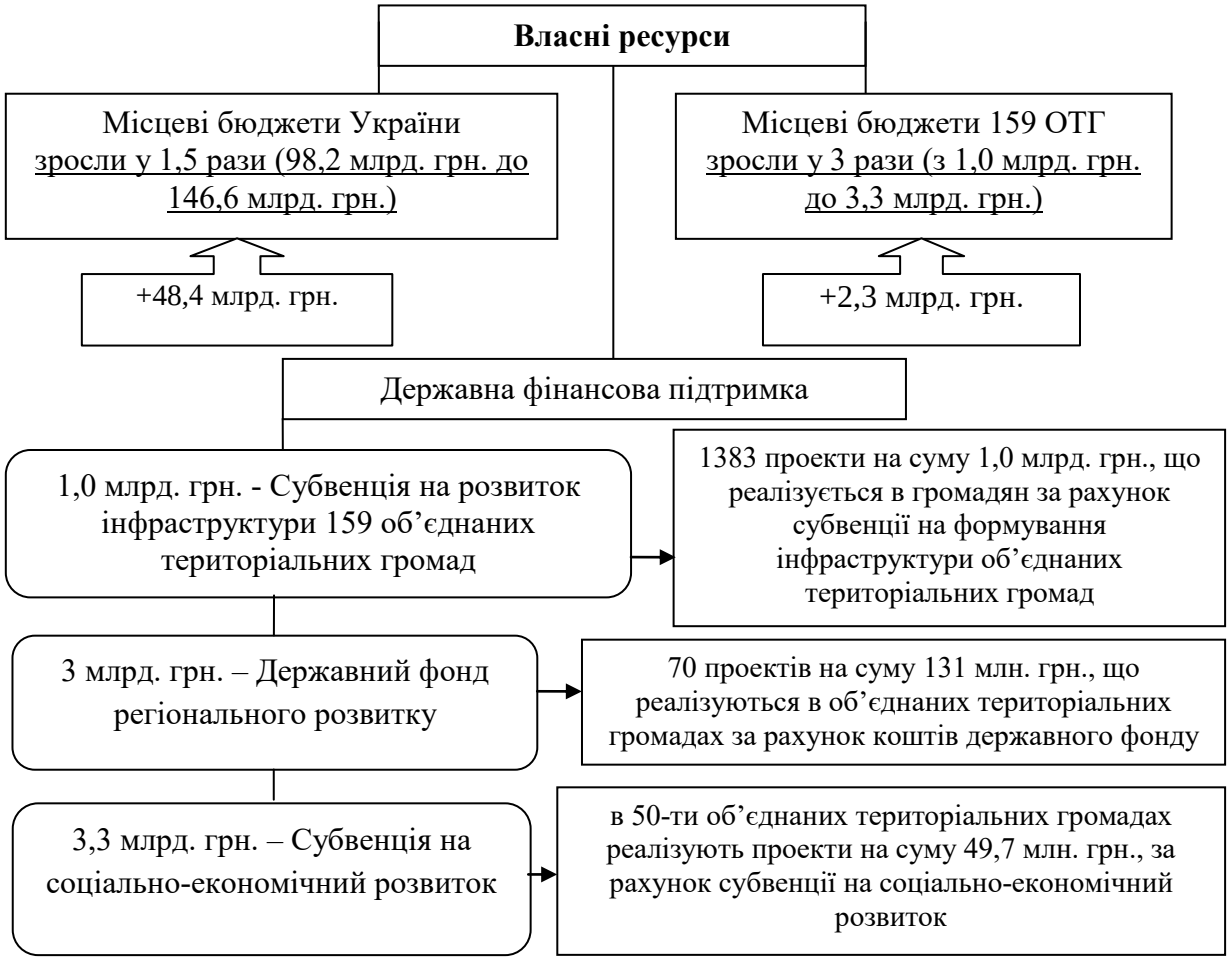

Рис. 3.11. Обсяги державної підтримки та ресурсів місцевого самоврядування

Міжнародна спільнота твердо підтримує реформу бюджетної децентралізації і виділяє значні кошти на її впровадження по всій території України. Координація міжнародної допомоги по реформі місцевого самоврядування в Україні здійснюється за 15 проектами в розрізі різних зовнішніх фінансових донорів (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Карта міжнародних фінансових донорів проведення децентралізації в Україні

Назва програми / проекту	Сума допомоги	Дата початку	Дата завершення
Проект DESPRO	9,3 млн. CHF	24.12.2007	24.12.2017
Зміцнення місцевої фінансової ініціативи в Україні (ЗМФІ-ІІ) впровадження	4,7 млн. USD	01.10.2011	31.12.2017
Гендерне бюджетування в Україні	46,6 млн. SEK	12.11.2013	31.12.2018
Проект ПРООН/ЄС «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду»	23,8 млн. EUR	01.01.2014	30.12.2017
Шведсько-український проект «Підтримка	31,8 млн. SEK	08.09.2014	31.12.2018

Назва програми / проекту	Сума допомоги	Дата початку	Дата завершення
децентралізації в Україні»			
Місцеве самоврядування та верховенство права в Україні	28,3 млн. SEK	01.10.2014	31.12.2017
Експертна підтримка врядування та економічного розвитку (EDGE)	18,8 млн. CAD	10.11.2014	31.07.2019
Відновлення врядування та примирення на територіях України, що постраждали від кризи	3 млн. USD	01.01.2015	31.12.2017
Партнерство для розвитку міст (ПРОМІС / PLEDDG)	19,5 млн. CAD	27.03.2015	30.06.2021
Електронне врядування задля підзвітності влади та участі громади (EGAP)	4,3 млн. CHF	01.05.2015	31.03.2019
Розробка курсу на зміцнення місцевого самоврядування в Україні (ПУЛЬС)	8,2 млн. USD	14.12.2015	13.12.2020
Програма U-LEAD	102 млн. EUR	01.01.2016	30.06.2020
Спільна програма ПРООН та ООН Жінки	10 млн. EUR	01.05.2016	30.11.2017
Програма DOBRE	50 млн. USD	08.06.2016	07.06.2021
Сталий місцевий розвиток у сільських районах Чернівецької та Одеської областей	500 тис. EUR	01.12.2016	31.05.2018

Складено за даними [84]

Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» не дає чіткого визначення власних і делегованих повноважень ОМС, у багатьох випадках важко встановити їх відмінність. Так, забезпечення здобуття неповнолітніми повної загальної середньої освіти, організація матеріально-технічного та фінансового забезпечення закладів освіти, охорони здоров'я, які належать територіальним громадам або передані їм, законом віднесено до власних повноважень виконавчих органів сільських, селищних, міських рад, тоді як забезпечення доступності і безоплатності освіти, охорони здоров'я в межах наданих повноважень на відповідній території та забезпечення розвитку всіх видів освіти і медичного обслуговування – до делегованих (ст. 32). Вважається, що освітня та медична субвенції надаються на виконання відповідних делегованих повноважень, але вони можуть використовуватися лише для фінансування поточних витрат. Хоча зрозуміло, що без капітальних видатків неможливо забезпечити розвиток ані освіти, ані охорони здоров'я. Бюджетний кодекс України (ст. 89) визначає перелік видатків, що здійснюються з бюджетів міст обласного значення, районних бюджетів, бюджетів об'єднаних територіальних громад. При цьому певні видатки з цього переліку визначаються міністерствами освіти та охорони здоров'я (видатки за рахунок освітньої та медичної субвенцій), інші, очевидно, на розсуд місцевої влади.

Отже, Бюджетний кодекс України не встановлює чіткої відповідальності за здійснення видаткових повноважень у сферах освіти, охорони здоров'я тощо. В умовах, коли в країні тільки формується громадянське суспільство, саме чіткий міжбюджетний розподіл повноважень (прав та обов'язків), у т.ч. щодо надання бюджетних послуг і фінансування відповідних видатків, є ключовою передумовою створення ефективної багаторівневої бюджетної системи. Існуючі проблеми правового регулювання розподілу видатків між державним і місцевими бюджетами, навіть після внесення відповідних змін до Бюджетного кодексу України (щодо реформи міжбюджетних відносин), призводять до безпрецедентного ставлення місцевих органів влади до забезпечення (передовсім фінансового) населення місцевими суспільними благами та послугами. Як свідчить досвід країн ЄС, децентралізація управління – це передусім створення системи спільної відповідальності органів влади усіх рівнів: загальнонаціонального, регіонального та місцевого. Успіх децентралізації та використання її переваг залежать від виконання певних умов, найважливішими з яких, зокрема, є такі:

1) наділення місцевих органів влади повноваженнями, що даватимуть їм змогу реагувати на зміни попиту населення на місцеві суспільні блага та послуги;

2) розподіл повноважень (прав і відповідальності) між центральними та місцевими органами влади, що виключає їх дублювання, враховуючи, що надання прав без відповідальності створює умови для неформальних відносин та неефективного використання бюджетних коштів;

3) забезпечення прозорості рішень і діяльності місцевої влади та її підзвітності населенню.

Поки що в Україні жодна з цих умов не виконується, і це дискредитує саму ідею бюджетної децентралізації. Відбувся перерозподіл повноважень між центральними органами влади – Міністерством фінансів і міністерствами освіти та охорони здоров'я тощо, тобто процеси горизонтальної децентралізації. Що ж стосується вертикальної децентралізації, то жоден з показників не свідчить про збільшення повноважень ОМС. Реалізовані підходи до реформування міжбюджетних відносин фактично зберігають високу централізацію бюджетних рішень. Наразі це може бути виправдано необхідністю фінансування військових витрат. У таких умовах місцеві органи влади повинні відповідати за вирішення обмеженого кола питань. Однак суспільні справи, що мають вирішуватися під власну відповідальність, і ті, що виконуватимуться за дорученням центральних органів влади, повинні визначатися взаємоузгодженими положеннями Закону «Про місцеве самоврядування», Бюджетного кодексу та інших нормативно-правових актів

України. Делеговані повноваження потребують установлення чітких критеріїв оцінки їх виконання. Розширення бюджетних повноважень ОМС може відбуватися із розвитком інститутів громадянського суспільства, без чого неможливо забезпечити контроль населення за бюджетними рішеннями органів місцевого самоврядування та відповідальність останніх перед своїми виборцями.

3.3. Практика публічно-приватного партнерства в Україні

Стабільне фінансування галузей економіки сприяє розвитку регіонів країни, проте при цьому виникають певні труднощі. Разом з тим, такі галузі економічної інфраструктури, як транспорт, електроенергетика, житлово-комунальне господарство (далі – ЖКГ) та інші, допоки перебувають під контролем держави, оскільки мають важливе стратегічне й соціально-економічне значення. Однак щороку їх кількість в державній формі власності зменшується. Ситуація ускладнюється тим, що більшість інфраструктурних об’єктів перебувають у підпорядкуванні місцевих органів влади, для яких характерний дефіцит бюджетних коштів, різний рівень бюджетної забезпеченості регіонів, відсутність інвестиційних ресурсів.

Згідно з фінансово-економічним підходом публічно-приватне партнерство (далі – ППП) відображає економічну ефективність функціонування приватного й публічного секторів економіки [155]. Такі відносини передбачають зменшення державних витрат за рахунок приватних партнерів, що дозволяє підвищити якість виробленої продукції та наданих послуг. Маючи такий вітчизняний досвід, зазначена практика є вимогою виходу економіки України на міжнародний рівень.

Поняття «Public Private Partnership» у вітчизняній літературі часто перекладається як «державно-приватне партнерство», «приватно-державне партнерство», «публічно-приватне партнерство». Найбільш близьким до відображення змісту концепції є поняття «публічно-приватне партнерство». До того ж воно найбільш точно відтворює й сутність відносин, оскільки в якості публічного партнера в закордонній практиці часто виступають не лише органи державної влади, але й органи місцевого самоврядування, потужні громадські організації та благодійні фонди.

Проте у працях українських науковців: Д.Бондаренка, О. Вінника, Г.Задорожного, Я.Казюк, А.Колота, А.Павлюка найчастіше використовується поняття «державно-приватне партнерство» як таке, що більш однозначно сприймається громадськістю. Метою вказаного партнерства є досягнення економічних, фінансових і соціальних вигод його учасників (рис. 3.12). Така

взаємодія дасть змогу забезпечити зниження навантаження на бюджет, розширити можливості залучення нової техніки і технологій, підвищити якість надання суспільних послуг. Незважаючи на існуючі труднощі становлення публічно-приватного партнерства, воно відіграє істотну роль в модернізації української економіки. Адже, враховуючи стан інфраструктурних об'єктів в Україні, залучення приватного сектору до реалізації проектів в галузях економіки є актуальним.

Рис. 3.12. Економічні, фінансові та соціальні вигоди учасників державно-приватного партнерства *(розроблено автором з використанням [94])*

Так, рівень зносу основних засобів систем тепло-, водопостачання та водовідведення перевищує 60%, а стан автомобільних доріг, залізничних колій, портів є незадовільним. В Україні найбільший інтерес у представників бізнесу викликають проекти ППП у сфері розвитку транспортної інфраструктури [33]. Адже збільшення парку автотранспортних засобів зумовлює зростаючий попит на сучасні дороги. Другою за пріоритетністю є сфера житлово-комунального господарства,

Найважливішою ознакою, безперечно, можна вважати характер

фінансових відносин, оскільки саме фінансові відносини для різних типів ППП можуть суттєво відрізнятися. Прийнятий Закон України «Про державно-приватне партнерство» визначає правові, організаційні та економічні засади реалізації ППП, урегульовує правові відносини, що пов'язані з підготовкою, виконанням та припиненням договорів, встановлює гарантії дотримання прав та законних інтересів усіх сторін цих договорів, а також рамкові умови співпраці між державою, територіальними громадами та інвестором [103]. Українська влада сьогодні ще не готова на прийнятному рівні виконувати свої функції та вирішувати складні проблеми, що виникають у сфері економічного, соціального та територіального розвитку. З іншого боку, приватний сектор сьогодні не приймає участі в реалізації стратегічно важливих інфраструктурних проектів, не став соціально відповідальним бізнесом, не спроможний самостійно долати надзвичайно високі ризики та перешкоди без відповідної підтримки й схвалення з боку держави. Окремі ж спроби публічно-приватного партнерства у зв'язку з організацією і проведенням в Україні Євро-2012 та Євробачення-2017 не можна визнати задовільними чи незадовільними, оскільки вони ще потребують окремого наукового дослідження.

В Україні найпоширенішою правовою формою співпраці держави та бізнесу є концесія. На сьогодні регулювання відносин концесії державного й комунального майна здійснюється Законами України «Про концесії», «Про концесії на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг», «Про особливості оренди чи концесії об'єктів паливно-енергетичного комплексу, що перебувають у державній власності», «Про особливості здачі в оренду чи концесію об'єктів централізованого водо-, теплопостачання і водовідведення, що перебувають у комунальній власності» [112]. У межах розбудови інституту публічно-приватного партнерства наразі діє Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення регуляторних бар'єрів для розвитку державно-приватного партнерства та стимулювання інвестицій в Україні» [100]. Цим законом передбачено внесення низки змін до закону «Про державно-приватне партнерство» та інші закони, що регулюють відносини у сфері ППП в Україні.

Перетворення територіальних громад із суб'єктів-реципієнтів на фінансово спроможних підвищує роль публічно-приватного партнерства у розвитку територій і збільшує ефективність використання власних ресурсів. Передача повноважень щодо утримання ЖКГ на базовий рівень місцевого самоврядування розширює його можливості щодо укладення договорів ППП.

Практика застосування проектів ППП вже відома понад 100 років і використовується у багатьох країнах світу з різним ступенем розвитку. Адже

величезні потреби в інвестиціях у житлово-комунальній сфері не зможе профінансувати жоден бюджет. Розширення повноважень органів місцевого самоврядування у секторі ЖКГ зумовлює і зростання відповідальності перед територіальними громадами, підвищує контроль за ефективним використанням ресурсів та сприяє подоланню корупції. Не зважаючи на те, що партнерство публічного і приватного секторів не можна розглядати як панацею у вирішенні проблем, що постають у сфері інфраструктурних послуг, регіональні та місцеві органи влади можуть розглядати та оцінювати суттєві переваги застосування механізму партнерства з приватним сектором у прийнятному контексті соціально-економічного розвитку окремого регіону або міста.

За даними Світового банку щодо інфраструктурних проектів ППП, в Україні протягом 1992-2011 рр. було реалізовано 25 проектів, в які інвестовано 12 млн дол. США, з них близько 11,5 млн дол. США – в телекомунікацію (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Проекти ППП в Україні в 1992-2011 рр.[156, 191]

Сфера реалізації проекту	Кількість проектів, одиниць	Обсяг інвестицій, млн дол. США
Енергетика	12	225
Телекомунікації	10	11416
Транспорт	1	130
Водопостачання та каналізація	2	202
Всього	25	11973

До складу проектів ППП, згідно методології Світового банку [60], включено проекти, що реалізуються на основі договорів управління, оренди, концесії, продажу активів. При цьому проект вважається ППП, якщо участь приватного партнера у його реалізації становить не менше 25 %, а проект продажу активів – якщо хоча б 5 % акцій належать приватним власникам. Такий підхід до розуміння ППП не відповідає вимогам українського законодавства, згідно якого, зокрема, об’єкти ППП не можуть бути приватизовані протягом усього строку дії угоди та бути об’єктами, щодо яких прийнято рішення про приватизацію. Таким чином, наведені дані моніторингу Світового банку не можна вважати ілюстрацією реального стану розвитку ППП в Україні. Між тим, офіційна систематизована інформація щодо ППП в Україні відсутня.

Необхідно загострити увагу на тому, що механізм ППП дозволяє вирішити питання обмеженості ресурсів регіонального та місцевого бюджетів в аспекті фінансування проектів соціальної та виробничої інфраструктури, а також інших проектів, важливість яких обґрунтована для

розвитку соціально-економічної системи регіону. При використанні механізмів ППП відбувається перерозподіл ризиків між суб'єктами приватного сектору економіки та державними структурами, зокрема, шляхом перерозподілу комерційних ризиків. Також відбувається якісне поліпшення управління проектами та об'єктами інфраструктури в силу застосування навичок і досвіду менеджменту приватного сектора. Реалізація проектів ППП є складним завданням, успіх вирішення якого, крім наведених вище аспектів нормативно-правової та організаційної бази, також залежить від мінімізації комерційних ризиків за допомогою правильної оцінки економічної обґрунтованості проектів, а також від їх об’єктивного структурування та чіткої координації роботи всіх сторін.

На сучасному етапі в Україні діють наступні організації, що сприяють розвитку публічно-приватного партнерства:

- Українська асоціація публічно-приватного партнерства в Україні;
- Компанія-нерезидент FHI 360 за фінансової підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID);
- Академія публічно-приватного партнерства;
- Приватна установа «Український центр сприяння розвитку публічно-приватного партнерства» та ін.

Транскордонне та міжрегіональне співробітництво широко використовує інструменти публічно-приватного партнерства. Міжнародні організації сприяють досягненню мети Стратегії Європа–2020, цілей стійкого і всеосяжного зростання, інвестуючи в такі ключові сфери, як дослідження та інновації, «електронний уряд», підтримка малого та середнього бізнесу, енергоефективна економіка, зайнятість та трудова міграція, освіта, соціальна інтеграція і державне управління (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Міжнародні організації, які сприяють розвитку ППП

Назва організації	Місія діяльності, цілі
Міжнародний центр ППП Європейської економічної комісії ООН (UNECE International PPP Centre of Excellence)	ідентифікація найкращої світової практики ППП, допомога урядам щодо успішного впровадження найкращої практики, забезпечення обміну досвідом ДПП між досвідченими країнами та такими, в яких процеси ППП тільки розпочинаються.
Європейський консультаційний центр ППП (European PPP Expertise Centre)	створений за спільною ініціативою Європейського інвестиційного банку, Європейської Комісії та країнами-членами та кандидатами у члени ЄС, з метою зміцнення спроможності державного сектора щодо здійснення ППП.
Європейська Асоціація з державно-приватного партнерства C.R.E.A.M Europe PPP Alliance	створена в 2001 році, є провідним експертом з впровадження ППП, ініціації та реалізації проектів ППП в усіх сферах діяльності в якості стійкої стратегії регіонального розвитку.

Назва організації	Місія діяльності, цілі
Національна рада з питань ППП США (The National Council of For Public-Private Partnerships)	федеральна платформа, створена у 1985 році для всебічної підтримки та розвитку ППП.
Ресурсний центр щодо ППП у секторі інфраструктури (PPP in Infrastructure Resource Center)	створений за ініціативою Світового банку із залученням до фінансування мультидонорського Фонду консультування інфраструктурного ППП The Public-Private Infrastructure Advisory Facility (PPIAF) та Норвезького трастового фонду для приватного сектора та інфраструктури The Norwegian Trust Fund for Private Sector and Infrastructure (NTF-PSI)
Європейський банк реконструкції і розвитку (ЕБРР)	створив проект-ініціативу щодо ППП з метою відстеження та підтримки процесів розвитку ППП у країнах Європи.
Міжнародна асоціація фінансування проектів (International Project Finance Association (IPFA)	створена у 1998 році з метою полегшення діалогу між державними партнерами різних країн та представниками бізнесу – потенційними приватними партнерами, надання консультаційної підтримки, навчання та організації міжнародних заходів з просування проектів ППП.
Організація промислового розвитку ООН (UNIDO)	спрямовує зусилля на підтримку розвитку промисловості країн світу, в тому числі шляхом ППП.
Програма develoPPP.de programme: -DEG (Німецьке інвестиційне Агентство) -GIZ (Німецьке Агентство міжнародного розвитку -sequa gGmbH (приватний імплементаційний партнер)	фінансується Міністерством економічного співробітництва та розвитку Німеччини та впроваджується декількома одразу організаціями Німецького співробітництва заради розвитку. Покликана виконувати такі завдання: мобілізація фінансування, технічна допомога, консультаційна підтримка, ведення діалогу між державними партнерами, міжнародними організаціями та приватним сектором з метою організації успішних проектів ППП.
Міжнародна фінансова корпорація (IFC)	надає допомогу урядам щодо підготовки проектів ППП

Слід також зазначити, що за даними Мінекономрозвитку на основі інформації центральних та місцевих органів виконавчої влади в Україні станом на кінець 2014 р. на засадах публічно-приватного партнерства реалізовано 243 проекти (210 договорів концесії, 33 од. – про спільну діяльність). Станом на 01.01.2017 р. на засадах публічно-приватного партнерства реалізовано 186 проектів (укладено 154 договорів концесії, 32 угоди про спільну діяльність, 1 договір ППП).

Зазначені проекти реалізуються в наступних сферах господарської діяльності:

- оброблення відходів (112 проектів або 60,5% від загальної кількості);
- збір, очищення та розподілення води (37 проектів або 20% від загальної кількості);
- будівництво та/або експлуатація автострад, доріг, залізниць, злітно-

посадкових смуг на аеродромах, мостів, шляхових естакад, тунелів і метрополітенів, морських і річкових портів та їх інфраструктури (16 проектів або 8,6% від загальної кількості);

- виробництво, транспортування і постачання тепла (6 проектів або 3,2% від загальної кількості);

- виробництво, розподілення та постачання електричної енергії (5 проектів або 2,7% від загальної кількості);

- управління нерухомістю (2 проекти або 1,1% від загальної кількості);

- пошук, розвідка родовищ корисних копалин та їх видобування (1 проект або 0,5% від загальної кількості);

- туризм, відпочинок, рекреація, культура та спорт (1 проект або 0,5% від загальної кількості);

- інші (6 проектів, що становить 2,9% від загальної кількості).

Мінрегіон спільно з міжнародними фінансовими та донорськими організаціями регулярно проводить організаційні заходи містами України, зокрема, «Демо-Україна» та «Демо-Україна-2» (від 0,3 до 0, 5 млн євро); проекти: «Розвиток міської інфраструктури» обсягом фінансування 140 млн дол. США.; «Проект розвитку міської інфраструктури-2» в сумі 350,0 млн дол. США; «Розвиток системи водопостачання та водовідведення в м. Миколаїв» загальною вартістю проекту 31,08 млн євро. Світовий банк проводить спільні семінари по тендерним процедурам, надає роз'яснення містам про правила та особливості закупівель товарів робіт та послуг в рамках проектів Світового банку. До результаті таких заходів віднесено Проект ESIB «Ініціатива енергозбереження в будівлях, країн Східної Європи та Центральної Азії», Проект РЕОП «Розбудова спроможності до економічно обґрунтованого планування розвитку у областях і містах України», Проект GIZ «Енергоефективна забудова», Проект DESPRO «Підтримка децентралізації в Україні».

На сьогоднішній день в Україні, відповідно до чинного законодавства, впроваджується єдиний пілотний проект модернізації окремих складових системи теплопостачання в м. Малині Житомирської області за підтримки проекту USAID [2]. Водночас і на галузевому, і на регіональному рівні триває опрацювання низки проектів, які передбачають використання механізму ППП. Зокрема, Міністерством інфраструктури України здійснюється проведення конкурсу та розробка конкурсної документації щодо надання у концесію майна ДП «Морський торговельний порт «Южний». У сфері дорожнього господарства здійснюється підготовка до впровадження першого пілотного проекту на умовах публічно-приватного партнерства, зокрема ведеться підготовка до проведення концесійного конкурсу на будівництво та

експлуатацію нової автомобільної дороги Львів-Краковець протяжністю 84,4 км. У сфері будівництва та експлуатації аеропортів, злітно-посадкових смуг на аеродромах та їх інфраструктури планується реалізувати масштабні проекти на базі ОКП «Міжнародний аеропорт «Рівне» та КП «Аеропорт-Хмельницький». У Львівській області вирішується питання щодо передачі в концесію об'єктів та мережі водопостачання та водовідведення підприємства житлово-комунального господарства Моршинської міської ради. У Закарпатській області розглядається питання щодо передачі в концесію нерухомого майна комунальної власності територіальній громаді м. Мукачеве, яке знаходиться в користуванні Мукачівського спортивно-оздоровчого комплексу дитячої юнацької спортивної школи Мукачівської міської ради.

Суттєвою перешкодою для практичного запуску інвестиційних проектів на засадах ППП, особливо на регіональному та місцевому рівнях, є відсутність кадрового забезпечення із відповідним рівнем методологічної та методичної підготовки. Діяльність працівників структурних підрозділів, які відповідають за сферу інвестиційної діяльності, спрямована насамперед на перерозподіл бюджетних коштів, а не на створення сприятливих умов для залучення приватного капіталу в реальний сектор економіки (дод. Д).

4. ВПЛИВ ПРИВАТНИХ ФІНАНСІВ НА РОЗВИТОК ФІНАНСОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ КРАЇНИ ТА РЕГІОНІВ

4.1. Значення фінансів суб'єктів господарювання у економічному розвитку України та регіонів

Науково визнано, що економічний, а у його складі фінансовий, розвиток має дві визначальні форми стимулювання – державний і ринковий механізми. Державний удосконалюється із інноваційними трендами внутрішнього та зовнішнього впливу відповідно до формальних ознак та соціально-економічних пріоритетів суб'єктів, які формують державу. Ринковий механізм, навпроти, не маючи географічних та одноманітно прописаних формальних норм має достатньо широку практику економічних і фінансових інструментів використання та розвитку. Будь-які устрої як різні системи суспільних взаємовідносин (рабовласницький, феодальний, капіталістичний тощо) із часом доводять свою недосконалість за формами, ознаками, правилами та принципами існування. Успішність виробництва у кожному такому устрої супроводжувалася активізацією торгових операцій, якісним та (або) кількісним розширенням ринків збуту. Наразі усе виробництво кожної країни та продовольство всього населення залежать від правильного ведення торгівлі (оптимального співвідношення попиту й пропозиції). Ця обставина є однією з причин, чому локальні та регіональні катаклізми неприродного походження (зокрема війни) мають більший вплив на економічний стан та перспективу розвитку окремо взятої країни, ніж у попередні історичні періоди еволюції глобальної чи регіональної економіки. Будь-яка війна веде до застою у торгівлі, що позначається на обсягах виробництва і всього господарського буття. Відповідно противагою попереднім економічним системам суспільних взаємовідносин став фінансовий аналог в межах ринкової економіки. Матеріалом даного розділу звернено увагу на продовженні існування даного тренду у поточній економічній діяльності світу та України. Нині змінилася тільки форма торгових операцій, які лежать в основі фінансово-економічних – із техніко-технологічними новаціями торгівля перейшла у категорію цифрових.

Іншим, вагомим індикатором економічного розвитку є кредит. У період лихварства й у подальшому економічному розвитку, – при капіталізмі, кредит став засобом для пригнічення одних соціальних груп (страт) і для розкладання інших груп (страт). Він прискорив хід розвитку капіталістичного способу виробництва, ініціювавши серед іншого, новий етап цивілізаційного

розвитку – фінансовий. На той час (кінець XIX-поч. XX ст.) відбувалася своєрідна еволюція економічної системи суспільних взаємовідносин, яка емпірично довела доцільність розв'язання поточних проблем суб'єктів ринку за рахунок фінансових інструментів, форм, важелів та методів фінансового механізму. Збільшення додаткового продукту в капіталістичних підприємствах світу із часом спричинило розмежування окремих функцій із виокремленням їх в самостійні підприємства нового формату фінансових відносин – акціонерних. Саме з цього часу особистість, яка володіє капіталом, перестала мати фінансовий інтерес для економіки, – значення має тільки його капітал, який працює на ринку. Якщо в 1845 р. в Англії було засновано 57 акціонерних товариств, в 1861 р. – 344 од., в 1888 р. – 2550 од., 1896 р. – 4735 од. У світі в 1888 р. діяло 11001 акціонерне товариство з капіталом понад 12 млн марок, в 1896 р. – 21223 товариства з капіталом в 23000 млн марок [37, с. 62]. Наприкінці XX ст. їх кількість нараховує кілька мільйонів по світу із трилліонними обертами на рік. Також у цей час відбулися найбільші банкрутства підприємств за всю економічну історію.

Економічний механізм сучасного способу виробництва у все більшому ступені стає складним і чутливим. Не має економічного сенсу у бізнесі, в разі, якщо він виробляє товар, який продає своєму ж робітнику. Зростаюча продуктивність праці не тільки збільшує суму додаткового продукту, вона примножує також кількість товарів для продажу та форм фінансових відносин, які своєрідно стимулюють збутову діяльність.

Фінансовим підґрунтям успішного функціонування будь-якого підприємства є виконання умов розширеного відтворення. Фактори ж, які забезпечують виконання цих умов є такими ж динамічними, як і крива народонаселення Землі. Історично відомо, що із введенням перших інновацій у операційний процес підприємств, закони формування додаткового продукту змінилися – підприємцями та капіталістами було відмічено пряму залежність між фактами їх впровадження у виробничий процес і отримуваним прибутком. Світова торгівля товарами та послугами у 2005-2015 рр. має таку динаміку (табл. 4.1)

Таблиця 4.1

Світова торгівля товарами та послугами у 2005-2015 рр., млрд дол. США

Категорія порівняння	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Світова торгівля товарами (1)	10,7	12,3	14,3	16,2	12,5	15,4	18,2	18,6	19,0	19,2	16,5
Світова торгівля послугами (2)	2,5	2,7	3,4	3,8	3,5	3,7	4,1	4,3	4,7	4,9	4,5
Перевищення (1) над (2)	4,28	4,56	4,21	4,26	3,57	4,16	4,44	4,33	4,04	3,92	3,67

Складено та розраховано на підставі даних [194]

Стосовно трендів цього проміжку часу, слід відзначити більшу активність світової торгівлі послугами (зростання у 1,8 р. за 2005-2015 рр.) над товарами (1,54 р. за той же період). Такий тренд є результатом регуляторних дій державних та міждержавних організацій та інститутів, а також ринкового механізму. Одним з основних міждержавних регуляторів світової підприємницької активності є ВТО. Регіонально учасники ВТО торгували товарами за наступними частками (табл. 4.2)

Таблиця 4.2

Торгівля товарами країнами-учасницями ВТО у 2005-2015 рр., %

Рік	Північна Америка	Південна Америка	Європа	СНД	Африка	Близький Схід	Азія
2005 р.	19	3	45	2	2	4	25
2006 р.	18	3	45	2	3	5	24
2007 р.	17	4	43	2	3	6	25
2008 р.	16	5	42	3	3	6	25
2009 р.	16	5	41	2	4	5	27
2010 р.	16	6	39	2	4	6	27
2011 р.	16	6	38	4	4	6	26
2012 р.	17	6	37	5	4	7	24
2013 р.	17	5	38	4	4	8	24
2014 р.	18	5	39	3	4	7	24
2015 р.	18	3	39	2	3	6	29
Перевищення 2015 р. над 2005 р.	-1	0	-6	0	+1	+2	+4

Складено та розраховано на підставі даних [194]

Базовий закон економічного розвитку відносно кількісного забезпечення умов розширеного відтворення найліпше виконується в азіатському регіоні. Тому є логічні пояснення – постійне оновлення виробничих та інших технологій; виважена державна грошова політика азіатських країн; слабке зростання світової економіки у відносному порівнянні із економічним зростанням азіатських країн; світова фінансова криза, яка у більшому ступені позначилася на фінансово-економічних показниках розвинутих країн. Так, тільки за проміжок січень 2014 р. - березень 2016 р. номінальні ефективні обмінні курси валют окремих країн мали нестабільний тренд (в динаміці): США в межах 100%-122%, Китай – 100%-110%, Індія – 100%-110%, Японія – 100%-103%, Єврозона – 100%-94%, Бразилія – 100%-70%, Росія – 100-15%. Якщо у 2005 р. на частку економік розвинених країн приходилося 55% експорту товарів, 41% – на частку економік країн, що розвиваються, то у 2015 р. це відношення змінилося на 43% та 52%, відповідно.

Загальновідомо, що предметом купівлі-продажу на світовому ринку є продукція сільського господарства (перша група), продукти паливно-видобувної промисловості (друга група) та виробництва (третя група). Найбільшими експортерами першої групи у 2015 р. були ЄС, США, Бразилія,

Китай, Канада, Індонезія, Таїланд, Австралія, Індія та Аргентина. Найбільшими експортерами другої групи у 2015 р. стали ЄС, Росія, Саудівська Аравія, США, Австралія, Канада, Катар, ОАЕ, Норвегія та Китай. Найбільшими експортерами третьої групи у вигляді заліза та сталі у 2015 р. були ЄС, Китай, Японія, Корея, США, Росія, Бразилія, Китайський Тайбей, Україна та Індія. На фоні світової динаміки економічного розвитку, Відносні показники результативності функціонування вітчизняного бізнесу за обсягами організації є такими (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Відносні показники результативності функціонування вітчизняного бізнесу за обсягами організації

Рік	Суб'єкти великого підприємництва	Суб'єкти середнього підприємництва	Суб'єкти малого підприємництва	Суб'єкти мікро-підприємництва	Разом
Частка суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва у загальній кількості суб'єктів господарювання,%					Од.
2010	0,0	1,0	99,0	95,9	2183928
2011	0,1	1,2	98,7	94,5	1701620
2012	0,0	1,3	98,7	94,4	1600127
2013	0,0	1,1	98,9	95,1	1722070
2014	0,0	0,9	99,1	96,3	1932161
2015	0,0	0,8	99,2	96,8	1974318
Частка кількості зайнятих працівників суб'єктів господарювання,%					тис. ос.
2010	22,3	31,7	46,0	32,9	10772,7
2011	24,1	32,2	43,7	29,8	10164,5
2012	24,9	32,0	43,0	28,6	9957,6
2013	24,5	31,4	44,1	30,0	9729,1
2014	21,8	31,4	46,8	33,8	8796,7
2015	20,9	32,2	46,9	35,2	8180,0
Частка кількості найманих працівників суб'єктів господарювання,%					тис. ос.
2010	27,1	38,6	34,3	19,0	8845,8
2011	28,0	37,3	34,7	19,3	8757,9
2012	28,8	37,0	34,2	18,3	8620,3
2013	28,8	36,9	34,3	18,5	8279,4
2014	27,0	38,9	34,1	18,3	7100,0
2015	26,5	40,9	32,6	17,8	6437,6
Частка витрат на персонал суб'єктів господарювання,%					млн грн
2013	43,8	35,8	20,4	9,7	400796,7
2014	41,0	39,0	20,0	9,1	377452,4
2015	39,4	41,0	19,6	8,7	411262,3
Частка витрат на оплату праці суб'єктів господарювання,%					млн грн
2013	43,5	36,1	20,4	9,7	294660,1
2014	40,9	39,2	19,9	9,1	278356,6
2015	39,4	41,3	19,3	8,5	309481,4
Частка відрахувань на соціальні заходи суб'єктів господарювання,%					млн грн
2010	44,8	35,0	20,2	9,7	106136,7
2011	41,3	38,6	20,1	9,2	99095,8
2012	39,2	40,2	20,6	9,4	101780,9
Частка обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання,%					млн грн
2010	39,0	39,3	21,7	10,3	3596646,4
2011	42,3	38,5	19,2	8,8	4202455,2
2012	39,5	40,0	20,5	9,8	4459818,8
2013	39,6	38,8	21,6	10,6	4334453,1
2014	39,1	38,9	22,0	10,9	4459702,2

Рік	Суб'єкти великого підприємництва	Суб'єкти середнього підприємництва	Суб'єкти малого підприємництва	Суб'єкти мікро-підприємництва	Разом
2015	37,0	39,3	23,7	12,0	5556540,4
Частка загального обсягу виробленої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання,%					млн грн
2013	42,3	37,4	20,3	9,0	2830281,0
2014	42,2	36,3	21,5	10,7	3380451,0
2015	40,7	37,2	22,1	11,0	4283477,3
Частка доданої вартості за витратами виробництва суб'єктів господарювання,%					млн грн
2013	37,5	41,9	20,6	9,2	1278447,9
2014	42,1	37,3	20,6	10,0	1783532,4
2015	41,0	39,4	19,6	8,9	2212306,6
Капітал підприємств					млн грн
2013	2047661,3	2037842	1623351,5	916708,3	5708855
2014	2231180,4	2056663,4	1701730,6	979538,8	5989574
2015	3469277,2	2464319,9	2135154,4	1161687,7	8068752
Фінансові результати до оподаткування підприємств					млн грн
2010	28471,1	41581,7	-15647,1	-13898,9	54405,7
2011	92572,1	31090,8	-5057,3	-8708,3	118605,6
2012	37182,2	47742,0	-9254,0	-12825,5	75670,2
2013	28003,5	8390,1	-25057,9	-25038,3	11335,7
2014	-189934,1	-199180,3	-175262,4	-100967,0	-564377
2015	-145403,9	-91161,8	-111906,0	-57964,7	-348472
Чистий прибуток (збиток) підприємств					млн грн
2010	2825,0	30742,5	-19661,4	-15153,3	13906,1
2011	59146,9	19244,6	-10593,6	-10542,7	67797,9
2012	15203,6	34612,0	-14748,3	-14538,7	35067,3
2013	8148,9	-1567,7	-29420,9	-26561,4	-22839,7
2014	-204546,2	-206223,2	-179297,5	-102300,7	-590067
2015	-152552,4	-102769,2	-118194,4	-60119,0	-373516
Рентабельність операційної діяльності підприємств,%					
2010	3,9	5,0	1,8	-3,5	х
2011	6,2	6,0	4,2	0,8	х
2012	5,2	5,0	4,1	-0,1	х
2013	5,0	3,2	2,2	-2,3	х
2014	0,7	-3,6	-17,9	-30,1	х
2015	4,0	0,0	-4,2	-8,2	х
Коефіцієнт Пікетті, %					
2013	2,00	2,03	2,91	х	х
2014	2,15	1,99	2,91	х	х
2015	2,83	1,89	2,72	х	х

Складено та розраховано на підставі даних Статистичного збірника «Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва. 2015» [71, 93]

Під час обрахування коефіцієнта Пікетті (перший й основний закон капіталізму [93]) використано формулу:

$$\alpha = r \times \beta, \tag{4.1}$$

де r – середня доходність капіталу підприємств (1,678% – по позитивних значення коефіцієнтів рентабельності операційної діяльності підприємств 2013-2015 рр.), β – співвідношення капіталу підприємств з їх доходом (обсягами реалізації); α – коефіцієнт Пікетті, частка доходів з капіталу в загальному (а в межах держави – національному) доході.

Іншими словами, якщо майно бізнесу України дорівнює від 1,255 до 2,335 року доходів українського суспільства, а середня доходність операційної діяльності, в основі якої лежить акт купівлі-продажу, складає

1,678, то частка капіталу в доходах українського суспільства складає від 1,89% до 2,91%. Як видно з наведеного обрахунку, ресурси в Україні, які представляють собою капітал, під час фінансово-господарських операцій використовуються неефективно. Безумовно, вони використовуються, але статистика не визначає усі результати ринкової системи господарювання.

Порівнюючи обрахунок коефіцієнту Пікетті, теорія якого була застосована до макроекономічних (за даними світових інтернет-ресурсів) та мікроекономічних показників (за даними вітчизняної статистики), можна відзначити наступне (табл. 4.4).

Таблиця 4.4

Результати обрахунку коефіцієнту Пікетті в Україні (макро- та мікроаналіз), %

Рівень отримання статистичних даних	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Світовий	22	15	н/д
Вітчизняний [нижня межа-верхня межа]	[2,00-2,91]	[1,89-2,03]	[1,89-2,83]
Абсолютна різниця між отриманими емпіричними даними	20-19,09	13,11-12,97	х
Світовий (скорегований на r за табл. 1.4)	36,9	25,17	х
Абсолютна різниця між отриманими емпіричними даними, скорегованими на коефіцієнт r	34,9-33,99	23,28-23,14	х

Складено та розраховано на підставі даних табл. 1.4, [71]

Відзначимо, що під час підрахунку цього коефіцієнту за даними світової статистики використано формулу (4.1), але із такими індикаторами:

$$К_п = \beta = \frac{ВН}{ЧНД}, \quad (4.2)$$

де ВН – валове нагромадження, дол. США; ЧНД – чистий національний дохід, дол. США,

через те, що за відсутності даних щодо середньої доходності капіталу підприємств (r), цей індикатор прирівняний до 1, – найменшого показника економічної ефективності функціонування бізнесу будь-якої країни (в макроекономічному аналізі, який застосовано відносно світових даних, результати за яким відображено у табл. 1.4).

Отримані показники «Абсолютна різниця між отриманими емпіричними даними» та «Абсолютна різниця між отриманими емпіричними даними, скорегованими на коефіцієнт r» можуть давати матеріал для аналітики стосовно рівня формальності (неформальності) фінансово-господарських операцій, які мають цифрову інтерпретацію. Безумовно, світова та вітчизняна статистика мають різні методології укладання, тим не менш, одну визначальну природу власного існування.

Разом із зростаючою експлуатацією людей, машин та механізмів, посилюється конкуренція на ринку, впроваджуються техніко-технологічні

інновації на фоні частіше повторюваних криз, що збільшує ризик банкрутства не тільки окремих підприємств, а й галузей промисловості й економіки. Для нормального функціонування цього механізму необхідна об'єктивно результативна програма дій, яка буде мати соціально-економічний ефект на глобальному і регіональному рівнях. Наразі це є неможливим через низку об'єктивно-суб'єктивних причин. Адже ніякий донині спосіб виробництва не потребував планомірного регулювання, як поточний. Але приватна власність в кожній країні робить неможливим внесення плану і порядку в господарське життя суспільства. Тим не менш, економічно відокремлені підприємства у світі у все більшому масштабі втрачають самостійність юридично залишаючись незалежними. Причиною такого парадоксу є саме норма інституту приватної власності: засоби та предмети праці для ведення бізнесу є приватною власністю і сам бізнес також є приватною власністю, однак їх суб'єктом виступає не завжди одна й та ж особа. Правова основа сучасного способу виробництва за наявності офшорів, вільних економічних зон та інших особливих форм та місць ведення бізнесу – приватна власність на засоби виробництва – стає усе більш несумісною з природою засобів виробництва. З іншого боку, витрати на утримання державного апарату щороку зростають відповідно до економічних, політичних, техніко-технологічних нововведень. Витрати на утримання бізнесу узгоджуються тільки вимогами ринку, навіть глобального рівня. Однак власнику бізнесу отримати додатковий продукт в абсолютному вираженні щороку стає важче через необхідність усе більших капіталовкладень в процеси виробництва, супроводження тощо. Виникає об'єктивний попит на послуги та продукти фінансового ринку, який на початку XX ст. набув світового визнання й поширення.

Слід також актуалізувати циклічність економічних, фінансово-господарських та кризових процесів світового та регіональних рівнів. Адже з метою розуміння причини, передумов та індикаторів фінансово-господарського розвитку вітчизняного бізнесу в умовах відкритості української економіки, цей аспект заслуговує на окрему увагу. Світове господарство на початку XX ст. розвивалося за результатами технологічної революції та безпосереднього домінування економіки США. У 1922 р. змінилися принципи світової валютної політики, що забезпечило дієвість непрямого регулювання фінансової політики в розвитку економіки США. У 1924–1925 рр. зміст втручання США в економічне життя Європи зросло. У 1924 р. за допомогою системи прямих та опосередкованих заходів з тимчасового врегулювання економічного стану європейських країн та в 1925 р. із зниженням активності впровадження цих заходів за низької їх

результативності урядовими структурами США реалізовано дієву зовнішню фінансову політику. Бурхливе зростання економіки Великої Британії та більшості європейських країн у 1914-1918 рр. ознаменувалося посиленням ролі фінансового капіталу за рахунок його концентрації в банках і розвиненням інституту банківського кредитування. Вкладені у 1924 р. кошти були спрямовані на індустріалізацію європейської промисловості того періоду. Роль емісійного банку в галузі регулювання грошового обігу і підтримки стійкості валюти, значення комерційних банків відносно фінансування і утворення нових торгівельно-промислових підприємств, концентраціях банківських ресурсів у незначній кількості стейкхолдерів та превалювання значущості банківських вкладень на фінансовий ринок, а не у підприємства, підвищилися на початку XX ст. Це позначилося на інтенсифікації двох бізнес-факторів: продуктивних силах та виробничих міцностях. У цей час набули активного розвитку металообробна промисловість, машинобудування, металургія, хімічна, текстильна та харчова промисловості. У відповідності із збільшенням виробничого устаткування і зростанням наявної робочої сили, спостерігалося зростання продуктивності праці, кількості вироблюваних товарів. За 10-12 років другого десятиліття XX ст. потужність механічної сили в оброблюваній промисловості США збільшилася на 48%, наявна робоча сила – на 25%, реальна вартість вироблюваних товарів (по цінах 1914 р.) – на 61%, реальна вартість переробки – на 65%. Такий же тренд достатньо потужного економічного розвитку спостерігався в добувній промисловості США з початку Першої світової війни. Відповідно до економічних трендів США, кількість підприємств в Японії збільшилося в 3,5 рази, наявність в них первинних установок збільшилося на 38%, а міцність – в понад 2 рази. Загальна промисловість роботи цензових підприємств Японії з 1913 р. до 1922 р. зросло з 916 тис. ос. до 1691 тис. ос., збільшившись на 85 %. Відповідно зростанню механічного устаткування і наявності працівників збільшилися продуктивні сили японської промисловості, згідно з чим зросло і промислове вироблення Японії. Із меншими темпами відбувалося промислове зростання економіки в Канаді, Швейцарії, Італії, Швеції, Новій Зеландії тощо [140]. Найбільш значущим в промисловому зростанні початку XX ст. став переважний розвиток галузей, які виробляли засоби виробництва, що позначилося на рівні капіталізації локальних економік того часу, набуття ними фінансової міцності довгострокового характеру. Так, основний капітал німецької промисловості післявоєнного періоду зростав за рахунок оборотного капіталу. Перша ж світова війна була проведена Німеччиною за рахунок старих накопичених запасів та значної маси оборотного капіталу. Це

супроводжувалося скороченням купівельної спроможності населення. Інфляція, яка провокувала промисловість до забезпечення обігу ліквідними грошовими коштами, сприяла розвитку основного капіталу та сільського господарства. Основний капітал економік провідних країн світу того часу (США, Японії, Канади, Австралії, Норвегії, Швеції, Швейцарії, Італії, Франції, Німеччини, Бельгії тощо) збільшився в 1,5-5 разів. Найм же працівників на ці підприємства тільки тактично збільшився. У 1922 р. кількість зайнятих працівників набуло найвищого рівня. Збільшенню основного капіталу промисловості та перманентності рівня зайнятості на той час протистояла значно понижена ємність світових ринків в результаті скорочення купівельної сили населення. Скорочення світової торгівлі початку XX ст. за наявності значно збільшених продуктивних сил в промисловості створив ту кризу, з якої низка європейських країн капіталістичного типу ведення господарства змогли вийти після Другої світової війни.

Такий же тренд із новими характеристиками поточного фінансово-економічного розвитку сучасних локальних економік (описаних в 1 розділі дослідження) спостерігається у світі. Розраховувати на те, що ємність міжнародних ринків збільшиться у найближчій перспективі у такому ступені, що зможе завантажити власним попитом збільшені у промисловості продуктивні сили, неможливо. Для цього необхідно, щоб продуктивні сили населення досягли таких розмірів, які б змогли відновити оборотний капітал в обсягах повного завантаження основного капіталу із рівномірним розподілом та перерозподілом додаткового продукту. Іншою рисою соціального спрямування економічної політики є врівноваження на міжнародному рівні інституту приватної власності стосовно тієї частини тих капіталів, які емітовані у фінансові інструменти їх власниками закордон. Це друга причина світової кризи капіталізму, яка має проекцію теперішнього часу для України. На той час (початок XX ст.) фінансовий крах Франції та Німеччини був також пов'язаний із неврегульованістю міжнародних фінансових відносин, що призвело до різкого зниження ліквідності економік цих країн у стислі строки. Описані фінансово-економічні процеси господарського розквіту та занедбання окремих країн наведені відповідно до основних циклів та особливостей локального, міжнародного та світового функціонування. Капіталістична криза початку XX ст. та геополітична криза початку XXI ст. мають глибокі фінансово-економічні засади, індикативно на які реагує бізнес. Статистика бізнес-банкрутств світу також циклічна і має такий тренд (табл. 4.5). Як видно з представленої інформації, найбільша кількість банкрутств приходиться на США. Останні банкрутства мають

значні фінансові показники.

Таблиця 4.5

Статистика бізнес-банкрутств світу початку XX та XXI ст.
(середні значення по кварталах року), од.

Країна	Початок XX ст.			Початок XXI ст.		
	1923 р.	**1924 р.**	**1925 р.**	**2008 р.**	**2009 р.**	**2010 р.**
США	4791	4928	4714	93136	122806	132756
				2013 р.	**2014 р.**	**2015 р.**
				35500	28750	25175
Німеччина	66	511	2780	2350	2217	2082
Італія	1422	1822*	1818	3462	3888	3522
Велика Британія	1353	1260	1254	3748	3638	3750
Швеція	867	788	768	653	606	536

* - показник за 9 місяців 1925 р.

Складено за даними [6, 140, 170]

Зокрема, найбільший у світі незалежний брокерський холдинг – американська компанія MF Global є банкрутом і боргом понад 40 млрд дол. США. Причиною банкрутства стали збитки від інвестицій в європейські цінні папери. Напередодні цілком очікуваного оголошення про банкрутство торги цінними паперами MF Global на Нью-Йоркській фондовій біржі були припинені через «неможливість відкрити позиції», так як рейтинг компанії був знижений до «сміттєвого» міжнародними рейтинговими агентствами. Крах Lehman Brothers Holdings відбувся на фоні боргової залежності в 691 млрд дол. США. Борг Washington Mutual на момент банкрутства склав 327,9 млрд дол. США, борг WorldCom – 103,9 млрд дол. США, борг General Motors – 91 млрд дол. США, борг CITI Group – 91 млрд дол. США, борг Enron – 65,5 млрд дол. США, борг Conseco – 61,4 млрд дол. США, борг Chrysler – 39,3 млрд дол. США, борг Thornburg Mortgage – 36,5 млрд дол. США, борг Pacific Gas & Electric Co. – 36,15 млрд дол. США. Світова історія банкрутств знає достатню кількість прикладів, причинами чого стали фінансові спекуляції, терористичні акції, прорахунки у бізнес-процесах та природні катаклізми. Як видно із наведених прикладів, банкрутства мають дві специфічні сучасні риси: глобальний характер та валютну передумову. Визначально саме у період 20-х років XX ст. розпочато активізацію ТНК в різних сферах та ринках. У цей же період відбувається нова хвиля економічного розвитку, яка еволюціонує до фінансової цивілізації.

Вітчизняна практика банкрутств XXI ст. зафіксувала у 2014 р. технічний дефолт агрохолдинга України «Мрія», закриття низки комерційних банків другого порядку, ліквідацію Запорізького алюмінієвого комбінату (ПАТ), Чорноморського суднобудівельного заводу, Жидачівського целюлозно-паперового комбінату [147].

Слід відмітити, що за сучасного рівня економічного розвитку провідні країни світу, серед них, передовсім Німеччина веде статистику банкрутств домогосподарств вже понад 100 років.

Статистика бізнес-банкрутств має більшу за двосотрічну історію. За домінування Британії у колоніальному та фінансовому світі XVII ст. компанія South Sea Company збанкрутіла за результатами використання принципів фінансової піраміди. Однак, чим пізніше вступала та чи інша країна Європи та Світу на шлях промислового, а потім, промислово-фінансового капіталізму, тим швидше вона еволюціонувала на фоні своїх попередників: той шлях, який Англія пройшла за 150 років, Франція подолала за 100 років, США та Німеччина – за 50 років, Японія – за 25 років.

Регіонально тимчасове економічне піднесення в Європі мало наступну природу. Німецька національна економіка осені 1924-1925 рр. мала позитивний тренд розвитку за рахунок Плана Дауеса, через який тимчасове економічне піднесення та розвиток господарської кон'юнктури мало золоту природу американського походження та врегулювання репараційного питання [140]. Але в середині 1925 р. знов увійшла в депресивний стан. Ця депресія виявилася ще більш жорсткою, чим дефляційна криза, яка мала місце в національній економіці Німеччини після введення твердої валюти (квазігрошей). Криза насамперед торкнулася основних галузей важкої промисловості, але, згодом, швидко набувши поширення, розповсюдилася і на значну частину легкої промисловості, що наприкінці 1925 р. мало форму промислової кризи. Причиною цієї кризи, за думками багатьох вчених-сучасників того періоду фінансово-економічного розвитку, визначено відсутність достатньої кількості оборотних коштів в економіці Німеччини та в цілому інших країн Європи. Диспропорція, яка виявилася в умовах світової капіталістичної кризи у невідповідності розвитку засобів виробництва і купівельної спроможності населення, – переборювалася стихійними силами регулювання капіталістичного виробництва, який є в основі капіталістичної кризи. Диспропорція у виробничій міцності промислового устаткування і ємності світових ринків настільки значна, що цих сил недостатньо для подолання сучасної геополітичної кризи XXI ст., яка в своїй основі має геополітичну невизначеність, глобальність економічних перетворень, невизначеність вектору економічної політики, принципів державного управління відповідно до світових аналогів, нових фінансових форм та правил функціонування акторів та стейкхолдерів таких відносин. Економічний розвиток світу протягом перших десятиліть XX ст. визначався політикою промислово-фінансового капіталу провідних країн світу того часу. Наразі економічний розвиток світу визначається фінансово-економічними

результатами збутової діяльності пріоритетно на ринку послуг, зокрема фінансових.

Незмінним фактором успішності сучасної економіки залишається збутова діяльність за фінансовими результатами. Основною конкурентною перевагою цього фактору є висока ліквідність за відсутності єдиних формальних правил моніторингу і контролю за їх пересуванням в межах держави, міждержавних об'єднань та поза ними (табл. 4.6).

Таблиця 4.6

Світова електронна роздрібна комерція за регіонами, продажі у %

Країна	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2020/ 2015 рр.
Азіатсько-Тихоокеанський	53	56	60	63	65	67	126,42
Північна Америка	25	23	22	19	18	17	68,00
Західна Європа	14	13	10	10	9	8	57,14
Центральна та Східна Європа (у т.ч. Україна)	3	3	3	3	3	3	100,00
Латинська Америка	3	3	3	3	3	3	100,00
Середній Схід та Африка	2	2	2	2	2	2	100,00

Складено за даними [183]

Зазначений у таблиці тренд не має однозначного опису через існування поширеного на сьогодні економічного оптимізатора роботи підприємств – аутсорсингу. Нині в США 20% підприємств користуються послугами аутсорсингу, у Великобританії – близько 10%. Перебуваючи десять років тому назад як початковий вид посередницьких послуг, аутсорсинг набуває поширення, збільшуючи частку виторгу у формуванні загального показнику валового національного (внутрішнього) продукту. Ринковий попит на цей вид послуг збільшується за рахунок цифрового розвитку економіки й фінансів. Примітно, що розвиток аутсорсингових послуг у поточній діяльності та найближчій перспективі представлений такими країнами, як Індія, Мексика, Коста Ріка, Бразилія, Португалія, Чехія, Угорщина, Єгипет, Малайзія, В'єтнам та Болгарія. Європейський та світовий вектор аутсорсингового розвитку суто європейських країн виглядає таким чином (табл. 4.7).

Таблиця 4.7

Рейтинг європейських країн у стратегічному баченні розвитку аутсорисингового бізнесу

Країна	Світовий рейтинг	Рейтинг Європи	Країна	Світовий рейтинг	Рейтинг Європи
Болгарія	9	1	Естонія	22	6
Польща	11	2	Латвія	23	7
Литва	15	3	Великобританія	27	8
Німеччина	17	4	Угорщина	31	9
Румунія	18	5	Іспанія	32	10

Складено за даними [166, 183]

Факторами успіху роздрібної торгівлі є оптимізація роботи з клієнтами (29%), маркетингова діяльність, орієнтована на індивідуальну роботу з клієнтами (20%), перехресний маркетинг (11%), утворення привабливого цифрового контента (10%), досягнення і розуміння потреб мобільних клієнтів (8%), використання автоматизації маркетингу й логістики для підвищення ефективності торгівлі (6%), соціальний маркетинг (5%), інтернет-можливості та додатків (пристроїв) для активізації продажів (4%), послуги на місці розташування точки продажу (4%), публічні заходи для підвищення рейтингу бренду (2%), інше (1%). Відповідно до зазначених факторів прогноз світової електронної роздрібної торгівлі за країнами виглядає так (табл. 4.8).

З метою забезпечення подальшого економічного розвитку в Україні та її регіонах доцільно враховувати світові тренди (див. табл. 4.8) та специфіку вітчизняної практики господарювання. При цьому слід враховувати комплексні показники галузевої структури економіки, обсяги і структуру експорту й імпорту, бюджетні показники і розподіл витрат домогосподарств (табл. 4.9).

Таблиця 4.9

Загальнонаціональні індекси економічного розвитку
(витяг із загального переліку національних індексів)

Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Індекси промислового виробництва	103,1	109,5	117,3	111,4	110,8	112,2	103,4	94,4	99	82,8	98,4
Індекси цін виробників	109,5	114,1	123	123	114,3	118,8	114,1	100,4	101,7	131,7	125,5
Індекси цін агропродукції	108,1	102,4	138	110,3	106,4	130	113,6	106,8	91,3	145,1	166
Рівень безробіття, %	7,80%	7,40%	6,90%	6,90%	9,60%	8,80%	8,60%	8,10%	7,70%	9,70%	9,50%
Прожитковий мінімум, грн	423	472	532	626	701	875	953	1095	1176	1176	1330
Індекс зростання прожиткового мінімуму	х	111,6	112,7	117,7	112,0	124,8	108,9	114,9	107,4	100,0	113,1

Систематизовано та розраховано за даними [71]

Аналізуючи дані представленої таблиці, відзначимо дію державного регулятора на двох останніх макроекономічних показниках – «Рівень безробіття» та «Індекс зростання прожиткового мінімуму».

Порівняно із інвестиційним, бізнес роздрібної торгівлі має власні пріоритети розвитку ринку. Найбільш ліквідними на ринку роздрібної торгівлі є продукти, які забезпечують роботу соціальних мереж; програми, які швидко оброблюють значні масиви даних, власну мобільність; хмарні сервіси; кібербезпеку; інтернет-ринок.

Таблиця 4.8

Світова електронна роздрібна торгівля за країнами

Країна	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	Тренд
							факт	план				
Світова електронна роздрібна комерція, продажі у млрд дол. США							Метод ланцюгових підстановок, %					
Китай	663,05	899,09	1192,19	1547,47	1946,71	2415,87	135,60	132,60	129,80	125,80	124,10	↓
США	342,96	396,72	457,02	524,66	600,21	684,24	115,68	115,20	114,80	114,40	114,00	
Великобританія	92,25	103,78	114,15	124,43	134,69	145,33	112,50	109,99	109,01	108,25	107,90	
Японія	73,3	77,41	81,28	84,93	88,33	91,51	105,61	105,00	104,49	104,00	103,60	
Німеччина	51,7	57,65	63,93	69,05	73,19	77,22	111,51	110,89	108,01	106,00	105,51	
Південна Корея	36,15	39,77	43,35	47,03	50,37	52,89	110,01	109,00	108,49	107,10	105,00	
Франція	35,62	38,55	51,54	44,51	47,4	50,24	108,23	133,70	86,36	106,49	105,99	
Канада	23,18	26,62	30,3	34,38	38,85	43,63	114,84	113,82	113,47	113,00	112,30	
Індія	13,31	23,39	37,5	52,54	65,09	79,41	175,73	160,32	140,11	123,89	122,00	
Австралія	16,43	18,34	20,36	22,46	24,7	27,05	111,63	111,01	110,31	109,97	109,51	
Інші країни	200,38	233,35	260,76	308,15	348,66	390,51	116,45	111,75	118,17	113,15	112,00	
Разом	1548,33	1914,67	2352,38	2859,61	3418,2	4057,9	123,66	122,86	121,56	119,53	118,71	
Розмір (частка) світових електронних продажів у загальному показнику продажів у світі, трлн дол. США (%)	1,5 (7,4)	1,92 (8,7)	2,35 (10)	2,86 (11,5)	3,42 (13)	4,1 (14,6)	x					↑
Розмір (частка) світових електронних покупок у загальному показнику продажів у світі, трлн дол. США (%)	1,48 (11,7)	1,62 (9,9)	1,77 (9,2)	1,91 (8,1)	2,05 (7,4)	2,19 (6,8)						↓

Складено та розраховано на підставі даних [183]

Серед іншого інтернет-ринок має власний, але вагомий тренд розвитку й впливу на загальні продажі у світі та по регіонах. Відповідно до світових трендів, набуває значення ступінь готовності України та регіонів до впровадження нових форм організації фінансово-економічного буття.

Структура сучасної української економіки віддзеркалює світові тенденції. Нині послуги в структурі ВВП України складають 59,3%, промисловість – 26,3%, сільське господарство – 14,4%. За статистикою зайнятості українців, 62,2% виробляють або надають послуги, а 37,8% зайняті у виробництві. Такі дані стали результатом перегляду структури формування ВВП країни провідними економіками світу. У світі існує такий сучасний тренд, – витрати на науково-дослідні та конструкторські розробки вийшли із категорії витрат підприємства і стали інвестиціями. До інвестицій також у світі стали відносити вартість процесу створення медіа-продуктів, що збільшило ВВП країни і вагу послуг у ньому. Для України це є тактичним потенціалом подальшого економічного розвитку. Наразі галузева структура вітчизняної економіки та особливості формування ВВП України має таку специфіку (табл. 4.10 та 4.11).

Оцінюючи сферу послуг в Україні, варто відзначити, що вона, за виключенням окремих сегментів, неконкурентоспроможна на світовому ринку. Лише транспорт та ІТ можуть конкурувати на міжнародному рівні. Поряд з цим, окремі галузі промисловості та сільське господарство забезпечують основну частину експорту країни та притік валюти. Але структурно, вони займають значно меншу частку в економіці та макропоказнику ВВП, аніж сфера послуг.

Мобільність товарів, людей, інформації та інтелектуального капіталу з моменту їх утворення або виникнення і донині є незмінною, – мінливою стала швидкість обмінних процесів. Серед іншого, визнаючи перевіреність «старих» схем обміну та за результатами техніко-технологічних нововведень вплив приватних фінансів на розвиток фінансової інфраструктури та економіки в цілому став визначальним на майбутнє.

Так, поточні плани використання інновацій у забезпеченні умов розширеного відтворення у світі пов’язані із їх впровадженням у розбудову соціальних мереж, у т.ч. у електронні продажі (далі – е-продажі). Менша увага приділена такому сегменту, як додатки до мобільних пристроїв. Із повільною швидкістю впроваджуються інновації у вигляді програмного забезпечення для аналізу великих баз даних, сервісу з бездротової передачі інформації на великі відстані, бізнесу дронів, утворення продуктів на основі віртуальної реальності (програми, відео, гри тощо) та 3D-картографії.

Таблиця 4.10

Виробництво та розподіл ВВП за основними видами економічної діяльності, млн грн

Види економічної діяльності	2005 р.		2006 р.		2007 р.		2008 р.		2009 р.		2010 р.		2011 р.		2012 р.		2013 р.		2014 р.		тенденція розвитку 2014/2005 рр., %
Разом	134186	100	160439	100	205195	100	249265	100	231384	100	266261	100	299668	100	291005	100	318810	100	381129	100	
Сільське, лісове та рибне господарство	34492	25,70	34298	21,38	37959	18,49	53746	21,56	51748	22,36	65357	24,55	87509	29,20	86330	29,67	100878	31,64	128518	33,72	373
Переробна промисловість	30550	22,77	43822	27,31	60090	29,28	69790	27,99	58531	25,29	48378	18,17	39333	13,13	44345	15,24	45608	14,31	64374	16,89	211
Будівництво	3481	2,59	5865	3,66	8905	4,34	5522	2,22	3429	1,48	18073	6,78	17577	5,86	15522	5,33	14323	4,49	14680	3,85	422
Оптова та роздрібна торгівля	33612	25,05	41620	25,94	60217	29,34	77869	31,24	73976	31,97	90377	33,94	114047	38,06	106938	36,75	112572	35,31	126510	33,19	376
Фінансова та страхова діяльність	25347	18,88	27129	16,91	28657	13,97	31976	12,83	32455	14,03	33415	12,55	27977	9,34	27563	9,47	32423	10,17	36471	9,57	144
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	2470	1,84	3010	1,88	3890	1,89	4382	1,76	5219	2,26	5306	1,99	6587	2,19	3587	1,23	5192	1,63	3690	0,97	149
Надання інших видів послуг	4234	3,16	4695	2,92	5477	2,67	5980	2,39	6026	2,60	5355	2,01	6638	2,22	6720	2,31	7814	2,45	6886	1,81	163

Складено та розраховано на підставі даних щорічних статистичних звітів [71]

Таблиця 4.11

Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування за видами економічної діяльності, млн грн

Види економічної діяльності	2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011		2012		2013		тенденція розвитку 2013/2005 рр., %
Разом	51801,8	100	61516,8	100	92773,6	100	13158,7	100	-47543,7	100	73056,3	100	112218	100	99740,3	100	37499,3	100	
Сільське, лісове та рибне господарство	3702,4	7,15	2731,8	4,44	7624,2	8,22	6041,8	45,91	7904,3	-16,63	17291,8	23,67	25565,9	22,78	26992,7	27,06	16005,4	42,68	432,29
Переробна промисловість	28264,3	54,56	34699,6	56,41	43700,9	47,11	20243,2	153,84	-4659,8	9,80	31221,1	42,74	58662,3	52,27	21353,4	21,41	13204,5	35,21	46,72
Будівництво	872,2	1,68	1603,1	2,61	1629	1,76	-6807,9	-51,74	-5244,3	11,03	-4418,2	-6,05	-3845,8	-3,43	-71,1	-0,07	-5547,2	-14,79	-636,01
Оптова та роздрібна торгівля	9464,2	18,27	10334,8	16,8	16816,9	18,13	-28146	-213,89	-8743,4	18,39	14883,5	20,37	21591,5	19,24	9608	9,63	-8572,5	-22,86	-90,58
Фінансова та страхова діяльність	9334,3	18,02	11664,7	18,96	22592,6	24,35	25042,5	190,31	-32665,5	68,71	15627	21,39	12423,2	11,07	37984,3	38,08	23928,5	63,81	256,35
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	83,1	0,16	-63,2	-0,10	-1,5	-0,01	-1446,7	-10,99	-641,8	1,35	-1578,5	-2,16	-2213,2	-1,97	3889,4	3,89	-1494,7	-3,99	-1798,68
Надання інших видів послуг	81,3	0,16	546	0,89	411,5	0,44	-1768,2	-13,44	-3493,2	7,35	29,6	0,04	33,7	0,03	-16,4	-0,02	-24,7	-0,07	-30,38

Складено та розраховано на підставі даних щорічних статистичних звітів [71]

Значно менші інновації впроваджуються у легку промисловість, засоби зв'язку у формі радіочастотних ідентифікаторів та голографічної системи інформаційного запису. Визначальним виступає фактор результативності в контексті отримуваного прибутку.

Даний бізнес (побудований на основі прибуткових інноваційних впроваджень у господарські процеси) має географічну ідентифікацію до значного масиву фінансів, які обертаються на визначених ринках за строго регламентованими правилами фінансової поведінки. Ці ринки, з іншого боку, мають добру репутацію роботи інвестиційних коштів.

Основою повернення інвестицій стейкхолдерами ринку вбачаються такі фактори – покращений досвід участі на інвестиційному ринку (31%), економія витрат (26%), операційна ефективність (17%), дохід (16%), виправдана конкурентоспроможність (6%), технологічна інтеграція в комплексну екосистему (6%), виробнича, логістична або інша системи на основі поточного прикладного програмного забезпечення (CRM-система) (3%).

Очікувані вигоди від роботизованої автоматизації фінансово-економічних процесів в світовій економіці визнано (в ранжуванні від 1 до 5) [172]:

операційна ефективність – 4,9;

скорочення штату працівників – 3,8;

тривалість трансформації – 3,7;

набуття конкурентних переваг – 3,4;

стандартизація – 3,2;

поліпшення аналітики – 2,1.

Економічними є всі фактори, окрім «скорочення штату працівників», – він, за своїм поточним змістом, є антисоціальним. Зокрема, роботизована автоматизація в межах господарських операцій (у виробництві або сільському господарстві) збільшує кількість виробленої продукції задовольняючи попит ринку, у сфері послуг – удосконалює тривалість та якість підготовки документів з претензій, позовів або кредитування; здійснює обслуговування супровідних процесів, які не є кінцевими або важливими у кожному конкретному випадку і не впливають на результативність функціонування суб'єкту економіки; працює у довіреному функціональному полі інформаційного масиву даних тощо.

Стосовно засад функціонування та розвитку фінансової інфраструктури господарського комплексу регіону, – м. Миколаїв відноситься до середніх міст України. Географічно він знаходиться на перетині сухопутних та морських торгових шляхів. Основні показники соціально-економічного розвитку та фінансового стану м. Миколаїв є такими (табл. 4.12)

Таблиця 4.12

Основні показники соціально-економічного розвитку та фінансового стану м. Миколаїв

Назва показника	2013 р.	2014 р.	2015 р.	Темп росту за останній період,%
Чисельність наявного населення, тис. ос.	494,9	494,8	493,6	99,8
Середньооблікова чисельність штатних працівників, тис. ос.	125,1	118,9	114,5	96,3
Середньомісячна зарплата, грн	3220,4	3531,5	4295,0	121,6
Заборгованість з виплати зарплати, млн грн	41,0	33,6	44,9	133,6
Обсяг реалізації продукції у відпускних цінах, млн грн	11744,3	12061,1	17983,4	149,1
Капітальні інвестиції, млн грн	2067,1	3582,9	4164,2	116,2
Прямі іноземні інвестиції,млн дол. США	201,8	159,5	156,2	98,0
Зовнішньоторговельний товарооборот, млн дол. США	2726,0	2219,1	1331,0	60,0
Введено в експлуатацію житла, тис.кв.м.	92,8	65,5	100,0	152,6
Обсяг виконаних будівельних робіт, млн грн.	661,7	619,9	961,4	155,1
Обсяг роздрібного товарообороту, млн грн	6216,4	6928,3	5952,4	123,7
Доходи бюджету, млн грн	1574,8	1852,9	2551,9	137,7
Видатки бюджету та кредитування, млн грн	1566,3	1771,9	2478,3	139,9
Прямий борг, млн грн	107,2	81,6	81,6	100,0
Кредитний рейтинг міста/ прогноз	х	х	uaBBB+/ стабільний	х

Складено за даними [127]

Зрушення, що відбуваються в соціально-економічній та фінансовій сферах м. Миколаєва впливають на спроможність Миколаївської міської ради щодо виконання своїх боргових зобов’язань.

Рівень кредитного рейтингу м. Миколаєва підтримується:

високими темпами зростання доходної частини бюджету (137,7% у 2015 р.) та покращення показників ліквідності за загальним фондом, у т.ч. в результатів позитивного впливу бюджетної реформи;

достатньою диверсифікацією господарського комплексу міста за видами економічної діяльності і основними платниками податків та інших обов’язкових платежів;

збереженням високого рівня соціально-економічного розвитку: за результатами 2015 р. основні показники, що характеризують стан економіки міста та ринку праці (обсяги реалізованої продукції, зовнішньоторговельного товарообороту, капітальних інвестицій роздрібного товарообороту, а також рівень оплати праці та зайнятості населення) перевищували відповідні

середні показники по країні в цілому;

помірним рівнем консолідованого боргового навантаження бюджету міста.

Економічний розвиток м. Миколаєва обмежується:

суттєвою чутливістю господарського комплексу та бюджету міста до економічних ризиків;

високою потребою в залученні додаткового фінансування, у т.ч. на відновлення об'єктів міської інфраструктури та житлово-комунального господарства;

впливом негативних чинників на фінансовий ринок і невисокою й нестабільною діловою активністю в окремих секторах економіки, що негативно впливає на потенціал зростання і платоспроможність економічних суб'єктів.

Економічний потенціал м. Миколаєва характеризується багатогалузевою промисловістю, розгалуженою транспортною мережею та розвиненим портовим господарством. Крім того, місто має розвинену мережу ринкової інфраструктури, фінансових установ, закладів освіти, охорони здоров'я та культури.

У 2015 р. на економіку міста та його фінансовий стан негативно вплинуло збереження складної ситуації в економіці країни, зростання інфляційного тиску, що призвело до зниження реальних доходів підприємств і громадян. Серед основних факторів, що зумовили негативні економічні тенденції, було продовження військового конфлікту в східному регіоні України, розрив міжрегіональних зв'язків, звуження як зовнішнього, так і внутрішнього попиту на продукцію вітчизняних товаровиробників (що частково пояснюється аграрним спрямуванням області), скорочення державного фінансування, погіршення фінансових результатів підприємств, складна ситуація на фінансовому ринку та девальвація гривні відносно основних світових валют. Рівень соціально-економічного розвитку міста, як і в попередніх періодах, високий, проте відновлення темпів зростання окремих показників, що характеризують стан місцевої економіки, протягом аналізованого періоду відбувалося повільно.

Стратегічною галуззю м. Миколаєва залишається також транспортний комплекс. На території міста діють 3 морські та 1 річковий порти, потужний залізничний вузол, автовокзал та автостанції, система громадського транспорту, поблизу міста розташовані міжнародний аеропорт та аеродром. У 2015 р. у зв'язку з девальвацією національної валюти та зменшенням вартості акціонерного капіталу в перерахунку на іноземну валюту відбулося подальше скорочення обсягу прямих іноземних інвестицій, залучених в

економіку міста. Незважаючи на економічну рецесію в країні, місто зберегло свої конкурентні переваги щодо інвестицій та з точки зору розвитку різних видів економічної діяльності (табл. 4.13).

Таблиця 4.13

Динаміка показників соціально-економічного розвитку в м. Миколаєві та Україні

Показники	2013 р.		2014 р.		2015 р.	
	Україна	м. Миколаїв	Україна	м. Миколаїв	Україна	м. Миколаїв
Зовнішньоторговельний товарооборот, млн дол. США	140276,0	2726,0	108295,3	2219,1	75637,1	1331,0
Введено в експлуатацію загальної площі житла, тис. кв. м.	11217,2	92,8	9741,3	65,5	11044,4	100,0
Роздрібний товарооборот, млн грн	429242,3	6216,4	437175,0	6928,3	344397,1	5952,4
Роздрібний товарооборот у розрахунку на 1 мешканця, грн	9449,2	12560,9	10183,6	14002,2	8054,1	12059,2
Обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку, млн дол. США	58156,9	201,8	45916,0	159,5	43371,4	156,2
Обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку у розрахунку на 1 мешканця, млн дол. США	1280,3	407,7	1069,6	322,3	1014,3	316,5

Складено за даними [127]

У 2015 р. на динаміку зовнішньої торгівлі товарами підприємств України впливало зниження зовнішнього попиту на продукцію внаслідок зміни кон’юнктури світового ринку, а також труднощі з реалізацією на традиційних ринках збуту, в т. ч. внаслідок припинення співробітництва України з Росією у воєнній сфері. Темпи росту обсягів зовнішньоторговельного товарообороту по м. Миколаїв уповільнились як за рахунок зменшення поставок імпорту (на 51,4%), так і експорту (на 36,9%). Сальдо зовнішньої торгівлі товарами м. Миколаїв залишилося позитивним порівняно з негативним показником-аналогом в цілому по Україні. Найважливішими країнами-партнерами у експорт операціях міста є країни Африки, Азії та Євросоюзу, зокрема Єгипет (10,6% від загального обсягу експорту), Індія (7%), Іран (4,7%), Республіка Корея (4,5%), Іспанія (6,9%). Основу товарної структури експорту міста склали продукти рослинного походження, продукція хімічної промисловості та пов’язаних з нею галузей; машини, обладнання, механізми, електротехнічне обладнання. Протягом

2015 р. експорт послуг зменшився у порівнянні з відповідним періодом минулого року, на 6,2%, імпорт скоротився на 7,2% до, відповідно, 439 млн дол. США та 47,5 млн дол. США. Сальдо зовнішньої торгівлі послугами, як і в попередніх періодах, позитивне, що пов'язано з діяльністю підприємств транспортного комплексу міста, зокрема, торговельних портів та підприємств, що надають транспортні та складські послуги на території портів.

Перевищення суми капіталовкладень, освоєних протягом 2015 р. в м. Миколаїв над загальноукраїнським показником-аналогом пов'язано із тим, що у місті функціонує значна кількість промислових підприємств, які мають міжнародні контракти. Основними джерелами капіталовкладень були власні кошти підприємств, за рахунок яких освоєно 60,9% загального обсягу інвестицій, питома вага кредитів банків та інших позик також була суттєвою та становила 24,2%. За результатами 2015 р. значно зросли обсяги інвестицій, здійснених за рахунок коштів місцевого бюджету (до 288,6 млн грн).

У 2015 р. у зв'язку з девальвацією національної валюти та зменшенням вартості акціонерного капіталу в перерахунку на іноземну валюту відбулося подальше скорочення обсягу прямих іноземних інвестицій, залучених в економіку міста, за сприятливого інвестиційного клімату. Найбільша маса іноземних інвестицій надійшла з Кіпру, Нідерландів, Швейцарії та Бельгії.

У 2015 р. у місті на фоні соціально-економічної кризи збереглася негативна тенденція щодо скорочення чисельності наявного населення на фоні позитивного сальдо механічного приросту. У місті та області існує практика режиму неповної занятості. Протягом останніх трьох років зберігся тренд низького рівня ділової активності на ринку праці (табл. 4.14).

Таблиця 4.14

Динаміка показників доходів домогосподарств в м. Миколаєві та Україні

Показники	2013 р.		2014 р.		2015 р.	
	Україна	м. Миколаїв	Україна	м. Миколаїв	Україна	м. Миколаїв
Середньооблікова чисельність штатних працівників, тис. ос.	10164,0	125,1	8959,0	118,9	8064,7	114,5
Питома вага середньооблікової кількості штатних працівників (без урахування малого бізнесу) у загальній чисельності наявного населення, %	22,4	25,3	20,9	24,0	18,9	23,2
Середньомісячна зарплата, грн	3265,0	3220,4	3480,0	3531,5	4295,0	4295,0

Показники	2013 р.		2014 р.		2015 р.	
	Україна	м. Миколаїв	Україна	м. Миколаїв	Україна	м. Миколаїв
Темпи зростання середньомісячної зарплати за останній період, %	107,9	109,4	106,6	109,7	120,5	121,6
Заборгованість з виплати зарплати на кінець періоду, млн грн	808,2	41,0	1320,1	33,6	1880,8	44,9
Середньомісячний ФОП, млн грн	33185,5	402,8	31177,3	419,9	33831,4	492,0
Співвідношення обсягу заборгованості за зарплатою до середньомісячного фонду оплати праці, %	2,4	10,2	4,2	8,0	5,6	9,1

Складено за даними [127]

Темпи зростання середньомісячної зарплати штатних працівників м. Миколаїв, як і в попередніх періодах, перевищили відповідний показник по країні, але значною мірою були забезпечені інфляційною складовою. Протягом 2015 р. рівень оплати праці збільшився на 21,6% до 4295 грн, що перевищує середній показник по країні на 2,4%. У 2015 р. внаслідок збереження складного фінансового стану окремих основних роботодавців відбулося подальше зростання обсягу невиплаченої зарплати – до 44,9 млн грн. Співвідношення обсягу боргу до середньомісячного фонду оплати праці зросло до 9,1%, що відповідає високому рівню заборгованості.

Економічна криза за складовими: криз інституту приватної власності (зношеної енергетики, кризового стану автодорожнього господарства, залізниці, комунального господарства), перевиробництва, зовнішньої торгівлі, валютної, банківської, бюджетної і фінансової криз, соціальної (зростання безробіття, збільшення еміграції за кордон економічно активного населення тощо) триватиме в формі кризи інфраструктури.

У країні почалася криза інфраструктури як результату зниження фінансової обізнаності, доступу до світових фінансових ринків, купівельної спроможності населення. Інвестиційна привабливість (внутрішня і зовнішня) України з 2013 р. продовжує падати. Наразі проблему уповільнення кризи інфраструктури економіки, як зазначено вище, вирішує загальна переорієнтація основних торгових потоків. Тим не менш, в Україні падає і експорт, і імпорт, відповідно зменшується доларова складова в монетарному наповненні вітчизняної економіки. Негативне сальдо вітчизняного торгового

балансу залишається значним (-4,25 млрд дол. США за січень-вересень 2016 р. проти -2,3 млрд дол. США за січень-вересень 2015 р., за даними платіжного балансу) і за прогнозом буде тільки зростати. Євросоюз у відносинах з Україною вдається до протекціонізму, обмежуючи вільну торгівлю введенням квот на поставки продукції на основі технічних регламентів і стандартів ЄС. Доступ до приватних ринків капіталу вкрай обмежені, а поточні валютні ресурси зменшують ступінь ліквідності за зростаючих боргів. Попит на валюту для погашення зовнішніх боргів корпоративного сектору ще довго буде чинити тиск на валютний ринок, приводячи до девальвації гривні і прискоренню темпів інфляції. За останні три роки валовий зовнішній борг країни скоротився більш ніж на 21,3 млрд. дол. США, в т. ч. за рахунок виплати зовнішнього боргу банківського сектору – на 11,7 млрд дол. США і виплати зовнішнього боргу інших комерційних організацій – на 21,1 млрд дол. США. При цьому зовнішній державний борг збільшився на 14 млрд дол. США. Щороку зростає боргове навантаження на бюджет за різкого обмеження мобілізованих коштів до доходної частини бюджетів усіх рівнів.

Все це неминуче призведе до подальшого загострення соціально-економічних протиріч, які вже даються в знаки національній економіці.

4.2. Інфраструктурні пропозиції фінансового ринку України та Миколаївської області

Виходячи з позицій теорії постіндустріального суспільства, які були закладені Т. Вебленом, К.Кларком, Ж.Фурантьє, технократичні сценарії майбутнього ринкової економіки засновані на наступних методологічних принципах:

- поділ суспільного виробництва на три сектори (первинний – сільське господарство, вторинний – промисловість, третинний – сфера послуг);
- зростання сфери послуг порівняно із сільським господарством і промисловістю як за кількістю зайнятих, так й за часткою у ВВП.

У подальшому, багато вчених особливу увагу приділяли сфері послуг, виділяючи значення саме фінансової складової. Про позитивний вплив фінансового сектору на економіку писали багато відомих економістів і політичних діячів. У 1781 р. О. Гамільтон відзначав, що «банки – найдивовижніші механізми, які коли-небудь з'являлися на землі» з тих, чия діяльність позитивно вплинула на економічний розвиток. Про позитивний вплив фінансових інститутів на національну економіку писали У. Бейджхот і

Й. Шумпетер [132]. Саме Й. Шумпетер підкреслював вплив банків на зростання продуктивності праці й технологічні зміни.

Сучасні теорії економічної думки спираються на нову теорію економічного зростання, інформаційну економіку, неоінституціоналізм і поведінкову економіку, що дозволило по-новому визначити роль функціонування фінансових інститутів на мікрорівні і виділити дві тенденції: перша пов’язана з підвищенням місця, ролі і значення права з метою досягнення ефективного економічного і фінансового розвитку; друга – з процесами конвергенції в фінансовій науці, тобто зближенням концепцій на мікро- та макрофінансовому рівнях. Наприклад, Дж. Стігліц і К. Уолш, які розглядають фінансовий ринок і ринок капіталу як синоніми і мають на увазі під ними ринок, що забезпечує рух заощаджень від тих домогосподарств і фірм, доходи яких перевищують їх витрати, до тих, які хочуть витрачати більше, ніж дозволяє їх поточний дохід [187]. В. Бойс і М. Мелвін вважають, що фінансові ринки сприяють розподілу ресурсів через фінансові інститути та відзначають, що існування розвиненого фінансового сектору в економіці надає більше альтернатив для фінансування інвестицій [132].

Виходячи з трактування, які надають міжнародні організації, наприклад, МВФ і Світовий банк, фінансової ринок розглядається як об'єднання грошового, валютного ринків і ринку капіталу (включаючи бонди, акції, деривативи та структуровані фінансові продукти) [176]. В Директиві 2004/39/ЕС від 21.04.2004 р. «Про ринки фінансових інструментів» введено поняття інтегрованого фінансового ринку як ринку, на якому обертаються фінансові інструменти [169].

Таким чином, пропонується підхід до економічного трактування фінансового ринку як такого, який орієнтований на певний товар або продукт. Під таким фінансовим продуктом можна розуміти певну споживчу вартість, що характеризується істотними властивостями фінансів та викликає попит і пропозицію учасників ринку. Фінансові продукти в ході реалізації через комерційні взаємовідносини учасників фінансових ринків виступають в якості фінансових інструментів – особливого фінансового товару, і значно впливають на створення споживчої вартості (корисності).

Такий підхід до визначення сутності фінансового ринку дещо звужений до рівня товарного підходу. Однак, якщо брати до уваги, що послуга також виступає товаром, то фінансовий ринок слід розглядати як сукупність економіко-правових відносин, які виникають між суб’єктами стосовно купівлі-продажу фінансових інструментів та отримання (надання) фінансових послуг. Елементами фінансового ринку є послуги його інфраструктури, які забезпечують оборотність фінансових активів та

інструментів. Водночас, взаємозв'язок фінансового ринку та його інфраструктури має дуалістичну основу: спрямований на забезпечення потреб економіки та забезпечення власної вигоди. Таким чином інститути фінансового ринку за своїм функціональним призначенням безпосередньо відносяться до його інфраструктури. Послуги інфраструктури фінансового ринку, з одного боку, тісно пов'язані з ринком фінансових послуг, на якому надаються і споживаються певні види послуг; з іншого боку, з послугами у сфері фінансової діяльності, які покликані сприяти здійсненню фінансових операцій [158].

Сучасний фінансовий ринок представляє собою полісистемне утворення, що складається з різних сегментів. Виходячи з принципів International Council of securities Association (ICSA) для забезпечення оптимального функціонування фінансової практики, регуляторної діяльності та діяльності саморегулівних організацій необхідно впроваджувати:

1) принципи управління ринковою інфраструктурою, розроблені для вирішення проблем, які виникли із еволюцією бірж і клірингових та розрахункових систем на основі, наприклад, деформації і консолідації. Ці принципи покликані забезпечити основу для реалізації механізмів управління стосовно постачальників інфраструктури ринку і підзвітність й прозорість – для власників, користувачів і регулюючих органів;

2) принципи нормотворчості і регулювання на фінансових ринках, були розроблені на основі існуючих механізмів регулювання і передбачають регулівне втручання при наявності доказового провалу ринку та інші засоби правового захисту;

3) рекомендації щодо діяльності саморегулівних організацій (далі – СРО). За відсутності міжнародного кодексу, члени ICSA розробили кращі практики, для здійснення допомоги суб'єктам фінансового ринку в управлінні конфліктами інтересів.

Виходячи з таких принципів, передумовами оптимального функціонування фінансового ринку слід вважати:

наявність нормативно-правового забезпечення (регулятори);

формування розгалуженої мережі різноманітних установ та інституцій (організаційна складова інфраструктури фінансового ринку – рис. 2.15);

ефективне використання фінансових інструментів (інструментальне наповнення).

У світовій практиці склалося дві моделі фінансового ринку:

1. «спекулятивна» або «північноамериканська модель» (США);

2. «трудова» або «європейська» (Німеччина).

Український фінансовий ринок розвивається за «європейською» моделлю (табл. 4.15).

Таблиця 4.15

Особливості функціонування фінансових ринків

США	Німеччина	Україна
1. Структура ринку з точки зору пануючого типу фінансування приватного сектору		
Висока частка акціонерного капіталу	Висока частка фінансування за рахунок облігацій	Зберігається висока частка акціонерного капіталу
2. Частка організованого ринку		
Значна	Незначна	
3. Переважний розвиток		
Інвестиційних банків та фондів, недержавних пенсійних фондів, страхових компаній	Комерційних банків	
4. Дефіцит державного бюджету фінансується:		
Лише шляхом випуску цінних паперів	Разом з випуском державних цінних паперів є традиція прямого кредитування на покриття дефіциту	
5. Частка комерційних паперів		
Висока	Низька	
6. Частка прямого банківського кредиту у фінансуванні народного господарства		
Низька (25-30%)	Висока	
7. Частка участі банків у статутних фондах промислового господарства		
Низька	Висока, процвітають різні форми асоціацій банків і підприємств	Низька
8. Частка банків у фінансових активах		
Зменшується	Стабільна	Зростає

Складено за даними [38]

Головною метою Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 р. є створення фінансової системи, що здатна забезпечувати сталий економічний розвиток за рахунок ефективного перерозподілу фінансових ресурсів в економіці на основі розбудови повноцінного ринкового конкурентоспроможного середовища згідно зі стандартами ЄС [43]. Реалізацію поставленої мети планується забезпечити за рахунок реформування всіх сегментів фінансового сектору.

Необхідність в реформування української фінансової системи також обумовлена тим, що становлення фінансових відносин 1991-2017 рр. проходило під впливом значних потрясінь в економіці: крах економіки, гіперінфляція, скорочення ВВП, вплив світової економічної кризи 2008 р. (знецінення валюти) тощо. Дослідники виділяють три-чотири послідовні етапи еволюції фінансового ринку, що регламентує його розвиток, але його ґенеза пов’язана з прийняттям Закону України «Про цінні папери та фондову біржу» в 1991 р. [65]. Підтримуючи думку І.О. Школьника [153], процес становлення фінансового ринку доцільно розділити на етапи:

1991-1995 рр. можна позначити як підготовчий період (етап малої приватизації), характерними рисами якого є розроблення перших законодавчих документів, та наявність значної кількості державних органів, що тією чи іншою мірою регулювали створення ринку. Даний період характеризується низькою ліквідністю, обмеженим набором цінних паперів, рідкістю, фрагментарністю і нестійкістю інститутів ринку. У даний період в економіці виникали перша криза, яка характеризувалась гіперінфляцією, дефіцитом бюджету, значним падінням ВВП.

1995-2000 рр. – приватизаційний період, характерними рисами якого була масова поява акціонерних товариств; в розвитку грошового ринку – проведення грошової реформи та введення в обіг національної валюти – гривні; запровадження фінансового інструменту: державні цінні папери. У даному періоді відбувається первісне оформлення українського фінансового ринку: завершення створення стандартного кола фінансових інструментів, необхідних для ринку; становлення мережі фінансових посередників, інфраструктурних інститутів, системи регулювання й розкриття інформації, корпоративного управління, технологічної бази; зростання ліквідності, удосконалення регуляторних механізмів. У 1996 р. прийнято Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», у 1997 р. створено Міжрегіональний фондовий союз (МФС), в кінці 1997 р. було прийнято Закон України «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів Україні», в 1999 р. створено Національний депозитарій України у формі відкритого акціонерного товариства [65].

2001-2005 рр. законодавчо оформився ринок небанківських фінансово-кредитних інститутів. Було створено спеціалізований державний орган щодо регулювання ринків фінансових послуг – Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України. Було прийнято Закони України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» (15.03.2001 р.), «Про обіг векселів в Україні» (05.04.2001 р.), «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» (05.04.2001 р.), «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» (12.07.2001 р.). «Про кредитні спілки» (20.12.2001 р.), «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (09.07.2003 р.), «Про недержавне пенсійне забезпечення» (09.07.2003 р.) [65].

З 2006 р. до теперішнього часу відбувається поступове удосконалення законодавства про цінні папери, зокрема: прийняття законів України «Про цінні папери і фондовий ринок» (23.02.2006 р.), «Про акціонерні товариства» (17.09.2008 р.). «Про інститути спільного інвестування» (05.07.2012 р.), «Про

депозитарну систему України» (06.07.2012 р.). Крім того, 2012 р. ознаменувався утворенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, а також Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг відповідно до указів Президента України від 23.11.2011 р. [24].

Посилення значущості фінансового сектору в економіці привело до деформації економічної ролі фінансового ринку, що яскраво відображає особливості його функціонування. Одним з проявів деформації економічної ролі фінансового ринку є співвідношення обсягів операцій на фондових біржах і обороту роздрібної та оптової торгівлі.

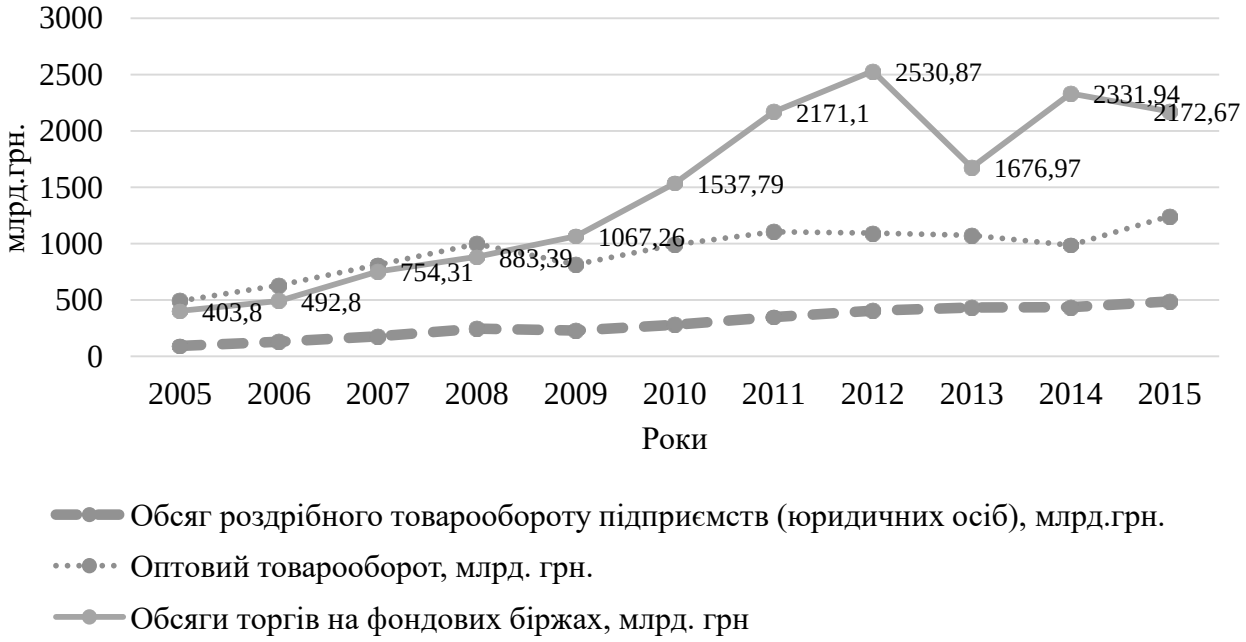

Рис. 4.1. Обсяги торгів на фондових біржах і товарний ринок у 2005-2015 рр. (*складено за даними [81]*)

Графічне відображення ілюструє тенденцію до зростання в абсолютних одиницях обсягів операцій на фондових біржах в порівнянні з товарообігом на товарних ринках, що свідчить про зміну економічного значення фондового ринку. Біржовий сегмент національного ринку України у цей період продовжував активний розвиток і характеризувався зростанням конкуренції та певним підвищенням ліквідності до 2013 р., хоча, за підсумками 2015 р. обсяг торгів на ринку цінних паперів знизився на 6,83% у порівнянні з 2014 р. та становив 2172,67 млрд грн. Основними показниками розвитку фондового ринку виступають обсяги випуску цінних паперів та обсяги торгів (рис. 4.2).

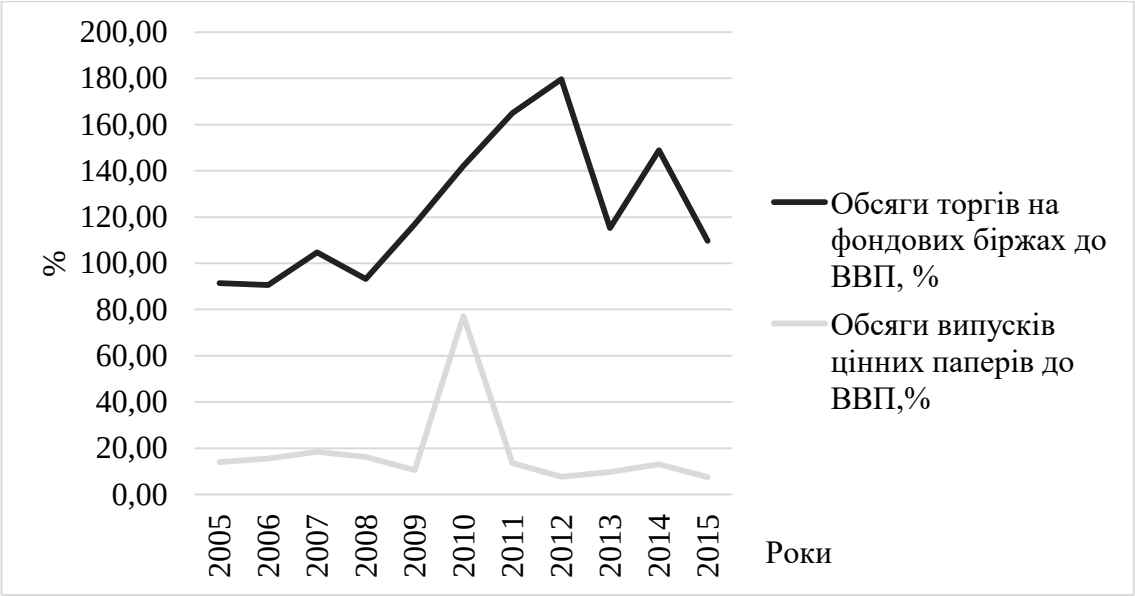

Рис. 4.2. Основні показники розвитку фондового ринку, % ВВП (*складено за даними [71, 81]*)

Обсяги випуску цінних паперів, що реєструються Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (далі – НКЦПФР) зростали меншими темпами – з 61,99 млрд грн (2005 р.) до 148,51 млрд грн (2015 р.)., в порівнянні з обсягами торгів. Починаючи з 2011 р. простежується стійке випередження темпів обсягів торгів цінними паперами проти динаміки обсягів ВВП, зокрема, обсяг торгів на ринку цінних паперів у 2015 р. перевищив цей показник на 193,21 млрд грн.

У досліджуваний період роль біржового сегменту значно зросла не тільки внаслідок збільшення обсягів торгів на фондових біржах, особливо в 2013 р. частка біржового сегменту зросла з 10 % до 28 % (табл. 4.16).

Таблиця 4.16

Обсяг торгів на біржовому та позабіржовому сегментах ринку за 2011-2015 рр., млрд грн

Сегменти ринку цінних паперів	Роки				
	2011	2012	2013	2014	2015
Біржовий	235,4	263,67	463,43	619,7	286,21
Поза біржовий	1935,66	2267,2	1213,54	1712,25	1886,46

Складено за даними [81]

У 2015 р. спостерігалося зниження біржового сегменту фондового ринку України. Порівняно з 2014 р., обсяг біржових контрактів з цінними паперами на організаторах торгівлі у 2015 р. зменшився на 53,81% – до 286,21 млрд грн, що еквівалентно 14,46% ВВП. У 2015 р. припинилася тривала тенденція до поступового збільшення частки обігу цінних паперів на регульованому ринку. Частка торгів на фондових біржах скоротилася за рік вдвічі – з 27% до

13%. Причинами міграції угод на позабіржовому ринку стали нормативні обмеження щодо укладення угод по деяких інструментах винятково поза біржами, зростання вимог до перебування цінних паперів в біржовому списку та реєстрі (лістингу), а також контроль біржового ціноутворення та протидія маніпулюванню цінами. За результатами торгів на організованому ринку обсяг біржових контрактів з цінними паперами протягом січня-грудня 2016 р. становив 236,95 млрд грн. Пріоритетним завданням фондового ринку є забезпечення умов для залучення інвестицій компаніями за рахунок операцій з цінними паперами, що є найефективнішим джерелом отримання додаткових ресурсів для фінансування поточної господарської діяльності, довгострокових проектів підприємств і самої держави. Хоча ринок цінних паперів в Україні не відрізняється значною різноманітністю фінансових інструментів та до найбільш використовуваних відносяться акції і облігації (рис. 4.3).

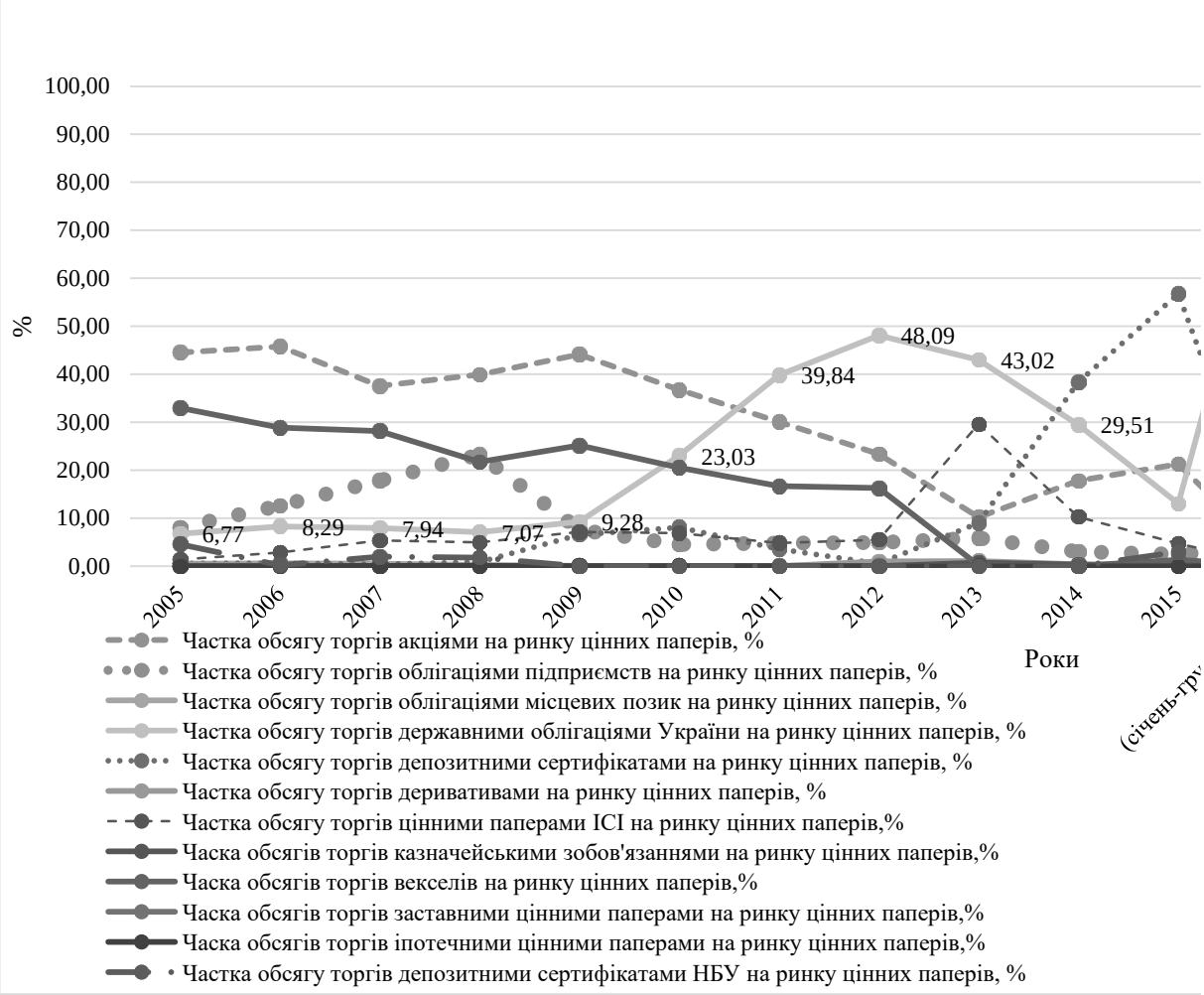

Рис. 4.3. Структура обсягів торгів з фінансовими інструментами у 2005-2016 рр. (*складено за даними [81]*)

У структурі торгів протягом 2005-2008 рр. основна частка припадала на акції, облігації і векселі (2005 р. – 44,53%, 8,08 % та 32,97%, відповідно; в 2008 р. – 39,94% та 23,23% та 21,72%, відповідно). Починаючи з 2009 р. у складі торгів відбулися значні зміни: зросла частка державних облігацій України до 9,28 %, станом на 2016 р. – 89,16 %, з жовтня 2016 р. було введено в обіг новий фінансовий інструмент – державні деривативи і обсяги торгів ними на кінець року становили 91,29 млн грн. Частки торгів акціями і облігаціями поступово знижувались та в 2016 р. досягли рівня 0,92% і 3,98%, відповідно. Значним досягненням за означений період є зростання частки використання таких фінансових інструментів як депозитні сертифікати, деривативи, цінні папери ICI. Таким чином, функціонування фінансового ринку України підтверджується розвитком фінансових інновацій. Існуючі фінансові інновації можливо поділити на: похідні фінансові інструменти (свопи, ф'ючерси, форварди, кредитні деривативи) та венчурне фінансування. В якості основних напрямів розвитку фінансових інновацій в Україні визначають спотові товарні інструменти (станом на 2014 р. біржова торгівля продукцією і товарами була представлена, в основному, спотовим ринком, на умовах спот було укладено 65 % усіх біржових контрактів) та інфраструктурні облігації (особливо, облігації внутрішнього державного боргу). Ефективність фондового ринку характеризується показниками капіталізації (рис. 4.4).

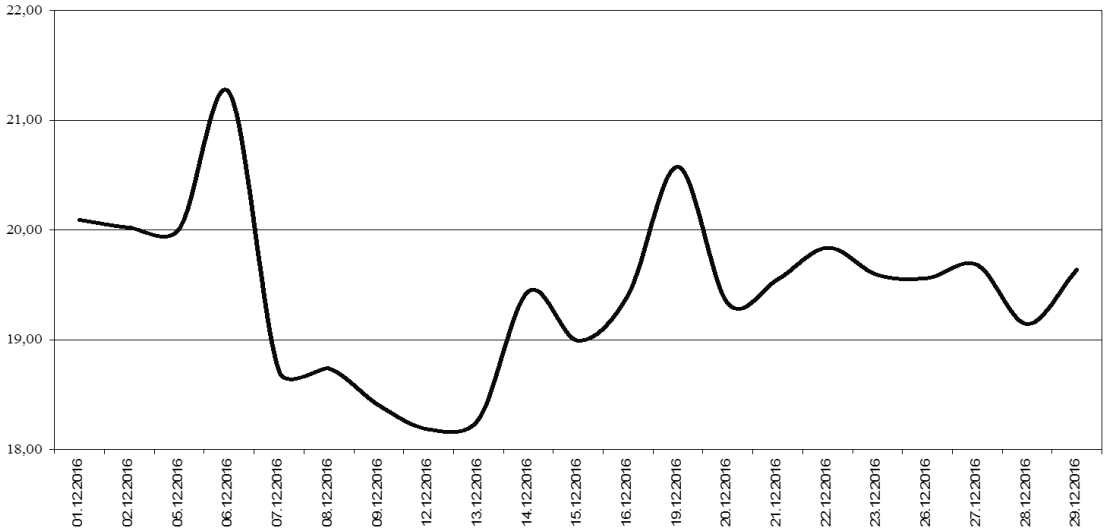

Рис. 4.4. Капіталізація лістингових компаній фондового ринку за грудень 2016 р., млрд. грн *(складено за даними [81])*

Порівняно із країнами з розвиненою ринковою економікою рівень потужності розвитку фондових бірж України, показником якого є співвідношення частки капіталізації лістингових компаній до ВВП країни,

дещо низький і на кінець 2015 р. становив лише 3,21 % (63,49 млрд грн) сукупного ВВП, у той час найбільш розвинений акціонерний капітал у Франції – 86,3 %, США – 139,0 % (табл. 4.17).

Таблиця 4.17

Співвідношення капіталізації лістингових компаній до ВВП у 2010-2015 рр., %

	Назва країни	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
БРІК	США	129,8	141,2	137,6	78,7	104,6	115,5	100,8	115,6	144,0	151,4	139,0
	Бразилія	53,2	64,1	98,0	34,9	80,2	70,0	47,0	49,9	41,4	34,9	27,6
	Росія	н/д	н/д	н/д	н/д	62,3	62,4	38,5	38,3	34,5	18,8	29,5
	Індія	66,3	86,3	151,5	54,5	98,7	98,5	55,2	69,07	61,1	76,3	72,4
	Китай	17,6	41,6	126,1	38,7	70,0	66,0	45,1	43,2	41,1	57,3	74,4
Європа	Франція	79,8	104,4	102,9	50,4	72,2	72,2	54,3	67,4	81,9	73,5	86,3
	Німеччина	42,0	54,5	61,2	29,6	37,8	41,8	31,5	41,9	51,6	44,8	51,0
	Італія	43,1	52,8	48,7	21,8	30,0	25,2	19,0	23,2	28,9	27,3	н/д
	Великобританія	121,9	141,2	125,6	65,0	128,1	137,7	118,7	122,2	н/д	н/д	н/д
	Польща	30,7	43,2	49,3	17,0	34,3	40,0	26,1	25,5	39,0	31,0	28,9
СНД	Вірменія	0,9	0,9	1,1	1,5	1,6	1,6	1,4	1,2	н/д	н/д	н/д
	Казахстан	18,4	54,0	39,5	17,4	24,2	18,0	11,7	11,5	11,1	10,4	18,9
	Україна	н/д	н/д	н/д	н/д	12,6	15,9	13,7	19,7	21,4	29,2	3,2

Складено та розраховано за даними [86]

На основі порівняння рівня капіталізації лістингових компаній можна стверджувати, що фондовий ринок України характеризується недостатньою ліквідністю. Такий стан пов’язаний зі значною кількістю об’єктивних причин, які значно ускладнюють розвиток в Україні ринку акцій. Серед них:

– особливості перехідної економіки, значна роль банків у фінансуванні інвестиційної діяльності та їх низька зацікавленість в придбанні акцій (наразі єдиних значущих інституційних інвесторів);

– відсутність тривалої історії і досвіду зрілих ринків щодо випуску та обігу акцій, високі ризики, притаманні національній економіці, незначна кількість дійсно крупних компаній, зацікавлених у залученні капіталу саме в такий спосіб.

Внаслідок структурних диспропорцій, притаманних поточному стану української економіки, емітентам невигідно залучати капітал через акції, а інвесторам – неефективно його надавати через надмірні ризики переважної більшості випусків українських акцій (гіперволатильність, низька ліквідність, недостатність захисту прав міноритаріїв, потенційно тривалий термін інвестування за відсутності в Україні довгострокових фінансових ресурсів) [7]. Такий стан є результатом функціонування фондових бірж в Україні, які згідно Положення [110], повинні створювати умови щодо конкурентного ціноутворення на цінні папери та інші фінансові інструменти шляхом зосередження попиту та пропозицій на їх купівлю-продаж; підтримувати цілісність та стабільність ринку цінних паперів та інших фінансових

інструментів шляхом запровадження справедливих та рівних для всіх учасників біржових торгів правил поведінки; забезпечувати прозорість ринку цінних паперів та інших фінансових інструментів через оприлюднення інформації, що характеризує кон'юнктуру ринку; інформувати учасників біржових торгів та інвесторів щодо емітентів, їхніх цінних паперів та інших фінансових інструментів; функціонувати на постійно діючій основі; забезпечувати захист учасників біржових торгів та інвесторів від зловживань.

Організаційно на кожну фондову біржу покладено завдання зі створення адекватної IT-інфраструктури фондового ринку. Кожна біржа використовує електронно-технологічні системи (ЕТС) внесені до Переліку програмних продуктів на фондовому ринку, що ведеться НКЦПФР (наприклад, BIT eTrade Mail, BIT eAsset, BIT eReport). Але будь-який продукт може стикатись з певними технічними і комунікаційними проблемами, що ускладнює завдання зі створення адекватної біржової платформи. При цьому, до 2013 р. конкуренція бірж та депозитаріїв в умовах фрагментарного та суперечливого законодавчого врегулювання призводила до зростаючої дефрагментації ринку внаслідок постійного створення окремих і різнорідних систем клірингу та розрахунків не тільки на різних біржових ринках (фондовому, строковому, товарному), але навіть за різними фінансовими інструментами в межах одних і тих самих фондових бірж. Це призводило до неефективних витрат в економіці на створення дублюючих інфраструктурних моделей. Фактично першим кроком до консолідації інфраструктури фондового ринку став Закон України «Про депозитарну систему України». По-перше, було централізовано депозитарну систему України (замість трьох депозитаріїв залишилося два: Національний Депозитарій Україні (далі – НДУ) для недержавних цінних паперів, Національний банк України (далі – НБУ) для державних та муніципальних; в перспективі передбачається і подальша централізація). По-друге, врегульовано питання клірингу і розрахунків на фінансових ринках шляхом їх більш однозначного визначення, конкретизації функцій та суб’єктів клірингу та розрахунків в цінних паперах та коштах. По-третє, створено універсальну національну систему клірингу та грошових розрахунків на умовах DvP, що забезпечується за участі Розрахункового центру з обслуговування договорів на фінансових ринках (далі – РЦ), створеного під контролем НБУ на базі ПрАТ «Всеукраїнський депозитарій цінних паперів» [7]. На даний час, національна депозитарна система має дворівневу структуру та складається з таких елементів:

нижній рівень включає в себе зберігачів цінних паперів (проводять розрахунки власників цінних паперів) та реєстраторів цінних паперів (ведуть облік власників іменних цінних паперів);

верхній рівень, який складається з Національного депозитарію та депозитаріїв, які ведуть рахунки для зберігачів та здійснюють кліринг і розрахунки за угодами щодо цінних паперів.

Необхідною умовою забезпечення ефективного функціонування ринку цінних паперів є наявність цілісної інфраструктури та професійних учасників фондового ринку (далі – ФР). НКЦПФР України, як регулюючий та наглядовий орган державної влади, веде реєстр, регулювання та нагляд професійних учасників фондового ринку, до яких належать фондові біржі, торговці цінними паперами, емітенти, зберігачі та компанії з управління активами (далі – КУА) [81] (табл. 4.18).

Таблиця 4.18

Динаміка кількості суб'єктів за видами професійної діяльності на ФР

№ з/п	Професійні учасники	Роки					
		2010	2011	2012	2013	2014	2015
Кількість суб'єктів, шт.							
1	Торговці цінними паперами	763	733	647	554	462	369
2	Зберігачі	372	384	369	-	-	-
3	Реєстратори	297	188	134	-	-	-
4	Депозитарні установи	-	-	-	316	306	255
5	Компанії з управління активами	361	360	358	349	345	320
6	Депозитарії	2	2	2	-	-	-
7	Клірингові депозитарії	2	2	2	-	-	-
8	Особи, що провадять клірингову діяльність	-	-	-	1	1	1
9	Фондові біржі	10	10	10	10	10	10
Усього		1807	1679	1522	1230	1124	955
Структура фондового ринку за видами професійної діяльності,%							
1	Торговці цінними паперами	42,2	43,7	42,5	45,0	41,1	38,7
2	Зберігачі	20,6	22,9	24,3	-	-	-
3	Реєстратори	16,4	11,2	8,8	-	-	-
4	Депозитарні установи	-	-	-	25,7	27,2	26,7
5	Компанії з управління активами	20,0	21,4	23,5	28,4	30,7	33,5
6	Депозитарії	0,1	0,1	0,1	-	-	-
7	Клірингові депозитарії	0,1	0,1	0,1	-	-	-
8	Особи, що провадять клірингову діяльність	-	-	-	0,1	0,1	0,1
9	Фондові біржі	0,6	0,6	0,7	0,8	0,9	1,0
Усього		100	100	100	100	100	100
Відносні зміни кількості суб'єктів (темп приросту), %							
1	Торговці цінними паперами	-	-3,9	-11,7	-14,4	-16,6	-20,1
2	Зберігачі	-	3,2	-3,9	-	-	-
3	Реєстратори	-	-36,7	-28,7	-	-	-
4	Депозитарні установи	-	-	-	-	-3,2	-16,7
5	Компанії з управління активами	-	-0,3	-0,6	-2,5	-1,1	-7,2
6	Депозитарії	-	-	-	-	-	-
7	Клірингові депозитарії	-	-	-	-	-	-
8	Особи, що провадять клірингову діяльність	-	-	-	-	-	-
9	Фондові біржі	-	-	-	-	-	-
Усього		-	-7,1	-9,4	-19,2	-8,6	-15,0

Складено та розраховано за даними [81]

Дослідження динаміки кількості професійних учасників фондового ринку дозволила визначити тренд їх поступового зменшення (на 15% у 2015 р. порівняно з 2014 р.), що пов'язано з більш ретельним підходом

НКЦПФР до процедури видачі ліцензій, підвищенням вимог до професійних учасників та скороченням кількості банківських установ.

За досліджуваний період найбільша частка по кількості суб'єктів належить торговцям цінними паперами, станом на 2015 р. – 38,7%. Відповідно до Закону України «Про цінні папери і фондову біржу» [121] професійна діяльність з торгівлі цінними паперами на фондовому ринку провадиться торговцями, для яких операції з цінними паперами є виключним видом діяльності, а також банками. Професійна діяльність з торгівлі цінними паперами включає брокерську та дилерську діяльність, андеррайтинг, діяльність з управління цінними паперами та регламентується Правилами розробленими НКЦПФР [98]. Виходячи з імплементованих норм Директиви 2004/39/ЄС Європейського Парламенту та Ради про ринки фінансових інструментів від 21.04.2006 р. (MiFID I) щодо «найкращого результату для свого клієнта», встановлюється обов'язок для торговця вживати всіх найкращих умов для клієнтів.

Зазначені формальні норми мають наступну практику. На кінець 2015 р. регулятором видано ліцензій на здійснення певних видів професійної діяльності на ринку цінних паперів:

• за напрямом брокерської діяльності – 357 од.;
• за напрямом дилерської діяльності – 334 од.;
• за напрямом андеррайтингу – 63 од.;
• за напрямом діяльності з управління цінними паперами – 54 од.;
• за напрямом діяльності з управління іпотечним покриттям – 1од. [81].

Протягом досліджуваного періоду частка фондових бірж зростала (до 1% в 2015 р.), але кількість їх не змінювалась – 10 бірж.

Торги на організованому ринку протягом січня-грудня 2016 р. проходили на 9 фондових біржах, функціонуючих в Україні, але 98% біржових торгів було сконцентровано на 2 біржах – ФБ «Перспектива» та ФБ «ПФТС». З 2010 р. в Україні функціонували 10 фондових бірж: ПАТ «Українська біржа», ПАТ «Фондова біржа «Перспектива», ПрАТ «Українська міжбанківська валютна біржа», ПАТ «Східно-європейська фондова біржа», ПрАТ «Українська міжнародна фондова біржа», ПАТ «Київська міжнародна фондова біржа», ПАТ «»Фондова біржа «ПФТС», ПрАТ «Універсальна», ПрАТ «Фондова біржа «ІННЕКС», ПрАТ «Українська фондова біржа». Станом на 01.01.2017 р. з реєстру фондових бірж виключено ПАТ «Східно-європейська фондова біржа» та ПрАТ «Українська міжнародна фондова біржа», офіційно діють 8 фондових бірж, що пов'язано з підсиленням вимог регулятора до їх діяльності з метою консолідації. Згідно тенденцій в майбутньому залишаться найбільш технологічно розвинуті та

ліквідні фондові біржі, але останні тенденції свідчать про зменшення кількості лідерів до 2 суб'єктів з поступовим домінуванням одного.

На організаційно оформленому ринку протягом січня-грудня 2016 р. спостерігався наступний розподіл біржових контрактів на первинному та вторинному ринках (табл. 4.19).

У структурі біржових торгів за досліджуваний період частка операцій на вторинному ринку склала 98,19% від загального обсягу біржових контрактів та зросла в порівнянні з попереднім роком на 0,6%, але обсяги торгів на вторинному ринку знизились на 16,7%. Зазначена тенденція спостерігалась за всіма обсягами біржових контрактів на первинному та вторинному ринках крім ринку РЕПО, операції на якому зросли на 206,13% і частка ринку склала 45,99%, порівняно з попереднім роком зростання – на 33,55%. Частка ринку приватизації залишилася вкрай незначною (0,003%) – на первинному ринку та 0,0004% – на вторинному); ще меншою (0,000004%) була частка торгів на спецаукціонах за цінними паперами в рамках проведення процедури банкрутства, що почали проводитися вперше ще у 2013 р.

Зосередження обігу цінних паперів на організаторах торгівлі має суттєве значення для функціонування ринку капіталу. Найбільша конкуренція спостерігалася в сегменті торгів акціями, облігаціями підприємств та інвестиційними сертифікатами, оскільки цими інструментами торгують майже на кожній фондовій біржі. Натомість торги державними облігаціями, опціонними сертифікатами, деривативами проходять майже винятково на ФБ «Перспектива», ПрАТ «Універсальна», ПАТ «Українська біржа», ПАТ «Фондова біржа «ПФТС»; депозитними сертифікатами НБУ, державними деривативами – на ФБ «Перспектива» (табл. 4.20).

Таблиця 4.20

Обсяг біржових контрактів на організаторах торгівлі з розподілом за видом фінансового інструменту (за організаторами торгівлі), протягом 2016 р., млн грн

Організатор торгівлі	Акції	Облігації підприємств	Державні облігації України	Інвестиційні сертифікати	Депозитні сертифікати Національного банку України	Опціонні сертифікати	Деривативи	Державний деривативи	Усього
УФБ	7,88	10,05	0,00	1,00	0,00	0,00	0,00	0,00	18,93
ІННЕКС	1,93	0,00	0,00	0,04	0,00	0,00	0,00	0,00	1,98
Універсальна	11,55	39,89	0,00	3,69	0,00	196,97	0,00	0,00	252,09
ПФТС	251,08	5555,30	89216,36	0,80	0,00	0,00	0,00	0,00	95 023,54
КМФБ	31,45	1 412,90	0,00	298,97	0,00	0,00	0,00	0,00	1 743,32
УМВБ	21,71	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	21,71
Перспектива	3,94	2 340,48	121747,74	61,03	11376,81	675,61	0,14	90,81	136 296,56
СЄФБ	0,26	57,60	0,00	1,23	0,00	0,00	0,00	0,00	59,09
УБ	1850,16	17,51	293,05	28,55	0,00	156,08	1190,25	0,48	3 536,08
Усього	2179,96	9433,74	211257,15	395,30	11376,81	1 028,65	1190,40	91,29	236 953,29

Складено за даними [81]

Таблиця 4.19

Обсяг біржових контрактів з цінними паперами на організаторах торгівлі за видами ринку протягом січня-грудня 2016 року, млн грн

Організатор торгівлі	Первинний ринок			Усього на первинному ринку	Вторинний ринок					Усього на вторинному ринку	Усього
	Строковий ринок	Спотовий ринок	Ринок приватизації		Ринок РЕПО	Строковий ринок	Спотовий ринок	Ринок приватизації	Спец. аукціон за ЦП в рамках проведення процедури банкрутства		
УФБ	0,00	0,00	7,54	7,54	0,00	0,00	11,39	0,00	0,00	11,39	18,93
ІННЕКС	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,78	0,19	0,00	1,98	1,98
Універсальна	0,00	35,07	0,00	35,07	0,00	0,00	217,01	0,00	0,01	217,02	252,09
ПФТС	0,00	1 929,63	0,00	1 929,63	70 774,78	0,00	22 319,13	0,00	0,00	93 093,91	95 023,54
КМФБ	0,00	1 347,56	0,00	1 347,56	0,00	0,00	395,19	0,56	0,00	395,75	1 743,32
УМВБ	0,21	21,01	0,49	21,71	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	21,71
Перспектива	0,00	883,57	0,00	883,57	36 614,34	0,14	98 798,37	0,14	0,00	135 412,99	136 296,56
СЄФБ	0,00	56,56	0,25	56,81	0,00	0,00	2,28	0,00	0,00	2,28	59,09
УБ	0,00	5,90	0,00	5,90	1 580,05	1 346,33	603,80	0,00	0,00	3 530,18	3 536,08
Усього	0,21	4 279,31	8,28	4 287,79	108 969,17	1 346,48	122 348,96	0,90	0,01	232 665,51	236 953,29
Темпи росту (2016р. в порівнянні з 2015 р.),%	1,14	63,00	8,23	62,00	306,13	25,94	51,35	0,52	0,01	83,30	82,79
Частка в ринку в загальному обсязі (структура ринку у 2016 р.),%	0,00009	1,81	0,003	1,81	45,99	0,57	51,63	0,0004	0,000004	98,19	100
Абсолютне відхилення у структурі ринку (2016р. в порівнянні з 2015 р.), %	-0,006	-0,56	-0,037	-0,6	33,55	-1,24	-31,62	-0,06	-0,03	0,6	-

Складено за даними [81]

Таким чином, проведений аналіз свідчить про негативні тенденції в середньостроковому майбутньому щодо активізації ринку акцій в Україні. Такий негативний прогноз сприяв формуванню певних інвестиційних вподобань не тільки українських інституціональних, а й іноземних інвесторів (табл. 4.21).

Таблиця 4.21

Обсяги торгів резидентів та нерезидентів за 2005-2015 рр., млрд грн

Інвестори	Роки										
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Резиденти	204,07	312,14	495,96	637,04	842,37	1331,2	1789,49	2042,75	1384,19	1987,75	1827,55
Нерезиденти	99,7	180,64	258,35	246,38	224,89	206,59	358,03	463,71	292,78	344,19	342,12

Складено за даними [81]

Протягом дослідженого періоду частка нерезидентів в загальному обсязі торгів зменшилась з 25% у 2005 р., до 15,88 % – у 2015 р. У 2015 р. виникла проблема відтоку капіталу іноземних інвесторів з фондового ринку України, в результаті сальдо торговельних операцій за участю нерезидентів становило -22,78 млрд грн. Іноземні інвестори виводили капітал з фондового ринку, продаючи акції (сальдо становило -20,70 млрд грн). У 2015 р. позитивний приріст відбувся за рахунок незначного збільшення операцій з купівлі інвестиційних сертифікатів (сальдо становило 1,01 млрд грн).

Ринок капіталу створює умови для руху капіталу в країні, який забезпечується обігом різних цінних паперів, але на українському фондовому ринку однією з причин їх незначної частки в активах інституційних інвесторів є дефіцит цінних паперів з високими інвестиційними характеристиками.

На відміну від світової практики, коли недержавні пенсійні фонди (далі – НПФ), інститути спільного інвестування (далі – ІСІ), банки є найбільш активними та традиційно найбільшими інвесторами, які підтримують ліквідність ринку навіть у кризових ситуаціях, українські інституційні інвестори дуже обережно відносяться до вкладень у цінні папери та змушені тримати в портфелях значну кількість активів, відмінних від цінних паперів [7] (табл. 4.22).

Дані структури активів інституціональних інвесторів дала можливість дослідити, яким чином кожен інвестор проводить портфельну імунізацію та за допомогою яких фінансових інструментів. Станом на 2015 р. найбільш затребуваною формою фінансового посередництва була система колективного інвестування, до якої входять інвестиційні та пенсійні фонди. Так, в активах більшості ІСІ переважають акції, частка яких в інвестиційному портфелі складає 53,919%, та в портфелі невенчурних ІСІ – 80,48%.

Таблиця 4.22

Структура інвестиційних портфелів фінансових інститутів у 2015 р.

Фінансові інститути	Цінні папери					Усього портфель цінних паперів	Усього активів
	Акції	Державні цінні папери	Муніципальні цінні папери	Корпоративні цінні папери	Інші цінні папери		
Вартість активів, млрд грн.							
НПФ	0,065	0,68	-	0,27	-	1,02	1,98
ІСІ, в т. ч.:	26,28	0,29	0,0007	8,9	13,27	48,74	243,34
- невенчурні	2,76	0,19	0,0007	0,35	0,13	3,43	11,19
Банки	4,89	123,99	32,63		1,63	163,151	1254,40
Страхові компанії	5,53	1,21	0,35		-	7,09	60,73
Всього	36,77	126,18	42,15		14,90	220,00	1560,45
Темпи приросту вартості активів (2015 р. в порівнянні з 2014 р.), %							
НПФ	-75,00	+78,95	-	-60,29	-	-22,73	-13,56
ІСІ, в т. ч.:	-23,89	-12,12	-12,5	+6,20	-17,78	-17,62	+14,4
- невенчурні	-42,5	-20,83	-12,5	-14,63	-62,86	-40,86	-2,7
Банки	-39,00	+10,41	-17,88			+1,69	-4,75
Страхові компанії	-27,14	-15,97	-39,66			-26,22	-13,56
Всього	-27,04	+10,25	-15,48			-5,32	-0,63
Частка цінних паперів в інвестиційному портфелі,%							
НПФ	6,0	67,0	-	27,0	-	100	-
ІСІ, в т. ч.:	53,919	0,595	0,001	18,26	27,225	100	-
- невенчурні	80,48	5,5	0,02	10,2	3,8	100	-
Банки	3,00	76,00	20,00		1,00	100	-
Страхові компанії	78,00	17,00	5,00		-	100	-
Всього	50,43	11,50	17,10		20,97	100	-
Частка цінних паперів в загальній кількості активів,%							
НПФ	3,28	34,34	-	13,64	-	51,52	100
ІСІ, в т. ч.:	10,8	0,12	0,0003	3,66	5,45	20,00	100
- невенчурні	24,66	1,7	0,006	3,13	1,16	30,65	100
Банки	0,4	9,88	2,60		0,13	10,85	100
Страхові компанії	9,1	1,99	0,58		-	11,67	100
Всього	2,36	8,09	2,70		0,95	14,01	100

Складено та розраховано на підставі даних [79, 81, 82]

Аналогічну позицію займають страхові компанії, надаючи перевагу в формуванні інвестиційного портфелю акціям – 78%. Навпаки, банки надають перевагу в інвестуванні державним борговим цінним паперам – 76% в інвестиційному портфелі, НПФ також інвестують переважно в державні цінні папери – 67% портфелю. Найбільшу частку активів при формуванні портфелю цінних паперів наведених фінансових інститутів забезпечують банки та ІСІ (74% та 22% загальній вартості інвестиційних портфелів відповідно). У результаті, структура їх вкладень є вагомою і впливає на обсяги операцій на фондовому ринку. При цьому, інвестори вважають цінні папери достатньо ризикованими та змушені формувати резерви під можливе знецінення їх вартості. Тому інвестиційний портфель становить лише частку їх активів. Причому, ІСІ наростили резерви порівняно з 2014 р. на 14,4% та портфель цінних паперів лише 20% активів. Також, починаючи з 2015 р. в Україні активізувалась боротьба з обігом цінних паперів емітентів, що мали ознаки фіктивності. У результаті, інвестиційні портфелі ІСІ та страховиків у 2015 р. скоротилися сукупно на 18 млрд грн, в т. ч. вкладення в акції – на 14 млрд грн.

Банки мають аналогічну стратегію поведінки. Так, в загальних активах інвестиційний портфель дещо перевищує 10 %. Загальною тенденцію для більшості інвесторів є значне скорочення у 2015 р. частки акцій в інвестиційних портфелях порівняно з 2014 р. на 27,04 %, інших цінних паперів – на 15,48 %. Операції з державними облігаціями порівняно з 2014 р. навпаки показали позитивний тренд та зросли на 10,25 %.

ІСІ є досить поширеною у світі моделлю залучення інвестицій від населення. За критерієм внутрішньої структури інвестиційні фонди прийнято поділяти на інвестиційні фонди договірного типу, які створюються й функціонують згідно з нормами договірного права (наприклад, у Німеччині, Швейцарії, Франції) або нормами права довірчої власності (наприклад, у Великобританії, Ірландії, Новій Зеландії тощо), та інвестиційні фонди корпоративного типу, в основу побудови яких покладено норми корпоративного права. За даними Української Асоціації інвестиційного бізнесу, станом на 30.09.2016 р. в Україні існує 300 компаній з управління активами (на початок 2016 р. – 313 од.), кількість зареєстрованих ІСІ – 1601 од. (на початок 2016 р. – 1147 од.). Тенденція зменшення кількості компаній з управління активами та ІСІ пов’язана з підвищенням вимог до капіталу та подальшого скорочення набору інструментів фондового ринку, зокрема і таких, що могли би бути використані для виконання цих вимог. Зважаючи на терміни дотримання пруденційних нормативів, до кінця року тренд скорочення чисельності КУА та ІСІ може посилитися [4].

В Україні реальний розвиток ІСІ розпочався в 2001 р. з прийняттям

Закону України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)». У подальшому було прийнято багато змін до законодавства з питань діяльності інвестиційних фондів. У 2012 р. було прийнято Закон України «Про інститути спільного інвестування» [111]. Основними нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність ІСІ на міжнародному рівні, є Директива «Про узгодження законів, підзаконних та адміністративних положень, що стосуються інститутів спільного (колективного) інвестування в цінні папери, що підлягають обігу» від 20.12.1985 р. № 85/611/ЄЕС3, а також Директива ЄЕС «Про інвестиційні послуги на ринку цінних паперів» від 10.05.1993 р. № 93/22/ЄЕС4.

На світових фінансових ринках діяльність ІСІ характеризується високою активністю, що підтверджується значними обсягами сформованих інвестиційних портфелів, які складаються із різних видів цінних паперів. Чисті активи світових інвестиційних фондів станом на ІІІ квартал 2016 р. складають 43,99 трлн дол. США (обсяги активів порівняно з даними 2015 р. зросли на 9,43%) [196].

В Україні ІСІ тільки нарощують свої можливості: в порівнянні з 2011 р. у 2015 р. збільшення обсягів активів відбулося на 92%, а в порівнянні з 2015 р. станом на 30.09.2016 р. – на 4,22 %. За думкою експертів такий приріст забезпечувався переважно за рахунок левериджу фондів (табл. 4.23).

Таблиця 4.23

Динаміка вартості активів ІСІ, млн грн

Фонди	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	30.09.2016 р.	Зміна з початку 2016 р., %
Відкриті	230,68	162,95	105,81	61,05	55,96	58,4	5,5
Інтервальні	188,6	164,01	128,72	110,71	90,39	66,7	-24,9
Закриті (крім венчурних), у т.ч.:	10135,34	11365,06	9864,79	10708,90	11042,39	8698,5	-17,1
з публічною емісією	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	2750,9	-32,6
з приватною емісією	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	5947,6	-7,2
Усі (крім венчурних)	10554,62	11692,02	10099,32	10880,66	11188,74	8823,6	-17,0
Венчурні	121569,91	148725,02	173286,58	202870,43	232152,41	244785,0	8,5
Усі ІСІ	132124,53	160417,04	183385,90	213751,09	243341,15	253608,6	7,4

Складено за даними [4, 81]

Варто порівняти структуру вкладень українських ІСІ із міжнародною практикою. Згідно з даними EFAMA Найбільша частка світових ІСІ являє собою фонди акції (39,4 %), облігацій (22 %), – інструментів грошового ринку (11,5 %), збалансовані та змішані фонди (17,9 %), некласифіковані (9,2 %).

На відміну від інших країн, в Україні діяльність ІСІ ще не набрала масштабних обертів. Навіть в структурі активів ІСІ є деякі диспропорції, пов’язані з основною метою діяльності ІСІ як інвесторів (рис. 4.5).

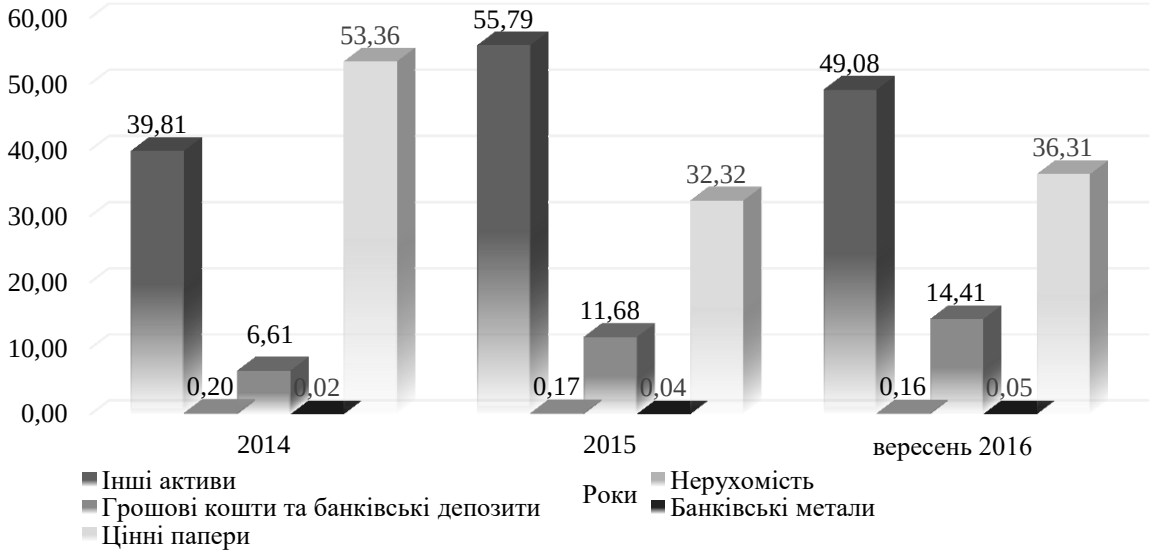

Рис. 4.5. Динаміка структури активів ІСІ (крім венчурних), % (*складено за даними* [4])

Починаючи з 2014 р. в структурі активів відбувається перебудова у бік зростання інших активів, частка яких з 2014 р. – 39,81 % зросла до 49,08 % у вересні 2016 р. Така ситуація в основному пов'язана з ризикованістю операцій на фондовому ринку. У структурі активів невенчурних ІСІ інвестиційний портфель характеризується більшою ризикованістю внаслідок надмірних вкладень в акції (80,48 % в інвестиційному портфелю та 24,66 % в загальних активах) та відсутністю значущих інвестицій в боргові інструменти (1,7 % в загальних активах). Венчурні ІСІ мають аналогічну структуру з переважанням інших активів – 75,15 % та надмірною часткою в інвестиційному портфелі акцій – 53,919 % (рис. 4.6).

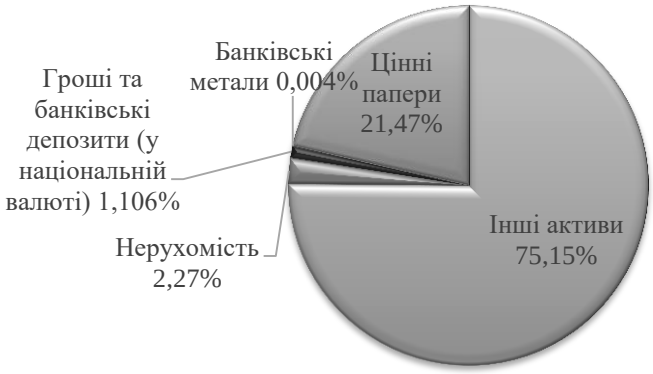

Рис. 4.6. Структура венчурних ІСІ станом на 30.09.2016 р. *(складено за даними [4])*

Така ситуація вказує на те, що значна кількість учасників розглядають фондовий ринок достатньо фрагментарно – переважно в контексті ринку

пайових інструментів, що не відповідає тривалим реаліям його розвитку, стану національної економіки та міжнародному досвіду.

Усі ІСІ в своїх активах найбільшу частку мають «Інші активи». Якщо проаналізувати доходність активів, то з початку 2016 р. значна частка приходиться на «золоті» депозити, депозити у євро та доларах – 36,6%, 17,4% та 14,6% доходності, відповідно. Це підтверджує напрям руху капіталу у безризикові активи в умовах зростання волантильності на ринках та підвищення ціни золота.

КУА та ІСІ за спеціалізацією діяльності відносяться до групи інституціональних інвесторів фінансового ринку, поряд з ними до даної категорії посередників відносять недержавні пенсійні фонди (НПФ), страхові компанії та банки. Основною метою фінансового ринку є функціонування економіки з мінімізацією недіючого капіталу, за рахунок забезпечення безперервності руху фінансових ресурсів в найбільш перспективні галузі. Фінансовий ринок виконує означену мету через свої функції, основну позицію серед яких займає розподільча, що реалізується через об'єктивну здатність фінансового ринку оптимально розподіляти фінансові ресурси, відповідно до цілей економічних акторів. Для реалізації даної функції необхідно виконання допоміжних функцій фінансового ринку: пов’язаних з забезпеченням тимчасово вільних фінансових ресурсів, збір яких здійснюється за рахунок акумулюючої функції. Фінансовий ринок здійснює акумулювання фінансових ресурсів домогосподарств, фірм і держави на різних сегментах за допомогою відповідних фінансових інструментів. Привабливість вкладень на фінансовий ринок забезпечується за рахунок виконання ощадної і накопичувальної функцій. Ощадна функція фінансового ринку реалізується через здатність зберігати гроші. Накопичувальна функція дозволяє примножувати наявні кошти. Наступною допоміжної функцією фінансового ринку є інформаційна. Ця функція реалізується через формування сукупності даних про інструменти ринку, їх ціни і ризики, про учасників фінансового ринку, про ціни фінансових ресурсів. На основі цієї інформації здійснюється розподіл та перерозподіл фінансових ресурсів. Перерозподільча функція забезпечує безперервний рух цих ресурсів, сформованих за рахунок різних джерел. Ця функція реалізується за допомогою фінансових посередників, що виступає оптимально необхідною умовою розподілу фінансових ресурсів.

Ступінь розвитку фінансового ринку перш за все характеризується кількістю фінансових посередників та різноманітністю фінансових інструментів. Виходячи з рис. 2.15, секторальна архітектура фінансового ринку дозволяє визначити місце та роль фінансових посередників на

фінансовому ринку та розкрити інституційну складову фінансового сектору.

Серед фінансових посередників означеного сектору в 2015 р. найбільш затребуваними були послуги ІСІ та НПФ. Законом України «Про недержавне пенсійне страхування» [113] недержавний пенсійний фонд (НПФ) – це юридична особа, яка має статус неприбуткової організації, функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників фонду з подальшим управлінням активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду. За законом НПФ відносять до третього (накопичувального) рівня системи пенсійного забезпечення.

Для визначення місця НПФ на фінансовому ринку проаналізуємо основні показники його розвитку в динаміці (табл. 4.24).

Аналіз показників розвитку НПФ показав негативну тенденцію щодо кількості фондів. Їх число скоротилось на 25 % в 2015 р. в порівнянні з 2011 р. Означена тенденція зберігається й в 2016 р. Так, станом на 30.09.2016 р. в Україні налічувалось 65 НПФ. Незважаючи на такий негативний тренд вартість їх активів зросла на 43,48 % в 2015 р. в порівнянні з 2011 р., а в 2016 р. тенденція збереглась – вартість активів станом на 30.09.2016 р. склала 2,077 млрд грн.

Кількість укладених контрактів адміністраторами НПФ зросла в 2015 р. на 8,35 % в порівнянні з 2014 р. (на 30.09.2016 р. – 61,5 тис. контрактів). Структура пенсійних контрактів пропорційно не змінювалась за весь досліджуваний період – основна частка припадала на внески від юридичних осіб. Однак, починаючи з 2014 р. спостерігалось зростання кількості пенсійних контрактів з фізичними особами та пенсійних внесків від них. Так, в 2015 р. зросли пенсійні внески з фізичних осіб на 12,46 % в порівнянні з 2014 р. та зросла кількість контрактів з ними і становила станом на 30.09.2016 р. 7,6 % (3,8 тис. шт). Зменшення кількості контрактів з юридичними особами становило 5,2% (0,4 тис. шт), хоча пенсійні внески від юридичних осіб в 2015 р. зросли на 4,04 %.

Пенсійні виплати (одноразові та на визначений строк) в 2015 р. зросли на 32,2% в порівнянні з 2014 р. (станом на 30.09.2016 р. становили 608,2 млн грн). Середній розмір одноразової пенсійної виплати на одного учасника НПФ, який отримав/ отримує пенсійну виплату одноразово, станом на 30.09.2016 р. становив 6,4 тис. грн (станом на 30.09.2015 р.– 5,9 тис. грн, станом на 30.09.2014 р. – 4,6 тис. грн). Середній розмір пенсійної виплати на визначений строк на одного учасника НПФ, який отримав/ отримує пенсійну виплату на визначений строк, становив 31,6 тис. грн (станом на 30.09.2015 р. – 21,3 тис. грн, станом на 30.09.2014 р. – 24,6 тис. грн).

Таблиця 4.24

Основні показники розвитку НПФ

№ п/п	Показники	Роки					Темпи приросту (2015 р. в порівнянні з 2014 р.), %	Темпи приросту (2015 р. в порівнянні з 2011 р.),%	Абсолютне відхилення (2015 р. в порівнянні з 2014 р.), кількісний еквівалент
		2011	2012	2013	2014	2015			
1	Кількість НПФ, шт	96	94	81	76	72	-5,26	-25	-4
2	Вартість активів, млрд грн	1,38	1,66	2,13	2,47	1,98	-19,84	+43,48	-0,49
3	Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт	75,00	61,4	61,4	55,1	59,7	+8,35	+7,96	+4,6
4	Загальна кількість учасників НПФ, тис. ос.	594,6	584,8	840,6	833,7	836,7	+0,36	+40,72	+3,0
5	Пенсійні внески, всього, млн грн у т. ч.:	1102,0	1313,7	1587,5	1808,2	1886,8	+4,35	+71,22	+78,0
	- від фізичних осіб	50,6	58,6	66,5	71,4	80,3	+12,46	+58,7	+8,9
	- від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	-	-	-
	- від юридичних осіб	1051,2	1254,9	1520,5	1736,1	1806,3	+4,04	+71,83	+70,2
6	Пенсійні виплати, млн грн	208,9	251,9	300,2	421,4	557,1	+32,20	+166,68	+135,7
7	Кількість учасників, що отримали/ отримують пенсійні виплати, тис. ос.	63,1	66,2	69,0	75,6	82,2	+8,7	+30,27	+6,6
8	Загальний дохід отриманий від інвестування пенсійних активів, млн грн	н/д	н/д	953,3	1266,0	872,2	-31,11	-	-393,8
9	Прибуток від інвестування активів недержавного пенсійного фонду, млн грн	559,9	620,3	818	1095,0	657,0	-40,0	+17,34	-438,0
10	Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн грн	86,6	106,6	165,3	175,0	215,2	+22,97	+148,5	+40,2

Складено за даними [82]

Загальна дохід, отриманий від інвестування пенсійних активів в 2015 р. показав негативний тренд та скоротився на 40 % в порівнянні з 2014 р. Станом на 30.09.2016 р. дохід складав 1008,1 млн. грн., що вказує на позитивну динаміку. Витрати, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, зросли в 2015 р. на 22,97% в порівнянні з попереднім періодом (станом на 30.09.2016 р. – 234,0 млн грн). Основна частина витрат, що відшкодовувалася за рахунок пенсійних активів в 2015 р. припадала на оплату послуг з управління активами НПФ – 64,08% загальних витрат (станом на 30.09.2016 р. – 62,0% від загальної суми витрат).

Для НПФ властиво формувати портфель, до якого входять об'єкти інвестування з мінімальним ступенем ризику. Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» з метою зменшення ризиків отримання збитків від ведення інвестиційної діяльності встановлено загальні обмеження з пенсійними активами фонду. Тому особливого значення набуває вибір інвестиційних інструментів, використовуючи які НПФ зможуть забезпечити виконання своїх функцій. Станом на 30.09.2016 р. інвестиційний портфель НПФ мав наступну структуру (рис. 4.7):

Рис. 4.7. Структура активів НПФ станом на 30.09.2016 р. *(складено за даними* [34]*)*

У структурі активів основна частка приходиться на активи з мінімальним ризиком: гроші на депозитних рахунках (40 %) та цінні папери, дохід по яким гарантований Кабінетом міністрів України (39 %). Така поведінка інвесторів нині є типовою та підтверджує ступінь недовіри до ліквідності інших активів. Поряд з НПФ серед фінансових посередників виділяють страхові компанії, які тільки набирають оберти в своїй діяльності та, як й НПФ, знаходяться на початковому етапі розвитку.

Згідно Закону України «Про страхування» [118], страхова компанія – це юридично оформлена одиниця підприємницької діяльності, яка бере на себе зобов'язання страховика і має на це відповідну ліцензію. Діяльність страхових компаній спрямована на поточне вкладення власних і залучених коштів з метою отримання доходу в майбутньому. Характерною особливістю діяльності страхових компаній є залучення капіталу через продаж страхових полюсів, що повністю відповідає акумуляційній функції посередників. У процесі розподілу та перерозподілу акумульованих коштів реалізується інвестиційний потенціал страхових компаній. Формування інвестиційного портфелю страховими компаніями в Україні має свої особливості та законодавчо регламентований щодо суми дозволених категорій активів. Кошти страхових резервів повинні розміщуватися з урахуванням безпечності, прибутковості, ліквідності, диверсифікованості та мають бути представлені активами прямих категорій (ст. 31 Закону України «Про страхування»). Крім того, цим законом та Положенням про порядок формування, розміщення та обліку страхових резервів забороняється використання коштів з них для укладання договорів позики (кредитних договорів) з фізичними та юридичними особами. З метою захисту страхувальників від невиконання страховиком своїх зобов’язань встановлюється державний контроль за інвестиційною діяльністю. Директивами ЄС (особливо Директиви 2009/138/ЄС щодо реалізації вимог Solvency II) визначено розміри обсягів інвестицій страхових резервів, а саме: в акції українських емітентів направляти не більше 10% резервів, в облігації внутрішньої державної позики (далі – ОВДП) компанії зі страхування життя – до 95% резервів, страхування non-life – до 80 %. До 70 % резервів компанії можуть вкладати в банківські депозити, але вимоги до банків щодо надійності з 30.06.2016 р. було посилено. У банки з інвестиційним рейтингом нижче А- (BBB) компанії зможуть вкладати не більше 20 % від страхових резервів.

У 2016 р. результатом посилення вимог до якості активів і резервів страховиків став їх перерозподіл. Так, на 112 % збільшилися вкладення в ОВДП, банківські депозити, поточні рахунки виросли на 32%. На 2017 р. заплановано другий етап підвищення вимог до якості активів і резервів страховиків, але за результатами першого етапу підвищення вимог до резервів – в частині нормативів достатності капіталу за підсумками 9 місяців 2016 р. їх не виконували 29 страхових компаній, по диверсифікації активів – 21 компанія. Таким чином, у результаті реалізації першого етапу реформування активів страхового ринку, відповідно до Положення відбулася переаллокація активів учасників ринку від «ненадійних» (корпоративні цінні

папери, фінансові інвестиції, за якими не можна визначити справедливу вартість) до «низькоризикових» активів (депозити, розміщені в банківських установах з інвестиційним кредитним рейтингом та державні цінні папери) [109]. Такий регуляторний підхід призваний посилити довіру населення до страхового ринку [76].

Ринок страхових послуг залишається одним з найбільш капіталізованих серед інших небанківських фінансових ринків. Загальна кількість страхових компаній (далі – СК) в 2015 р. становила 361 од. (кількість страхових компаній в порівнянні з 2011 р. зменшилась на 18,3%, а станом на 30.09.2016 р. – на 10,5 %), у тому числі СК «life» – 49 компаній, СК «non-life» – 312 компаній (станом на 30.09.2016 р. СК «life» – 43 компаній, СК «non-life» – 280 компаній).

Якщо порівнювати український страховий ринок з європейським, то він в 2015 р. продовжив своє зростання – загальний обсяг страхових премій зріс на 2% до 1,21 трлн євро, в порівнянні з 4 % зростанням у 2014 р. (1,16 трлн євро), що становить 32 % глобального ринку страхування. Зі страхування життя європейські страховики в 2015 р. отримали 733 млн євро (+1,5%), зі страхування здоров'я 127 млн євро (+3,5%), з ризикового страхування 347 млн євро (+2,4%). Незважаючи на несприятливу економічну ситуацію в світі, європейські страховики сплатили на 1,6 % більше коштів в 2015 р., ніж в 2014 р. Виплати в 2015 р. склали 975 млрд євро або 2,7 млрд євро на день. На європейському страховому ринку в 2015 р. працювало 3600 страхових компаній. Протягом 2006-2015 рр. премії європейських страховиків зросли на 11,7 %. Глобальні премії в 2015 р. зросли на 3,8 % до 4,1 трлн євро після 3,5 % зростання в 2014 р. Європейські страхові компанії стали найбільшими інституційними інвесторами в Європі, інвестуючи в економіку Євросоюзу більш 9,9 трлн євро [76].

Український страховий ринок немає таких позитивних тенденцій в своєму розвитку, тому для оцінки діяльності страхового ринку в Україні доцільно дослідити його динаміку розвитку за основними показниками (табл. 4.25).

У 2015 р. в порівнянні з 2014 р. збільшився обсяг надходжень валових страхових премій на 2968,7 млн грн (11,1%, порівняно з 2011 р. – на 32,03%), обсяг чистих страхових премій збільшився на 3762,1 млн грн (20,2%, порівняно з 2011 р. – 24,4%) та станом на 30.09.2016 р. обсяги надходжень валових та чистих страхових премій навпаки зменшились на 4891,8 млн грн та на 2765,5 млн грн, відповідно.

Таблиця 4.25

Основні показники діяльності страхового ринку за 2011-2015 рр.

Показники	Роки					Темпи зростання (2015 р./ 2014 р.),%	Абсолютне відхилення (2015 р.- 2014 р.)	Темпи зростання (2015 р./ 2011 р.),%
	2011	2012	2013	2014	2015			
Кількість укладених договорів страхування, од.								
Кількість договорів, крім договорів з обов'язкового страхування від нещасних випадків на транспорті, у т. ч.:	30224,5	35204,8	87328,5	35975,7	109106,8	203,3	73131,1	260,99
- за страхувальниками-фізичними особами	26418,7	29782,3	80345,0	32699,4	106321,2	225,1	73621,8	302,45
Кількість договорів з обов'язкового страхування від нещасних випадків на транспорті	587768,0	142952,0	97952,0	98757,5	93322,2	-5,5	-5415,3	-84,12
Страхова діяльність, млн грн								
Валові страхові премії, з них:	22693,5	21508,2	28661,9	26767,3	29736,0	11,1	2968,7	32,03
зі страхування життя	1346,4	1809,5	2476,7	2159,8	2186,6	1,2	26,8	62,40
Валові страхові виплати, з них:	4864,0	5151,0	4651,8	5065,4	8100,5	59,9	3035,1	66,54
зі страхування життя	70,6	82,1	149,2	239,2	491,6	105,5	252,4	596,32
Рівень валових виплат,%	21,4	23,9	16,2	18,9	27,2	-	8,3	-
Чисті страхові премії	17970,0	20277,5	21551,4	18592,8	22354,9	20,2	3762,1	24,40
Чисті страхові виплати	4699,2	4970,0	4566,6	4893,0	7602,8	55,4	2709,8	61,79
Рівень чистих виплат,%	26,2	24,5	21,2	26,3	34,0	-	7,7	-
Перестрахування, млн грн								
Обсяг страхових платежів, сплачених перестраховикам, у т. ч.:	5906,2	2552,8	8744,8	9704,2	9911,3	2,1	207,1	67,81
перестраховикам-резидентам	4723,5	1230,8	7110,4	8173,7	7381,1	-9,7	-792,6	56,26
перестраховикам-нерезидентам	1182,7	1292,0	1634,4	1530,5	2530,2	65,3	999,7	113,93
Виплати, компенсовані перестраховиками, у т. ч.:	731,6	537,8	486,7	640,9	1345,8	110,0	704,9	83,95
перестраховиками-резидентам	164,8	181,1	85,2	172,4	497,7	188,7	325,3	202,0
перестраховиками-нерезидентам	566,8	356,7	401,5	468,5	848,1	81,0	379,6	49,63
Отримані страхові премії від перестрахувальників-нерезидентів	429,1	279,8	324,0	12,9	38,1	195,3	25,2	-91,12
Виплати, компенсовані перестрахувальникам-нерезидентам	578,0	107,0	27,4	9,9	12,9	30,3	3,0	-97,77
Страхові резерви, млн грн								
Обсяг сформованих страхових резервів	11179,3	12577,6	14435,7	15828,2	18376,3	16,1	2548,1	64,38
- резерви страхування життя	2663,8	3222,6	3845,8	5306,0	6889,3	29,8	1583,3	158,63
- технічні резерви	8515,5	9355,0	10598,9	10522,0	11487,0	9,2	965	34,9
Активи страховиків та статутний капітал, млн грн								
Загальні активи	48122,7	56224,7	66387,5	70261,2	60729,1	-13,6	-9532,1	26,20
Активи, визначені ст. 31 Закону України «Про страхування» для представлення коштів страхових резервів	28642,2	48831,5	37914,0	40530,1	36418,8	-10,1	4111,3	27,15
Обсяг сплачених статутних капіталів	14091,8	14579,0	15232,5	15120,9	14474,8	-4,3	-646,1	2,72

Складено та розраховано за даними [82]

Збільшення валових страхових премій в 2015 р. відбулося з таких видів страхування: страхування вантажів та багажу (збільшення валових страхових платежів на 1713,4 млн грн (93,0%)); автострахування (КАСКО, ОСЦПВ, «Зелена картка») (збільшення валових страхових платежів на 1311,6 млн грн (20,0%)); страхування відповідальності перед третіми особами (збільшення валових страхових платежів на 619,7 млн грн (43,0%)); медичне страхування (збільшення валових страхових платежів на 303,8 млн грн (18,7%)); страхування майна (збільшення валових страхових платежів на 280,9 млн грн (8,8%)); авіаційне страхування (збільшення валових страхових платежів на 172,3 млн грн (62,3%)); страхування медичних витрат (збільшення валових страхових платежів на 158,6 млн грн (47,8%)). Проте, у порівнянні з 2014 р., зменшився обсяг валових страхових премій з таких видів страхування, як: страхування фінансових ризиків (зменшення валових страхових платежів на 741,3 млн грн (17,1%)); страхування від нещасних випадків (зменшення валових страхових платежів на 427,8 млн грн (44,4%)); страхування кредитів (зменшення валових страхових платежів на 336,0 млн грн (49,1%)); страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ (зменшення валових страхових платежів на 330,3 млн грн (14,3%)). Питома вага чистих у валових страхових преміях за 2015 р. становила 75,2 %, що на 5,7 % більше в порівнянні з 2014 р. Протягом досліджуваного періоду зросла кількість укладених договорів страхування (крім договорів обов’язкового страхування від нещасних випадків на транспорті) на 73131,1 тис. од. в порівнянні з 2014 р. (або на 203,3 % та на 260,99 % в порівнянні з 2011 р.). При цьому на 5415,3 тис. од. (на 5,5% та на 84,12 % в порівнянні з 2011 р.) зменшилась кількість договорів з обов’язкового страхування від нещасних випадків на транспорті. Обсяг валових страхових виплат/відшкодувань у порівнянні з 2014 р. збільшився на 3035,1 млн грн (59,9 % та на 66,54 % в порівнянні з 2011 р.), обсяг чистих страхових виплат збільшився на 2709,8 млн грн (55,4 %, в порівнянні з 2011 р. – на 61,79 %).

Зростання обсягів валових страхових виплат за 2015 р. мало місце у всіх основних системоутворюючих видах страхування. Так збільшилися валові страхові виплати з таких видів страхування, як: автострахування (збільшення валових страхових платежів на 313,3 млн грн (10,9 %)) та страхування життя (збільшення валових страхових виплат на 252,4 млн грн (105,5 %)). Також значно збільшилися валові страхові виплати зі страхування фінансових ризиків на 1355,7 млн грн (у 2,9 рази) та страхування майна на 257,7 млн грн 146,1 %). Водночас, зменшилися валові страхові виплати зі страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ на 83,0 млн грн (43,1%). Рівень валових виплат у порівнянні з аналогічним періодом 2014 р. (18,9 %)

збільшився на 8,3 % та становив 27,2 %. Рівень чистих страхових виплат станом на 31.12.2015 р. становив 34,0 %, що більше на 7,7 % у порівнянні з аналогічним періодом минулого року. Високий рівень валових та чистих страхових виплат спостерігається з медичного страхування – 62,1 % та 64,3 %, за видами добровільного особистого страхування – 46,2 % та 48,9 %, страхування життя – 11,1% та 22,5 %, з обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів – 37,6 % та 34,8 %, відповідно. Високий рівень виплат за всіма видами страхування в 2016 р. залишиться незмінним. Так, розмір валових страхових виплат за 9 місяців 2016 р. склав 6271,3 млн грн, в т. ч. по ризикових видах страхування – 5972,2 млн грн, зі страхування життя – 299,1 млн грн. Найбільше збільшення валових страхових виплат відбулося за такими видами: страхування кредитів (на 606,9 млн грн), автострахування (на 456,1 млн грн), страхування фінансових ризиків (на 306 млн грн). У той же час, зменшилися валові страхові виплати по страхуванню майна на 213,7 млн грн і страхуванню життя на 76,5 млн грн [82].

Операції вихідного перестрахування за 2015 р. зросли на 2,1 % з 9704,2 млн грн до 9911,3 млн грн. На збільшення операцій вихідного перестрахування за 2015 р. вплинуло збільшення на 65,3 % перестрахування із страховиками-нерезидентами. При цьому, на 9,7 % зменшились операції з перестрахування в країні. Страхові резерви станом на 31.12.2015 р. зросли на 16,1 % у порівнянні з аналогічною датою 2014 р., при цьому технічні резерви збільшились на 9,2 %, а резерви зі страхування життя – на 29,8 %. У порівнянні з аналогічною датою 2015 р. зменшились такі показники, як загальні активи страховиків (-13,6%); активи, визначені ст. 31 Закону України «Про страхування» для представлення коштів страхових резервів (-10,1%) та обсяг сплачених статутних капіталів (-4,3%). За 9 місяців 2016 р. тенденція до зростання операцій вихідного перестрахування залишилась: збільшились до 8460,6 млн грн, перестрахувальникам-нерезидентам передано 3204,8 млн грн, а перестрахувальникам-резидентам – 5255,8 млн грн. Загальна сума виплат, компенсованих перестраховиками, склала 984,6 млн грн, в т. ч. компенсовано: перестраховиками-нерезидентами – 759,5 млн грн; перестраховиками-резидентами – 225,1 млн грн.

Обсяг загальних активів страховиків на 30.09.2016 р. склав 55377,2 млн грн, що на 8,6 % менше в порівнянні з відповідним показником 2015 р. Величина активів зменшилася в порівнянні з відповідним показником на 30.09.2015 р. на 3380,5 млн грн або на 9 % і склала 61,9 % загальних активів страховиків (на 30.09.2015 р. активи становили 37682,7 млн грн, на 30.09.2016 р. – 34302,2 млн грн) [31]. На зменшення загальних активів

страховиків (-8,6%) та активів, визначених законодавством для представлення коштів страхових резервів (-9,0%) при збільшенні страхових резервів (+12,9%) вплинули такі чинники:

анексія Автономної Республіки Крим та ведення бойових дій на сході України;

проведення переоцінки активів за справедливою вартістю.

Структура активів страхових компаній, визначених ст.31 Закону України «Про страхування» для представлення страхових резервів станом на 30.09.2016 р. мала наступний склад [82] (рис. 4.8).

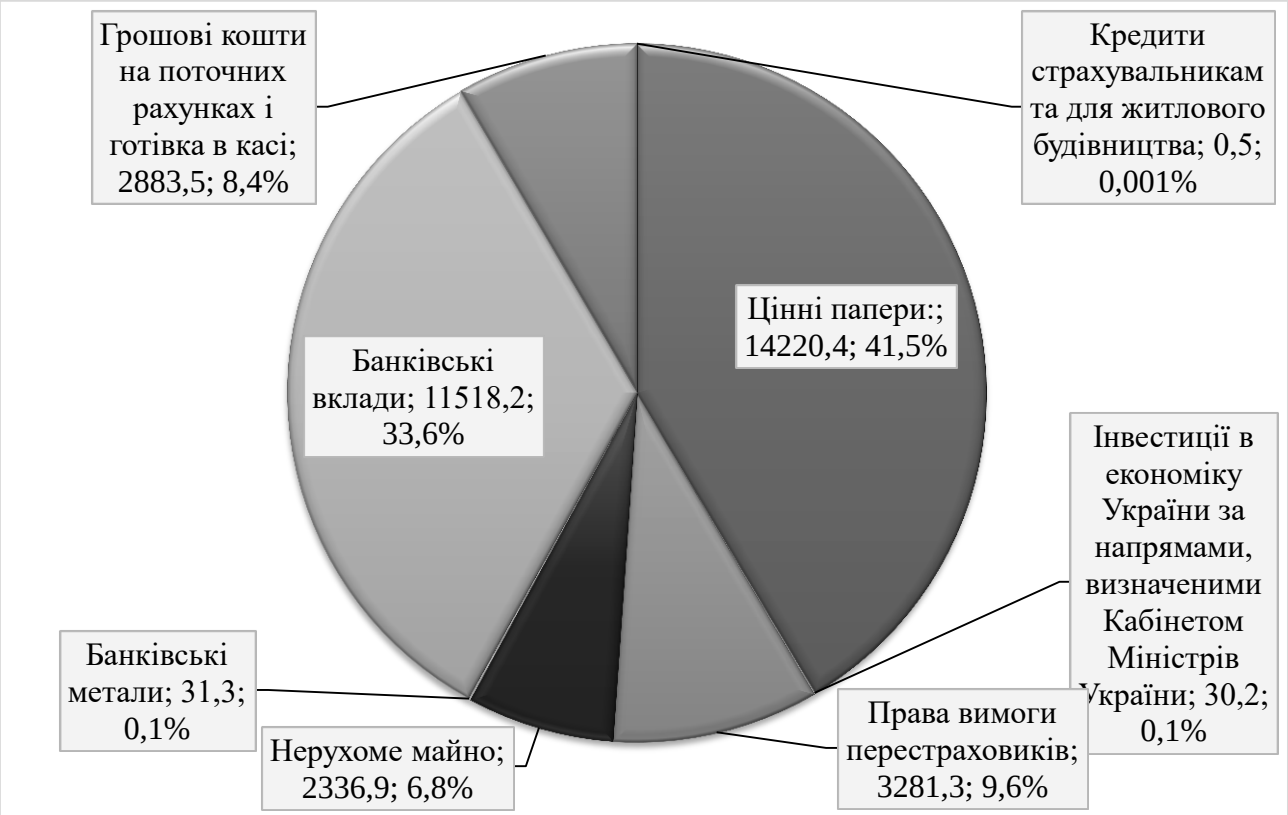

Рис. 4.8. Структура активів страхових компаній станом на 30.09.2016 р., млн грн, % *(складено за даними [96])*

Найбільша частка в структурі активів приходиться на цінні папери (41,5 %), в якій значна частка в портфелі – це акції (25,1 % або 8603,9 млн грн. проти 39,4 % у 2015 р.) та цінні папери, що емітуються державою (14,6% або 5016,4 млн грн, збільшення відбулося на 112,7 %). Незначну частку мають облігації та іпотечні сертифікати – 1,4 % та 0,3 %, відповідно (493,4 млн грн та 106,7 млн грн). Серед загальних активів значну частку мають банківські вклади – 33,6% (11518,2 млн грн), обсяг яких збільшився на 1% в порівнянні з аналогічним періодом 2015 р. При цьому, обсяг активів, дозволених для представлення депозитами на поточних рахунках в іноземній валюті зменшився на 290,3 млн. грн. (-10,6%) і склав 2,4 млрд грн. Обсяг

активів, дозволених для представлення коштами на поточних рахунках, зменшився на 4,5 % в порівнянні з аналогічним періодом 2015 р. і склав 2883,5 млн грн (8,4 % від загального обсягу активів).

За січень-вересень 2016 р. порівняно з аналогічним періодом 2015 р. кількість страхових компаній зменшилася на 45 од. Незважаючи на значну кількість страховиків, фактично на страховому ринку України основну частку валових страхових премій (99,9 %) акумулюють 200 ризикових страховиків (71,4 % всіх СК «non-life») та 99,4 % – 20 страховиків життя (46,5 % всіх СК «Life») (табл. 4.26).

Таблиця 4.26

Концентрація ризикового страхування та страхування життя на страховому ринку України, 9 місяців 2016 р.

ТОП	Ринок ризикового страхування			Ринок страхування життя	
	Премії, млн грн	Частка на ринку, %	Кількість СК, які більше 50% страхових премій отримали від перестрахувальників	Премії, млн грн	Частка на ринку, %
ТОП-3	4157,2	18,2	2	853,1	42,9
ТОП-10	10015,1	43,8	4	1754,3	88,3
ТОП-20	14399,4	63,0	4	1974,8	99,4
ТОП-50	19713,7	86,2	7	1987,2	100,0
ТОП-100	22164,4	97,0	8	-	-
ТОП-200	22844,5	99,9	12	-	-
Усього	22857,0	100,0	18	1987,2	100,0

Складено за даними [76]

На ринку страхування життя Індекс Герфіндаля – Гіршмана (HHI) склав 1048,93 (за 9 місяців 2015 р. – 1017,68). По ринку видів страхування інших, ніж страхування життя, він становив 275,79 (за 9 місяців 2015 р. – 227,99).

У цілому по страховому ринку HHI склав 240,15 (за 9 місяців 2015 р. – 202,39). Наведені дані за 9 місяців 2016 р. свідчать про значний рівень конкуренції (HHI в 3 рази менше 1000), який спостерігався на ринку інших видів страхування, ніж страхування життя, на якому наявна помірна монополізація [76].

Узагальнюючи вищезазначене, для подальшого розвитку страхового ринку необхідна розробка і прийняття проектів регуляторних актів на виконання реформ, відображених в Комплексній програмі розвитку фінансового сектора України до 2020 року, зокрема спрямованих на вдосконалення державного регулювання страхового сектору, пошук напрямів ефективного і успішного інвестування коштів страховиків та нормативного їх закріплення, забезпечення реалізації урядової Постанови щодо направлення інвестицій страховиків в економіку України. Крім того, необхідне введення

високих стандартів моторного страхування відповідно до Директиви 2009/103/ЄС, закріплення системи захисту прав споживачів, формування надійних механізмів забезпечення безпеки коштів інвесторів, підвищення фінансової грамотності населення тощо. Потребує стимулювання розвиток добровільного та впровадження обов'язкового медичного страхування. Стосовно іншої сторони унормування страхової діяльності – питання оподаткування страхової галузі, необхідно вирішити наступні проблеми:

усунути подвійне оподаткування;

оптимізувати оподаткування страхування життя за допомогою податкових пільг, зниження або скасування оподаткування перестрахування, стимулювання Ядерного страхового пулу України (станом на 2014 р. учасниками є 24 СК) [76].

Функціонування фінансового сектору України забезпечується діяльністю певних суб’єктів, основними з яких є: комерційні банки, небанківські фінансові установи, держава та суб’єкти господарювання. Сектор представлений не тільки вище означеними фінансовими посередниками. До них також відносять кредитні установи, ломбарди та фінансові компанії, значну частку серед яких займають банки. Динаміка основних показників діяльності небанківських фінансових установ наведена у табл. 4.27.

У 2015 р. кількість кредитних установ у порівнянні з 2014 р. збільшилась на 17 од., або на 2,4 %. Кількість кредитних спілок зменшилася на 1 од. (на 0,17 %). У той же час кількість інших кредитних установ збільшилася на 18 од. (на 19,57 %). Кількість юридичних осіб публічного права залишилась незмінною з 2013 р., але в порівнянні з 2011 р. їх кількість зросла на 3,45 %. У Державному реєстрі фінансових установ у 2015 р. зареєстровано 571 фінансова компанія, що на 156 установ (37,59 %) більше порівняно з 2014 р., а в порівнянні з 2011 р. їх кількість зросла на 127,49%).

У 2015 р. до Переліку юридичних осіб, які мають право надавати фінансові послуги та перебувають на обліку в Нацкомфінпослуг, внесена інформація про 268 юридичних осіб – лізингодавців, що на 1 юридичну особу – лізингодавця більше в порівнянні з 2014 р. (порівняно з 2011 р. зростання їх кількості відбулося на 23,50 %). Також до Державного реєстру фінансових установ внесена інформація про 362 фінансові компанії, що надають послуги фінансового лізингу та про 482 ломбарди, що на 5 од. (або на 1,0 %) більше порівняно з 2014 р. (в порівнянні з 2011 р. – більше на 5,7%).

Таблиця 4.27

Основні показники діяльності небанківських фінансових установ за 2011-2015 рр.

Небанківські фінансові установи	Роки					Темпи зростання (2015/2014)	Абсолютне відхилення (2015-2014)	Темпи зростання (2015/2011)
	2011	2012	2013	2014	2015			
Кредитні спілки (КС)								
Кількість зареєстрованих КС	613	617	624	589	588	-0,17	-1,00	-4,08
Кількість членів КС, тис. ос.	1062,4	1095,9	980,9	821,6	764,6	-6,94	-57,00	-28,03
Загальні активи, млн грн	2386,5	2656,9	2598,8	2338,7	2064,3	-11,73	-274,40	-13,50
Капітал, млн грн	942,9	1088,7	1055,6	1048,7	1040,9	-0,74	-7,80	10,39
Кредити надані членам КС, млн грн	2237,4	2531	2349,1	1994,4	1792,7	-10,11	-201,70	-19,88
Внески членів КС на депозитні рахунки, млн грн	1185,5	1287,5	1330,1	989,8	855,2	-13,60	-134,60	-27,86
Інші кредитні установи								
Кількість зареєстрованих інших кредитних установ	49	62	85	92	110	19,57	18,00	124,49
Загальні активи, млн грн	3903,6	4439	8137,8	12660,2	7441,7	37,77	4781,50	346,81
Капітал, млн грн	1441,7	1835,6	2 434,4	2649,0	3154,3	19,08	505,30	118,79
Обсяг виданих кредитів, млн грн	2064,9	1888,0	3981,8	5138,5	7691,0	49,67	2552,50	272,46
Юридичні особи публічного права								
Кількість зареєстрованих юридичних осіб публічного права	29	29	30	30	30	-	-	3,45
Загальні активи, млн грн	5509,1	4552,9	4445,9	7111,9	7263,3	2,13	151,40	31,84
Капітал, млн грн	2570,3	1386,8	1257,8	1471,2	1589,0	8,01	117,80	-38,18
Обсяг виданих кредитів, млн грн	3116,3	3275,8	2732,2	2724,2	2437,5	-10,52	-286,70	-21,78
Фінансові компанії								
Кількість зареєстрованих фінансових компаній	251	312	377	415	571	37,59	156,00	127,49
Активи фінансових компаній, млн грн	н/д	36402,5	39781,2	51264,8	71120,0	38,73	19855,20	-
Власний капітал, млн грн	н/д	19513,9	17943,50	15213,4	20196,1	32,75	4982,70	-
Обсяг наданих фінансових послуг фінансовими компаніями, млн грн	н/д	41031,8	42342,9	54154,8	68282,3	26,09	14127,50	-
Юридичні особи-лізингодавці								
Кількість зареєстрованих установ	217	243	254	267	268	0,37	1,00	23,50
Вартість діючих договорів фінансового лізингу, млн грн	33600,0	41528,8	67099,5	58304,1	26109,9	-55,22	-32194,20	-22,29
Кількість діючих договорів фінансового лізингу, од.	н/д	22010	25052,0	27348,0	22148,0	-19,01	-5200,00	-
Вартість договорів фінансового лізингу, укладених за звітний період, млн грн	11327,7	14708,8	31536,6	7181,0	6241,4	-13,08	-939,60	-44,90
Кількість договорів фінансового лізингу, укладених за звітний період, од.	10906,0	10826,0	11051,0	8940,0	4098,0	-54,16	-4842,00	-62,42
Ломбарди								
Кількість зареєстрованих установ	456	473	479	477	482	1,05	5,00	5,70
Активи по балансу, млн грн	1203,8	1558,4	1518,6	1710,3	2218,6	29,72	508,30	84,30
Власний капітал, млн грн	842,6	1035,2	995,3	970,4	1100,2	13,38	129,80	30,57
Сума наданих фінансових кредитів під заставу, млн грн	7325,1	8842,9	8368,2	8410,8	12459,7	48,14	4048,90	70,10
Сума погашених фінансових кредитів, млн грн	7261,4	8672,9	8347,8	8202,3	12155,3	48,19	3953,00	67,40
Кількість наданих кредитів, тис. од.	456	473	479	477	482	-3,02	-330,10	12,90

Складено та розраховано за даними [82]

На кінець 2015 р. кількість членів кредитних спілок становила 764,6 тис. ос., що на 57,0 тис. ос. (6,94 %) менше, ніж на кінець 2014 р. Також відбулося зменшення і в структурі членів кредитних спілок. Так, зменшилися частки членів кредитних спілок, які мають діючі кредитні договори, з 186,6 тис. ос. до 162,2 тис. ос. та членів кредитних спілок, які мають діючі депозитні договори, з 31,5 тис. ос. до 26,5 тис. ос. Крім того, відбулося зменшення частки інших осіб, які не користуються послугами кредитних спілок, але залишаються їх членами – з 603,5 тис. ос. до 575,9 тис. ос. У системі кредитних спілок станом у 2015 р. порівняно з 2014 р. спостерігається зменшення активів і капіталу: загальний обсяг активів кредитних спілок станом у 2015 р. становив 2064,3 млн грн і зменшився на 274,4 млн грн, або на 11,73% порівняно з 2014 р. (в порівнянні з 2011р. активи зменшились на 13,50%). Загальний обсяг капіталу у 2015 р. становив 1040,9 млн грн та порівняно з 2014 р. зменшився на 7,8 млн грн, або на 0,74 % (в порівнянні з 2011 р. навпаки зріс на 10,39%). Загальний капітал сформовано на:

- 46,5% (484,3 млн грн) за рахунок пайових внесків членів кредитних спілок;
- 43,8% (456,0 млн грн) за рахунок резервного капіталу;
- 12,4% (128,6 млн грн) за рахунок додаткового капіталу.

Обсяг кредитного портфеля у 2015 р. перевищує обсяг залучених депозитних внесків у 2 рази. Так, кредити, надані членам кредитних спілок, становлять 1792,7 млн. грн. та порівняно з 2014 р. зменшилися на 10,11% (201,7 млн грн). Середній розмір кредиту на одного члена кредитної спілки, становить 11,1 тис. грн (на 31.12.2014 р. – 10,7 тис. грн). На депозитних рахунках членів кредитних спілок обліковувалось вкладів у 2015 р. на загальну суму 855,2 млн грн, що менше на 13,60% (134,6 млн грн), ніж за 2014 р. Середня сума внесків у 2015 р. на депозитні рахунки становила 32,3 тис. грн (станом на 31.12.2014 р. – 31,4 тис. грн).

Система інших кредитних установ на кінець 2015 р. порівняно з кінцем 2014 р. демонструвала зростання показників діяльності. Так, активи інших кредитних установ зросли на 37,77% до 17441,7 млн грн (в порівнянні з 2011р. зросли на 346,81%). Капітал збільшився на 19,1% до 3154,3 млн грн (в порівнянні з 2011 р. зріс на 118,79%). Обсяг виданих кредитів іншими кредитними установами збільшився на 49,7% до 7691,0 млн. грн. (станом на 31.12.2014 р. – 5 138,5 млн. грн.). Описана тенденція протягом 9 місяців 2016 р. збереглась, активи зросли до 21483,8 млн. грн., капітал збільшився 3915,5 млн. грн., обсяг виданих кредитів збільшився до 11412,7 млн. грн.

Активи юридичних осіб публічного права у 2015 р. становили 7263,3 млн грн та збільшилися порівняно з 2014 р. на 151,4 млн грн. (на

2,13%). Найбільшу частку в загальних активах (76,1 %) становлять активи Державної іпотечної установи (5531,0 млн грн). Капітал юридичних осіб публічного права становив 1589,0 млн грн та порівняно з 2014 р. збільшився на 117,8 млн грн (на 8,01%).

Обсяг виданих кредитів юридичними особами публічного права у 2015 р. склав 2437,5 млн. грн., що на 286,7 млн грн (10,52%) менше, ніж за 2014 р. За 2015 р. відбулося збільшення активів фінансових компаній на 38,73%, власний капітал збільшився на 32,75%. Обсяги фінансових послуг зросли на 26,09% порівняно з 2014 р. Найбільше збільшення обсягів надання фінансових послуг відбулося по таких видах: операції з переказу грошових коштів в 1,5 рази (18890,9 млн грн); залучення фінансових активів юридичних осіб із зобов'язанням щодо наступного їх повернення в 1,5 рази (1004,4 млн грн); надання порук на 69,8% (36,3 млн грн). Станом на 31.12.2015 р. 57 фінансових компаній мали ліцензії на здійснення діяльності із залученням коштів установників управління майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю і від свого імені діяти в їхніх інтересах, здійснюючи управління майном (загальна кількість довірителів становила 19502 ос., порівняно з 2014 р. їх кількість збільшилась на 9,6% (1710 ос.), обсяг залучених коштів від довірителів Фонду фінансування будівництва (далі – ФФБ) становила 19250,8 млн грн, що на 32,4 % (4715,1 млн грн) більше порівняно з 2014 р.). Станом на 31.12.2015 р. в Державному реєстрі фінансових установ міститься інформація про 457 фінансові компанії, які мають право надавати послуги факторингу. Протягом 2015 р. фінансові компанії уклали 14267 договорів факторингу, що на 19,3% (3404 од.) менше порівняно з 2014 р., на загальну суму 16555,9 млн грн, що на 29,6% (6969,8 млн грн) менше порівняно з 2014 р. Ці компанії виконали 12367 договорів на суму 16786,4 млн грн. Станом на 31.12.2015 р., порівняно з відповідною датою 2014 р., відбулося зменшення фінансування факторингових операцій за рахунок:

власних коштів на 9,2% (1388,6 млн грн);

банківських кредитів на 83,98% (4132,7 млн грн).

Станом на 31.12.2015 р. ліцензії на право здійснення переказу коштів небанківськими фінансовими установами мають 6 фінансових компаній. За 2015 р. спостерігається збільшення загального обсягу операцій з проведення розрахунків в 1,4 рази (18645,9 млн грн) порівняно з 2014 р. Операції з обміну валют скоротилися на 35,3% (245,1 млн грн), але відбулось збільшення операцій з переказу грошових коштів в 1,5 рази (18890,9 млн грн).

Протягом 2015 р. фінансовими компаніями та юридичними особами, які не мають статусу фінансових установ, але можуть надавати фінансові

послуги, укладено 4119 договорів фінансового лізингу на суму 6261,6 млн грн. Вартість об’єктів лізингу, що є предметом договорів, становить 4945,0 млн грн. Вартість чинних договорів фінансового лізингу станом на 31.12.2015 р. становила 26347,7 млн грн. Близько 99,6 % усіх послуг фінансового лізингу надається юридичними особами – лізингодавцями. За підсумками 2015 р. спостерігається зменшення кількості договорів фінансового лізингу на 54,16 % порівняно з 2014 р. При цьому, вартість договорів фінансового лізингу зменшилась на 13,08 %. За підсумками 2015 р. найбільшими споживачами лізингових послуг є: транспортна галузь (вартість договорів становила 8252,8 млн грн, спад на 77,5% (28389,3 млн грн)); сільське господарство (вартість договорів становила 6636,4 млн грн, спад на 40,9% (4596,7 млн грн)); добувна промисловість (вартість договорів становила 1746,9 млн грн, ріст на 76,0% (754,6 млн грн)); будівництво (вартість договорів становила 1531,2 млн грн, спад на 22,5% (444,4 млн грн)); сфера послуг (вартість договорів становила 984,6 млн грн, спад на 17,6% (210,0 млн грн)). За 2015 р. загальний обсяг джерел фінансування юридичних осіб – лізингодавців та фінансових компаній становить 4943,0 млн грн, що на 934,4 млн грн (на 15,9 % менше порівняно з 2014 р.). У структурі джерел фінансування лізингових операцій юридичних осіб – лізингодавців найбільшу частку займав власний капітал 40,6 % (2003,7 млн грн).

Ринок ломбардних послуг в 2015 р. характеризувався збільшенням загальних обсягів кредитування порівняно з 2014 р. Так, сума наданих фінансових кредитів під заставу, та сума погашених фінансових кредитів збільшилась на 48,14 % та 48,19 % відповідно. Кількість наданих фінансових кредитів під заставу зменшилась на 3,02%. Обсяг активів ломбардів виріс на 29,72 % (508,4 млн грн) порівняно з 2014 р., а їх власний капітал становив 1100,2 млн грн (на 13,38 % або 129,8 млн грн більше ніж у 2014 р.). Ломбарди обирають для застави найбільш ліквідне майно. В обсязі наданих фінансових кредитів за видами застави найбільшу питому вагу займають фінансові кредити під заставу виробів із дорогоцінних металів та каміння – 84,7% (10558,7 млн грн). Ломбарди залишаються одним із найбільш консервативних і стабільних фінансових інститутів для фізичних осіб – вони орієнтовані на видачу дрібних та короткострокових кредитів.

Небанківські фінансові є установи невід'ємною частиною фінансового сектору, який виступає в якості інституційного інвестору ринку, необхідного елементу системи соціального забезпечення населення; ефективного інструменту надання фінансових послуг; джерела додаткового доходу та диверсифікації інвестиційних ризиків через забезпечення різноманітності фінансових послуг та продуктів для різних категорій клієнтів.

У цілому небанківський фінансовий сектор України перебуває на початковому етапі розвитку і значно поступається банківській системі з позицій його значущості, прозорості, системної сформованості та законодавчого забезпечення. Водночас без його ефективної діяльності неможливо забезпечити повноцінне охоплення фінансовим сектором усіх сегментів фінансового ринку України та задоволення наявних потреб у фінансових послугах [141]. Закон України «Про фінансові послуги і державне регулювання ринків фінансових послуг» [120] став початком формування повноцінної системи ринків фінансових послуг та створення системи державного нагляду за діяльністю небанківських фінансових установ. Основним завданням закону є створення правових основ для захисту інтересів споживачів фінансових послуг, правове забезпечення діяльності і розвитку конкурентоспроможного ринку, правове забезпечення єдиної державної політики у фінансовому секторі України. Нацкомфінпослуг розробила Стратегію реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015-2020 рр. [141], метою якої є реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг для забезпечення сприятливих умов їх подальшого розвитку, підвищення інвестиційної привабливості та відновлення довіри юридичних та фізичних осіб. У 2010 р. Нацкомфінпослуг розробила концепцію впровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами та програму розвитку системи пруденційного нагляду для кредитних спілок, виходячи з рекомендацій Міжнародної асоціації кредитних спілок (WOCCU).

Упродовж 2016 р. Нацкомфінпослуг продовжила розбудову умов для стабільного розвитку ринку небанківських фінансових послуг відповідно до першочергових пріоритетів та завдань, визначених Стратегією-2020 [117], планами дій Кабінету міністрів України та Уряду на 2016 рік, Угодою про асоціацію між Україною й ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами, а також Комплексною програмою розвитку фінансового сектору України до 2020 р. [28]. Наприкінці 2016 р. в Україні розпочато дію Проекту Агентства США з міжнародного розвитку «Трансформація фінансового сектору в Україні», метою якого є підтримки та здійснення реформ [79].

Розвиток банківського сектору є необхідною умовою нормального функціонування економіки. У процесі його реформування 2014-2016 рр. виникла низка проблем загальноекономічного і регуляторного характеру.

За результатами 9 місяців 2016 р. 35 зі 100 платоспроможних банків були збитковими. У 2015 р. таких банків було 46 серед 117 од. Із

скороченням у 2015 р. числа банків в Україні до 68 од. була введена тимчасова адміністрація Фондом гарантування вкладів фізичних осіб (далі – ФГВФО). Тільки 1 банк відновив свою діяльність (ПАТ «Астра Банк»). У 2016 р. 17 банків було оголошено неплатоспроможними, ще 4 – ліквідовано за рішенням акціонерів. Перехід ПАТ КБ «Приватбанк» в державну власність наприкінці 2016 р. суттєво змінив структуру банківського сектору: частка державних банків у чистих активах збільшилася до 51,3 % (з 28,1 % на початку 2016 р.), за депозитами населення – майже утричі, до 59,5 %. Відтак концентрація зросла – частка 20 найбільших банків у чистих активах за 2016 р. збільшилася на 3,0 % до 89,4% (табл. 4.28).

Таблиця 4.28

Динаміка кількості банків в Україні за 2014-2016 рр.

Види банків	Роки				Абсолютне відхилення (2017-2016)	Структура банківської системи станом на 31.01.2017р.,%
	2014	2015	2016	31.01.2017		
Платоспроможні, в т. ч.:	147	117	96	93	-3	93,0
Державні	7	7	6	6	-	6,0
Іноземні	25	25	25	25	-	25,0
Приватні	115	85	65	62	-3	62,0
Неплатоспроможні	16	3	4	7	3	7,0
Банківська система, усього	163	120	100	100	-	100,0
у стадії ліквідації	21	64	84	84	-	-

Складено за даними [63]

Відповідно до Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року у 2017 р. НБУ продовжує політику очищення банківської системи через виведення «схемних» та конвертаційних банків. У 2017 р. планується завершити докапіталізацію державних банків та оновлення банківського сектору. Очікується, що протягом 2017 р. на збільшення статутного капіталу Укрексімбанку та Ощадбанку, а також на підтримку ФГВФО буде спрямовано суму меншу за 1,0 % ВВП.

Банківський сектор, починаючи з кінця 2013 р., зіткнувся з проблемою відтоку депозитів, яка загрожує його ліквідності та нормальному функціонуванню фінансової системи (табл. 4.29).

Протягом аналізованого періоду спостерігається поступове зниження обсягів депозитів. Критичні значення такого тренду були зафіксовані у 2014-2015 рр. За цей період обсяг депозитів в національній валюті зменшився на 13,37 % у 2014 р., у 201 5р. спостерігались незначні позитивні зрушення – до 7,01%, в т. ч. у 2014 р. депозити фізичних осіб зменшились на 26,77% (або на 24,92 млрд. грн.), у 2015 р. – на 20,49% (або на 14,02 млрд. грн.), а у 2016 р. збільшилися на 8,04 %.

Таблиця 4.29

Динаміка депозитів юридичних та фізичних осіб

Показники	Станом на :						
	01.01.2011р.	01.01.2012р.	01.01.2013р.	01.01.2014р.	01.01.2015р.	01.01.2016р.	01.01.2017р.
Депозити, усього, млрд грн, в т. ч.:	413,851	489,136	567,881	668,460	672,402	711,139	786,130
у національній валюті	239,918	281,105	319,828	422,351	365,890	391,539	425,637
в іноземній валюті	173,934	208,031	248,053	246,109	306,512	319,599	360,493
в іноземній валюті в доларовому еквіваленті	21,846	26,037	31,034	30,791	19,438	13,316	13,258
Депозити юридичних осіб, млрд грн, в т. ч.:	142,062	181,654	202,027	231,279	260,138	312,484	355,492
у національній валюті	99,946	123,102	136,042	168,797	169,875	203,260	227,641
в іноземній валюті	42,117	58,553	65,985	62,482	90,262	109,224	127,850
в іноземній валюті в доларовому еквіваленті	5,290	7,328	8,255	7,817	5,724	4,551	4,702
Депозити фізичних осіб, млрд грн, в т. ч.:	271,789	307,482	365,854	437,181	412,264	398,242	430,273
у національній валюті	139,972	158,003	183,786	253,554	196,015	188,217	197,983
в іноземній валюті	131,817	149,479	182,068	183,627	216,249	210,026	232,290
в іноземній валюті в доларовому еквіваленті	16,556	18,709	22,778	22,973	13,714	8,751	8,543
Структура,%							
Депозити, усього, в т. ч.:	100	100	100	100	100	100	100
у національній валюті	57,97	57,47	56,32	63,18	54,42	55,06	54,14
в іноземній валюті	42,03	42,53	43,68	36,82	45,58	44,94	45,86
в іноземній валюті в доларовому еквіваленті	5,28	5,32	5,46	4,61	2,89	1,87	1,69
Депозити юридичних осіб, в т. ч.:	34,33	37,14	35,58	34,60	38,69	43,94	45,22
у національній валюті	24,15	25,17	23,96	25,25	25,26	28,58	28,96
в іноземній валюті	10,18	11,97	11,62	9,35	13,42	15,36	16,26
в іноземній валюті в доларовому еквіваленті	1,28	1,50	1,45	1,17	0,85	0,64	0,60
Депозити фізичних осіб, в т. ч.:	65,67	62,86	64,42	65,40	61,31	56,00	54,73
у національній валюті	33,82	32,30	32,36	37,93	29,15	26,47	25,18
в іноземній валюті	31,85	30,56	32,06	27,47	32,16	29,53	29,55
в іноземній валюті в доларовому еквіваленті	4,00	3,82	4,01	3,44	2,04	1,23	1,09
Темпи зростання, %							
Депозити, усього, в т. ч.:	-	18,19	16,10	17,71	0,59	5,76	10,55
у національній валюті	-	17,17	13,78	32,06	-13,37	7,01	8,71
в іноземній валюті	-	19,60	19,24	-0,78	24,54	4,27	12,80
в іноземній валюті в доларовому еквіваленті	-	19,18	19,19	-0,78	-36,87	-31,50	-0,44
Депозити юридичних осіб, в т. ч.:	-	27,87	11,22	14,48	12,48	20,12	13,76
у національній валюті	-	23,17	10,51	24,08	0,64	19,65	11,99
в іноземній валюті	-	39,02	12,69	-5,31	44,46	21,01	17,05
в іноземній валюті в доларовому еквіваленті	-	38,53	12,65	-5,31	-26,77	-20,49	3,32
Депозити фізичних осіб, в т. ч.:	-	13,13	18,98	19,50	-5,70	-3,40	8,04
у національній валюті	-	12,88	16,32	37,96	-22,69	-3,98	5,19
в іноземній валюті	-	13,40	21,80	0,86	17,77	-2,88	10,60
в іноземній валюті в доларовому еквіваленті	-	13,00	21,75	0,86	-40,30	-36,19	-2,38

Складено та розраховано за даними [79]

Але такий обсяг зниження депозитів компенсувався депозитами юридичних осіб в національній валюті – збільшення на 12,48% у 2014 р. та на 20,12 % у 2015 р. (разом на 81,21 млрд грн). Це було зумовлено зростанням коштів на поточних рахунках внаслідок інфляційних процесів. Відтік депозитів в іноземній валюті (доларовому еквіваленті) протягом 2014-2015 рр. склав 17,48 млрд дол. США або на 36,87% у 2014 р. всіх депозитів в іноземній валюті порівняно з 2013 р. та на 31,50% у 2015 р. в порівнянні з 2014 р. Так зниження депозитів фізичних осіб – на 40,3 % у 2014 р. в порівнянні з 2013 р. та на 36,19% у 2015 р. в порівнянні з 2014 р.; юридичних осіб – на 26,77% і 20,49%, відповідно. У 2016 р. було зафіксоване покращення результатів по депозитним рахункам банків. Так, вклади клієнтів банків зросли на 10,55% (або на 74,99 млрд грн) переважно за рахунок припливу коштів суб'єктів господарювання. У структурі депозитів частка юридичних осіб зросла до 45,22% (з 43,94% у 2015 р.). Кошти фізичних осіб у гривні зросли на 8,04%, а у іноземній валюті – зменшились на 2,38%. Поетапне скасування обмежень на зняття вкладів позитивно вплинуло на довіру населення до банків та динаміку депозитів. У структурі депозитів найбільша частка належить фізичним особам – 54,73% у 2016 р.

За період з 2014 р. до 2016 р. національна валюта девальвувала більше ніж у 3 рази, що призвело до зростання проблемної заборгованості клієнтів перед банками, валютних активів і зобов'язань та необхідності докапіталізації банків. За останні три роки для підтримки ліквідності банків НБУ використовувало різні інструменти докапіталізації. Так, загальний обсяг заборгованості за кредитами рефінансування Національного банку станом на 01.01.2014 р. становив 76,12 млрд грн. У 2014 р. обсяг кредитів рефінансування становив 222,26 млрд грн, у т. ч. строком більше 30 календарних днів – 115,6 млрд грн (обсяг повернення банками раніше наданих кредитів рефінансування становив 189,43 млрд грн). Станом на 01.01.2015 р. загальний обсяг заборгованості за кредитами рефінансування Національного банку становив 108,95 млрд грн. З середини 2015 р. НБУ призупинив видачу стабілізаційних кредитів та почав використовувати виключно монетарні інструменти підтримки ліквідності банків, терміни погашення яких не перевищують 3 місяці. Банки отримують кредити рефінансування в результаті тендерів з підтримання ліквідності. Усі банки, які на такий тендер подають заявки та надають високоліквідні застави (ОВДП, депозитні сертифікати, кошти в іноземній валюті), отримують кредит автоматично.

У 2016 р. всі кредити надавались виключно на тендерах під заставу ОВДП, що робить таки кредити безризиковими. Платоспроможні банки за

2016 р. зменшили заборгованість перед Національним банком за кредитами рефінансування на 55 % (або на 27,9 млрд грн). Загальний обсяг заборгованості на 01.01.2017 р. становив 22,99 млрд грн, в т. ч. за основною сумою, без нарахованих відсотків – 22,57 млрд грн.

Таблиця 4.30

Заборгованість банків перед НБУ у 2015-2016 рр.

Банк	Заборгованість перед НБУ на 01.01.2017р., млн грн	Заборгованість перед НБУ на 01.01.2016р., млн грн	Зміна заборгованості за 2016 р., млн грн
АТ «Укрексімбанк»	-	2979,78	-2979,78
АТ «Ощадбанк»	2559,00	14059,3	-11500,83
АБ «Укргазбанк»	574,99	4284,26	-3709,27
ПАТ «Промінвестбанк»	912,19	199,86	712,33
ПАТ КБ «Приватбанк»	18046,69	27079,23	-9032,54
АБ «Південний»	-	541,99	-541,99
ПАТ «ПУМБ»	-	485,43	-485,43
ПАТ «Банк Кредит Дніпро»	-	357,00	-357,00
ПАТ «ІНГ Банк Україна»	13,16	-	13,16
ПАТ «Діамантбанк»	631,51	159,18	472,33
ПАТ «ПтБ»	257,09	604,29	-347,2
Заборгованість перед НБУ усіх платоспроможних банків на відповідну дату	22994,63	50845,83	-27850,54

Складено за даними [79]

Протягом 2016 р. системні ризики українського фінансового сектору зменшилися. Ситуація в банківському секторі стабілізувалася завдяки відновленню бази фондування, визнанню реальної якості активів та виконанню програм докапіталізації практично усіма великими банками. Основним ризиком для подальшої фінансової стабілізації є невиконання окремими великими банками програм капіталізації за результатами діагностичного обстеження. Так, станом на лютий 2017 р. за результатами діагностики НБУ з ринку було виведено чотири банки за невиконання вимог в межах макропруденційного нагляду ПУАТ «Фідобанк», ПАТ КБ «Хрещатик», ПАТ «ПтБ» та АТ «Фортуна-банк».

Для вирішення проблем дефіциту капіталу значних за розміром банків НБУ протягом першого півріччя 2017 р. оприлюднило макропруденційну стратегію та дорожню карту гармонізації правил банківського регулювання із рекомендаціями Базельського комітету та директивами ЄС. Також запроваджено новий інструмент екстреної підтримки ліквідності (ELA) банків на заміну діючого механізму стабілізаційних кредитів. Окрім того, протягом 2017 р. НБУ також завершить розробку нового нормативу ліквідності LCR (liquidity coverage ratio) відповідно до рекомендації Basel III та запровадить його у 2018 р.

Наразі змінився й механізм облікової політики НБУ. Так, зміна облікової ставки з 6,5 % у 2014 р. до 30 % в середині 2015 р. та встановлення обмежень щодо проведення кредитних операцій банками, вплинуло на рентабельність банківського бізнесу. Вартість ресурсів в національній валюті протягом грудня порівняно з листопадом 2014 р. дещо зменшилася: за наданими кредитами – з 16,65 % до 16,59 %, за залученими депозитами – з 10,45 % до 10,03 %. Натомість вартість ресурсів в іноземній валюті дещо зросла: за наданими кредитами – з 7,94 % до 8,38 %, за залученими депозитами – з 6,92 % до 6,97 %. Середньозважена ставка за наданими кредитами в національній валюті на міжбанківському кредитному ринку збільшилася з 16,50 % до 24,63 % річних. У результаті, на початок 2015 р. більшість комерційних банків призупинили кредитування для бізнесу. В основному кредитування проводилось по існуючим кредитним лініям. Банки, які надавали пропозицію з кредитування, встановлювали високу вартість ресурсів (на міжбанківському кредитному ринку –19,24%, в іноземній валюті – 8,65%) та за депозитами – 6,47% в національній валюті й 5,79% в іноземній валюті. Наприкінці 2015 р. та у 2016 р. після відносної стабілізації валютного ринку та зниження облікової ставки до 15,5 %, а потім й до 14 %, деякі банки почали пропонувати кредитні операції. Для фізичних осіб кредитування проводилось за високою вартістю та за незначним колом продуктів: експрес-кредити, кредитування по кредитних картках, споживче кредитування (у національній валюті за кредитами – 31,64 % річних, за депозитами – 14,2 %) (рис. 4.9).

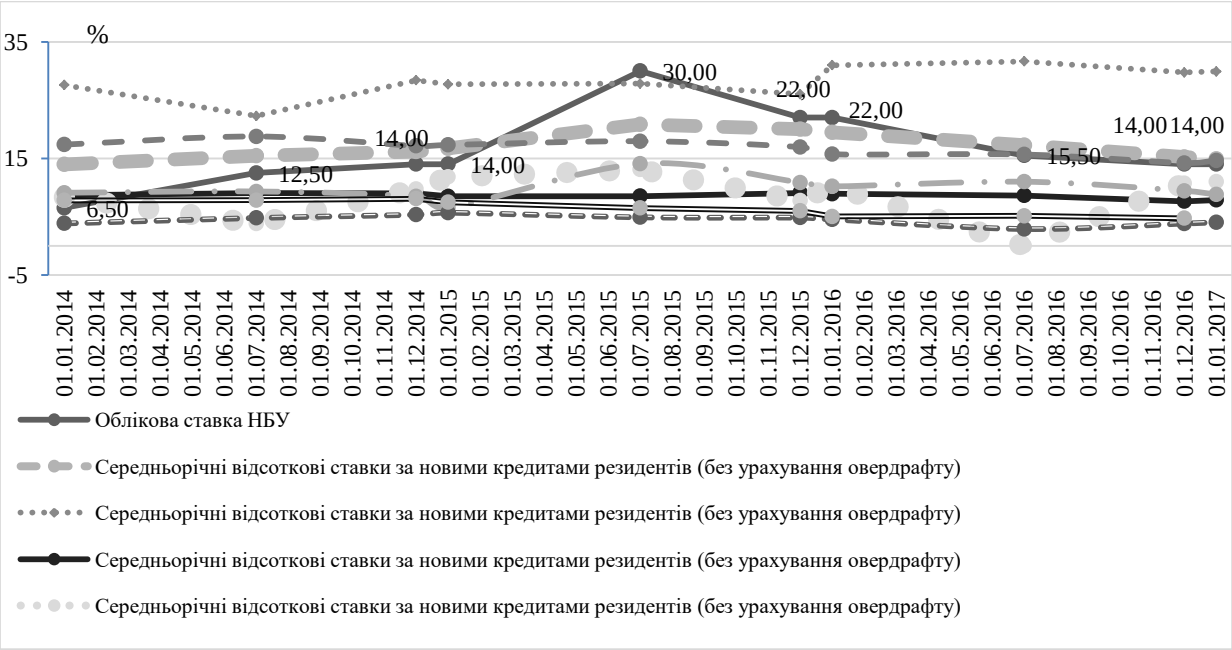

Рис. 4.9. Динаміка облікової ставки, ставок по депозитам і кредитам за період 2014-2016 рр. *(складено за даними [79])*

Ліквідність банківського сектору поліпшувалася завдяки поверненню коштів клієнтів. Також протягом 2016 р. НБУ в кілька етапів зменшив ключову ставку із 22 % до 14 %. Усі ці заходи забезпечили передумови для зниження банками відсоткових ставок за депозитами. Відсоток за 12-місячними депозитами фізичних осіб за 2016 р. знизився на 3,8 % до 17,5 % річних у національній валюті та на 2,2 % до 5,7% річних у доларах США. У IV кварталі 2016 р. зниження ставок призупинилось через невизначеність ситуації навколо ПАТ КБ «Приватбанк».

Зниження вартості депозитів у доларах та євро створило для банків можливість наприкінці 2016 р. знизити відсоткові ставки за кредитами для бізнесу до 15,23 % в національній валюті та 7,64 % в іноземній валюті. Проте вартість нових кредитів усе ще залишалась високою, а тому вони залучались переважно на короткий термін на фінансування обігового капіталу.

У першій половині січня 2017 р. посилився девальваційний тиск на гривню попри сприятливі фундаментальні зовнішні фактори (насамперед, через високі ціни на товари українського експорту). Визначальним фактором цього стала нижча, ніж у попередні місяці, пропозиція іноземної валюти з огляду на спад ділової активності. Дотримуючись режиму плаваючого обмінного курсу, НБУ згладжував надмірні коливання, проводячи валютні аукціони з продажу іноземної валюти та не перешкоджаючи, водночас, домінуючим тенденціям на валютному ринку. Крім того, у січні 2017 р. НБУ розпочав проведення валютних інтервенцій за новою формою – запиту щодо найкращого курсу, запровадження якої передбачено Стратегією валютних інтервенцій на 2016-2020 рр. У другій половині січня 2017 р. ситуація на валютному ринку змінилася – обмінний курс гривні стабілізувався. Це дало змогу НБУ відновити купівлю іноземної валюти для поповнення міжнародних резервів.

Також НБУ продовжив пом’якшувати тимчасові антикризові заходи, запроваджені раніше, та вдосконалювати функціонування фінансового ринку. Зокрема протягом березня 2017 р. скасовано обов’язкове ліцензування операцій із розміщення фізичними особами на закордонних рахунках іноземної валюти з джерелом походження за межами України з метою їх інвестування; спрощено процедуру проведення операцій клієнтів банків із купівлі іноземної валюти/перерахування коштів за кордон на користь нерезидентів та змінено порядок контролю з метою попередження ризикових валютних операцій; дозволено здійснювати купівлю іноземної валюти суб’єктам господарювання за кредитні кошти; спрощено реєстрацію змін до кредитних договорів; запроваджено укладення договорів за операціями з розміщення депозитних сертифікатів НБУ у формі Публічної пропозиції;

скасовано умову щодо необхідності дотримуватися банком порядку формування та зберігання обов'язкових резервів для участі в проведенні операцій із розміщення депозитних сертифікатів НБУ; надано право банкам надавати змішану заставу за кредитом овернайт [79].

Означені процеси в тому числі позначились на обсягах кредитування. Найбільш негативні тенденції проявились у 2015 р. через загальне зменшення обсягів кредитування на 3,65% порівняно з 2014 р. (в національній валюті – на 20,66%, у доларовому еквіваленті – на 23,86%). За весь досліджуваний період в структурі кредитування найбільша частка належить юридичним особам, частка фізичних осіб знизилась з 2011 р. у 28,23% до 15,99% у 2016 р. Найбільше зростання обсягів кредитів домогосподарствам відбулося у 2014 р. на 9,63% порівняно з 2013 р. насамперед за рахунок споживчих кредитів. Обсяги кредитів наданих юридичним особам за цей період також зросли на 12,94 %. Такий тренд був забезпечений девальвацією національної валюти, що вплинуло на залишки коштів в іноземній валюті в гривневому еквіваленті. У 2015 р. залишки за кредитами в національній валюті зменшилися з 543,061 млрд грн до 430,863 млрд грн у 2014 р. за рахунок зменшення кредитів, наданих юридичним особам, на 83,22 млрд грн (до 352,861 млрд грн) та кредитів, наданих фізичним особам, на 29,4 млрд грн (до 77,601 млрд грн).

Залишки за кредитами в іноземній валюті у 2016 р. зменшилися з 29,976 млрд дол. США до 18,206 млрд дол. США у 2014 р. (у доларовому еквіваленті), у т. ч. щодо юридичних осіб – зменшилися на 8,6 млрд дол. США, щодо фізичних осіб – на 3,17 млрд дол. США (табл. 4.31).

Незважаючи на незначне зниження залишків за кредитами, наданими в національній валюті, за результатами 2016 р. спостерігались ознаки відновлення кредитної активності банків в національній валюті. З початку 2017 р. залишки за кредитами в національній валюті зросли на 17,5 %. Це відбулося за рахунок приросту коштів корпоративного сектору (на 22,3 %), тоді як кредитування домогосподарств залишалося низьким.

Крім того, значною мірою, приріст залишків кредитів корпоративного сектору в національній валюті був спричинений реструктуризацією заборгованості за кредитами в іноземній валюті. У цілому обсяги кредитування в іноземній валюті знизилися на 20,2 %. Протягом 2014-2015 рр. багато банків стикнулися з кредитним ризиком та ризиком ліквідності, що спричинило зростання проблемної заборгованості в кредитному портфелі та нездатності виконувати свої зобов'язання у строк.

Таблиця 4.31

Динаміка обсягів кредитування юридичних та фізичних осіб

Показники	Станом на :						
	01.01.2011р.	01.01.2012р.	01.01.2013 р.	01.01.2014р.	01.01.2015 р.	01.01.2016 р.	01.01.2017 р.
Кредити, усього, млрд. грн., в т. ч.:	724,005	793,277	809,339	904,874	1015,741	978,665	1001,330
у національній валюті	386,686	470,063	509,777	596,868	543,061	430,863	506,293
в іноземній валюті	337,319	323,213	299,562	308,006	472,680	547,802	495,037
в іноземній валюті в доларовому еквіваленті	42,368	40,453	37,478	38,534	29,976	22,824	18,206
Кредити юридичних осіб, млрд. грн., в т. ч.:	519,603	597,033	626,223	716,341	809,060	807,441	840,802
у національній валюті	324,523	386,610	410,297	475,090	436,079	352,861	431,399
в іноземній валюті	195,080	210,423	215,926	241,251	372,981	454,580	409,403
в іноземній валюті в доларовому еквіваленті	24,502	26,336	27,014	30,183	23,653	18,940	15,057
Кредити фізичних осіб, млрд. грн., в т. ч.:	204,403	196,244	183,117	188,533	206,681	170,822	160,161
у національній валюті	62,164	83,454	99,480	121,778	106,982	77,601	74,527
в іноземній валюті	142,239	112,790	83,637	66,755	99,700	93,221	85,634
в іноземній валюті в доларовому еквіваленті	17,865	14,117	10,464	8,352	6,323	3,884	3,149
Структура,%							
Кредити, усього, в т. ч.:	100	100	100	100	100	100	100
у національній валюті	53,41	59,26	62,99	65,96	53,46	44,03	50,56
в іноземній валюті	46,59	40,74	37,01	34,04	46,54	55,97	49,44
в іноземній валюті в доларовому еквіваленті	5,85	5,10	4,63	4,26	2,95	2,33	1,82
Кредити юридичних осіб, в т. ч.:	71,77	75,26	77,37	79,16	79,65	82,50	83,97
у національній валюті	44,82	48,74	50,70	52,50	42,93	36,06	43,08
в іноземній валюті	26,94	26,53	26,68	26,66	36,72	46,45	40,89
в іноземній валюті в доларовому еквіваленті	3,38	3,32	3,34	3,34	2,33	1,94	1,50
Кредити фізичних осіб, в т. ч.:	28,23	24,74	22,63	20,84	20,35	17,45	15,99
у національній валюті	8,59	10,52	12,29	13,46	10,53	7,93	7,44
в іноземній валюті	19,65	14,22	10,33	7,38	9,82	9,53	8,55
в іноземній валюті в доларовому еквіваленті	2,47	1,78	1,29	0,92	0,62	0,40	0,31
Темпи зростання, %							
Кредити, усього, в т. ч.:	-	9,57	2,02	11,80	12,25	-3,65	2,32
у національній валюті	-	21,56	8,45	17,08	-9,01	-20,66	17,51
в іноземній валюті	-	-4,18	-7,32	2,82	53,46	15,89	-9,63
в іноземній валюті в доларовому еквіваленті	-	-4,52	-7,35	2,82	-22,21	-23,86	-20,23
Кредити юридичних осіб, в т. ч.:	-	14,90	4,89	14,39	12,94	-0,20	4,13
у національній валюті	-	19,13	6,13	15,79	-8,21	-19,08	22,26
в іноземній валюті	-	7,86	2,62	11,73	54,60	21,88	-9,94
в іноземній валюті в доларовому еквіваленті	-	7,49	2,57	11,73	-21,63	-19,93	-20,50
Кредити фізичних осіб, в т. ч.:	-	-3,99	-6,69	2,96	9,63	-17,35	-6,24
у національній валюті	-	34,25	19,20	22,41	-12,15	-27,46	-3,96
в іноземній валюті	-	-20,70	-25,85	-20,18	49,35	-6,50	-8,14
в іноземній валюті в доларовому еквіваленті	-	-20,98	-25,88	-20,18	-24,29	-38,57	-18,92

Складено за даними [79]

Це було пов'язано з тим, що кредитування багатьох компаній та фізичних осіб здійснювалося без належної оцінки їх фінансового стану, це призвело до значного погіршення якості кредитного портфеля банків.

Протягом 2016 р. НБУ провів діагностику якості активів та достатності капіталу 40 банків. Необстеженими залишились 39 платоспроможних банків (менше 2 % активів від системи). Діагностичне обстеження 40 банків, як і перших 20 установ у 2015 р. (ПАТ «КБ Хрещатик» та ПУАТ «Фідобанк» було оголошено неплатоспроможними), виявило хронічні проблеми більшості українських банків – неадекватне відображення якості активів та значний рівень прихованого кредитного ризику. За результатами діагностики у 40 банків оцінка рівня проблемних кредитів (NPL) зросла з 19 % до 43 %, у найбільших 20 установах – до 53 %. (рис. 4.10).

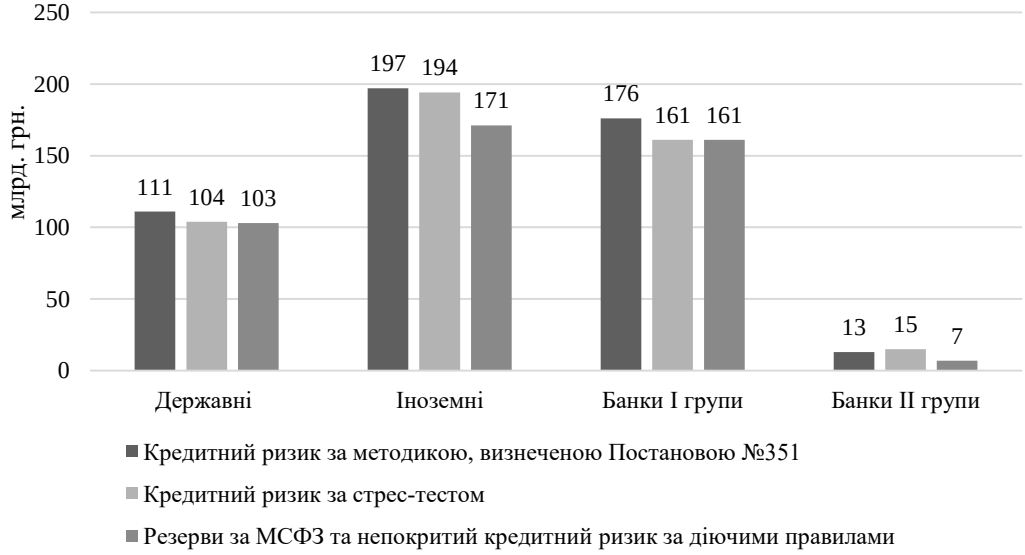

Рис. 4.10. Оцінений кредитний ризик для груп банків, млрд грн *(складено за даними [29])*

Від початку 2017 р. запроваджуються нові правила оцінки банками кредитного ризику, що допоможе суттєво занижувати частку проблемних кредитів та обсяги кредитного ризику за активами. Запровадження нових правил в тому числі пов'язано з усуненням дисбалансу між заявленою банками часткою недіючих кредитів (30,5 %) та показниками, визначеними у процесі діагностичного обстеження НБУ. Перехід банків на нові правила класифікації кредитів у зв'язку із запровадженням Положення про оцінку кредитного ризику (Постанови № 351) та визнання реальної якості кредитного портфелю ПАТ КБ «Приватбанк» наближують заявлену частку недіючих кредитів до результатів стрес-тестування.

У 2016 р. операційна ефективність банківського сектору знизилася. Показник CIR (cost to income ratio) становив 58 % проти 52 % у 2015 р. Чистий

процентний дохід скоротився через високу вартість депозитів. Компенсатором стало помірне зростання чистого комісійного доходу завдяки відновленню попиту на банківські послуги та підвищенню тарифів. Так, протягом I кварталу 2016 р. операційні прибутки знизилися в річному вимірі, що пов'язано з негативним ефектом переоцінки валюти кількома великими банками. Протягом 2013-2015 рр. суттєво змінилася і структура операційного прибутку – частка чистого процентного доходу знизилася до 42 % у 2015 р. Частка «інших доходів» значно збільшилася переважно за рахунок торговельного доходу. Співвідношення операційних витрат та доходів (CIR) зменшилося з 68% у 2013 р. до 52% у 2015 р. Водночас вартість кредитного ризику у 2015 р. збільшилася у 3,6 рази порівняно з 2013 р., що і сформувало суттєві збитки банківського сектору. Вартість кредитного ризику зросла до 9-12 % (відносно валового кредитного портфеля) у 2014-2015 рр. проти відносно помірних 2-3 % у 2012-2013 р. За результатами I кварталу 2016 р. 28 платоспроможних банків працювали зі збитками (у 2014 р. – 37 од., у 2015 р. – 46 од.). У 2016 р. суттєво скоротилася кількість банків, що понесли збитки: 5 установ порівняно з 34 банками у 2015 р. Натомість від'ємний чистий процентний дохід у I кварталі 2016 р. отримали 10 банків (у той самий період 2015 р. – 7 од.). Рівень капіталізації банків суттєво погіршився протягом 2015 р. на фоні зростання збитків банківського сектору. Протягом 2016 р. за підсумками діагностичного обстеження банки мали дефіцит капіталу, проводили капіталізацію відповідно до програм, узгоджених із Національним банком. Статутний капітал банків із початку 2016 р. зріс майже на чверть, зокрема в результаті конвертації субординованого боргу. Обсяг останнього, що враховується в регулятивному капіталі, за 9 місяців 2016 р. зменшився на 46 %, а питома вага в ньому скоротилася вдвічі – з 38 % до 19 % [29].

У 2016 р. зафіксовано історично високий збиток банківського сектору – 159 млрд грн, що зумовлено резервуванням кредитного портфеля ПАТ КБ «Приватбанк». Для решти банків відрахування в резерви значно знизилися, а сукупні збитки зменшилися у 2,8 рази до 24 млрд грн зі 66,9 млрд грн у 2015 р. Зокрема, значно скоротила масштаби збитків за 2016 р. група державних банків – на 21,5 млрд грн.

Серед інших позитивних тенденцій для всієї банківської системи є зростання у порівнянні з 2015 р. чистого процентного доходу на 15 % за рахунок росту процентних доходів (на 4,6 млрд грн) на фоні зниження процентних витрат (на 1,2 млрд грн). Це свідчить про певне підвищення ефективності роботи банків протягом 2016 р. Крім того, за підсумками 2016 р. зафіксоване зростання на 12 % у порівнянні з підсумками 2015 р. чистого комісійного доходу завдяки відновленню попиту на банківські

послуги та підвищенню тарифів.

У цілому за підсумками 2016 р. з 96 платоспроможних банків станом на 01.01.2017 р. 63 установи отримали прибуток в 10,8 млрд грн, 33 од. – збиток в 170,2 млрд грн. За результатами 2015 р. зі 117 платоспроможних банків на 01.01.2016 р. 71 установа отримала прибуток в 5,2 млрд грн, 46 банків понесли збитки в 71,8 млрд грн [29]. У 2017 р. НБУ очікує виходу банківського сектору на прибуткову діяльність у зв'язку з подальшим скороченням відрахувань у резерви та більш активним зростанням процентних доходів завдяки пожвавленню кредитування реального сектору. Також, НБУ розширив можливості банків з управління короткостроковою ліквідністю в іноземній валюті (Інструкція про порядок видачі індивідуальних ліцензій на здійснення інвестицій за кордон; Постанова НБУ «Про внесення змін до Інструкції про порядок видачі індивідуальних ліцензій на здійснення інвестицій за кордон» 22.11.2016 № 406) [79]. Банкам дозволено купувати високоліквідні іноземні боргові інструменти з високим кредитним рейтингом. Це дасть змогу ефективніше управляти ліквідністю в іноземній валюті, що сприятиме підвищенню стійкості банківської системи. Також очікується впровадження законопроекту «Про іноземну валюту», в якому передбачено валютну лібералізацію та спрощення довгострокових і прямих інвестицій [79]. Період кожного наступного етапу лібералізації буде залежати від макроекономічної і фінансової стабільності та дотримання інших передумов, зокрема належного розвитку валютного ринку та адаптації принципів Організації економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР) з протидії BEPS13 [45]. Наразі триває «нульовий» етап лібералізації, у рамках якого серед іншого передбачено поетапне скасування вимоги продавати валютну виручку та обмежень обсягу купівлі готівкової валюти, подовження граничного терміну за експортно-імпортними операціями, спрощення валютного ліцензування.

В Україні фінансовий ринок організаційно достатньо забезпечений інституціональними одиницями у вигляді фінансових та організаційних посередників. Однак попит на фінансові продукти в його межах задовольняється не в повній мірі. Тому, використовуючи світову практику функціонування валютного ринку, в Україні валютні операції проводять банки, фондові біржі та «FOREX» [151].

Із введенням Постанови від 22 листопада 2016 року № 402 «Про внесення змін до Постанови від 14 вересня 2016 року № 386», НБУ були пом'якшені деякі тимчасові обмеження на валютному ринку з огляду на наявність сприятливих умов на міжбанківському валютному ринку. А саме:

по-перше, Національний банк дозволив уповноваженим банкам здійснювати на фондових біржах власні операції з похідними фінансовими інструментами (деривативами), базовим активом яких є іноземна валюта або її курс. Це розширить перелік доступних операцій з іноземною валютою та надасть можливість хеджувати валютні ризики, а отже, зменшить тиск на міжбанківський валютний ринок;

по-друге, НБУ дозволив банкам-учасникам міжнародних платіжних систем купувати та перераховувати іноземну валюту на підставі індивідуальних ліцензій НБУ, якщо метою є розміщення гарантійного депозиту в іноземній валюті на рахунках міжнародних платіжних систем за межами України. Станом на 01.02.2017 р. юридичні особи можуть купувати та перераховувати на підставі індивідуальної ліцензії іноземну валюту на суму не більше 50 тис. дол. США в еквіваленті протягом календарного місяця. Завдяки цьому кроку банки зможуть виконувати свої зобов'язання перед міжнародними платіжними системами та забезпечувати для клієнтів проведення розрахунків з використанням платіжних карток міжнародних платіжних систем (VISA, Master Card тощо);

по-третє, НБУ встановив єдиний для всіх банків строк приведення загальної довгої відкритої валютної позиції у відповідність до значення встановленого ліміту. Досі банкам на це надавався 1 рік, протягом якого банк мав реалізовувати погоджений з НБУ план заходів з усунення перевищення ліміту. Відтепер, банки отримають можливість реалізовувати такий план заходів до 01.01.2019 р.;

по-четверте, НБУ розширив можливості для клієнтів банків-резидентів купувати валюту на міжбанківському ринку. Вони можуть проводити такі операції лише за умови, що залишок власних коштів в іноземній валюті менший ніж 25 тис. дол. США (в еквіваленті). НБУ розширив перелік винятків, які не враховуються до такого залишку. Відтепер при його розрахунку до уваги не будуть братися кошти, які ще є на рахунку клієнта, але будуть використовуватися в день купівлі іноземної валюти для здійснення платежів на підставі тих платіжних доручень, які не потребують включення до відповідних реєстрів. Так само до залишку не будуть враховуватися кошти, які разом з купленою валютою будуть використані для виконання зобов'язань за операціями з імпорту товарів.

За обґрунтуванням НБУ, ці послаблення не стануть на заваді позитивним тенденціям на валютному ринку, які в цілому, за винятком короткострокових періодів турбулентності, спостерігаються з кінця вересня 2016 р. завдяки сприятливим зовнішньоекономічним умовам [79].

Найбільшим з фінансових ринків світу, щоденний обсяг торгів на якому

наприкінці 2013 р. оцінювався у 5,3 трлн дол. США (або понад 30% річного ВВП США), є міжнародний валютний ринок «FOREX» (далі – Форекс) (англ. Forex). «FOREX» – міжнародний фінансовий ринок, що використовується для проведення валютообмінних операцій. Учасники цього ринку вкрай різноманітні – від найбільших світових банків та корпорацій до приватних трейдерів – фізичних осіб [67, 151].

Форекс – ринок міжбанківського обміну валюти за вільними цінами, який називають одним із найперспективніших способів інвестування особистих коштів. Але його частка в Україні незначна, що, насамперед, пов'язано з неврегульованістю законодавчого забезпечення ринку і, відповідно, похідними від цього негативними явищами. За Постановою НБУ № 327 звужено коло осіб, які мають право торгувати іноземною валютою, визначивши практику форекс-дилерів як неформальну. Це призвело до юридичної перереєстрації форекс-дилерів в інших країнах (здебільшого офшорах), що посилило ризики зловживань на валютному ринку України. Через це існує потреба врегулювання фінансово-правових відносин на ринку Форекс в Україні, що частково має прагнення унормування – 03.03.2015 р. у Верховній Раді було зареєстровано законопроект №2290 «Про діяльність форекс-дилерів в Україні» [65]. Законопроект передбачає одним із основних важелів державного впливу у форекс-сфері – обов'язкове отримання ліцензії. Регулятором форекс-ринку планується зробити Національний банк України, який і видаватиме ліцензії. Крім того, передбачається створення єдиного реєстру форекс-дилерів, який також вестиме НБУ. Планується створення саморегулівних організацій форекс-дилерів (далі – СРО), статус яким буде присвоюватися НБУ. На території України вже діє юридична особа, яка не має статусу СРО, але частково виконує її функції. Це Асоціація «Український центр розвитку позабіржових фінансових інструментів і технологій», створена у 2013 р. На даний момент Асоціація об'єднує тільки чотирьох форекс-дилерів, які надають свої послуги на території України: ТОВ «Теле-трейд Консалтинг», ТОВ «Робо Консалтинг», ТОВ «Міжнародна Академія Біржової Торгівлі», ТОВ «Айрон Эф Экс Глобал». Для гарантування виконання зобов'язань перед своїми клієнтами в Асоціації створений компенсаційний фонд із щомісячних внесків членів Асоціації [67].

Дослідження функціонування фінансового ринку України дозволило виявити наявність відносин між фінансовим ринком, який представляє систему, що включає сукупність взаємопов'язаних сегментів з окремими функціональними призначеннями і зовнішнім середовищем. У результаті, інфраструктурні елементи фінансового ринку мають організований характер і є частиною середовища. Рівень розвитку інфраструктури фінансового ринку

зумовлений його результативністю і конкурентоспроможністю у порівнянні з фінансовими ринками інших країн. Виходячи з розробленої Програми реформування фінансового сектору до 2020 року, забезпечення ефективного функціонування фінансової системи буде реалізовано шляхом проведення комплексних змін [43]:

– у регуляторах фінансового сектору – шляхом зміцнення інституційної спроможності регуляторних органів та створення відповідних умов для ефективного нагляду та впливу, зміцнення стійкості фінансової системи країни, зростання її кредитного та інвестиційного потенціалу;

– в учасників фінансового сектору (різних форм власності) – шляхом очищення активів, відновлення та посилення довіри до гравців ринку, стимулювання розвитку, прозорості й конкуренції, забезпечення рівноправності учасників фінансового сектору.

Виходячи з основних позицій розвитку фінансового ринку в межах середовища, можна побудувати суб'єктну модель функціонування фінансового ринку (рис. 4.11).

Рис. 4.11. Суб'єктна модель функціонування фінансового ринку *(складено автором)*

Взаємозв'язки, які виникають в процесі функціонування фінансового ринку спрямовані забезпечення оптимального функціонування та досягнення ефективності регуляторного впливу, кожний елемент системи виступає важливою ланкою на шляху динамічного стійкого економічного розвитку. Така позиція повністю корелюється з означеною метою в Комплексній програмі розвитку фінансового ринку України до 2020 р.

Важливою та самодостатньою ланкою фінансової системи виступають

саморегулівні організації. Виходячи з досвіду розвинутих країн існує три моделі регулювання фінансового ринку:

перша – повноваження щодо регулювання ринку зосереджено у державних органів, лише незначна частка щодо нагляду, контролю, встановлення обов'язкових правил поведінки передається саморегулівним організаціям професійних учасників ринку (США, Франція);

друга – максимальні повноваження передаються саморегулівним організаціям, контроль за діяльністю проводиться через переговорний процес, індивідуальні узгодження з професійними учасниками ринку. При цьому, у держави зберігаються контрольні функції, можливості втручання у процес саморегулювання (Великобританія);

третя – змішаний вид саморегулювання, що містить елементи двох попередніх моделей. Вона характерна для країн, в яких держава законодавчо закріпила вагомість норм саморегулівних організацій на рівні закону (Україна) [24].

Пошук оптимального варіанту співвідношення державного управління і ринкового механізму регулювання окремих сфер підприємницької діяльності не є новою проблемою. Становлення фінансового сектору економіки Україні свідчить про об'єктивну необхідність формування відповідних інститутів для гармонізації інтересів всіх учасників. Діюча в Україні система державного регулювання характеризується високою бюрократизацією і має ряд недоліків: надмірність повноважень органів влади щодо встановлення правил і стандартів професійної діяльності; недостатня ефективність та високі витрати нагляду і контролю з боку органів влади; недостатність інституційно встановлених механізмів зворотного зв'язку між суб'єктами фінансового сектору та органами влади в питаннях правомочності й нагляду.

Це призводить до високих витрат держави та підприємств на підтримку неефективної системи контролю. Одним із широко застосовуваних у світовій практиці методів скорочення державного регулювання є саморегулювання, тобто передача частини прав щодо встановлення правил і контролю над ними учасникам ринку. Формування державної політики у сфері регулювання діяльності суб'єктів фінансового сектору супроводжується новими формальними інститутами, які найчастіше є результатом запозичення позитивного досвіду розвинених країн.

Так, в Україні оптимальна система регулювання може базуватися на законі, який дає спеціальні права, особливо у сфері взаємодії з органами державної влади, професійним (підприємницьким) об'єднанням; на солідарній матеріальній відповідальності (страхування відповідальності) членів організації перед тими, кому їх діяльність може завдати шкоди.

Саморегулівні організацій (далі – СРО) сприяють підвищенню якості у тих сферах підприємницької та професійної діяльності, в яких існує об'єктивна необхідність у встановленні гнучких стандартів і правил.

Особливості утворення, діяльності та припинення СРО в Україні нині врегульовані на рівні галузевого законодавства. Зокрема, це закони України «Про цінні папери і фондовий ринок», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)», «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність» тощо. Згідно з положеннями цих нормативних актів, СРО є неприбутковими товариствами, які здійснюють регулятивні повноваження по відношенню до своїх членів. Такими організаціями розробляються і затверджуються різноманітні норми, правила і стандарти підприємницької і професійної діяльності у відповідній сфері (наприклад, кодекси професійної етики), встановлюються механізми і способи контролю за їх дотриманням, а також вживаються заходи щодо притягнення до відповідальності членів, які припустилися порушень прийнятих правил і норм, а іноді – й положень законодавства [61].

Уніфікованого нормативно-правового акту, який регламентував би особливості організації та діяльності саморегулівних організацій в Україні немає. У червні 2016 р. спільно з Міністерством економічного розвитку та торгівлі, Європейським банком розвитку та реконструкції, Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН та за участю експертів і громадськості було підготовлено й презентовано Концепцію базового законопроекту про саморегулівні організації. У Концепції передбачено трансформацію репрезентативних СРО та професійних об'єднань в елемент регуляторної сфери із частковою передачею державою повноважень [25].

Таким чином, саморегулівна організація – некомерційна організація, створена з метою саморегулювання, заснована на членстві, що об'єднує суб'єктів підприємницької діяльності виходячи з єдності галузі виробництва товарів (робіт, послуг) або ринку вироблених товарів (робіт, послуг), або об'єднуюча структура суб'єктів професійної діяльності певного виду.

На теперішній час в Україні, існуючі СРО, можна систематизувати залежно від виду господарської діяльності (рис. 4.12). Розподіл СРО за видами господарської діяльності показав, що найбільш прогресивним у створенні інституту саморегулювання є ринок фінансових послуг та фондовий ринок. Особливістю сучасної взаємодій СРО та органів державного регулювання є те, що багато інститутів не мають офіційного статусу (реєстрації) СРО, але їм можуть бути делеговані повноваження з боку

державних органів шляхом законодавчого закріплення. Також співпраця інколи будується на договірних засадах, у яких зазначаються повноваження кожного контрагента.

Рис. 4.12. СРО залежно від виду господарської діяльності *(складено автором)*

Так, ринок банківських послуг характеризується відсутністю СРО, хоча існуючі Асоціації в повній мірі можуть претендувати на статус СРО, але рівень їх взаємодії з регулятором будується на договорах про співпрацю.

Найбільш розвинутим в цьому контексті є фондовий ринок, на якому з метою створення ефективної системи регулювання та контролю за ініціативою Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) згідно Положення про об'єднання професійних учасників фондового ринку (2012 р.) були утворені саморегулівні організації та об'єднання професійних суб'єктів ринку цінних паперів:

1. Асоціація «Українські фондові торговці» (далі – АУФТ), створена 12.03.2009 р. шляхом консолідації трьох СРО (ТОВ «Регіональний фондовий

союз», ВАТ «Київська міжнародна фондова біржа», ЗАТ «Українська фондова біржа»). Метою діяльності – є забезпечення високого професійного рівня провадження діяльності на фондовому ринку та захист прав і законних інтересів учасників фондового ринку України, які здійснюють торгівлю цінними паперами. Станом на 26.12.2016 р. до складу Асоціації входить 308 юридичних осіб [66].

2. Професійна Асоціація учасників Ринків капіталу та Деривативів (далі – ПАРД) – це професійне об’єднання на фондовому ринку України. Асоціація, заснована у 1996 р., представляє інтереси всіх вітчизняних депозитарних установ та торговців цінними паперами. У 2013 р. ПАРД підтвердила статус саморегулівної організації за видом професійної діяльності «депозитарна діяльність», а на початку 2015 р. отримала статус СРО з торгівлі цінними паперами. Станом на 31.12.2015 р. було 336 членів ПАРД, у т. ч. депозитарних установ 256 од., торговців цінними паперами – 304 од. [83].

3. Українська Асоціація Інвестиційного Бізнесу (далі – УАІБ) є добровільною недержавною некомерційною організацією, що об'єднує усі компанії з управління активами в Україні. УАІБ заснована в квітні 1995 р. і є однією з найстаріших професійних організацій учасників фондового ринку. Це єдина в Україні саморегулівна недержавна організація, якій держава делегувала частку своїх повноважень, визначивши це Законом України «Про інститути спільного інвестування» та Положенням про об’єднання професійних учасників фондового ринку [88].

Також, станом на кінець 2015 р. в Україні здійснювали діяльність наступні об’єднання професійних учасників фондового ринку:

1. Професійна асоціація реєстраторів і депозитаріїв (за видом професійної діяльності «депозитарна діяльність»);

2. Професійна асоціація реєстраторів і депозитаріїв (за видом професійної діяльності «діяльність з торгівлі цінними паперами»);

3. Українська асоціація інвестиційного бізнесу (за видом професійної діяльності «діяльність з управління активами інституційних інвесторів»);

4. Асоціація «Українські фондові торговці» (за видом професійної діяльності «діяльність з торгівлі цінними паперами»);

5. Асоціація «Українські фондові торговці» (за видом професійної діяльності «депозитарна діяльність») [81].

Таким чином, у процесі державного регулювання центральні органи влади й управління можуть передавати певні функції на аутсорсинг чи делегувати окремі повноваження саморегулівним та громадським організаціям або суб’єктам підприємництва, діяльність яких з функціональної точки зору спрямована на нормування та контроль професійної діяльності своїх членів у

межах компетенції; захист професійних інтересів своїх членів у спорах з органами влади та споживачами; гарантію цивільної відповідальності членів в мінімально встановлених розмірах; професійну громадську експертизу законопроектів. Повна відповідальність щодо виконання делегованих функцій залишається за державним органом, який може встановлювати правила, обмеження та вимоги до їх проведення, контролювати процес та результати виконання, а також відкликати повноваження.

Крім означених СРО на фондовому ринку, в Україні на законних підставах функціонують низка СРО на ринку фінансових послуг.

У 2008 р. Нацкомфінанпослуг затвердила Положення, яким встановлено порядок і умови делегування повноважень саморегулівним організаціям страховиків щодо розроблення і впровадження правил поведінки на ринку страхових послуг та сертифікації фахівців ринку страхових послуг, а також визначено обов'язковість внесення інформації про такі організації до реєстру саморегулівних організацій фінансових установ [82]. Але до нині в Україні не було зареєстровано жодної СРО. На страховому ринку України діє три добровільних професійних об'єднання: Ліга страхових організацій України, Асоціація «Страховий бізнес» та Українська федерація страхування. Ліга страхових організацій України (далі – ЛСОУ) (1992 р.) – найвпливовіша організація та неприбуткове об'єднання учасників ринку страхових послуг України, яке створене з метою захисту інтересів своїх членів та інших учасників ринку страхових послуг (налічує 50 членів-учасників). Асоціація «Страховий бізнес» (2004 р.) – неприбуткова організація, діяльність якої спрямована на захист інтересів і прав учасників Асоціації; сприяння розвитку страхового ринку України; допомогу в питаннях розвитку страхового законодавства, методології та методики страхування (25 учасників). Українська федерація страхування (2008 р.) – метою її діяльності є сприяння розвитку прозорого класичного убезпечення (страхування) в Україні, недопущення недобросовісної діяльності її учасників, гарантування високого рівня страхових послуг, а також інтеграція українського та європейського ринків страхування, а також захист інтересів Учасників Асоціації (31 учасник).

Чисельність членів цих організацій не перевищує 106 страхових компаній, що складає близько 30 % від загальної кількості. Така ситуація є свідченням недостатнього рівня інституційного розвитку на страховому ринку та підтвердженням необхідності запровадження обов'язкової участі страхових компаній у саморегулівних організаціях страховиків. Діючі професійні об'єднання страховиків після прийняття відповідної нормативно-правової бази можуть бути перетворені в саморегулівні організації.

Щодо ринку недержавного пенсійного забезпечення, то відповідно до

Положення «Про делегування саморегулівній організації адміністраторів недержавних пенсійних фондів окремих повноважень» саморегулівною організацією є об'єднання адміністраторів НПФ, створені відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» та інформації, яку внесено до реєстру саморегулівних організацій фінансових установ [24, 65, 82]. Станом на 30.09.2016 р. було зареєстровано 65 недержавних пенсійних фондів та 22 адміністратори НПФ. На засадах саморегулювання діє Національна Асоціація Недержавних пенсійних фондів України та Адміністраторів Недержавних пенсійних фондів (2004 р.), яка є неприбутковою організацією. Основними напрямками її роботи є:

активна співпраця з органами законодавчої та виконавчої влади з метою удосконалення нормативно-правових актів регулятора;

розвиток міжнародних контрактів;

проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення;

розробка єдиних норм, стандартів етики поведінки на ринку та створення технічних та програмних центрів, які сприятимуть спрощенню роботи адміністраторів НПФ [80].

Крім цього, саморегулівною організацією адміністраторів недержавних пенсійних фондів є Українська асоціація адміністраторів пенсійних фондів (далі – УААПФ) (2006 р.). УААПФ приймає активну участь у розвитку законодавчої бази, моніторингу проблемних питань діяльності недержавних пенсійних фондів, активно взаємодіє з органами державної влади та суб'єктами фінансових ринків з метою запровадження та дотримання європейських стандартів якості послуг на ринку накопичувального пенсійного забезпечення та захисту інтересів учасників накопичувальних пенсійних фондів. Членами УААПФ є 5 компаній:

- ТОВ «Всеукраїнський адміністратор пенсійних фондів»;
- ТОВ «Фріфлайт АПФ»;
- ТОВ «АПФ «Центр персоніфікованого обліку»;
- ТОВ «АПФ «Адміністратор пенсійного резерву»;
- ТОВ «ОТП Адміністратор пенсійних фондів» [87].

На кредитному ринку статус саморегулівних організацій має Всеукраїнська асоціація кредитних спілок (далі – ВАКС, 2003 р.). ВАКС працює за такими напрямами: робота з нормативно-правовими актами, представництво професійних інтересів членів ВАКС, їх інформаційна підтримка, збір та аналіз звітності, навчання, міжнародна співпраця (станом на 01.12.2016 р. її членами були 89 кредитних спілки) [69].

Також в Україні працюють всеукраїнські об'єднання кредитних спілок:

1. Українська об'єднана кредитна спілка (далі – УОКС) – працює на

базі ВАКС.

2. Об'єднана кредитна спілка «Національна асоціація кредитних спілок» – працює на базі Національної асоціації кредитних спілок.

3. Об'єднана кредитна спілка «Програма захисту вкладів», яка об'єднує кредитні спілки всіх регіонів України та інші [24].

Крім цього, в Україні функціонують всеукраїнські саморегулівні організації оцінщиків, які станом на лютий 2017 р. включають 2500 суб'єктів, об'єднаних у 7 СРО (де ГО – громадська організація):

1. ГО «Всеукраїнське об'єднання «Українське товариство оцінювачів»».
2. Всеукраїнська ГО «Всеукраїнська спілка оцінювачів».
3. ГО «Всеукраїнська Асоціація Фахівців Оцінки».
4. ГО «Асоціація спеціалістів банківської оцінки України».
5. Всеукраїнська ГО «Союз експертів України».
6. Всеукраїнська ГО «Спілка оцінювачів землі».
7. ГО «Всеукраїнська спілка експертів оцінювачів».

Вказані СРО здійснюють повноваження з громадського регулювання оціночної діяльності, які регламентується Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» [89, 114].

Новою сферою саморегулювання в Україні стало створення інституту саморегулювання стосовно діяльності арбітражних керуючих, що було закріплено Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [99]. Згідно закону, саморегулівна організація арбітражних керуючих – це всеукраїнська громадська організація, що об'єднує арбітражних керуючих та виконує повноваження щодо громадського регулювання їх діяльності.

Нині в Україні діє чотири саморегулівних організації арбітражних керуючих: Всеукраїнська громадська організація «Асоціація антикризового менеджменту» та Всеукраїнська громадська організація «Національна саморегулівна організація арбітражних керуючих» (створені Наказом Міністерства юстиції України від 11.03.2013 р. № 406/5); Громадська організація «Всеукраїнська асоціація фахівців з питань відновлення платоспроможності та банкрутства» (згідно Наказу Міністерства юстиції України від 02.07.2013 р. № 1305/5); Всеукраїнська громадська організація «Українська палата арбітражних керуючих» (згідно Наказу Міністерства юстиції України від 14.08.2013 р. № 1698/5) [53].

Саморегулювання, як інститут, який признаний забезпечити ефективність функціонування і взаємодії стейкхолдерів фінансового ринку має тривалу практику використання у розвинених країнах. Саморегулювання має низку переваг перед державним регулюванням, а саме: нижчий рівень

бюрократизації, значно менше фінансове навантаження на державу, кращий контроль за збереженням балансу інтересів професійної спільноти та інтересів суспільства, залучення професійної спільноти до нормотворчого процесу, збільшення передумов для здорової конкуренції всередині професійної спільноти, зменшення (мінімізація) корупційних ризиків тощо.

Тому, курс України в напрямі наслідування досвіду розвинених країн та перехід до саморегулювання в деяких сферах є обґрунтованим. Однак в Україні немає збалансованої концепції розвитку та законодавчо закріпленої єдиної моделі саморегулювання, побудованої на основоположних принципах діяльності саморегулівних організацій: незалежність від держави, наявність повноважень щодо контролю, рівність учасників, відкритість, участь у нормотворчому процесі та інше. Вони мають бути єдиними для всіх СРО незалежно від сфер діяльності. Однак, разом із цим, розвиток інноваційних напрямів фінансового сектору стимулює появу нових акторів-неприбуткових недержавних організацій. Все це висвітлює потребу у прийнятті уніфікованого нормативно-правового акту, який заклав би фундамент для розвитку саморегулювання в Україні.

Аналітика дослідження дозволила визначити, що фінансова система України переживає кризу, яка стала слідством накопичення системних проблем у банківській сфері, нестабільністю умов ведення бізнесу; відсутністю чіткої взаємодії між державою та ринком і населенням, кризою довіри громадян до фінансових установ; загостренням проблем менеджменту та нагляду, обмеженістю фінансового інструментарію на фондовому ринку; обмеженістю регуляторів щодо інструментів впливу на учасників фінансового сектору та ін. Трансформаційні процеси в українській економіці в контексті реалізації реформ в межах Угоди про асоціацію України та ЄС, Стратегії–2020, Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 р., Стратегії реформування ринків небанківських фінансових послуг на 2015-2020 рр. доцільно спрямувати на:

- забезпечення фінансової стабільності та посилення ролі облікової ставки;
- забезпечення доступності фінансових ресурсів на ринку капіталу;
- посилення вимог щодо платоспроможності та ліквідності учасників фінансового сектору (у т. ч. шляхом впровадження рекомендацій Basel III, Solvency II, IOSCO, IAIS, EIOPA).
- модернізація системи нагляду на ринку фінансових послуг;
- очищення фінансових ринків від фіктивних та проблемних активів;
- підвищення прозорості фінансового ринку;
- стимулювання розвитку фінансової інфраструктури та фінансових інструментів на ринку;

- удосконалення системи оподаткування учасників фінансового ринку;
- забезпечення інституційної незалежності регуляторів фінансового ринку;
- покращення ефективності роботи регуляторів та учасників фінансового ринку;
- підвищення фінансової грамотності споживачів та інвесторів фінансового ринку;
- створення нових інструментів і підвищення стандартів захисту прав споживачів та інвесторів фінансового ринку.

4.3. Розвиток фінансової практики управління особистими фінансами

Матеріалом попередніх розділів визначено, що результати існування та функціонування фізичних осіб мають планетарну географію та зачіпають усі сфери людського буття (індивідуальні, групові, господарські, фінансові, секторальні тощо). Відповідно до того, що наразі діє фінансова цивілізація в умовах глобалізації як результату еволюції, змінюються формальні й неформальні практики людського співіснування у соціальних, економічних та (або) фінансових групах. Цей тренд визначають за основний мілленіали, які, у більшості своїй, підтримують ліберальні погляди. Так, формальні інститути локальних економік, які на фоні глобалізації впроваджуються у формальну практику іншої локальної економіки, не завжди залишаються в незмінній формі. У більшості випадків вони трансформуються у неформальні інститути з відповідною практикою. Це є результатом сприйняття соціумом зовнішніх новацій у внутрішню систему державотворення або розвитку окремих економічних секторів й сегментів на фоні існування власних норм, культурних традицій, національного досвіду, сталої практики господарювання тощо. Економічні реалії та державна соціальна політика для покоління мілленіалів є неприйнятними через зависокі очікування молоді щодо власного працевлаштування та фінансового й матеріального забезпечення і відсутності в державі або на ринку відповідних пропозицій.

Науковцями визнано, що сучасний фінансово-економічний прояв фізичної особи має риси найманого працівника, домогосподарства, підприємця та інвестора. Не зважаючи на форму прояву, кожну фізичну особу спонукають до дій конкретні формальні та неформальні стимули та регулятори, які, в межах фінансової цивілізації, визначають вектор фінансової практики. Так, покоління мілленіалів надає перевагу гнучкому робочому графіку, частіше за своїх однолітків попереднього покоління змінюють роботу, переформатовують психологічні підвалини трудових відносин. Людська психологія інстинктивно формує нові передумови

соціально-економічного буття. Наразі неформальні виклики цього процесу стануть в основі нових норм суспільного й професійного співіснування. Сучасні технології та автоматизація знищують значну кількість робіт для фізичної особи. В економічній історії така практика не є безпрецедентною.

У даному разі змінюється культура, у т.ч. фінансова культура, цивілізація якої наразі існує. Але вона базується на міцній ідеологічній платформі – підприємницькій, яка в сучасному світі має найбільший розквіт та свободу науково-емпіричної думки. Мілленіали вважають, що для успішного соціально-економічного розвитку мають бути упроваджені у людську практику три визначальні речі:

відтворення у людей відчуття мети і за допомогою цього – нового розуміння рівності, в основі якої буде новий соціальний договір для нового покоління із новим набором індикаторів ефективності людського розвитку – ВВП, кількістю людей, які визначають пріоритетну мету та досягають її тощо;

створення великих значущих проектів на основі несформованих і незрілих початкових ідей із започаткуванням та наполегливістю стосовно досягнення тієї мети, заради якої стартова (а не кінцева) ідея мала місце;

утворення співтовариства по всьому світу, що стало можливим через активне використання соціальних мереж.

Остання категорія є доволі успішним прикладом неформальної практики, яка прагне до формалізації, однак не в рамках окремо взятої країни або держави. Відповідно, без згоди окремої фізичної особи, або групи осіб, започатковуються нові норми економічного й фінансового буття. Це завдання не розв’язується міжнародними організаціями чи державними інституціями. Це відбувається на регіональному рівні через утворення локальних співтовариств. Тому, започаткована в Україні практика децентралізації може бути корисною для подальшого соціально-економічного розвитку та фінансової еволюції суспільства (рис. 4.13).

Рис. 4.13. Зв’язок неформальної та формальної сторін в світовій економіці *(складено автором)*

У свою чергу, фінансова практика, як і економіка у світі, є дуальною. З одного боку, органи державної влади й управління мають сформований апарат фінансового управління в державі, з іншого боку, неформальна економіка має щільну мережу ділових, соціально-економічних, фінансових структур, які формують ринкову альтернативу фінансового управління. Детальна структура неформальної економіки представлена на рис. 4.14.

де ВБ, СР, МБ – великий, середній та малий бізнес відповідно; ФО – фізичні особи; ДІ та РІ – державні та регіональні інституції, відповідно; ЕМ – економіка мігрантів; ЕД – економіка домогосподарств; РД – економіка суб’єктів рецікропної діяльності.

Рис. 4.14. Компаративний аналіз формальної та неформальної економік *(складено автором)*

Так, практика фінансово-промислових груп не одночасно мала формальну основу в усіх країнах. Економіка домогосподарства, реціпрокна діяльність також є результатом існування неформальних інститутів, які передбачають неформальні фінансові потоки. З рисунку видно, що

формальна економіка зменшує тренд існування нерозвиненої економіки, тіньового бізнесу, непрозорих форм фінансових операцій через існування нормативно-правової бази, яка врегульовує фінансові, грошові та господарські операції, одночасно відновлюючи позиції держави та підвищуючи нормативи виконання соціальної політики в суспільстві. Тим не менш формальні правила зафіксовано як абстрактні через те, що вони не мають конкретного механізму застосування, – вони мають узагальнений вид та їх норми систематизовано на основі сталої практики. Однак рис. 1.5 зазначено, що рівноважний стан є неповторюваним. Відповідно, кожна ситуація застосування закону має специфічні клаузули. Формальна економіка регулюється системою державних та регіональних органів влади й управління (перша група суб'єктів). А основними суб'єктами забезпечення умов розширеного відтворення в економіці виступають великі, середні та малі бізнес-одиниці (друга група суб'єктів). Саме фінанси великого, середнього і малого бізнесу формують матеріальний базис для фізичних осіб бути у тому чи іншому статусі (найманого працівника, домогосподарства, підприємця або інвестора). І в першій групі, і в другій групі суб'єктів управлінські процеси в фінансах здійснюються фізичними особами. Вони також формують продуктивні сили господарських процесів.

У неформальній економіці у фінансові відносини вступають великі, середні та малі бізнес-одиниці, фізичні особи (резиденти), мігранти (нерезиденти), домогосподарства, суб'єкти рецікропної діяльності. Неформальна практика цих суб'єктів може існувати в межах закону (формально поки не прописана – подарунки, неформальні подяки, чайові тощо) або виходити за нього (у разі забороненої торгівлі або торгівлі забороненими товарами). Така діяльність заснована на ринкових механізмах регулювання та примусу, щільній мережі ділових, соціально-економічних відносин, альтернативних схемах позичання, соціальній організації та має статистично нефіксовані розміри. Зокрема, економіка мігрантів є відмітною від інших схем ведення бізнесу і соціальної організації життя, які є усталеними у вітчизняній практиці. Економіка домогосподарств заснована на використанні неформальної праці, яка спрямована на задоволення потреб членів родини, рецікропності взаємодії (як приватного випадку). Слід зазначити, що високий ступінь організації бізнес-груп у неформальній економіці в результаті інституційних змін спонукає бути компаніями і фірмами з формальними фінансово-господарськими практиками існування. Насиченість формальної практики в економіці й фінансах сприяє винайденню нових форм організації бізнесу, фінансових відносин,

співіснуванню тощо, – виникає нова, але на початку неформальна, практика. Історичним прикладом є діяльність ТНК.

Вище зазначено, що у світі існують тільки дві групи суб'єктів, які спроможні акумулювати економічні ресурси – це держава (в особі державних органів) та соціум. Ця концентрація відбувається на різних ринках – економічних, інтелектуальних, трудових, ресурсних тощо. Але починається вона з ринку праці і має дисбалансуючі сторони (рис. 4.15).

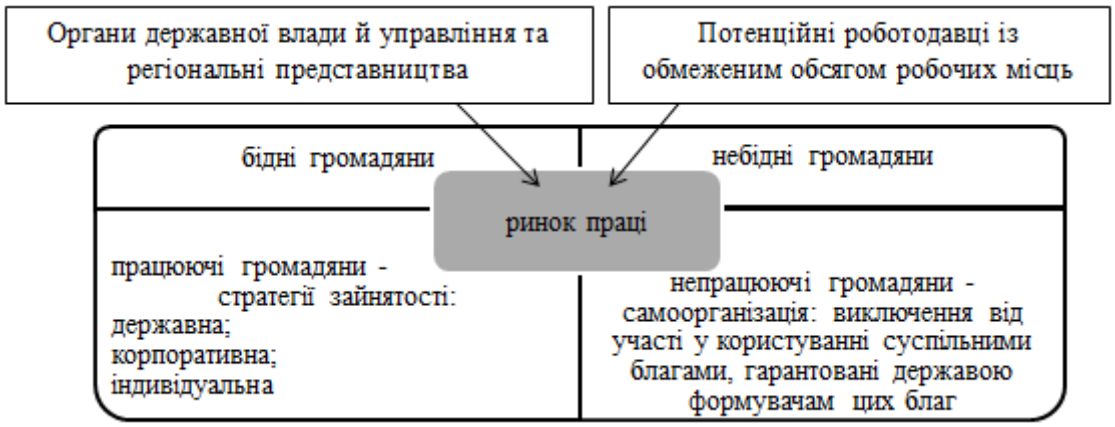

Рис. 4.15. Матриця інституційних відносин між учасниками ринку праці (ринковий дисбаланс) *(складено автором)*

Дисбаланс в процесах мобілізації економічних ресурсів має більш глибинну основу. Так, непрацююча людина, за наявності формальної та неформальної практик отримання пасивного капіталу, може бути не бідною. І навпаки, працююча людина, яка отримує активний дохід у вигляді мінімального доходу за відпрацьований час, за розміром, який не покриває його фізіологічних потреб, опиняється в статусі бідної. Потенційні роботодавці із обмеженим обсягом робочих місць не можуть покрити трудові запити на найману працю. Зменшується і вартість на найману працю, що є результатом технологічних нововведень, низки науково-технічних революцій тощо.

Розвиток фінансового ринку та його превалювання над реальним сектором економіки, з одного боку, і тренд зростання ринку послуг над агро- та виробничим бізнесом, з іншого, поглиблює проблематику існування ринку праці. Різні комбінації інституціональних, організаційно-управлінських схем господарювання, форм найму, організації бізнесу тощо ускладнюють цю проблематику, розв'язок якої має лежати у полі нормативно-правового унормування. Наразі розширюється зона неформального найму, збільшується склад офіційно непрацюючих громадян (у т.ч. іммігрантів). Нові форми організації бізнесу дозволяють формальним фірмам розширювати зону неформального найму:

- в рамках «вартісних ланцюгів» (субконтрактних відносин) фірма оголошує, що з іншими ланками ланцюга у неї лише комерційні зв'язки, і вони не лежать в області трудових відносин цієї фірми;

- відносини найму не безумовні (наприклад, при взятті товару під реалізацію, початкові умови ведення венчурного бізнесу, які фінансуються за кошти домогосподарства тощо);

- найм третіх осіб через посередницькі формальні структури (наприклад, тимчасовий найм через агентство).

- перенесення субконтрактних підрозділів у країну зі стійкою традицією неформальності, в якій ще не сформовано нормативно-правове поле таких відносин.

Існує і інший дисбаланс – регуляторно-економічний (рис. 4.16).

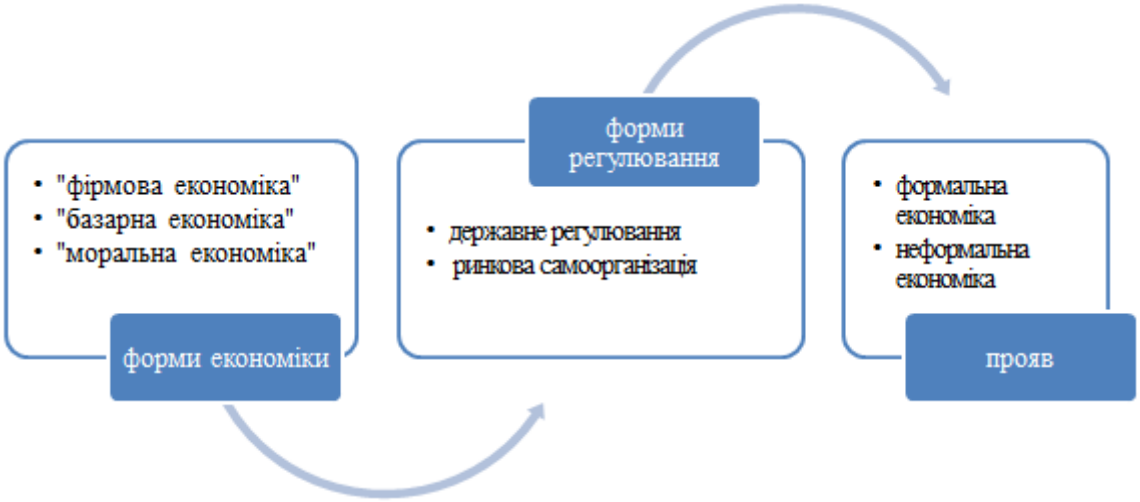

Рис. 4.16. Регуляторно-економічна взаємодія формальної та неформальної економік *(складено автором)*

У межах «фірмової економіки» суб'єкти господарювання прагнуть до монополізації через орієнтацію капіталу фірми на максимізацію прибутку за допомогою різних способів мотивації і принципів розвитку. Дія «фірмової економіки» відбувається в умовах державного регулювання та ринкової самоорганізації, але в формальній економіці. У межах «базарної економіки» суб'єкти-учасники прагнуть до індивідуалізації та конкуренції (фермерські та сімейні господарства, інші представники малого бізнесу) [173]. Ця економіка функціонує в формальній умовах, але реалізується за допомогою інструментів ринкової самоорганізації. «Моральна економіка» домогосподарств та рецікропної діяльності є експолярною формою господарювання до інших [10]. Відповідно, у кожному випадку формується своя система фінансових відносин, операцій та інструментів. Визначаються

також унікальні фінансові важелі, форми, методи, стимули тощо. У межах формальної економіки «працюють» державні регулятори та ринковий механізм самоорганізації. Відносно неформальної – тільки ринкова самоорганізація. Примітно, що в умовах конкуренції суб'єкти формальної економіки в усе більшому ступені прагнуть до неформальної економіки, спонукаючи скорочувати витрати виробництва, транспортування й збуту за рахунок залучення неформальної робочої сили та послуг неформальних фірм у вартісному ланцюгу через систему субконтрактних відносин. Фізичні особи, пристосовуючись до нової неформальної практики, забезпечують постійні доходи (винагороду) в межах формальної економіки і додаткові доходи – через суміщення виконуваних операцій, роботу в межах формальної та неформальної практики (табл. 4.32)

Таблиця 4.32

Казуальний аналіз офіційних (за службу й найм) та неофіційних (за найм) фінансових виплат

Категорія порівняння	Фінансові виплати		
	За працю	Чистої форми у сучасному світі не існує	За службу
Якісні критерії перенесення найманої праці на товар/продукт/послугу	Багато/мало		Задовільно/ Незадовільно
Висхідні якісні критерії для виплати заробітної плати	Кількісна градація за працю та її результати		Виконання обов'язків (служіння державі)
Ключовий концепт	Міра праці, яка визначає рівень ліквідності індивіда в соціумі		Характер служби, який визначає місце індивіда у суспільстві
Форма результату за найм	Оплата		Винагорода
Практика	У формальних та неформальних інститутах		У формальних інститутах

Складено автором

Відповідно, на початку XXI ст. в економіці України стало актуальним декларування доходів значної кількості громадян, утворено низку контролюючих органів стосовно повноти та адекватності відображення результатів фінансових притоків та відтоків фізичних осіб. Об'єктом фінансового інтересу виступають пасиви та активи, які юридично належать конкретному власнику. До суб'єктів відносять весь адміністративно-розпорядчий апарат підприємств, організацій установ державної форми власності, самозайнятих осіб. Врегулювання державними інституціями та моніторинг ними фінансових потоків є формальною реакцією на неформальну практику акумуляції фінансових та базових ресурсів небідними громадянами країни. На їх фоні за якісними та кількісними критеріями, в

Україні відбувається звуження ринку праці, гарантованого державою в межах підприємств, установ та організацій державної форми власності (нині це особливо актуально для сфери освіти та охорони здоров'я). Державні інституції цих сфер у найближчому часі мають сформувати ринкові конкурентні переваги і знайти власну нішу в інфраструктурі ринку вже існуючих суб'єктів-конкурентів. Стосовно найманих працівників, умови такі ж, як і для підприємств (установ, організацій), в яких вони працюють. Наразі формальні й неформальні стимули відповідної практики найманих працівників виглядають так (рис. 4.17).

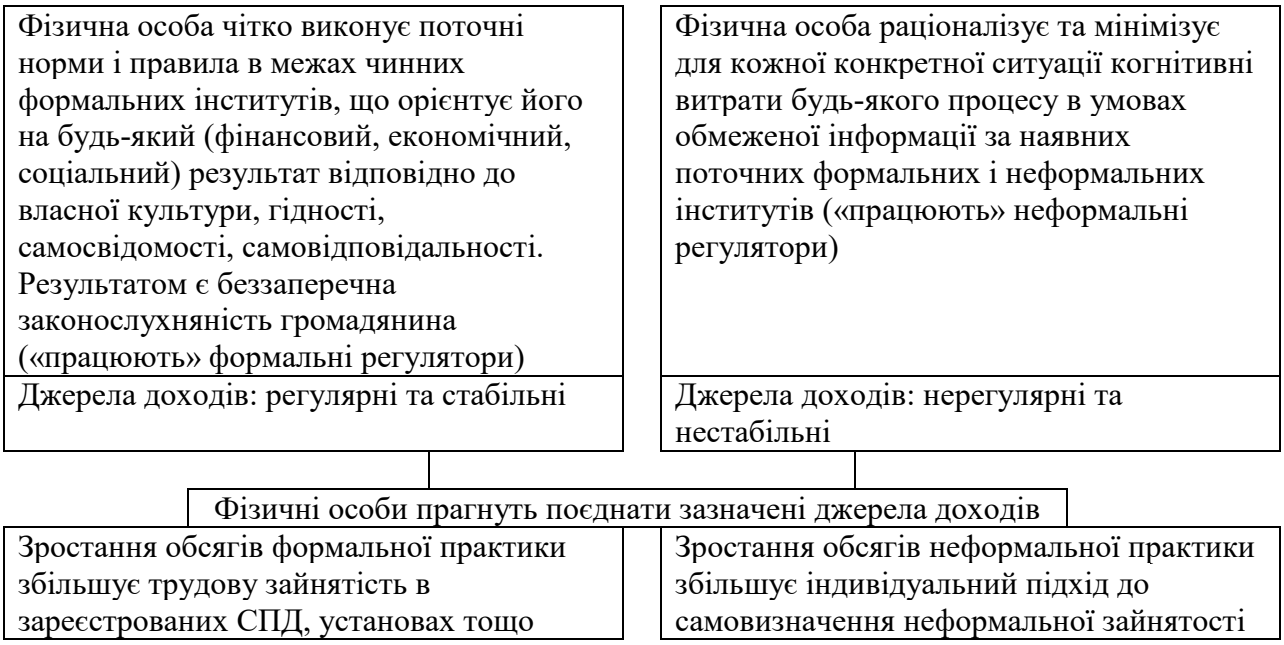

Рис. 4.17. Формальні й неформальні стимули відповідної практики найманих працівників *(складено автором)*

Відповідно до зазначеного, розвиток фінансової практики управління особистими фінансами може розглядатися із використанням різних підходів:

статистичного;

підзаконного;

структурного;

функціонального;

інституціонального;

ризикового.

Щодо статистичного підходу, – наразі в Україні не ведеться статистичний аналіз фінансово-господарської активності фізичних осіб. Аналітичний базис для даної вибірки є значно великим й неоднорідним із специфічно-значущими характеристиками об'єкту дослідження. Для аналізу використані показники статистики малого бізнесу, населення й домогосподарств. Так, результати дослідження статистичних даних окремих

загальних та індивідуальних показників дозволили виявити такі тренди (рис. 4.18).

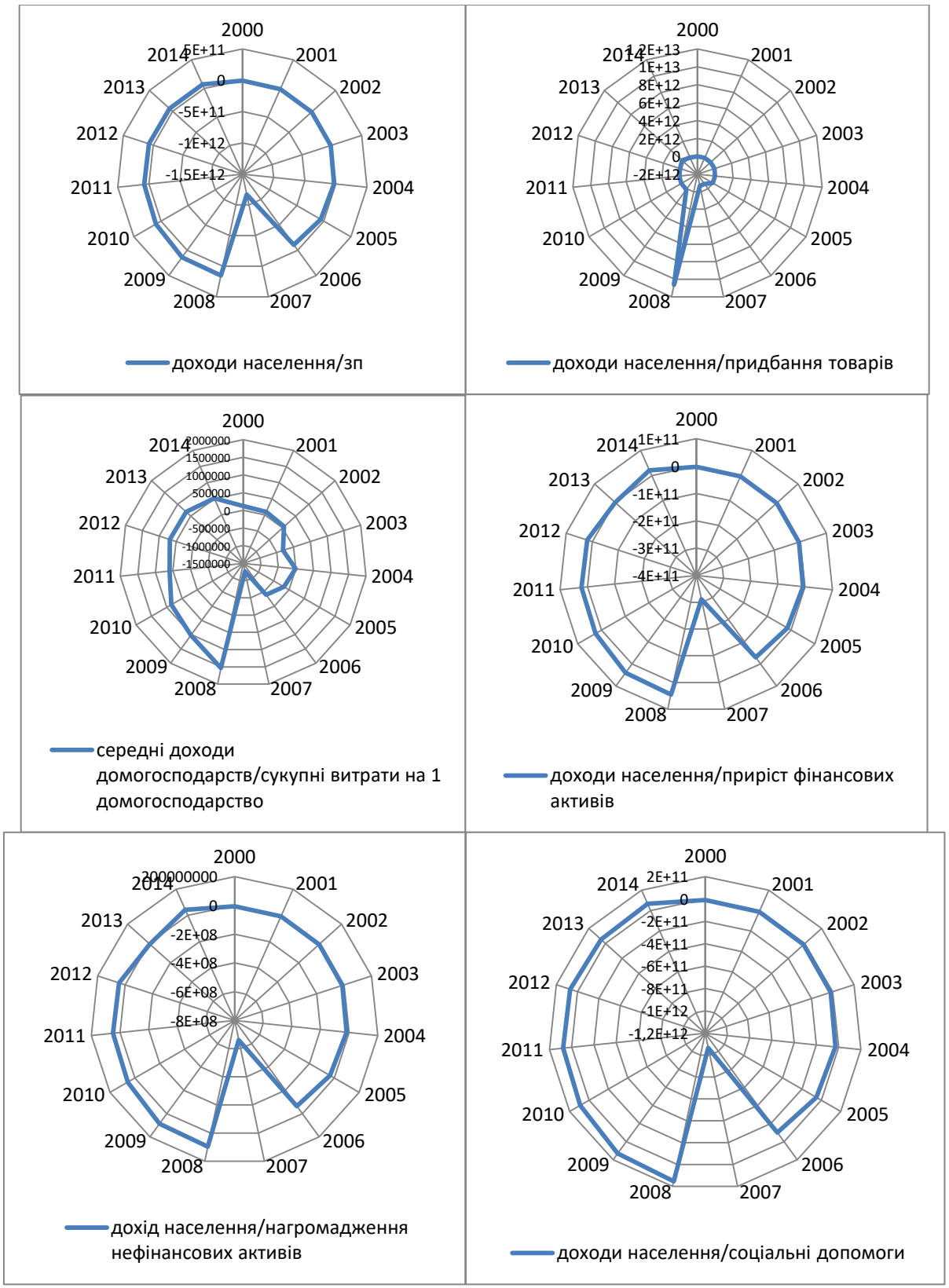

2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
5E+13
0
-5E+13
-1E+14
-1,5E+14
-2E+14
річні доходи домогосподарств/капітальні інвестиції

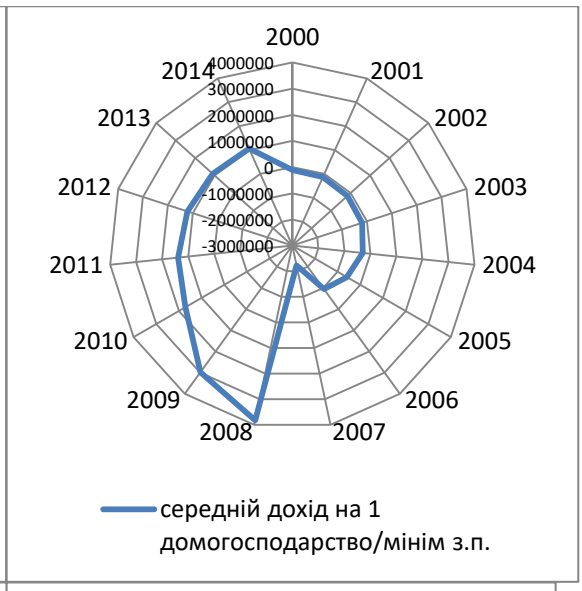
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
4000000
3000000
2000000
1000000
0
-1000000
-2000000
-3000000
середній дохід на 1 домогосподарство/мінім з.п.

2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
3E+11
2E+11
1E+11
0
-1E+11
ВВП/заробітна плата, отримана населенням України

2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
1,5E+11
1E+11
5E+10
0
-5E+10
доходи населення/заробітна плата, отримана населенням України

2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
1E+12
8E+11
6E+11
4E+11
2E+11
0
-2E+11
-4E+11
доходи населення/витрати державного бюджету

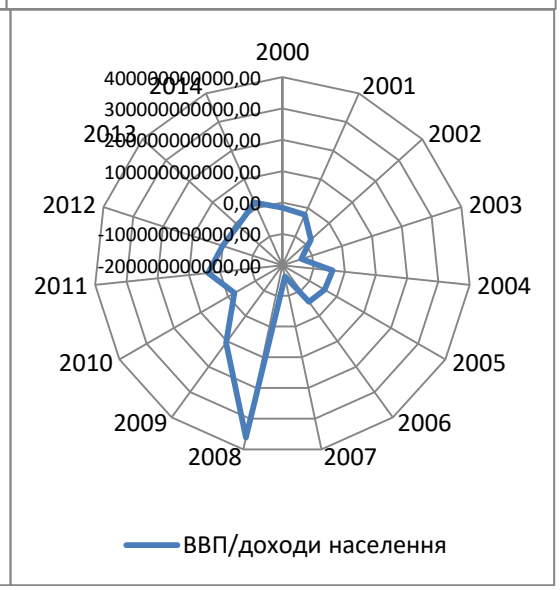
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
400000000000,00
300000000000,00
200000000000,00
100000000000,00
0,00
-100000000000,00
-200000000000,00
ВВП/доходи населення

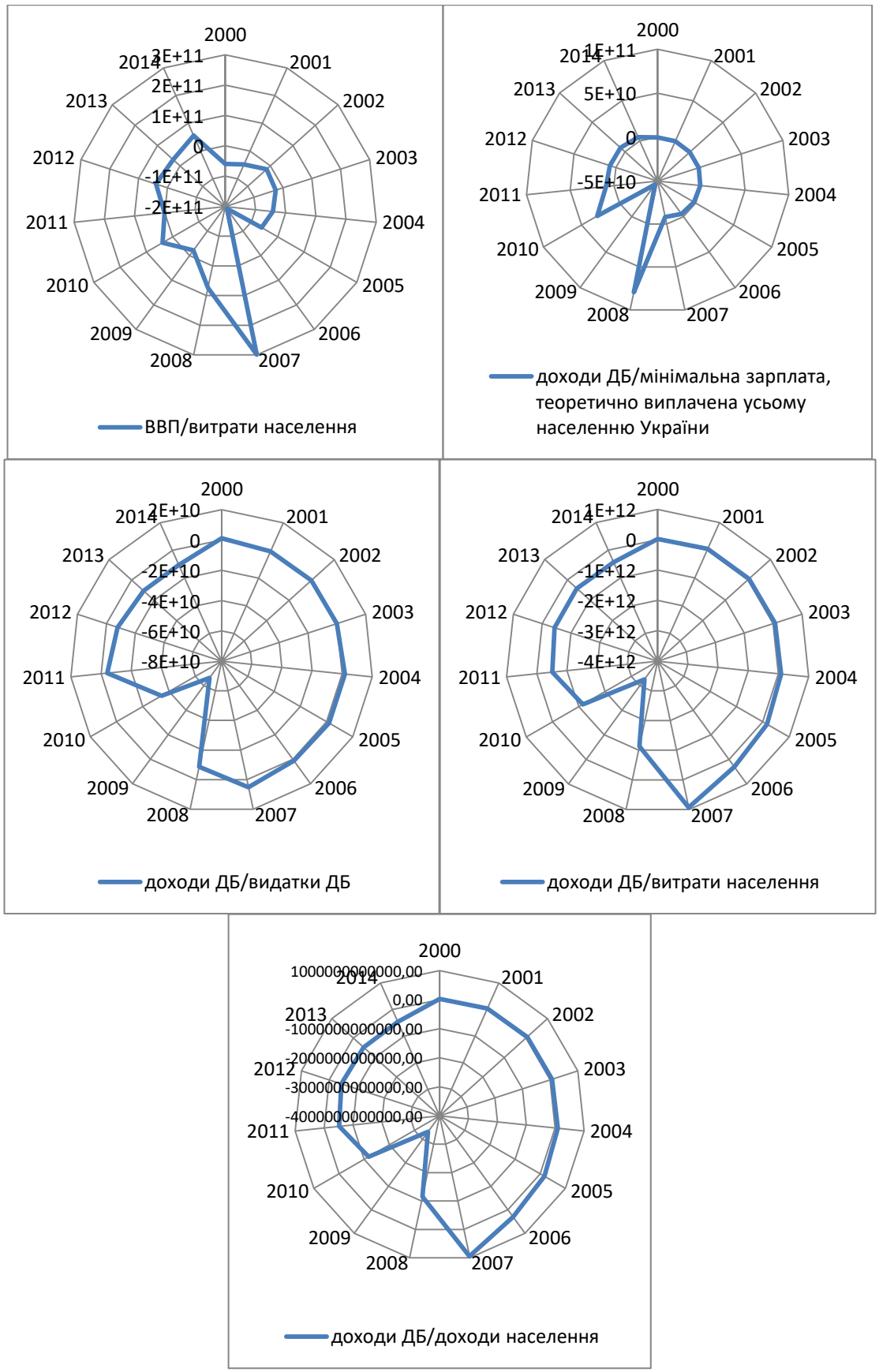

Рис. 4.18. Результати попарної обробки показників сфери управління особистими фінансами за статистичним підходом із визначенням їх тренду у взаємній лінійній залежності *(складено автором)*

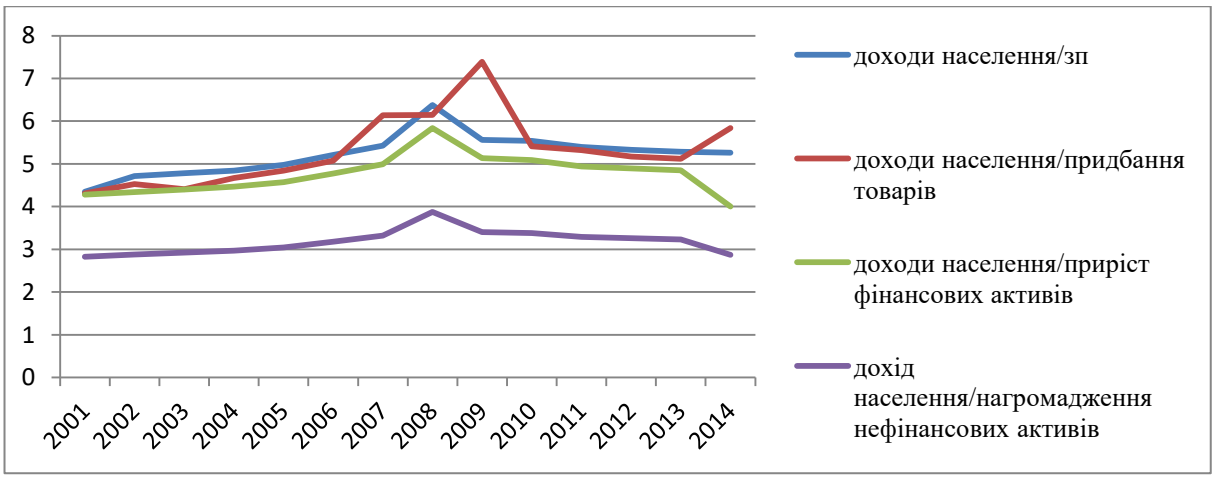
8
7
6
5
4
3
2
1
0
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
доходи населення/зп
доходи населення/придбання товарів
доходи населення/приріст фінансових активів
дохід населення/нагромадження нефінансових активів

а)

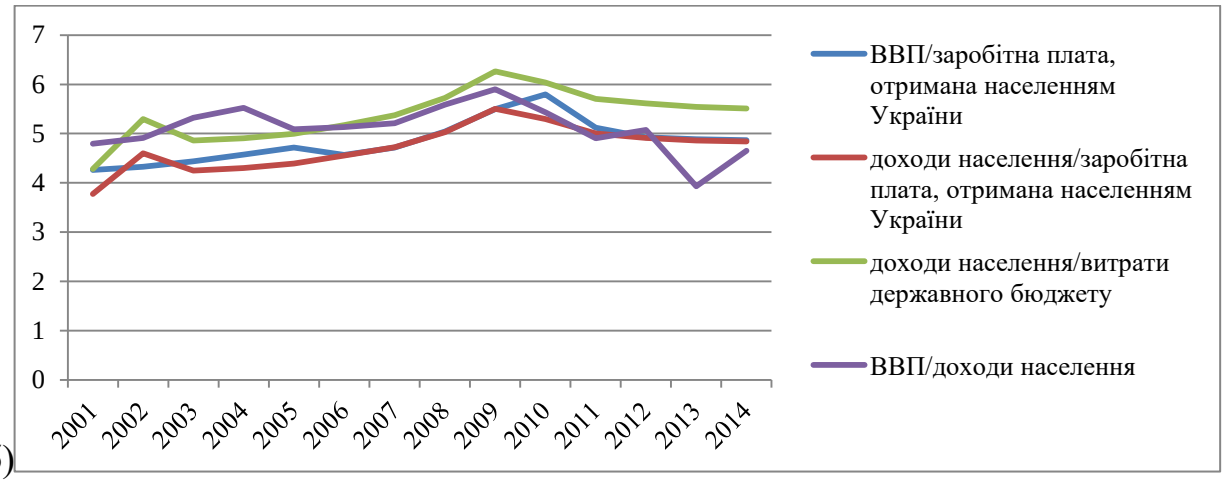
7
6
5
4
3
2
1
0
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
ВВП/заробітна плата, отримана населенням України
доходи населення/заробітна плата, отримана населенням України
доходи населення/витрати державного бюджету
ВВП/доходи населення

б)

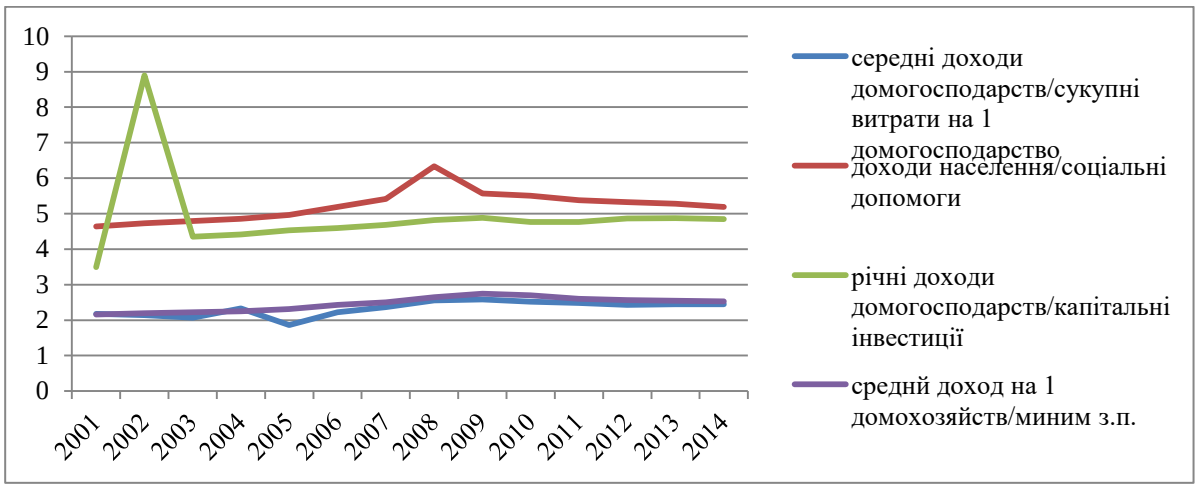
10
9
8
7
6
5
4
3
2
1
0
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
середні доходи домогосподарств/сукупні витрати на 1 домогосподарство
доходи населення/соціальні допомоги
річні доходи домогосподарств/капітальні інвестиції
средній доход на 1 домохозяйств/миним з.п.

в)

г)

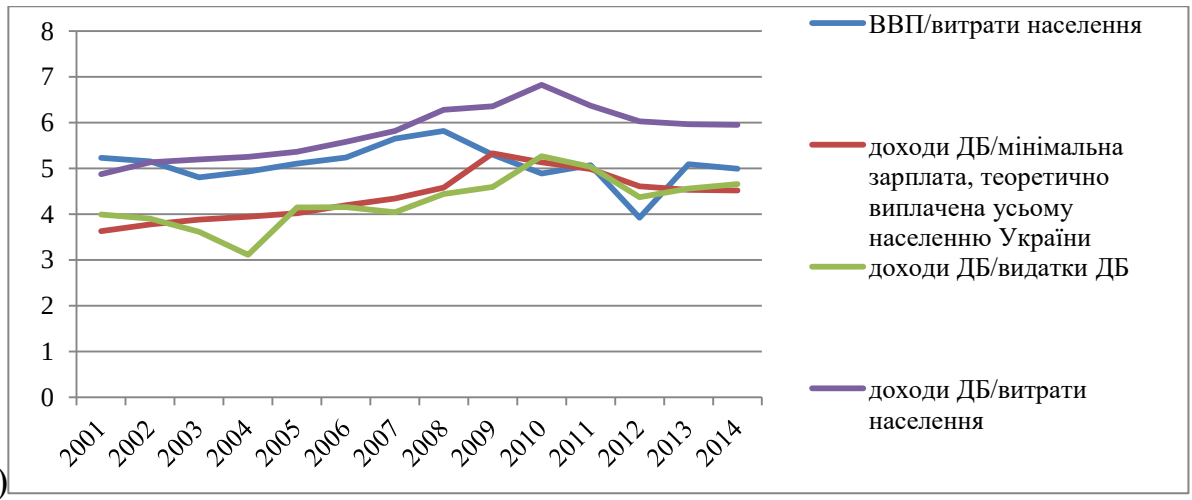

Рис. 4.19. Тренди просадки кривих (зони уваги суб'єктів формальної і неформальної економік) попарно залежних показників сфери особистих фінансів *(складено автором)*

Примітно, що на рис. 4.19 а) піковість спостерігається в тренді групи показників «доходи населення/придбання товарів» у 2009 р., що стало результатом реакції населення на світову фінансову кризу – збільшився попит за рахунок утримуваних з обороту коштів; зміна тренду групи «дохід населення/нагромадження нефінансових активів» сталася у 2008 р., що свідчить про вкладення населенням коштів у низько ліквідні активи. Інші дві пари також мають піковість у 2008 р.: пара «доходи населення/зп» свідчить про зростання доходів населення за рахунок виплаченої заробітної плати, який спрямовувався на фінансовий ринок і сприяв приросту фінансових активів (група «доходи населення/приріст фінансових активів»).

Тренди рис. 4.19 б) у цілому є умовно схожими. Зниження залежності між ВВП та доходами населення проявилося у 2013 р., – це є яскравим прикладом більшої ефективності неформальної економіки над формальною у тактичному проміжку часу.

Відносно трендів рис. 4.19 в) найбільшої уваги заслуговує група показників «річні доходи домогосподарств/капітальні інвестиції» – зростання взаємного зв'язку між ними вказує на те, що населення України у 2002 р. активізувала оформлення актів купівлі-продажу нерухомого майна довгострокового користування, першочергово, це квартири та будинки. Дійсно, аналіз галузі, проведений вітчизняним науковцем підтверджує таку динаміку за факторами особистої участі та участі фінансових посередників у формі іпотечного кредитування на ринку нерухомості [18, с.7]. Встановлено, що 2002 р. став центральним в періоді 2000-2005 рр., у які спостерігався одночасний вплив неформальної (зокрема, купівля нерухомості за рахунок

власних заощаджень домогосподарств) та формальної (за допомогою офіційно функціонуючих та спеціалізованих установ) економік. Слід зазначити, що починаючи з 2008 р. значно змінився підхід населення до економічного сприйняття сутності соціальних допомог (реакція населення на формальну економіку через розвинення неформальної практики, наприклад, народження дитини у законодавчо неоформленому шлюбі, заниження реальних доходів для оформлення житлової субсидії тощо), з одного боку, та непрямому врегулюванні бюджетних витрат для здійснення виплат державними соціальними фондами (наприклад, нерівномірність індексації та підвищення пенсійних та інших виплат відповідно до матеріальної цінності, кваліфікації та інших загальних й індивідуальних факторів отримувачів коштів на момент виходу/набуття права їх отримання та згодом), з іншого боку. Національні рахунки соціального захисту в Україні (щорічні звіти [71]) дають підстави для таких висновків (табл. 4.33).

Таблиця 4.33

Видатки на соціальний захист за функціями, %

Функції	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Захворювання/медичне обслуговування	19,6	18,1	17,5	18,3	17,1	17,6	18,1	16,1
Інвалідність	1,7	1,4	1,3	1,2	1,3	1,3	1,1	1,2
Похилий вік	65,5	68,6	68,0	66,6	66,3	65,7	64,0	65,5
Утриманці, що пережили годувальників	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7
Родина/діти	6,9	6,9	8,0	9,0	9,8	10,3	11,2	11,2
Безробіття	1,8	1,7	2,1	1,8	2,1	1,6	1,8	1,6
Житло	3,1	2,0	2,0	2,0	2,2	2,2	1,9	2,0
Соціальна ізоляція	0,6	0,5	0,3	0,3	0,4	0,6	1,2	1,7
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення до загальної суми зведеного бюджету	48,5	74,1	78,8	104,6	105,6	125,4	н/д	н/д
Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення до ВВП	6,7	7,8	8,6	9,7	8,1	8,9	н/д	н/д

Складено за щорічними звітами Національних рахунків соціального захисту в Україні [71]

Відносно трендів по рис. 4.18 г) слід зазначити, що найменша залежність видатків державного бюджету від доходів існувала у 2004 р. як результату зміни системи і методів наповнення державного бюджету (практика неформальної економіки за нових схем, закріплених державою, перейшла у стан формальної). Примітним є збільшення розриву між двома парами показників – «доходи ДБ (державного бюджету)/витрати населення»

та «ВВП/витрати населення». Це є результатом збільшення зовнішньої заборгованості України. Окрім цього, з 2008 р. значущість витрат населення у формуванні ВВП, доходів державного бюджету зменшується.

Важливою особливістю формальної економічної практики України в 2000-2016 рр. стало поступове перенесення економічних тягот на населення. Це пов'язано з систематичними кризами в країні, посиленням норм державного фінансового моніторингу за джерелами походження доходів фізичних осіб, непостійністю системи валютного регулювання і контролю, розширенням державного сектору регулюючих органів з їх переорієнтацію на контролюючі та наглядові функції, різким підвищенням комунальних тарифів, нераціонально спрямованою поточною соціальною політикою, звуженням пропозицій фінансового ринку щодо інструментів розміщення тимчасово вільних коштів фізичних осіб, низьким рівнем громадського контролю із рівня його доступу до результатів роботи фінансових посередників, у формуванні чиїх фондів вони брали участь (страхові компанії, кредитні спілки, недержавні пенсійні фонди тощо). Нераціональна спрямованість поточної соціальної політики (у 2014-2016 рр. – субсидіювання витрат на ЖКХ на фоні підвищення мінімальної заробітної плати, систематичне переоформлення документів внутрішньо переміщених осіб на право отримання матеріальних виплат, у т.ч. пенсій, без врахування фізіологічних можливостей літніх людей, неоднаково об’єктивний підхід до виплат пенсій пенсіонерам та зарплати працюючим громадянам України, які перебувають на непідконтрольній території, молодих мам тощо, збільшення кількості одиноких матерів як результату існування громадянських шлюбів, нерівномірним переглядом норм і практики виплат мінімальної заробітної плати і соціальними податковими пільгами, відсутність стимулюючої складової у системі оподаткування доходів фізичних осіб тощо). Окрім того, на населення щороку все більше перекладаються витрати на утримання і ремонт будинків і комунальної інфраструктури. Дані зміни відбуваються на фоні зниження платоспроможності населення країни.

Використання підзаконного підходу дозволяє визначати структуру й склад формальної та неформальної економіки та практики.

Структурний підхід передбачає структурування національної економіки за шістьма секторами (див. п.1.3). Примітно, що наразі в Україні зростає рецікропна економіка, яка частково психологічно, частково матеріально тощо формує систему стимулів для розвитку тіньової та кримінальної економік. Структурний підхід не враховує географічну ознаку, а є більш транскордонним і визначальним для трудової міграції. Так, індекс людського розвитку має таку динаміку (табл. 4.34)

Таблиця 4.34

Динаміка індексу людського розвитку України (далі – ІЛР) у 2000-2016 рр.

Показник		2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.
ІЛР		0,748	0,766	0,777	0,766	0,774	0,718	0,725	0,732
…	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
…	0,736	0,728	0,733	0,737	0,74	0,734	0,747	0,747	0,743

Складено за даними звітів з людського розвитку 2000-2016 рр. [122]

Зазначений індекс у низці років має відносно стабільну динаміку, однак порівняно із цим індексом європейських та світових країн розвинутих економік – український аналог має найнижчі значення.

За функціонального підходу головним споживачем результатів праці працівника є його начальник. Це означає, що кожен свідомо чи підсвідомо намагається задовольнити (або догодити) начальнику, а не колезі, а тим більше клієнту. Велика частина реальних робочих процесів підприємства складається з безлічі функцій, тобто виходить за рамки окремих підрозділів. Однак в функціонально-орієнтованих структурах існує надмірно ускладнений обмін інформацією між різними підрозділами, що призводить до великих накладних витрат, втрати частини інформаційного масиву, невиправдано тривалих термінів вироблення управлінських рішень, і, як наслідок, втрати клієнтів. За підрахунками аналітиків час взаємодії між підрозділами розподіляється на 20% – на виконання роботи і 80% – на передачу її результатів виконавцю наступного рівня. Окрім того, кожна фізична особа є природно унікальною, але продукти її фінансово-господарської активності є серійними, – типовими у найманій, підприємницькій, інвестиційний та домогосподарській діяльності. Причина цього полягає у передумовах соціалізації та масовості передачі знань. Унікальність останнього визначає пріоритет в конкурентній боротьбі, що матеріально проявляється у зростанні фінансових притоків власнику цих знань. Відповідно, за функціонального підходу фізична особа для максимізації притоку фінансових ресурсів та оптимізації їх витрачання прагне до набуття конкурентних переваг, за рахунок яких знаходить місця прикладення власної продуктивної сили та інтелекту. Таким чином, вона постійно збалансовує свою участь у формальній та неформальній економіках.

За інституціонального підходу симбіоз бюрократії (як форми прояву формальної економіки) та самоорганізації (як форми прояву неформальної економіки) на практиці прагне до рівноваги. Бюрократія на основі формальних інститутів та практики спрощує останню для її узагальнення та сприяє введенню категорій та законів через максимальне скорочення значущих характеристик об’єкту. Закон як результат фіксації поточної практики

постійно знаходиться з останньою у конфлікті, що розвивається, потребуючи постійної систематизації неформальних правил, які отримали широке застосування й стійку емпірику. Неформальна економіка у вигляді самоорганізації суб'єктів – її учасників на основі неформальних і формальних інститутів та практики, забезпечує різноманіття, складність, гнучкість та стійкість; у даному разі неформальні інститути є пластичні та мобільні.

Відповідно, фізична особа існує в системі ризиків за кожного з описаних підходів. Визнаючи бета-коефіцієнт інструментом корпоративних фінансів та біржової фінансової інженерії, алгоритм його обрахунку застосовано до груп показників сфери особистих фінансів (табл. 4.35).

Таблиця 4.35

Коефіцієнти ризику функціонування фізичних осіб у симбіозі формальної та неформальної економік (за групами факторів) у 2000-2014 рр.

Пара показників	Бета-коефіцієнт по *x*	Бета-коефіцієнт по *y*
Доходи державного бюджету (*x*) і доходи населення (*y*)	0,319	3,022
Доходи державного бюджету (*x*) і витрати населення (*y*)	0,328	2,966
Доходи державного бюджету (*x*) і витрати державного бюджету (*y*)	0,905	1,096
Доходи населення (*x*) і витрати державного бюджету (*y*)	2,774	0,357
Доходи державного бюджету (*x*) і мінімальна зарплата, яка теоретично виплачена усьому населенню країни (*y*)	8,813	0,098
ВВП (*x*) і витрати населення (*y*)	1,009	1,070
ВВП (*x*) і доходи населення (*y*)	0,971	1,010
Доходи населення (*x*) і мінімальна зарплата, яка теоретично виплачена усьому населенню країни (*y*)	29,523	0,033
ВВП (*x*) і мінімальна зарплата, яка теоретично виплачена усьому населенню країни (*y*)	27,202	0,034
Середній дохід на одне домогосподарство (*x*) і мінімальна заробітна плата (*y*)	4,624	0,253
Річні доходи домогосподарств (*x*) і капітальні інвестиції (*y*)	0,053	1,208
Доходи домогосподарств (*x*) і соціальна допомога (*y*)	1,936	0,316
Середні доходи (*x*) і сукупні витрати (*y*)	1,125	0,883
Доходи населення (*x*) і приріст фінансових активів (*y*)	6,544	0,646
Доходи населення (*x*) і придбання товарів (*y*)	0,874	0,687
Доходи населення (*x*) і накопичення не фінансових активів (*y*)	12,468	0,002
Доходи населення (*x*) і виплачена зарплата (*y*)	1,821	0,345

Складено та розраховано за даними [71]

Зазвичай, бета-коефіцієнт обраховується як показник ринкового ризику, який виникає за результатами зміни дохідності цінного паперу або портфелю з них. Він надає кількісне співвідношення між рухом одного показника і рухом ринку, на якому цей показник існує. Заслуговує на увагу значення бета-коефіцієнтів доходів населення у порівнянні з мінімальною зарплатою, яка теоретично виплачена усьому населенню країни; ВВП до мінімальної зарплати, яка теоретично виплачена усьому населенню країни; доходів населення до накопичень нефінансових активів. Їх значення є найвищими,

тобто для формальної економіки найбільш ризикованими як об'єкт фінансування є доходи населення та ВВП. Точна інтерпретація така:

доходи населення у порівнянні з мінімальною зарплатою, яка теоретично виплачена усьому населенню країни, мають пряму залежність; не диверсифікований ризик доходів населення вищий за показник ризику мінімальної зарплати, яка теоретично виплачена усьому населенню країни через те, що її у будь-якому разі отримує кожний працездатний громадянин країни. Тим не менш розрахунок цього показника був зроблений на все населення країни на підставі економічних та психологічних передумов: через те, що останній перепис населення відбувся у 2001 р. та кожна фізична особа (незалежно від віку) повинна мати поточні ліквідні активи. А вже розмір цих активів має фактичний прояв відповідно до багатьох соціально-економічних, політичних, психологічних та інших ідентифікаторів. У даному разі взятий саме показник мінімальної зарплати, а не прожитковий мінімум для різних категорій громадян через неадекватність розміру останнього навіть для задоволення фізіологічних потреб людини. Хоча перший показник за абсолютним розміром також не дає можливості повноцінного існування у суспільстві. Всесвітня Доповідь ПРООН про стан людського розвитку в 2016 р. зафіксувала 60% населення України за межею бідності, яка визначена показником фактичного прожиткового мінімуму [175];

ВВП і мінімальна зарплата, яка теоретично виплачена усьому населенню країни, мають пряму залежність; не диверсифікований ризик ВВП вищий за показник ризику мінімальної зарплати, яка теоретично виплачена усьому населенню країни через те, що усі громадяни країни беруть участь у формуванні ВВП, але трансакції відбуваються не тільки в межах формальної економіки. Така диспропорція говорить про фактичні можливості фізичних осіб та їх груп до самоорганізації за різних умов диверсифікації ризиків. Фізичні особи є більш мобільними та пристосованими до мінливих умов існування й функціонування. ВВП у будь-якому разі є формальним результатом функціонування економіки;

відносно доходів населення і накопичення нефінансових активів, вони мають пряму залежність; не диверсифікований ризик доходів населення вищий за показник ризику накопичень нефінансових активів. Така диспропорція пояснюється тим, що формальний ринок праці був більш ризикованим за формального ринку нефінансових активів.

При цьому бета-коефіцієнт по окремих парах показників склав біля 1, це означає, що не диверсифікований ризик по першому показнику дорівнює ризику по другому показнику, який приймається за узагальнений. У випадку прагнення обрахованого бета-коефіцієнту до 0 означає, що перший показник

в аналізованій парі є безризиковим в частині недиверсифікованого ризику другого показника. У даному разі знайдено оптимальний симбіоз практики формальної та неформальної економік, – державного регулювання та ринкового механізму.

Фінансова історія зафіксувала значну кількість фактів взаємодії ринкових механізмів та державних регуляторів. Зокрема, сформовані на початку спекулятивні операції стали передумовою банківництва. Госпрозрахунок, кооперативи та започаткування інституту приватної власності в СРСР визначили передумови закінчення існування цієї країни – донині використовувані схеми соціально-економічних відносин стали не результативними. Цивілізаційна матриця соціально-економічної практики (кругова або спіральна еволюція розвитку) виглядає так (рис. 4.20):

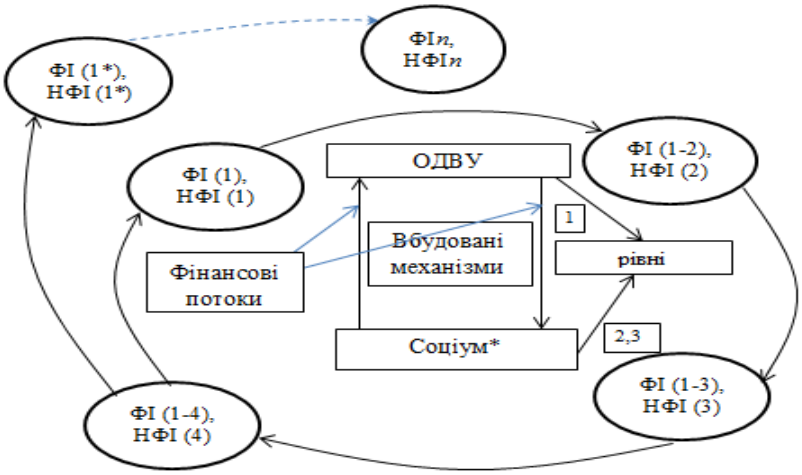

де ФІ(1), НФІ(1) (початок кола) – практика формальних інститутів та неформальних інститутів (відповідно) у період дії першої фази – пренатальної у цивілізаційній матриці соціально-економічних відносин; ФІ(1-2) – практика формальних інститутів із врахуванням попереднього надбання у нормативно-правовій сфері у період існування структурованої фази, НФІ(2) – нова практика неформальних інститутів відповідно до відносин, які існують у період дії структурованої фази; ФІ(1-3) – практика формальних інститутів із врахуванням результатів попередніх фаз у період існування наступної – фази інституціонального вичерпання, НФІ(3) – нова практика неформальних інститутів відповідно до відносин, які існують у період дії фази інституціонального вичерпання; ФІ(1-4) – практика формальних інститутів із врахуванням результатів попередніх фаз у період існування наступної – фази інституціональних трансформацій, НФІ(3) – нова практика неформальних інститутів відповідно до відносин, які існують у період дії фази інституціональних трансформацій; ФІ(1*), НФІ(1*) (початок нового циклу – другого витка спіралі), ФІn, НФІn – наступні фази цивілізаційній матриці соціально-економічної практики; ОДВУ – органи державної влади та управління; Соціум* - у вигляді фізичних осіб, їх груп за культурними, етнічними, соціальними, бізнесовими, економічними, фінансовими інтересами; 1 – адміністративний рівень; 2,3 – одноосібний та груповий (домогосподарство, громада); вбудовані механізми – саморегулювання (ціновий, система скарг, реформи тощо) та інституціонального оновлення (приватизація 1990-х р. XX ст., сплата ЄСВ суб'єктами малого бізнесу у 2017 р. за відсутності господарської діяльності тощо).

Рис. 4.20. Цивілізаційна матриця соціально-економічної практики (кругова або спіральна еволюція розвитку) *(складено автором)*

У пренатальній фазі відбулося започаткування формальних та неформальних інститутів і практики їх використання. На історичній лінійці подій це відбулося із започаткуванням першої в історії людства держави.

Структурована фаза цивілізаційної матриці соціально-економічної практики має компенсаторну форму взаємозв'язку формальних та неформальних інститутів функціонування ринку й держави.

Фаза інституціонального вичерпання найбільш яскраво характеризується соціальною дією людей в суспільстві за моделлю «потенціал протесту-енергія дії суб'єктів». Потенціал протесту в поточній ситуації присутній у суб'єктів відповідно до чинних формальних інститутів. Енергія дії суб'єктів на початку має форму неформальних інститутів. З часом вони можуть розділитися на формальні і неформальні інститути, перейти в цілому до формальних інститутів через законодавче прийняття відповідних норм тощо.

Фаза інституціональних трансформацій характеризується змінами в ідеології та практиці функціонування соціуму в межах держави – відміна кріпосництва, націоналізація, колективізація, приватизація, офшоризація тощо. Новий рівень пренатальної фази (в рис. 4.20 це ФІ(1*), НФІ(1*)) існує не завжди. Його існування доводить якісно-кількісні зміни, які відбулися у суспільстві та економіці на попередніх фазах першого (або попереднього циклу) цивілізаційної матриці. Так, історія людства доводить наявність таких переходів за фактом існування економічної та фінансової цивілізацій. Такий перехід можливий у разі генерації і роботи власної інституціональної творчості.

З метою виходу на новий рівень цивілізаційного розвитку доцільно системно організувати дії учасників такого переходу. Теорія потреб А. Маслоу знайшла практичне упровадження у багатьох системах та ієрархіях, зокрема фінансовій системі й фінансових потоках і зв'язках. У кожному випадку її практичний прояв зберіг пірамідальну форму. Так, розвиваючи теорії державотворення, фінансів, соціальної стратифікації та інженерії, піраміду соціально-економічних передумов до громадянського саморозвитку та побудови фінансово міцної країни (за суб'єктивною ознакою) можна відобразити так:

основа піраміди – фізичні особи, які за різними ознаками входять до соціально-економічних груп та формують соціально-економічні інститути. Їх розвиток моніторять волонтери та первинні організації інституту соціальної та економічної інженерії;

другий рівень – суб'єкти соціальної дії, які формують організації місцевих рівнів та беруть участь у електоральній та місцевій політиці,

фінансовій розбудові громади, до якої вони входять. Їх розвиток моніторять волонтери та лідери базової ланки інституцій соціальної, економічної та фінансової інженерії. Остання не обмежується товарними, валютними або фінансовими біржами. Форекс визначає цю категорію так: «Фінансова інженерія – це досить складна, але цінна дисципліна для людини, що працює в сфері фінансів. Її головна мета – знизити ризики за допомогою розробки і застосування певних фінансових інструментів, які здатні знизити рівень невизначеності кінцевого результату при укладанні угоди або прийнятті іншого бізнес рішення» [151]. Притримуємося думки Джона Ф. Маршалла і Віпула К. Бансала відносно того, що фінансова інженерія – джерело фінансових нововведень, ті винаходи, які дають можливість учасникам фінансової ринку ефективніше реагувати на зміни, що відбуваються в світі, пристосовуючи для цих цілей вже існуючі або розробляючи нові фінансові інструменти і операційні схеми [50];

третій рівень – співорганізації суб'єктів соціальної дії. Ці організації соціальних інститутів (організацій) через різні суспільні, економічні або фінансові ситуації опиняються у соціальному вакуумі. Через нього формується соціальна апатія, яка наразі проявляється в інтенсифікації суспільного, економічного й фінансового буття на фоні зростання вартості суспільних та еволюційних благ і не можливості окремої фізичної особи змінити стан речей. Адже кожна людина існуючи у будь-якому соціумі, економіці або фінансовій системі змінно знаходиться у зоні комфорту або поза нею. Прагнучи до соціалізації, людина розв'язує поточну проблему самостійно або за допомогою інших. Стосовно останнього, виникає потреба в організаторі, який декларує розв'язання проблемної ситуації, із чітким визначенням системи дій та механізму роботи над проблемою минулого для її упередження в майбутньому. Розвиток процесів співорганізації та продуктів такої дії моніторять лідери середніх інституцій соціальної та фінансової інженерії;

четвертий, найвищий, рівень – представники суб'єктів соціальної дії – апарат державного управління, у т.ч. фінансового управління, діяльність яких спрямована на успішність тактичних дій соціально-економічного розвитку країни та розбудови її фінансової міцності у стратегічному вимірі. Вони є представниками співорганізацій суб'єктів соціальної дії з їх поточними інтересами й проблемами та майбутніми прагненнями. Успішність роботи апарату державного управління є об'єктом моніторингу вищих інституцій і первинних організацій інституту соціальної, економічної та фінансової інженерії.

В основі цієї піраміди є найбільша за чисельністю та соціально-

економічними й фінансовими можливостями кількість суб'єктів – саме фізичні особи, які індивідуально представляють власні соціальні, економічні й фінансові інтереси. Особливістю функціонування цієї піраміди є те, що мета, яка визначально ставиться в її основі мутує із кожним новим рівнем. Відповідно, піраміда не є стійкою. Поясненням цього є філософія розуміння мети та функції. Так, функція лежить в основі використовуваних соціальних, економічних або фінансових технологій і орієнтується на результат або ефект, а діяльність суб'єктів безпосередньо залежить від цілепокладання основ їх особистого або групового буття та перспективного функціонування.

Виходячи із зазначеного, можна констатувати первинність організаційного механізму над соціальним, економічним та фінансовим. Із розвиненням форм, методів, інструментів та інших складових соціального, економічного та фінансового механізмів удосконалюється й організаційний аналог. Нині організаційний механізм подальшого соціально-економічного й фінансового розвитку фізичних осіб в формі громад, націй, країн та держав виглядає так (рис. 4.21).

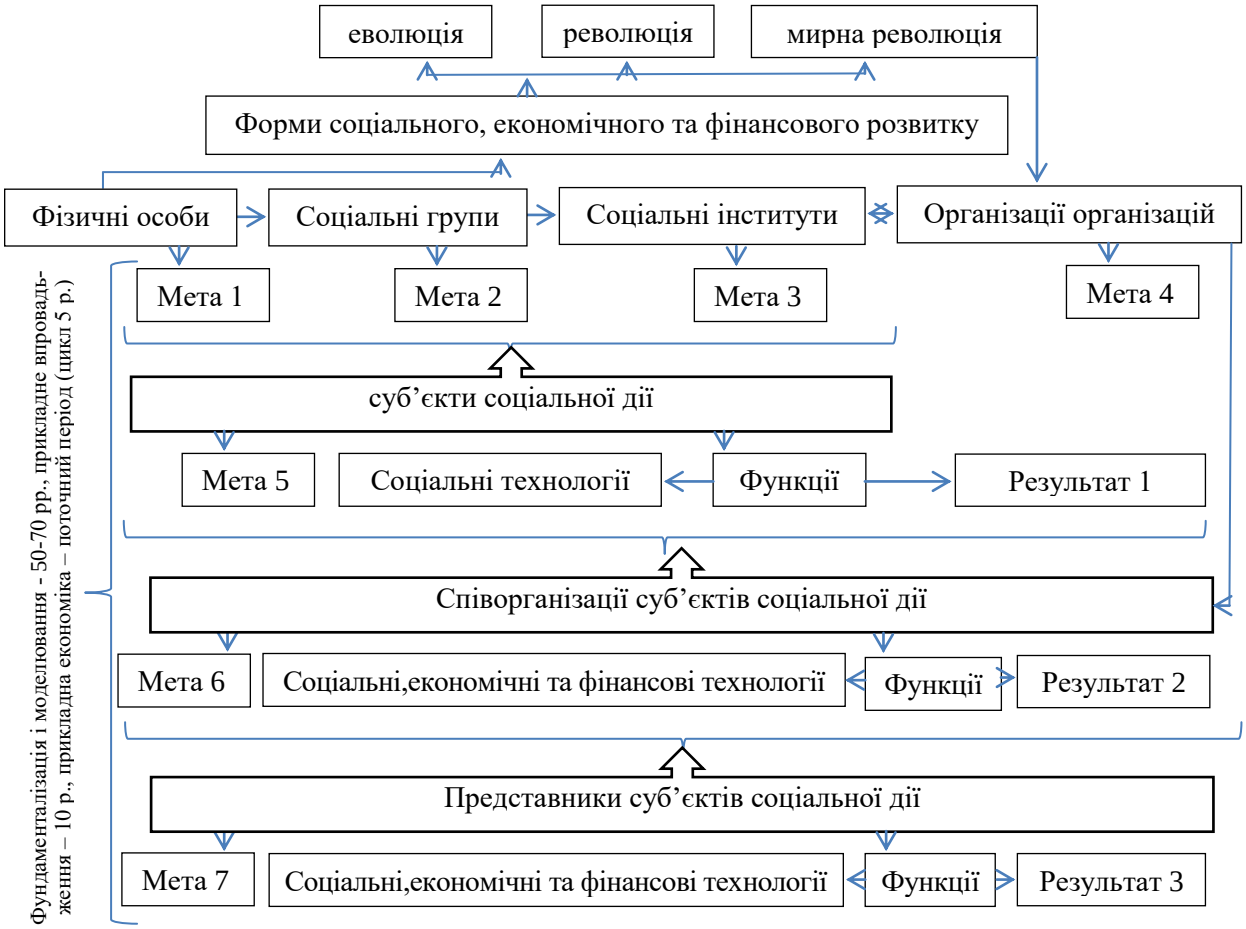

Рис. 4.21. Організацій механізм соціально-економічного й фінансового розвитку в державі (суб'єктний підхід) *(складено автором)*

Процес роботи суб'єктів організаційного механізму соціально-економічного й фінансового розвитку в державі містить такі етапи:

Перший – генерування значного масиву подій на незначному часовому проміжку.

Другий – фактаж наслідків безрезультативної або низько результативної соціально-економічної, фінансової, банківської, біржової або будь-якої іншої політики.

Третій – виявлення глибини відповідної кризи та актуалізація необхідності зміни поточної ситуації.

Четвертий – пошук та знаходження джерел фінансування зміненої політики, відповідно до виду виявленої кризи; за необхідності утворення фонду (фондів), встановлення гуманних цілей його (їх) існування. Світова практика визнає основі три форми фінансування: бюджетне, грантове та благочинне.

П'ятий – утворення мережі представництв цього фонду із закріпленням (або вже закріпленими) цілями громадського моніторингу цільового використання коштів.

Шостий – державне та регіональне обґрунтування доцільності існування та функціонування раніше зазначеного фонду.

Сьомий – громадське обговорення доцільності функціонування цих фондів, масові форми громадського контролю за допомогою засобів масової інформації, проведення симпозіумів, самітів, навчання тощо.

Восьмий – громадянська підтримка діяльності цих фондів, загальнодержавної політики виходу з кризи.

Звісно, організаційний механізм реалізації поточної соціальної, економічної чи фінансової політики може підтримуватися не всіма громадянами суспільства як в цілому, так і по окремих його стадіях. Це відбувається через різницю у розумінні цілей, функцій та результатів кожної групи суб'єктів піраміди та часовими змінами пріоритетів зазначених груп. Без сумніву, організаційний механізм може бути незмінним, а економічний і фінансовий, які фактично забезпечуються виконання першого, можуть мати різні складові відповідно до кількості учасників, їх поточних й перспективних фінансово-економічних інтересів, слабких місць соціальної бази.

Організаційний механізм соціально-економічного й фінансового розвитку в державі за предметним підходом може бути систематизований так:

організаційна мотивація у вигляді придбання у власність будь-якого інтересу, зв'язків, опанування нових методів роботи тощо, безпеки (у т.ч. національної, фінансової тощо);

організаційні методи – це усі процеси суспільного буття (культурні,

соціальні, економічні, фінансові тощо) та самоактуалізації (у т.ч. схема мережевого маркетингу в реалізації ідеї лідерства) з метою соціально-економічного й фінансового розвитку в державі, які за своєю формою та змістом не суперечать чинному законодавству;

організаційні важелі – у вигляді нагородження, преференцій, пільг, культурних традицій та змісту праці (обсягів функціональних обов'язків, наявності соціальних ліфтів тощо), участі у розподілі ресурсів та управлінні результатами;

організаційні форми – інструментальні, негативні, грошові, фінансові, натуральні, моральні, паттернальні, організаційні, участі в управління;

організаційні технології, які містять соціальні, економічні та фінансові складові і є основою соціальної, економічної та фінансової інженерії, відповідно. Організаційні технології мають широку практику застосування у світі та мають специфічні властивості: цільову та ціннісну індиферентність, кластерність і варіативність [150];

організаційні інструменти – технології співорганізації та соціальної дії;

інформаційне забезпечення за допомогою новітніх форм та засобів передачі значного масиву даних на далекі відстані, систем моніторингу та аналізу баз даних; безпосередньої електронної участі кожного громадянина у фінансово-господарських процесах країни тощо;

нормативно-правове забезпечення в межах чинного законодавства.

Кінцевим, але достатньо результативним за всіма параметрами, продуктом дії організаційного механізму є генерація нових соціальних, економічних та фінансових зв'язків, що призводить до еволюції суспільства. Зокрема, у XX ст. виник інститут корпоративної соціальної відповідальності, якого притримуються усі сучасні бізнес-структури, незалежно від рівня розвитку економіки, в якій вони функціонують. У противагу, значущість профспілок на початку XXI ст. набуло формалізованого змісту й наповнення.

Наразі еволюція українського суспільства має прояв співорганізації атомізованих груп, які є результатом індивідуалізації фізичних осіб в межах соціуму на фоні зростання свобод та розвитку інформаційних технологій. Так, в умовах сучасного соціально-економічного розвитку України, для національної економіки та фінансової системи є доволі обтяжливою державна підтримка малозабезпечених верств населення. Цей напрям соціальної політики щороку має зростаючі показники за зменшенням темпів зростання економічних та фінансових аналогів. Наразі існують такі основні форми соціальних виплат (за цільовою ознакою):

на компенсацію втраченої частини доходу (допомога по вагітності та пологах, по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку тощо);

на повну заміну середньомісячного доходу, який громадянин з незалежних від нього причин не в змозі отримувати (допомога інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам тощо);

на поховання громадянина не застрахованого в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування;

на доплату до основного доходу, якщо такий дохід нижчий за встановлений законодавством прожитковий мінімум (допомога малозабезпеченим сім'ям тощо);

на компенсацію оплати комунальних платежів тимчасово переміщеним особам тощо.

Але ж соціальна підтримка малозабезпечених верств населення за кількісними (зростає загальний показник матерів-одиночок; сиріт, дітей та людей, які мають право на соціальні пільги; тимчасово-переміщених осіб, безробітних тощо) та якісними (щорічне збільшення соціальних стандартів та гарантій) показниками є складовою загальнодержавної соціальної політики, що функціонально відповідає сучасним нормам розвиненого суспільства. Однак змістовно, чинний соціальний механізм має бути матеріально підкріплений економічними і фінансовими пропозиціями найбільш оптимального симбіозу формальної і неформальної економік відповідно до поточних внутрішніх та зовнішніх викликів.

ВИСНОВКИ

Сучасні соціально-економічні тренди пов'язані з активним впровадженням інноваційних технологій в усі сфери людського буття незалежно від країни їх походження. Це позначається на соціогуманітарних та фінансово-економічних концепціях і парадигмах. Відмітно, що швидкість й інструменти таких змін є результатом технологічної революції, розквіт якої припав на період становлення капіталістичних суспільно-економічних відносин. В рамках зазначених парадигм, її реалізації характерні загальні риси раціональності. Повторюючи пізнавальну і практичну функції, наука стала монопольним інструментом розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. Іншими словами, раціональність – це певний спосіб існування людини в матеріальному світі, якому передує попередня робота в розумовому, ідеальному плані щодо перспективності користі, надійності, доцільності і суспільної значущості; економічна раціональність – це максимізація ефекту від економічних благ і ресурсів. Відповідно в даному дослідженні ключовими визначені два різних підходи до реалізації раціональності: науковий (гуманітарно-філософський) і економічний (емпірико-прикладний).

У теперішній час відбувається зміна економічної парадигми від другої промислової революції, яка ґрунтувалась на принципі ієрархічності економічної влади та нанотехнологіях, до третьої промислової революції («зелена» економіка), в основу якої покладено принцип горизонтальної взаємодії суб’єктів економічних відносин та новітні технології, що ґрунтуються на фінансових результатах власного впровадження в усі види людської діяльності. Разом з тим, кожна людина має притримуватися культурних традицій, тому що кожному члену суспільства притаманні співчуття, співпереживання, співучасть і взаємодопомога. Дійсно, людина, перебуваючи в матеріальному світі, повинна знаходити компроміс між раціональним і ірраціональним. Рівень компромісу визначається ступенем цивілізованого переходу від неформальних до формальних відносин в процесах розвитку індивіда та соціуму. Окрім зазначеного, домінуючими світовими тенденціями вдосконалення публічного управління є перехід від ієрархічних систем управління з централізованою інституціональною організацією до децентралізованих адміністративних форм, які забезпечують політичний контроль і суспільну підтримку владних рішень. Найбільш адекватним механізмом демократизації прийняття політичних рішень у сфері виробництва суспільних благ є модель політичної мережі, яка дозволяє «пом’якшати» недоліки ринку, контролювати публічно-управлінський апарат

та його контрагентів з виробництва суспільних благ, активізувати людський капітал як фактор територіального розвитку. Очевидно, що із тривалою системною кризою, яка має культурні (індивідуалістичні) та цивілізаційні (узагальнені) підвалини, значущість технологічної революції поступово зменшує свою роль в перспективному суспільному бутті. Наразі формуються кардинально нові правила соціально-економічної поведінки через деформацію пропорцій реального та фінансового секторів економіки, та позначаються в домінують фінансові інструментів та ринки, які також не позбавлені низки недоліків в частині практичної реалізації.

За результатами систематизації дослідження за проблематикою «Парадигма та емпірика фінансів в контексті світових та регіональних економічних викликів» найвагомішими науковими здобутками монографії стали:

сформульовано теоретико-методологічне обґрунтування трактування архітектури фінансової системи відповідно до фінансової інфраструктури регіону в умовах глобалізації, унікальність трактування заснована на визначенні сучасної структури національної економіки, яка за складом відповідає світовим аналогам та вимогам в межах пріоритетності кількісного збільшення та доступності фінансових ресурсів до усіх суб`єктів фінансової системи;

удосконалено структуру фінансової системи відповідно до форми організації фінансових процесів в межах національної економіки на різних рівнях взаємодії;

проведено класифікацію суб`єктів фінансової системи із виокремленням таких суб`єктів, які у поточній фінансовій практиці набувають більшого значення в контексті економічного розвитку;

розвинуто теорію формально-неформальних фінансових відносин;

набуло подальшого розвитку обґрунтування можливостей здійснення трансформацій у складі та діях органів фінансової інфраструктури;

теоретично узагальнено фінансову еволюцію за етапами, передумовами, чинниками та наслідками.

1. Амосов О. Ю. Капіталізація як засіб модернізації суспільства / О. Ю. Амосов, Н. Л. Гавкалова // Демографія та соціальна економіка. – 2012. – № 1 (17). – С. 43–50.

2. Аналіз галузевих (секторальних) програм і проектів [Електронний ресурс] /Аналітичний документ. – Режим доступу: surdp.eu/uploads/files/Analiz_galuzevyh_program.docx

3. Аналітичний звіт про діяльність Державної регуляторної служби України у 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ufib.com.ua/images/stories/.../Zvit%20DRS%202015.docx.

4. Аналітичний огляд ринку ICI в Україні за III кв. 2016 р. [Електронний ресурс]// Українська Асоціація інвестиційного бізнесу. – Режим доступу: http://www.uaib.com.ua/analituaib.html.

5. Андрійчук Т. Громадські консультативно-дорадчі органи: проблеми організації та функціонування / Т. Андрійчук // Наукові записки. – Вип. 3(71). – С. 357-368.

6. Артемьева Е.Н. Анализ статистики банкротств в США [Электронный ресурс] / Е.Н. Артемьева. – Режим доступу: http://www.rae.ru/forum2012/pdf/0270.pdf .

7. Біржа інновацій. Звіт ФБ «Перспектива» за 2013 р. // ФБ «Перспектива». – Дніпропетровськ,2013. – 140 с.

8. Бондаренко Д.С. До питання адміністративно-правового регулювання державно-приватного партнерства за законодавством України / Д.С. Бондаренко // Вісник Запорізького національного університету. – 2014. – № 1. – С. 152-157.

9. Босак О.З. Публічне управління як нова модель управління у державному секторі [Електронний ресурс]./ О.З. Босак. – Режим доступу: http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10bozuds.pdf

10. Боулз С. Моральная экономика: почему хорошие стимулы не заменят хороших граждан / С. Боулз. // Экономическая социология. – 2016. – Т. 17. – № 4. – С. 100–128.

11. Васильєва О. І. Регіональне управління в умовах реформування владних відносин : монографія / О. І. Васильєва. – Донецьк : Юго-Восток, 2009. – 436 с.

12. Вінник О.М. Проблеми правого регулювання корпоративних і партнерських відносин: монографія / О. М. Вінник. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2010. – С. 166.

13. Впроваджуючи Угоду про асоціацію Україна-ЄС: перші уроки, наслідки, практика використання /[за ред. Сушка О.В]. – К.: Представництво Фонду К. Аденауера, 2016. - 41 с.

14. Глазьев С.Ю. Теория долгосрочного технико-экономического развития / С.Ю. Глазьев. – М.: ВлаДар, 1993. – 310 с.

15. Голинський В.В. «Стратегія 2020 - безпека»: реалії та потреби інституційної складової / В. В. Голинський // Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. за міжнар. участю [Реформування публічного управління: теорія, практика, міжнародний досвід] ,(м. Одеса, 31 жовт. 2014 р.) – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2014. – С.378-380.

16. Головой отчет МВФ 2015. Решение проблем совместными усилиями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/ar/2015/pdf/ar15_rus.pdf

17. Гончаренко І. Г. Державний механізм регулювання соціально-економічного розвитку: теорія, методологія та практика: автореф. дис. … докт. наук з держ. упр.: 25.00.02 / І. Г. Гончаренко ; Донецький держ. ун-т упр. – К.:, 2017. – 32 с.

18. Гусельников А.С. Рынок недвижимости Украины 1991-2015 год [Електронний ресурс] / А. С. Гусельников. – Режим доступу: http://olimp.net.ua/wp-content/uploads/Rynok-zhiloj-nedvizhimosti-Ukrainy-1991-2015-gg..pdf

19. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року : постанова Кабінету міністрів України від 06.08.2014р. № 385 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF.

20. Децентралізація влади: уся реформа в одній схемі [Електронний ресурс]. – [Інфографіка]. – Режим доступу: http://www.csi.org.ua/www/wp-content/uploads/2014/10/shemotehnika_reformi_28.png

21. Деякі питання реформування державного управління в Україні : розпорядження Кабінету міністрів України від 24.06.2016 р. №474-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/474-2016-%D1%80

22. Економічна складова Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління [Електронний ресурс] / [О. Бетлій, М. Риженков, К. Кравчук, В. Кравчук, І. Коссе, С. Галько, Д. Науменко, В. Мовчан, І. Бураковський, Г. Кузнецова] // Ін-т ек-них досліджень і політ. Консультацій. – 2014. – 141 с. – Режим доступу : https://www.eurointegration.com.ua/files/a/2/a2732e1-economic-ied.pdf

23. Електронне врядування задля підзвітності влади та участі громади [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://egap.in.ua/

24. Еш С.М. Ринок фінансових послуг: підручник/ С.М. Еш. – К.: ЦУЛ, 2015.– 400 с.

25. Заблоцький А. Саморегулівні організації – це крок до «розумного регулювання» [Електронний ресурс] / А. Заболоцький. – Режим доступу:

http://brdo.com.ua/analytics/camoregulivni-organizatsiyi-tse-krok-rozumnogo-regulyuvannya/.

26. Задорожний Г.В. Соціальне партнерство – реальний шлях до відкриття суспільства /Г.В. Задорожний, О.В. Коврига, В.В. Смоловик. – Х.: ХІБМ, 2000. – С. 192.

27. Захист прав споживачів: стандарти ЄС та України [Електронний ресурс]/ укл. П. фон Браунмюль, Р. Байко, Л. Васильева.// ОФЕА. – Режим доступу: https://feao.org.ua/wpcontent/uploads/2016/05/FEAO_Zahyst_prav_EU_Ukr_A4_block_03.pdf

28. Звіт про діяльність Національної комісії, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг за 2016 р. [Електронний ресурс] // Національна комісія, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг. – Режим доступу: https://nfp.gov.ua/.

29. Звіт про фінансову стабільність. [Електронний ресурс]. – Вип. 2. – Грудень, 2016. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=40819104.

30. Иноземцев В.Л. Структурирование общественного производства в системе постиндустриальных координат (методологотеоретические аспекты) / В.Л. Иноземцев// Российский экономический журнал. – 1997. – № 11-12. – С. 59-68.

31. Итоги страхового рынка Украины за 9 месяцев 2016 года [Електронний ресурс]// Журнал Фориншурер – Режим доступу: http://forinsurer.com/news/16/12/23/34719.

32. Іваницька О.М. Концептуальний підхід щодо регулювання розвитку фінансової інфраструктури в Україні [Електронний ресурс] / О. М. Іваницька // Державне управління: теорія та практика. – 2006. – № 1. – Режим доступу: http://www.academy.gov.ua/ej/ej3/index.html.

33. Інформація про наявність і стан основних засобів за видами економічної діяльності за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/

34. Інформація про стан і розвиток недержавного пенсійного забезпечення в Україні станом 30.09.2016 р. [Електронний ресурс] // Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. – Режим доступу:https://nfp.gov.ua/content/oglyad-rinkiv.html.

35. Казюк Я. Державно-приватне партнерство як механізм стимулювання розвитку регіонів та місцевого самоврядування / Я. Казюк // Місцеве самоврядування та регіональний розвиток в Україні. – 2012. – С. 47-49.

36. Казюк Я. Фінансова децентралізація і бюджети перших 159

об'єднаних громад в деталях [Електронний ресурс] / Я.Казюк. – Режим доступу: http://decentralization.gov.ua/news/item/id/5244#sthash.X30uepnS.dpuf.

37. Каутский К. Экономическое развитие и общественный строй. Комментарии к положениям Эрфурдского съезда / К.Каутский ; [полный пер. с последнего немецкого издания М. Лемберка и Л. Борисова]. – С.-Пб.: Типография Товарищества «Общественная польза», Большая Подъяческая, 39 сб. д. – 1905. – 188 с.

38. Клименко В. В. Фінансовий ринок [текст]: навч. посіб./ [В.В. Клименко, Л.М. Акімова, Л.М. Докієнко]; за ред Павлова В.І. - К.: ЦУЛ, 2015. – 358 с.

39. Козлова В.О. Інституційна модель депозитарної системи України в умовах розвитку фондового ринку автореф. дис. … канд. екон. наук: 08.00.08 / В.О. Козлова ; Донбаська державна машинобудівна академія. – Краматорськ:, 2016. – 23 с.

40. Колосова В.П. Фінансові ресурси міжнародних інституцій у системі бюджетного планування України: автореф. дис. … докт. екон. наук: 08.00.08 / В.П. Колосова ; Київський нац. торг.-екон. ун-т. – К.:, 2017. – 32 с.

41. Колот А.М. Соціальна згуртованість суспільства як доктрина: основні засади, причини актуалізації, складові розвитку / А.М. Колот // Економічна теорія. – 2010. – № 1. – С. 18-28.

42. Комірна В.В. Пріоритетні завдання державного регулювання економічного розвитку регіонів [Електронний ресурс] / В.В. Комірна. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=191.

43. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 р.: постанова Національного банку України від 18.06.2015р. № 391 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15.

44. Корецман В.Ю. Державне регулювання регіонального розвитку : теоретичні аспекти: монографія / В. Ю. Корецман. –К.: Вид-вл УАДУ, 2002. – 188 с.

45. Концепція впровадження основних рекомендацій BEPS в Україні [Електронний ресурс] / ЄБА. – 04.05.2016. – Режим доступу:http://www.eba.com.ua/static/New_Ukraine%20BEPS%20Rules%20proposals%20- %20V2.pdf .

46. Кривак А.П. Теоретичні принципи секторального структурування національної економіки / А.П. Кривак // Економіка АПК. – №13. – 2010.– С.42–47.

47. Куйбіда В. С. Транскордонне співробітництво та розвиток транскордонних кластерів / В. С. Куйбіда, А. Ф. Ткачук, В. В. Толкованов. – К. : Крамар, 2009. – 242 с.

48. Куцик П.О. Глобальна економіка: принципи становлення, функціонування, регулювання та розвитку: монографія / П.О. Куцик, О.І. Ковтун, Г.І. Башнянин. – Львів: Вид-во ЛКА, 2015. – 594 с.

49. Куцяк В.О. Особисті фінанси в умовах розвитку ринкових відносин в Україні: дис. канд. екон. наук [08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит»] / В. О. Куцяк. – ТНЕУ, 2016. – 220 с.

50. Маршалл Джон Ф., Бансал Випул К. Финансовая инженерия: Полное руководство по финансовым нововведениям: пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 784 с.

51. Мельничук Л. М. Політика соціального вирівнювання регіонального розвитку: європейські стандарти / Л. М. Мельничук // Інвестиції: практика та досвід. – № 16/2015. – С. 112-116

52. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013р. №1277. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii.

53. Минюк Л.Д. Взаємодія саморегулівних організацій із державним органом з питань банкрутства щодо адміністративно-правового забезпечення діяльності арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) в Україні [Електронний ресурс] / Л.Д. Минюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. – Вип. 31. – Т. 2. – 2015. – Режим доступу: http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/4474/19C.pdf.

54. Мікула Н. А. Транскордонне співробітництво: пос. / Н. А. Мікула, В. В. Толкованов. – К.– 2011. – 259 с.

55. Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан та основні напрями модер- нізації : наук. доп. / [редкол. : Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, В. В. Толкованов та ін.] ; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю. В. Ковбасюка. – К. : НАДУ, 2014. – 128 с.

56. Мограб О. С.. Удосконалення регіональної регуляторної системи розвитку біржового ринку в Україні : Дис... канд. екон. наук: 08.10.01 / НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України. – К., 2003. – 187 с.

57. Молодцов О.В. Методологічні установки мережевої парадигми місцевого та регіонального розвитку: загальна характеристика основних ідей та принципів./ За [заг. ред. В.І.Лугового, В.М.Князєва] // Зб. наук. праць НАДУ. – К: Вид-во НАДУ. – 2005. – № 1. – С. 51-57.

58. Молодцов О.В. Сутність політичної мережі як моделі представництва та реалізації інтересів суб’єктів територіального розвитку / О.В. Молодцов. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2014. – С. 378-380.

59. Мусієць Т.В. Регулятивні ініціативи країн Європейського Союзу у банківській сфері / Т.В. Мусієць, Я.О. Оглобля // Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. – Вип. 13. – Ч. 1. – 2015. – С. 28-33.

60. Напрями розвитку державно-приватного партнерства у реалізації потенціалу ЄВРО-2012: аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/1059/.

61. Насырова Г. А. Регулирование и саморегулирование страховой деятельности / Г. А. Насырова // Эффективное антикризисное управление. – 2010. – № 4(63). – С. 5–11.

62. Нижник Н.Р. Державне управління в Україні і нові погляди / Н.Р. Нижник. - Луцьк: Центр підвищення кваліфікації, 2008. – 19 с.

63. Огляд банківського сектору [Електронний ресурс] // Національний банк України. – Вип. 2. – Лютий 2017. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.

64. Опарин В. М. Публичные финансы: генезис, теоретические коллизии и практическая концептуализация / В. М. Опарин, В. М. Федосов, П. И. Юхименко // Фінанси України. – 2017. – № 2. – С. 110-128.

65. Офіційний портал Верховної ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rada.gov.ua/.

66. Офіційний сайт Асоціації «Українські фондові торговці» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.aust.com.ua/Zvit.aspx.

67. Офіційний сайт Асоціації «Український центр розвитку позабіржових фінансових інструментів і технологій» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ucrfin.com.ua/about-forex/?lang=ua.

68. Офіційний сайт Всесвітнього економічного форуму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.weforum.org/

69. Офіційний сайт Всеукраїнської асоціації кредитних спілок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vaks.org.ua/?menu=History_Association.

70. Офіційний сайт Державної регуляторної служби [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.dkrp.gov.ua/.

71. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/.

72. Офіційний сайт Європейського банківського органу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.eba.europa.eu/

73. Офіційний сайт Європейського органу з цінних паперів та ринків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.esma.europa.eu/

74. Офіційний сайт Європейської організації страхових та професійних пенсій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://eiopa.europa.eu/.

75. Офіційний сайт Європейської ради з системного ризику [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.esrb.europa.eu/home/html/index.en.html

76. Офіційний сайт журнала Фориншурер [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://forinsurer.com/news/.

77. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://data.imf.org/.

78. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245427423.

79. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/.

80. Офіційний сайт Національної Асоціації Недержавних пенсійних фондів України та Адміністраторів Недержавних пенсійних фондів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.napfa.com.ua/category/pro-associaciju/.

81. Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nssmc.gov.ua/activities/annual.

82. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Режим доступу: https://nfp.gov.ua/.

83. Офіційний сайт Професійної Асоціації учасників Ринків капіталу та Деривативів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.pard.ua/.

84. Офіційний сайт Ради донорів з питань децентралізації в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://donors.decentralization.gov.ua/donor_board.

85. Офіційний сайт Рахункової палати України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/index.

86. Офіційний сайт Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://data.worldbank.org/indicator/.

87. Офіційний сайт Української асоціації адміністраторів пенсійних фондів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uaapf.com/index.php?option=com_content&view=article&id=1:2009-09-24-10-24-36&catid=4:2009-10-07-08-06-57&Itemid=3.

88. Офіційний сайт Української Асоціації Інвестиційного Бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uaib.com.ua/about_uaib/vectors/about_association.html.

89. Офіційний сайт Фонду державного майна України [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: http://www.spfu.gov.ua/ua/content/spf-estimate-appraisers.html.

90. Офіційний сайт Фонду Східної Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eef.org.ua/programi/

91. Офіційний сайт Центру адаптації державної служби до стандартів Європейського союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.center.gov.ua

92. Павлюк А. П. Державно-приватне партнерство як механізм активізації інвестиційної діяльності в Україні / А. П. Павлюк // Стратегічні пріоритети. – 2012. – Вип. № 3 (24). – С. 38-45.

93. Пикетти Т. Капитал в XXI веке [Электронный ресурс] / Т. Пикетти. – Режим доступа: https://coollib.com/b/331388.

94. Пильтяй О. Фінансові механізми публічно-приватного партнерства / О. Пильтяй // Вісник Київського нац-го торг.-екон. ун-ту. – 2012. – № 3. – С. 63–74.

95. Підготовка та реалізація проектів публічно-приватного партнерства: практ. пос. для органів місцевої влади та бізнесу / С. Грищенко – К.: ФОП Москаленко О.М., 2011. – 140 с.

96. Підсумки діяльності страхових компаній за 9 місяців 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://nfp.gov.ua/files/DepFinMon/sk_I%D0%86%D0%86_2016.pdf .

97. План дій для підвищення рівня верховенства права в управлінні земельних ресурсів Миколаївської міської ради. – FBA. – Миколаїв. – 2016. – 35 с.

98. Правила здійснення діяльності з торгівлі цінними паперами: брокерської діяльності, дилерської діяльності, андеррайтингу, управління цінними паперами: рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 12.12.2006 р. № 1449 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0052-07.

99. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : закон України від 14.05.1992 р. № 2344-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2343-12.

100. Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення регуляторних бар’єрів для розвитку державно-приватного партнерства та стимулювання інвестицій в Україні : закон України від 24.11.2015 р. № 817-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/817-19.

101. Про внесення змін до Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» : закон

України від 03.11.2016 р. № 1726-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1726-19.

102. Про делегування саморегулівній організації адміністраторів недержавних пенсійних фондів окремих повноважень: положення Національної комісії, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 12.06.2007 р. № 09/13876 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0609-07.

103. Про державно-приватне партнерство : закон України від 01.07.2010 р. №2404-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2404-17

104. Про добровільне об'єднання територіальних громад : закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/ show.

105. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : закон України від 11.09.2003 р. №1160–IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : htpp://www.zakon.rada.gov.ua

106. Про затвердження Інструкції про порядок видачі індивідуальних ліцензій на здійснення інвестицій за кордон: постанова Національного банку України від 22.11.2016 р. № 406 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0259-99.

107. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. № 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ua-info.biz/legal/basejw/ua-qmtipe/index.htm.

108. Про затвердження переліку органів ліцензування та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету міністрів України від 05.08.2015 р. № 609-2015п [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1698-2000-%D0%BF.

109. Про затвердження Положення про обов'язкові критерії та нормативи достатності, диверсифікованості та якості активів страховика та визнання такими, що втратили чинність, деяких нормативно-правових актів Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України : розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг 23.02.2016 р. № 396 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0417-16.

110. Про затвердження Положення про функціонування фондових бірж: рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 22.11.2012р. № 1688 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z2082-12.

111. Про інститути спільного інвестування : закон України від 05.07.2012 р. № 5080-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5080-17.

112. Про концесії: закон України від 16.07.1999 р. № 997-XIV (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/997-14.

113. Про недержавне пенсійне страхування : закон України від 09.07.2003 р. №1057-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1057-15.

114. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : закон України 12.07.2001 р. № 2658-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2658-14.

115. Про порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади : постанова Кабінету Міністрів України від 04.01.2002 р. № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3-2002-%D0%BF.

116. Про систему валютного регулювання і валютного контролю: декрет Кабінету міністрів України від 19.02.1993 р. № 15-93 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/15-93.

117. Про Стратегію сталого розвитку «Україна–2020» : указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/documents/18688.html.

118. Про страхування : закон України від 07.03.1993 р. № 85-96/ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80.

119. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету міністрів України від 01.04.2014 р. №333-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80.

120. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : закон України від 12.07.2001 р. №2664-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14.

121. Про цінні папери і фондову біржу : закон України від 18.06.1991 р. № 1201-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1201-12.

122. Програма розвитку ООН в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home.html.

123. Проект Twinning «Підтримка розвитку державної служби в Україні» [Електронний ресурс] // Центр адаптації державної служби до

стандартів Європейського Союзу.– Режим доступу : http://www.center.gov.ua.

124. Проект USAID «Трансформація фінансового сектору в Україні» підтримає НБУ у проведенні реформ [Електронний ресурс] // Національний банк України. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=45779051&cat_id=55838.

125. Протокол № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва (ОЄС): Рада Європи; Протокол, Міжнародний документ від 16.11.2009 р. № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_947.

126. Публічна політика та управління : наук. розробка / [авт. кол. : С.О.Телешун, О.Р.Титаренко, С.В.Ситник, С.І.Вировий]. – К. : НАДУ, 2010. – 36 с.

127. Реформування публічного управління: теорія, практика, міжнародний досвід : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. за міжнар. участю [Електронний ресурс], ((м. Одеса, 31 жов. 2014 р.) – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2014. – 456 с. – Режим доступу : www.oridu.odessa.ua/9/buk/kon1in.pdf.

128. Рехтета А.Н. Формирование структурной политики Украины / А.Н. Рехтета // Международный научный журнал «Символ Украины». – 2015. – №8. – С. 126-130.

129. Розвиток бюджетної децентралізації в Україні: наукова доповідь/ [за ред. д.е.н. І.О. Луніної]; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України».– К.– 2016.– 70 с.

130. Розвиток міжмуніципального співробітництва: вітчизняний та зарубіжний досвід /[за ред. В. В. Толкованова]. – К. : Крамар, 2011. – 249 с.

131. Розроблення публічної політики. Практичний посібник / уклад. А.О.Чемерис. – К. : ТОВ «Софія». – 2011. – 128 с.

132. Рубцов Б.Б. Эволюция институтов финансового рынка и развитие экономики [Электронный ресурс]// коллективная монография «Финансовые институты и экономическое развитие» – М.: ИМЭМО РАН, 2006. – 64 с. – Режим доступа: http://www.mirkin.ru/_docs/Rub_evolfin.pdf.

133. Рудік Н.М. Банківський союз ЄС: ключові елементи та повноваження [Електронний ресурс]/ Н.М. Рудік // Публічне адміністрування: теорія та практика. – 2014. – Вип. 1. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Patp_2014_1_5.pdf.

134. Савельев Є.В. Галузева структура української економіки: нові теоретичні підходи та прогнози /Є. В. Савельев, В. Є. Куриляк // Фінанси України. – 1997. – №1. – С. 33–39.

135. Семеген І.Б. Передумови інтеграції вітчизняної банківської системи в європейську банківську систему / І.Б, Семеген, А.А. Левко // Вісник ун-ту банківської справи НБУ. –2014. – № 2 (20). – С. 135-140.

136. Системний звіт: виклики для уряду та бізнесу при взаємодії з місцевими органами влади [Електронний ресурс]// Офіційний сайт бізнес-омбудсмена.– Режим доступу: https://boi.org.ua/media/uploads/systemic_report_-_february_2017/system_01_ua.pdf.

137. Ситник С. В. Мережева структура публічної політики та управління [Електронний ресурс] / С. В. Ситник. // Державне управління: удосконалення та розвиток. - 2011. - № 5. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2011_5_5.

138. Ситник С.В. GR – інструмент функціонального представництва інтересів та забезпечення публічної політики [Електронний ресурс] / С.В.Ситник //Відкриті очі.– Режим доступу: http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2012/04/gr.html.

139. Стан та перспективи розвитку інфраструктури регіонів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fes.kiev.ua/new/wb/media/InfrASTRUKTURA.pdf.

140. Статистика мирового хозяйства / [под ред. С.А. Уманского]. – М.: Центральное Статистическое Управление СССР: Отдел Иностранной Статистики. Типография М.К.Х. имени Ф.Я. Лаврова, 1926. – Вып. 2-3. - 197 с.

141. Стратегія реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015-2020 роки від 19.03.2015 р. № 499 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://nfp.gov.ua/news/918.html.

142. Телешун С. Що таке публічна політика? [Електронний ресурс]/ С. О. Телешун // Відкриті очі. – Режим доступу: http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2012/12/blog-post_26.html

143. Телешун С.О.Суспільні виклики та ефективна публічна влада: українські реалії [Електронний ресурс]/ С.О. Телешун //Відкриті очі. – Режим доступу:http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2010/11/blog-post.htm

144. Телешун С.О.Суспільні виклики та ефективна публічна влада: українські реалії [Електронний ресурс]/ С.О. Телешун //Відкриті очі. – Режим доступу:http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2010/11/blog-post.htm

145. Телешун С. Ефективне управління і публічна політика як напрям реалізації політичної влади в умовах кризи / С. Телешун // Політ менеджмент. – 2009. - № 2 - С. 35-45.

146. Толкованов В.В. Транскордонне співробітництво як інноваційна форма діяльності органів місцевого самоврядування [Електронний ресурс] / В. В. Толкованов // Теоретичні та прикладні питання державотворення : зб.

наук. пр. – 2012. – Вип. 10. – Режим доступу :http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/tppd/2012_10/zmist/R_4/02%20Tolkovanov.pdf .

147. Топ-5 банкрутств в Україні в 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://business.vesti-ukr.com/88885-top-5-bankrotstv-v-ukraine-v-2014-godu.

148. Україна змінюватиме законодавство для приєднання до IOSCO MMoU [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://emission.com.ua/2017/04/08.

149. Україна створить інтегровану автоматизовану систему державного нагляду (контролю) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.pard.ua/uk/news/4343-ukrayina-stvoryt-intehrovanu-avtomatyzovanu/#sthash.2kOXI9OL.sfhoUWIY.dpuf.

150. Федулова Л.І. Концептуальні засади економіки знань / Л.І. Федулова // Економічна теорія. – 2008. – № 2. – С. 37–59.

151. Форекс портал для професіоналів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.forexmaster.ru/lib/articles/20140716.html

152. Хойзер А. Новые формы управления [Електронний ресурс]/ А. Хойзер – Режим доступу: http://www.moskau.diplo.de/contentblob/2477346/Daten/568408/IP200973.pdf .

153. Школьник І.О. Етапи розвитку фінансового ринку України та їх характеристика/ І.О. Школьник// Міжнародний науковий журнал «Механізм регулювання економіки». – №1. – Суми. – 2008. – С. 192-197.

154. Шкуратов О.І. Державне управління розвитком інфраструктури в регіонах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11548/07Shkuratov.pdf/sequence=1.

155. Шулюк, Б. Фінанси державно-приватного партнерства як засіб модернізації економіки України [Текст] / Б. Шулюк // Світ фінансів. – 2016. – Вип. 1. – С. 130-139.

156. Щодо розвитку державно-приватного партнерства як механізму активізації інвестиційної діяльності в Україні : [аналітична записка] [Електронний ресурс]// Нац. ін-т стратег. досліджень при Президентові України. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/articles/816/.

157. Юлдашев О. Х. Проблеми вдосконалення державної регуляторної політики в Україні: монографія / О.Х. Юлдашев. – К. : МАУП, 2005. – 336с.

158. Юхименко П. І., Федосов В. М., Лазебник Л. Л. та ін. Теорія фінансів: Підручник / [П.І. Юхименко, В.М. Федосов, Л.Л. Лазебник та ін.]; за ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія. – К.: ЦУЛ, 2010. – 576 с.

159. Ясинська Н. А. Генетіка еволюційної економіки: погляд фінансиста [Електронний ресурс] / Н. А. Ясинська // Ефективна економіка. – № 5. – 2016. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?n=5&y=2016

160. Ясинська Н. А. Інституційна інфраструктура особистих фінансів : антикризовий аспект : [монографія] / Н. А. Ясинська. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2014. – 496 с.

161. Ясинська Н. А. Інструменти дослідження ітерації фінансових криз [Електронний ресурс] / Н. А. Ясинська// Ефективна економіка. – № 3. – 2016. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4820

162. Ясинська Н. А. Концепція та цикли особистих фінансів [Електронний ресурс] / Н. А. Ясинська // Ефективна економіка. – № 4. – 2016. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?n=4&y=2016

163. Ясинська Н. А. Методологічні засади та емпірика функціонування й розвитку секторальних суб'єктів фінансової інфраструктури [Електронний ресурс] / Н. А. Ясинська // Ефективна економіка. – № 3. – 2017. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5467

164. Bell, D. (1973), The Coming of PostIndustrial Society. A Venture in Social Forecasting, New York, USA.

165. Clark, C. (1951), The Conditions of Economic Progress, MacMillan and Co. Ltd., London, UK.

166. Coleman, A. (2015) , *Closer to home has benefits for UK firms*, vol. 0352, p. 16.

167. Crockett A., Address K. (2010), Reforming the Global Financial Architecture. ASIA ECONOMIC POLICY CONFERENCE «ASIA AND THE GLOBAL FINANCIAL CRISIS».pp.191-201.

168. Dicken, P. (1992), Global Shift: The Internationalization of Economic Activity, Guilford Press, New York, USA.

169. Directive 2004/39/EC of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on markets in financial instruments amending Council Directives 85/611/EEC and 93/6/EEC and Directive 2000/12/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directive 93/22/EEC. Retrieved from: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32004L0039&from=en.

170. Dun&Bradstreet (2016). Global bankruptcy report 2016. Retrieved from: https://www.dnb.ru/en/news/bankruptcy/

171. Economics, management, law: problems and prospects: Collection of scientific articles. Vol. 2. - Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, 2015.- 308 p. http://conf.at.ua/25.09.2015_UK_Vol.2.pdf

172. Everett, K. (2015), *Beware robots are coming*, Future of outsourcing. Raconteur, vol. 0352, p. 16.

173. Geertz C. 1978, The Bazaar Economy: Information and Search in Peasant Marketing. American Economic Review. 68 (2): 28–32.

174. Global Financial Stability Report. The Monetary and Capital Markets Department on Market Developments and Issue. Retrieved from: http://www.imf.org/external/pubs/ft/gfsr/index.htm.

175. Human Development Report 2016, 'Human Development for Everyone'. Retrieved from: http://hdr.undp.org/ .

176. IMF. Indicators of Financial Structure, Development, and Soundness. A Handbook. 2005. Retrieved from: http://www.imf.org/external/pubs/ft/fsa/eng/pdf/ch02.pdf

177. Kosuke, A. (2016), Gianluca Benigno and Nobuhiro Kiyotaki Monetary and Financial Policies in Emerging, Tokyo University, London School of Economics, and Princeton University. Emerging Markets. February 2016.

178. Nelson, N. and Hatt, P. K. (1953), "Foote. Social Mobility and Economic Advancement", American Economic Review, vol.5, pp. 364–378.

179. OECD Science (2005), Technology and Industry: Scoreboard, Edition available at: http://www.oecdilibrary.org/oecd/content/book/sti_scoreboard2005en (Accessed 05 Feb 2017).

180. Preparing Public Administrations for the European Administrative Space Sigma Papers: No. 23. CCNM/SIGMA/PUMA(98)39. Retrieved from: http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/5kml6143zd8p-en.pdf?expires=1490979775&id=id&accname=guest&checksum=768E8EDA23A355991BC84423558BBB7B.

181. Principles for Financial Market Infrastructures (2012) CPSS-IOSCO. 2012. April

182. Recovery and resolution of financial market infrastructures (2012). CPSS-IOSCO. 2012. July.

183. Raconteur Media Ltd. Retrieved from: https://www.raconteur.net/.

184. Reich, R. (1992), The Work of Nations. Preparing Ourselves for 21st Century Capitalism, New York, USA.

185. Singelman, J. (1978), From Agriculture to Services: The Transformation of Industrial Employment, Beverly Hills, USA.

186. State Regulatory Services of Ukraine . Department for Business, Innovation and Skills. Retrieved from: / http://www.dkrp.gov.ua/files/1e107d2b0b.pdf.

187. Stiglits J. E., Walsh C. E. (2006), Economics, Fourth Edition. W. W. Norton & Company, 2006. pp. 612

188. The Lisbon Review (2002), An Assessment of Policies and Reforms in Europe, Geneva: World Economic Forum. Retrieved from: http://www.weforum.org/pdf/Gcr/LisbonReview/ LisbonReview_2002.pdf .

189. The Sixteen-Page Economic History of the World. Princeton University

Press. 16 p.

190. Ukraine-Private Infrastructure Projects - The World Bank & PPIAF Retrieved from: http://ppi.worldbank.org/explore/ppi_explore Country.aspx?countryID=97.

191. United Nation Statistics Division (2017), International Standard Industrial Classification (ISIC) (Revision 4). Retrieved from: http://unstats.un.org/unsd/cr/registry/regcst.asp?Cl=27&Lg=1 (Accessed 05 Feb 2017).

192. Widgren, M. (2004). Revealed Comparative Advantage in the Internal Market. Turku School of Economics, Research Institute of the Finnish Economy (ELTA)

193. World Economic Forum, USA Inc. (2012). The Financial Development Report 2012. Retrieved from: www.weforum.org.

194. World trade statistical review 2016. World Trade Organization Retrieved from: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2016_e/wts16_toc_e.htm.

195. World Top Incomes Database (2017). Retrieved from: http://wid.world/ (Accessed 05 Feb 2017).

196. Worldwide Regulated Open-ended Fund Assets and Flows Trends in the Third Quarter of 2016. EFAMA. Retrieved from: http://www.efama.org/Publications/Statistics/International.

197. Yasynska N., Sichko S. Meaning of global economy evolution in development of financial infrastracture»/N. Yasynska, S. Sichko, // Ecoforum Journal.- Vol.7, №2 (2017).- Retrieved from http://ecoforumjournal.ro/index.php/eco/index.

Додаток А

Періодизація світових економічних криз:

Період	Світова економічна криза
1634-1637	«Тюльпанова» криза в Голландії
1720	Фінансова криза у Франції
1788-1792	Економічна криза у Франції (криза перевиробництва)
1825	Перша світова фінансова криза (перша біржова криза)
1836	Фондова криза у Англії
1847	Фондова криза у Європі
1857-1858	Перша світова економічна криза
1861	Валютна криза у США
1873-1878	Друга світова фінансова криза
1890	Криза банку «Баринг»
1893	Фінансова криза у США та Австралії
1900-1903	Економічна криза
1907	Світова фінансова криза
1914	Третя світова економічна криза
1920-1923	Четверта світова економічна криза
1929-1933	Світова економічна криза або Велика депресія
1957-1958	Світова економічна криза. Охопила США, Великобританію, Канаду, Францію, Бельгію, Нідерланди і інші країни. Криза обумовлена надвиробництвом, розпадом колоніальної системи, подорожчанням нафти (через спільну агресію Ізраїлю, Великобританії і Франції проти Єгипту восени 1956 г.). Виробництво промислової продукції в розвинених капкраїнах знизилося на 4%. Кількість безробітних досягла до 10 млн.осіб.
1973-1975	Світова економічна криза Ця криза дуже схожа на Велику депресію, почалася в США наприкінці 1973 р, за широтою охоплення, тривалістю, глибиною значно перевершила світову економічну кризу 1957-1958 рр., по ряду характеристик наблизилась до кризи 1929 -1933 рр. За період кризи в США промислове виробництво скоротилося на 13%, в Японії - на 20%, у ФРН - на 22%, у Великобританії - на 10%, у Франції - на 13%, в Італії - на 14%. Курси акцій з грудня 1973 по грудень 1974 року впали в США на 33%, в Японії - на 17%, у ФРН - на 10%, у Великобританії - на 56%, у Франції - на 33%, в Італії - на 28%. Число банкрутств в 1974 р в порівнянні з 1973 р зросла в США на 6%, в Японії - на 42%, у ФРН - на 40%, у Великобританії - на 47%, у Франції - на 27% і наблизилось до статистики кризи 1929-1933 рр. До середини 1975 р число повністю безробітних в розвинених капіталістичних країнах досягло 15 млн. ос. Більше 10 млн. були переведені на неповний робочий тиждень або тимчасово звільнені з підприємств, що призвело до падіння реальних доходів. Криза 1973-1975 рр. почалась в США, пов'язана, перш за все, з «нафтовим ембарго» по відношенню до Заходу з боку більшості великих країн-експортерів нафти. 17 жовтня 1973 р ОПЕК, в яку входили всі арабські країни - члени ОПЕК, а також Єгипет і Сирія, заявила в ході Жовтневої війни, що вона не буде поставляти нафту країнам, які підтримали Ізраїль у конфлікті з Сирією і Єгиптом. Це стосувалося насамперед США і їх союзників в Західній Європі. У цей день з-за зниження обсягу видобутку нафти країнами - членами ОПЕК, ціна бареля нафти піднялася на 67% - з 3 до 5 доларів. У 1974 р вартість нафти досягла 12 доларів. В результаті нафтової кризи багато банків стали активно працювати з нафтодоларами. Саме тоді виник ринок євродоларів і почався міжнародний бум кредитування. У свою чергу, американські банки, у яких значна частина бізнесу була розпорошена за межами США, почали створювати холдингові структури, що дозволяло уникати підзвітності американським регуляторам. Були створені нові фінансові інструменти і технології фінансування. Одночасно, нафтова криза сприяла посиленню експорту нафти на Захід з Радянського Союзу.
1980-1982	Світова економічна криза(Аргентина, Бразилія) Охопила розвинуті країни, країни, що розвиваються, з них найбільше - Аргентину та Бразилію. При загальному затяжному характер криза в США і Канаді проходила двома хвилями. Індекс промислового виробництва в розвинених капіталістичних країнах склав в 1982 р 95,5% по відношенню до 1979 р в країнах, що розвиваються - 87,5%. Падіння виробництва в США в 1982 р дорівнювало 8,2%, в країнах - членах ЄЕС 1,2%. У світовій

	економічній кризі 1980-1982 рр. виділяють два етапи: спочатку вона охопила Великобританію і Францію, а потім США та інші розвинені країни. На першому етапі криза поширилася на галузі, що виробляють предмети особистого споживання, на другому вона охопила важку промисловість (в тому числі чорну металургію). Збереглися симптоми енергетичної кризи. Після цієї кризи держави почали вводити імпортні обмеження.
1987	Світова економічна криза (США, «чорний понеділок») 19 жовтня 1987 року - черговий «чорний понеділок» американської економіки. Фондовий індекс Доу-Джонса обвалився на 22,6%. Це подія швидко поширилася по всьому світу. Слідом за американським ринком обвалилися ринки Австралії, Канади, Гонконгу. Фондові біржі Австралії втратили до кінця жовтня 41,8%, Канади - 22,5%, Гонконгу - 45,8%, Великобританії - 26,4%. Загально визнаними причинами краху прийнято вважати програмний трейдинг, неліквідність, переоціненість ринку і ринкову психологію. Однак, на думку ряду економістів, міжнародна природа кризи суперечить спробам обґрунтувати причини цієї катастрофи програмним трейдингом. На той момент програмний трейдинг був поширений головним чином в США, а криза почалася в Гонконзі, поширився по Європі і лише потім вдарила по США. Іншою можливою причиною кризи є «стадний рефлекс»: відтік інвесторів з ринків після сильного зниження капіталізації декількох крупних компаній. Згідно ще однієї популярної теорії, причиною катастрофи була неузгодженість монетарної політики країн Великої сімки. США, які хотіли підтримати долар і обмежити інфляцію, провели дуже швидкі зміни в монетарній політиці, не погодивши їх з європейськими країнами. Деякий час після краху торгівля на світових фондових ринках була обмежена, оскільки обчислювальна техніка того часу не справлялася з величезною кількістю замовлень. Це обмеження торгівлі дозволило Федеральній резервній системі і центральним банкам інших країн вжити заходів щодо стримування поширення світової фінансової кризи.
1994-1995	Мексиканська валютно-фінансова криза Мексиканський криза стала результатом політики уряду країни по залученню іноземних інвестицій. В кінці 1980-х рр. в Мексиці відкрили фондову біржу і розмістили акції держпідприємств. 1989-1994 рр. характеризувався притоком іноземного капіталу. Але до 1994 року більшість іноземців стало побоюватися виникнення економічної кризи і стало виводити свої капітали з країни. «Чорний вівторок» для мексиканського песо настав 20 грудня 1994 р коли уряд Мексики, опинившись перед фактом величезного зовнішньоторговельного дисбалансу, оголосило про девальвацію національної валюти на 27%. Ця заява послужила сигналом до масового відступу з країни іноземних інвесторів. За три тижні песо девальвував по відношенню до долара США на 40%. Після мексиканських подій валютно-боргова криза, безпосередньою причиною якої є відтік капіталу з країни, отримав назву «ефект текіли». Масштаби кризи спонукав США разом з МВФ вжити термінових заходів з порятунку мексиканської економіки і виступити гарантами пакету допомоги в 51 млрд. доларів. В результаті нових доларових вливань в мексиканську економіку криза не була затяжною. Різке падіння виробництва в 1995 р на 6,6% змінилося вже в наступному році приростом в 5,2%, а в 1997 р, був відзначений найвищий показник зростання ВВП на рівні 7%. Інфляція, що становила в 1995 р 52%, знизилася в 1997 р до 17%.
1997-1998	Азіатська фінансова криза Причиною стала девальвація валют цього регіону і занадто високий рівень дефіциту платіжного балансу. Його підґрунтя - надзвичайно швидке зростання економік «азіатський тигрів», який сприяв потужний приток капіталу в ці країни, зростання державного і корпоративного боргу, перегріву економіки і буму на ринку нерухомості. Економісти підрахували, що ця світова криза знизила обсяг світового ВВП приблизно на 2 трлн. доларів. Азіатська фінансова криза почалася в липні 1997 року в Таїланді, її початок ознаменувала девальвація тайської валюти - банта, яка була сильно переоцінена по відношенню до долара. До кінця року одна за одною були девальвовані практично всі східноазійські валюти. З 2 липня по 31 жовтня 1997 р девальвація національних валют по відношенню до долара США склала в Таїланді - 39,5%, в Індонезії - 33,2%, в Малайзії - 26,8%, на Філіппінах - 24,3%, в Сінгапурі - 9,5%, в Південній Кореї - 8%. Слідом за девальвацією національних валют різко пішли вниз цінні папери місцевих компаній, що в кінцевому рахунку вилилося в крах фондового ринку. Почалася втеча інвесторів з регіону. 1998 року темпи зростання ВНП стали негативними: в Малайзії вони склали-7%, В Таїланді, Південній Кореї та Індонезії -11%, -7% і -13% відповідно. Національні валюти були знецінені мінімум на 30%. За деякими підрахунками, тільки за перші півроку 1998 р зі

	Східної Азії було виведено близько 50 млрд. доларів. Для подолання кризи ці країни були змушені вдатися до зовнішніх запозичень. Найбільшою мірою від кризи постраждали Таїланд, Малайзія, Індонезія і Південна Корея. У меншій мірі - Японія, Гонконг, Лаос, Філіппіни, Китай, Індія і В'єтнам. Для всіх названих економік протягом 1997-1998 рр. були характерні падіння курсу національної валюти, падіння фондових індексів, зростання інфляції, збільшення обсягу корпоративного боргу, банкрутства корпорацій.
2001-2002	Аргентинська економічна криза Одною з причин кризи називають монетарні реформи Кавалло, в ході яких була приватизована держвласність і введена прив'язка національної валюти до долара США. Аргентинська економічна криза була проявом стагнації економіки протягом кінця 1990-х - початку 2000-х рр. У 1999 р президент Фернандо де ла Руа зіткнувся з високим рівнем безробіття і переоціненим курсом валюти через фіксований обмінний курс. У 1999 р ВВП Аргентини знизився на 4%, і в країні почалася рецесія. Єдиною реальною дією уряду Аргентини стала заморозка банківських депозитів. У 2001 р сума банківських рахунків в доларах США становила 40 млрд. доларів. Потім уряд перевів всі доларові заощадження громадян в песо, і вони втратили половину своєї вартості. Це було зроблено для того, щоб виплатити величезний державний борг Аргентини. У ніч на 19 грудня 2001 року, коли аргентинці вийшли на вулиці, протестуючи проти рішення заморозити депозити, президент оголосив військовий стан. Одним з найбільш яскравих ознак аргентинського економічної кризи стала поява так званих бідних людей, що займаються збором будь-якого сміття, який можна здати на переробку (банок, пляшок, паперу), щоб заробити хоч трохи грошей. У деяких районах Аргентини люди перейшли на натуральний обмін, щоб пережити економічну кризу.
2001	Криза інтернет-компаній «Доткомов» Бурхливий розвиток «доткомів» був пов'язаний з підвищеною увагою суспільства до нових можливостей, що надаються всесвітньою мережею. Саме це і спричинило за собою виникнення величезної кількості фірм, які, використовуючи інтернет, легко отримували значні інвестиції не тільки від венчурних фондів, але і від більш традиційних фінансових інститутів. Пузир утворився в результаті зльоту акцій інтернет-компаній (переважно американських), а також появи великої кількості нових інтернет-компаній і переорієнтування старих компаній на інтернет-бізнес в кінці XX ст. Але нові бізнес-моделі виявилися неефективними, а витрачені, в основному на рекламу, великі кредити привели до хвилі банкрутств, сильного падіння індексу NASDAQ, а також обвалу цін на серверні комп'ютери. Крах доткомів викликав масштабний відтік фінансових коштів з інтернет-сектору економіки і втрату довіри до даного типу бізнесу. В результаті цих подій, породжених інфоекономікою Силіконової долини, сотні інтернет-компаній збанкрутували, були ліквідовані або продані. Крах інтернет-компаній (доткомів) спочатку зачепив дрібні інтернет-компаній, потім хвиля банкрутств прокотилася великими компаніями, що спеціалізувалися на послугах b2b. Причина кризи - невиправдано високий рівень інвестицій в компанії IT-сектору і низькі фінансові показники багатьох з них. Кілька керівників компаній були засуджені за шахрайство і розтрату грошей акціонерів. Криза доткомів була важкою і затяжною, перекинулася на високотехнологічні виробництва (HiTech) - це явище відоме як «перша криза високотехнологічних галузей ». Після кризи доткомів у США почалася рецесія. І лише з кінця 2002 року почався повільний підйом.
2008-2009	Глобальна фінансово-економічна криза

Додаток Б

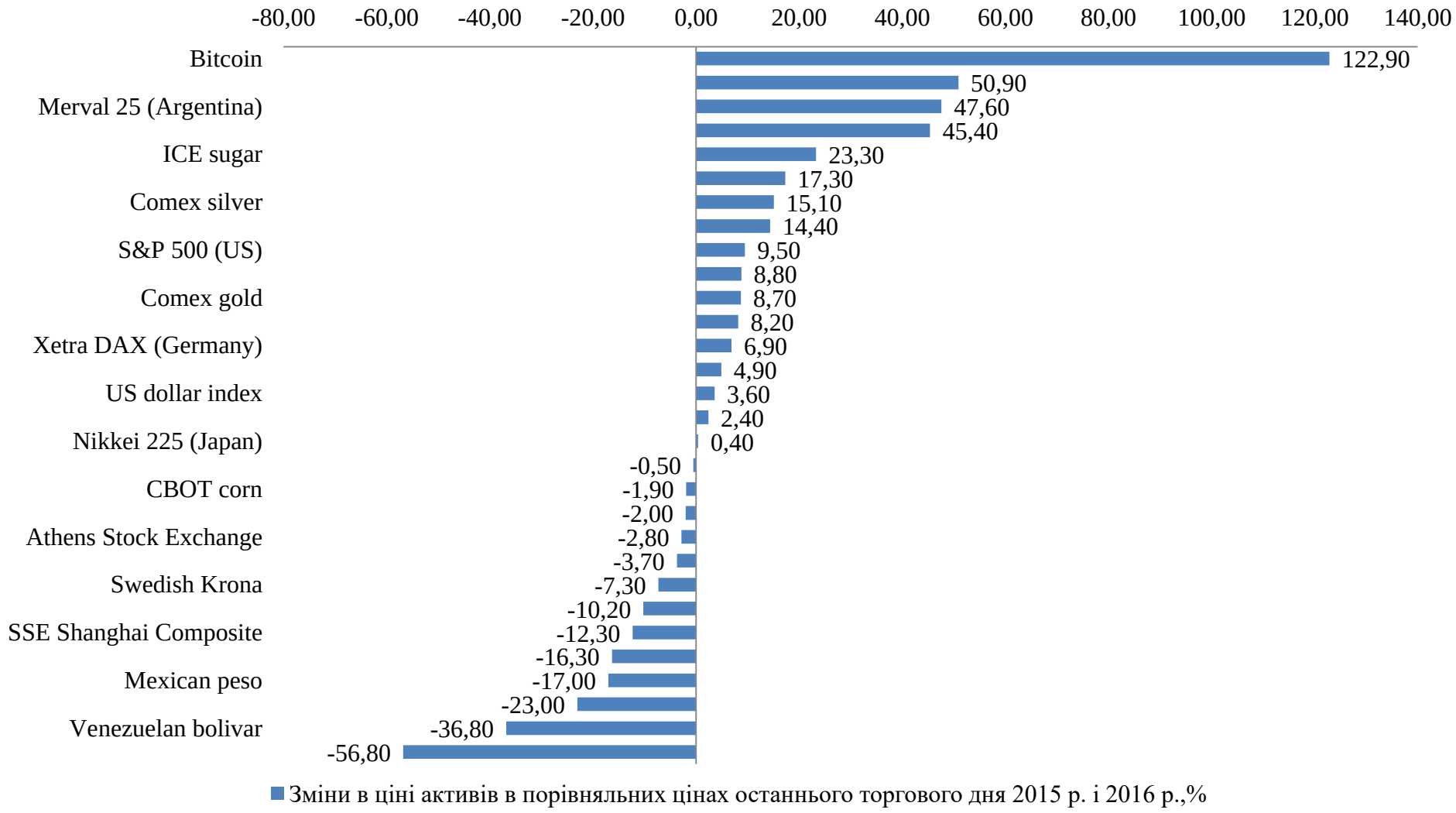

Рис. Б1. Торгова турбулентність на фінансових ринках світу в 2016 році

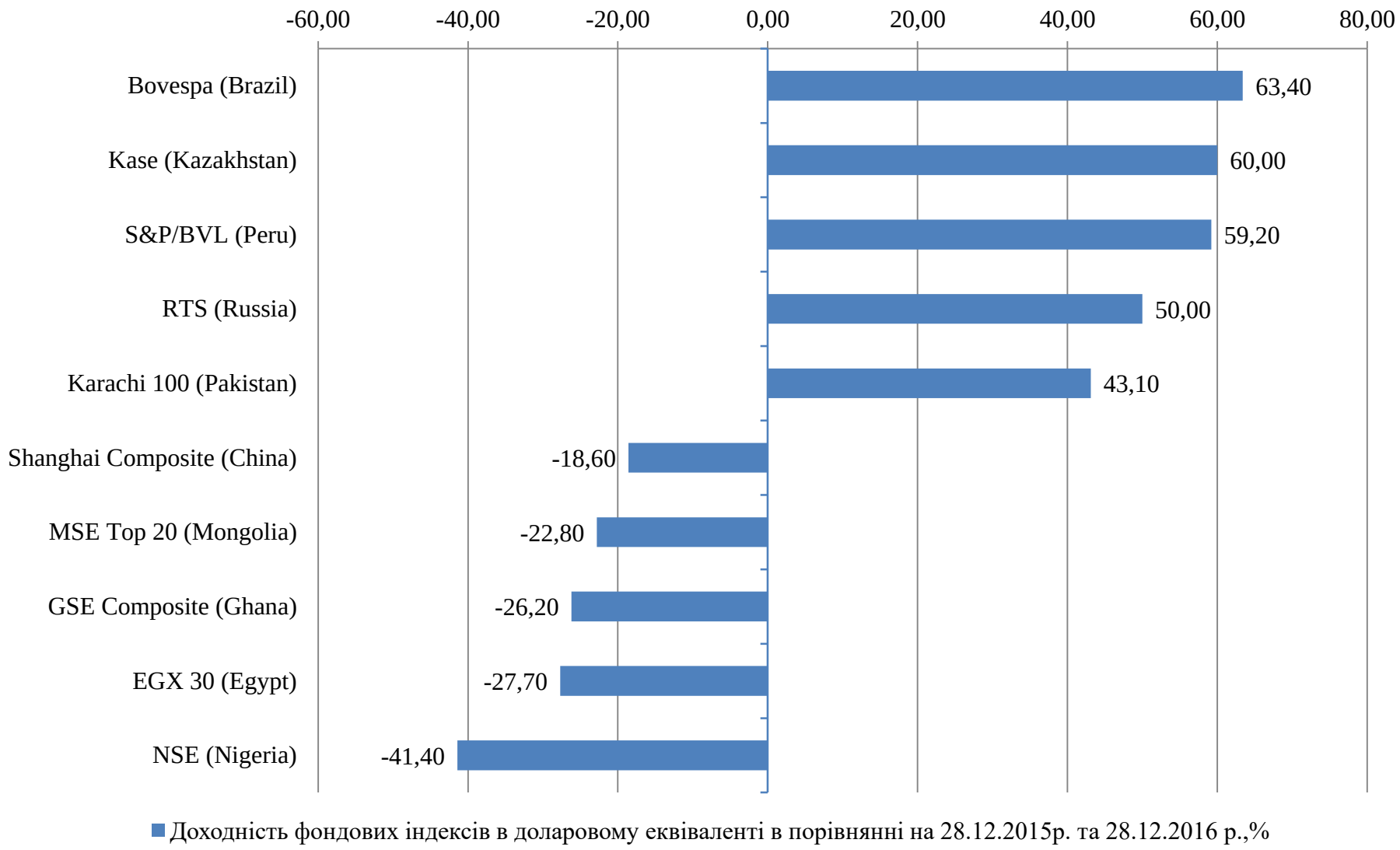

Рис. Б2.Найкращі та найгірші фондові індекси в 2016 році

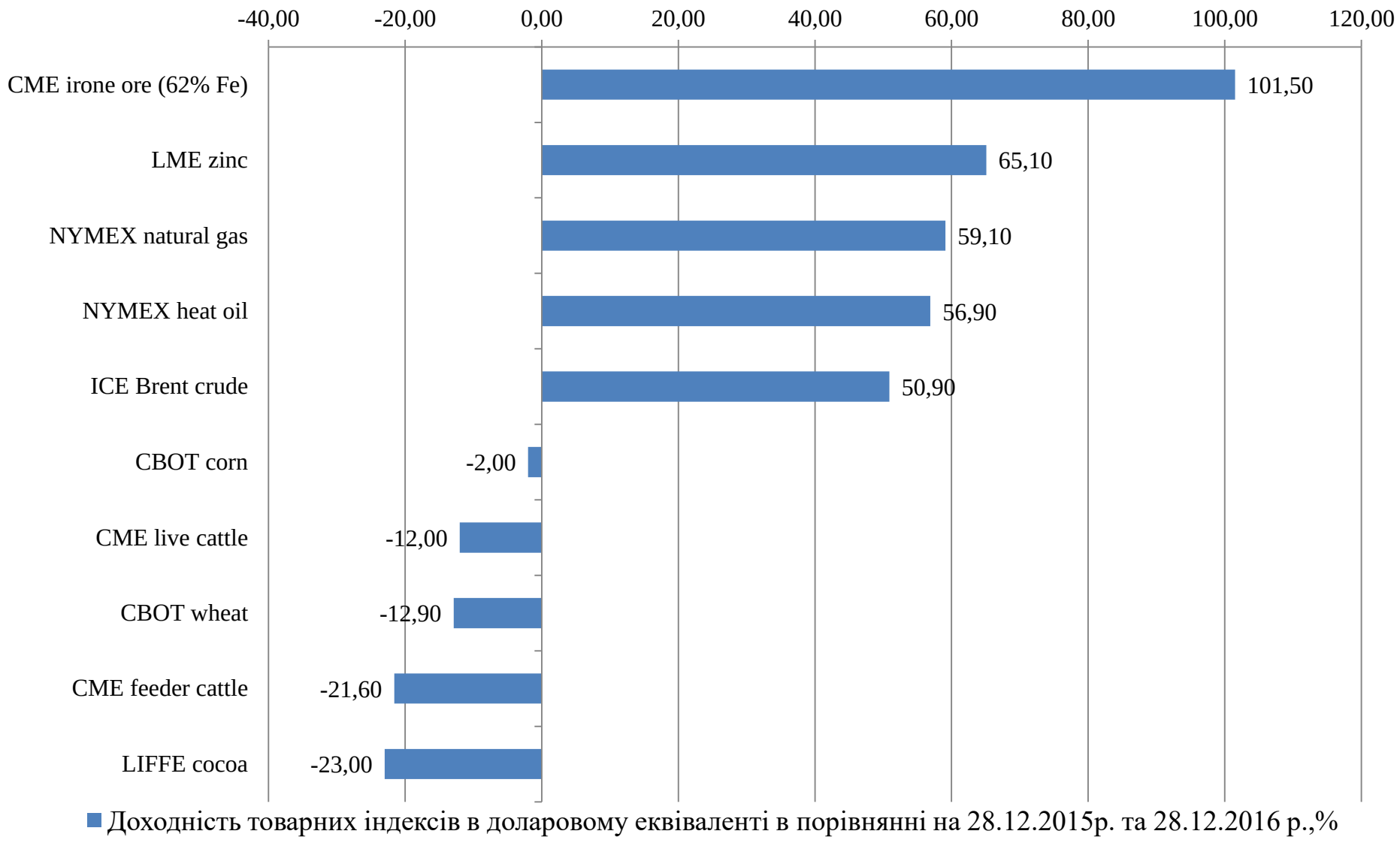

Рис. Б3. Найкращі та найгірші товарні індекси в 2016 році

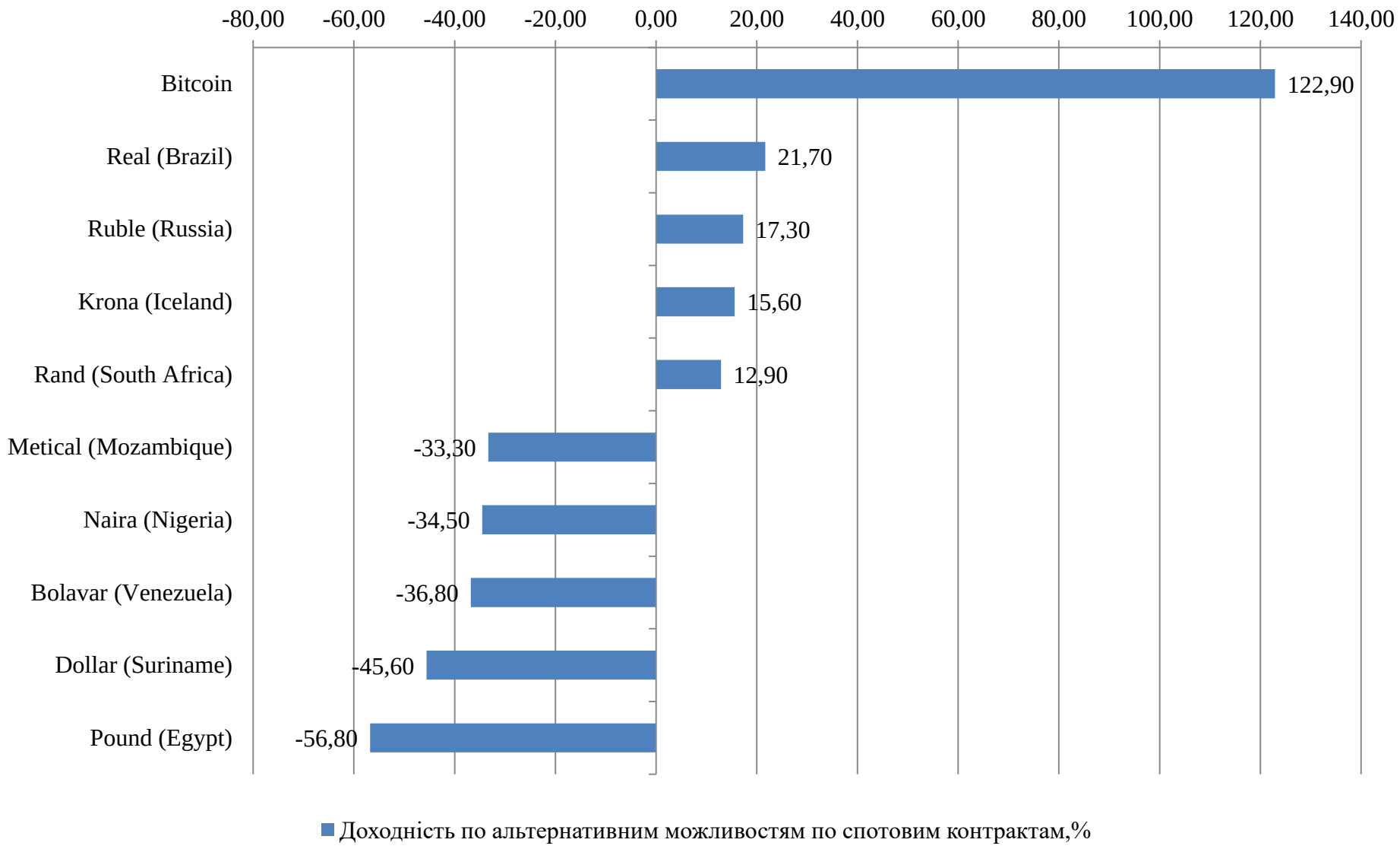

Рис. Б4. Найкращі та найгірші валюти в 2016 році

Додаток В
Таблиця

Інформація щодо опрацювання проектів регуляторних актів органів місцевого самоврядування

Назва регіону	Кількість проектів регуляторних актів органів місцевого самоврядування, що опрацьовувалися ДРС				З них:															
					ДРС України надано відмову у розгляді (неповний пакет документів)				ДРС України надано пропозиції щодо удосконалення проекту регуляторного акта				у ДРС України відсутні пропозиції щодо удосконалення проекту регуляторного акта				поданий проект рішення не є регуляторним актом			
	за I квартал	за II квартал	за III квартал	за IV квартал	за I квартал	за II квартал	за III квартал	за IV квартал	за I квартал	за II квартал	за III квартал	за IV квартал	за I квартал	за II квартал	за III квартал	за IV квартал	за I квартал	за II квартал	за III квартал	за IV квартал
Вінницька область	1	2	3	1	0	0	2	0	1	1	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0
Волинська область	12	11	20	4	4	4	0	0	4	7	20	3	4	0	0	1	0	0	0	0
Дніпропетровська область	8	36	26	6	0	7	4	3	2	19	30	1	4	5	2	2	2	5	0	0
Донецька область	6	16	10	55	0	4	6	26	4	4	4	18	2	7	0	11	0	1	0	0
Житомирська область	1	3	0	2	1	2	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1
Закарпатська область	0	6	0	2	0	0	0	0	0	4	0	1	0	2	0	1	0	0		0
Запорізька область	15	32	46	27	1	10	16	1	4	11	17	19	9	11	13	7	1	0	0	0
Івано-Франківська область	3	4	4	2	0	0	0	0	2	1	1	2	1	3	3	0	0	0	0	0
Київська область	13	19	5	9	5	3	0	2	6	8	5	5	2	7	0	2	0	1	0	0
Кіровоградська область	0	4	48	3	0	1	7	1	0	3	28	2	0	0	12	0	0	0	1	0
Луганська область	16	34	54	43	7	2	3	3	9	25	21	35	0	7	30	4	0	0	0	1
Львівська область	1	6	3	3	0	2	0	0	0	3	0	2	0	1	3	1	1	0	0	0
Миколаївська область	0	26	0	52	0	1	0	0	0	8	0	43	0	17	0	7	0	0	0	2
Одеська область	2	8	10	1	0	1	3	1	1	5	5	0	1	1	2	0	0	1	0	0
Полтавська область	2	13	28	20	1	6	13	4	0	2	12	6	1	5	3	6	0	0	0	4
Рівненська область	1	4	24	2	0	0	20	0	1	4	2	2	0	0	2	0	0	0	0	0
Сумська область	10	86	176	129	1	25	12	9	9	48	135	95	0	13	27	24	0	0	2	1
Тернопільська область	0	3	0	2	0	3	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0
Харківська область	4	14	52	7	1	4	6	2	1	10	46	5	2	0	0	0	0	0	0	0
Херсонська область	7	61	15	2	0	0	4	0	3	57	8	2	4	4	3	0	0	0	0	0
Хмельницька область	9	5	48	12	0	0	0	0	7	4	47	9	2	1	1	3	0	0	0	0
Черкаська область	5	9	47	12	0	0	1	1	3	8	33	5	2	1	10	5	0	0	3	1
Чернівецька область	0	5	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0
Чернігівська область	2	13	17	3	0	2	0	0	1	4	17	2	1	4	0	1	0	3	0	0
м. Київ	5	3	1	0	1	2	0	0	3	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Всього за кватрал	***123***	***423***	***637***	***399***	***22***	***79***	***97***	***53***	***61***	***240***	***433***	***261***	***36***	***93***	***111***	***75***	***4***	***11***	***6***	***10***
Всього за 2015 рік	***1582***				***251***				***995***				***315***				***31***			

Додаток Г

РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ
соціально-економічного розвитку регіонів за січень-грудень 2016 року

Найменування регіону	Економічна ефективність														
	Місце регіону за напрямом	1. Індекс промислової продукції, відсотків до відповідного періоду попереднього року		2. Обсяг реалізованої промислової продукції у розрахунку на одну особу населення		3.Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва, відсотків до відповідного періоду попереднього року		4.Обсяг виробництва продукції сільського господарства у розрахунку на одну особу сільського населення (у постійних цінах)		5. Індекс будівельної продукції, відсотків до відповідного періоду попереднього року		6. Обсяг виконаних будівельних робіт у розрахунку на одну особу населення		7. Індекс споживчих цін, відсотків до грудня попереднього року	
		відсотків	місце за результатами оцінки	гривень	місце за результатами оцінки	відсотків	місце за результатами оцінки	гривень	місце за результатами оцінки	відсотків	місце за результатами оцінки	гривень	місце за результатами оцінки	відсотків	місце за результатами оцінки
Вінницька	**1**	105,3	**13**	33550,1	**10**	117,5	**2**	27271	**8**	143,2	**1**	1520,2	**9**	110,0	**1**
Волинська	**21**	100,2	**17**	21422,4	**20**	102,1	**16-17**	13213	**19**	110,6	**16**	1262,7	**11**	111,8	**9**
Дніпропетровська	**9**	99,3	**19-20**	100031,7	**1**	100,2	**22**	28545	**5**	100,0	**21**	1934,8	**7**	112,7	**17-18**
Донецька	**15**	106,4	**6**	48873,1	**5**	106,3	**10**	18736	**14**	104,7	**18**	632,6	**22**	111,6	**6-7**
Житомирська	**8**	105,7	**12**	24479,1	**16**	115,7	**3**	18208	**15**	139,0	**2**	773,5	**20**	112,6	**16**
Закарпатська	**24**	105,9	**9**	13951,8	**24**	95,9	**24**	4956	**24**	118,6	**9**	637,9	**21**	111,7	**8**
Запорізька	**16**	96,9	**22-23**	82019,5	**3**	98,4	**23**	24834	**11**	98,8	**23**	983,6	**17**	112,3	**13-15**
Івано-Франківська	**22**	95,5	**24**	25410,3	**15**	101,5	**20**	7442	**23**	103,5	**19**	1087,9	**14**	110,9	**3**
Київська	**3**	106,2	**8**	47651,1	**7**	110,0	**5**	23753	**12**	133,0	**4**	2412,6	**5**	112,2	**11-12**
Кіровоградська	**5**	120,3	**2**	23574,4	**17**	109,3	**6**	33373	**1**	111,8	**15**	852,6	**18**	112,3	**13-15**
Луганська	**2**	139,0	**1**	16859,9	**22**	118,7	**1**	16622	**16**	118,1	**10**	316,2	**25**	110,7	**2**
Львівська	**19**	99,3	**19-20**	26592,6	**12**	102,0	**18**	9300	**21**	122,3	**8**	1945,5	**6**	111,9	**10**
Миколаївська	**7**	110,5	**3**	38799,7	**9**	108,4	**7**	26502	**10**	116,9	**11**	1713,1	**8**	112,2	**11-12**
Одеська	**10**	109,2	**5**	18948,4	**21**	111,4	**4**	14972	**17**	133,8	**3**	2798,9	**3**	113,6	**21**
Полтавська	**11**	100,1	**18**	87905,3	**2**	103,1	**15**	31533	**2**	91,5	**24**	2980,4	**2**	114,2	**24-25**
Рівненська	**25**	98,1	**21**	25449,1	**14**	105,0	**11**	11043	**20**	83,7	**25**	1035,9	**15**	112,3	**13-15**
Сумська	**20**	91,2	**25**	31176,4	**11**	104,3	**14**	29484	**4**	116,5	**12**	1017,5	**16**	114,2	**24-25**
Тернопільська	**14**	110,3	**4**	14814,3	**23**	104,4	**12-13**	14447	**18**	129,6	**6**	1268,9	**10**	111,6	**6-7**
Харківська	**6**	105,8	**10-11**	48256,8	**6**	106,5	**9**	29773	**3**	131,1	**5**	2688,0	**4**	114,1	**23**
Херсонська	**18**	102,0	**16**	22231,8	**18**	101,7	**19**	26818	**9**	113,8	**14**	621,1	**23**	112,8	**19-20**
Хмельницька	**12**	104,7	**14**	25553,4	**13**	107,5	**8**	22174	**13**	107,6	**17**	1221,0	**12**	111,4	**5**
Черкаська	**13**	106,3	**7**	42534,2	**8**	102,1	**16-17**	27973	**7**	114,7	**13**	847,0	**19**	112,7	**17-18**
Чернівецька	**23**	96,9	**22-23**	9499,5	**25**	101,0	**21**	8362	**22**	99,5	**22**	1120,8	**13**	111,0	**4**
Чернігівська	**17**	105,8	**10-11**	21800,9	**19**	104,4	**12-13**	28187	**6**	100,3	**20**	616,1	**24**	112,8	**19-20**
м. Київ	**4**	104,4	**15**	50883,0	**4**	-	-	-	-	126,7	**7**	5834,9	**1**	114,0	**22**

РЕЗУЛЬТАТИ ОЦІНКИ
соціально-економічного розвитку регіонів за січень-вересень 2015 року

Найменування регіону	Загальне місце регіону за всіма напрямами	Економічна ефективність														
		Місце регіону за напрямом	1. Індекс промислової продукції, відсотків до відповідного періоду попереднього року		2. Обсяг реалізованої промислової продукції у розрахунку на одну особу населення		3.Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва, відсотків до відповідного періоду попереднього року		4.Обсяг виробництва продукції сільського господарства у розрахунку на одну особу сільського населення (у постійних цінах)		5. Індекс будівельної продукції, відсотків до відповідного періоду попереднього року		6. Обсяг виконаних будівельних робіт у розрахунку на одну особу населення		7. Індекс споживчих цін, відсотків до грудня попереднього року	
			відсотків	місце за результатами оцінки	гривень	місце за результатами оцінки	відсотків	місце за результатами оцінки	гривень	місце за результатами оцінки	відсотків	місце за результатами оцінки	гривень	місце за результатами оцінки	відсотків	місце за результатами оцінки
Вінницька	5	6	109,2	2	19253,5	11	98,8	4-5	16680	10	92,8	8	569,5	13	139,7	4
Волинська	13	9	101,1	4-5	12756,6	21	98,6	7	10051	18	137,0	1	631,4	9	143,1	14
Дніпропетровська	2	2	90,5	17	66459,7	1	97,3	11	21310	3	84,9	13	1138,7	4	141,7	7
Донецька	24	24	58,9	24	29459,4	5	61,3	24	14683	14	32,6	24	332,7	20	140,2	5
Житомирська	22	17	110,0	1	14137,5	17	97,9	9	11077	17	64,7	21	245,3	24	142,7	11-12
Закарпатська	15	23	82,1	22	7908,5	22	92,1	18-19	4041	24	100,9	4	271,8	23	143,2	15-16
Запорізька	8	4	95,0	10	54098,4	2	106,9	2	21759	2	87,5	12	556,9	14	140,8	6
Івано-Франківська	10	18	91,7	16	16208,6	12	98,8	4-5	5587	23	97,1	6	545,5	16	143,4	17
Київська	3	13	94,5	12	28467,1	6	92,5	16	15493	12	80,0	17	925,5	6	144,8	22
Кіровоградська	11	12	79,0	23	14611,2	15	90,0	22	21039	5	81,6	16	355,7	19	139,3	3
Луганська	25	25	22,0	25	6895,1	24	81,9	23	11778	15	23,3	25	97,2	25	135,8	2
Львівська	7	16	99,7	6-7	14952,2	14	97,6	10	7019	21	106,9	3	829,2	7	146,3	24
Миколаївська	6	5	89,3	18	21299,7	9	98,5	8	19890	7	110,4	2	759,5	8	141,9	8
Одеська	16	15	94,0	14	13434,5	20	96,6	12	11157	16	65,4	20	1046,6	5	142,5	10
Полтавська	18	3	94,4	13	49650,9	3	102,2	3	20439	6	82,9	14	1928,7	2	143,6	19
Рівненська	9	21	102,3	3	15246,5	13	94,0	14	7985	20	53,1	23	629,6	10	144,0	21
Сумська	12	10	99,6	8	20789,1	10	92,1	18-19	17691	9	91,3	10	501,1	17	142,7	11-12
Тернопільська	23	20	94,9	11	7287,3	23	95,8	13	9994	19	92,0	9	552,0	15	146,4	25
Харківська	4	7	83,2	21	26359,8	7	92,5	17	21295	4	96,1	7	1147,8	3	142,9	13
Херсонська	17	8	97,6	9	13623,4	19	109,3	1	22592	1	82,7	15	285,1	22	142,2	9
Хмельницька	14	14	99,7	6-7	14065,0	18	90,1	21	15219	13	99,8	5	621,0	11	143,5	18
Черкаська	19	11	87,6	20	24051,0	8	98,7	6	18895	8	90,7	11	412,8	18	143,9	20
Чернівецька	20	22	101,1	4-5	5132,5	25	93,6	15	6528	22	71,8	19	574,1	12	143,2	15-16
Чернігівська	21	19	88,2	19	14163,8	16	90,9	20	16612	11	59,7	22	323,8	21	144,9	23
м. Київ	1	1	92,6	15	30081,7	4	-	-	-	-	78,4	18	2759,4	1	132,3	1

Додаток Д

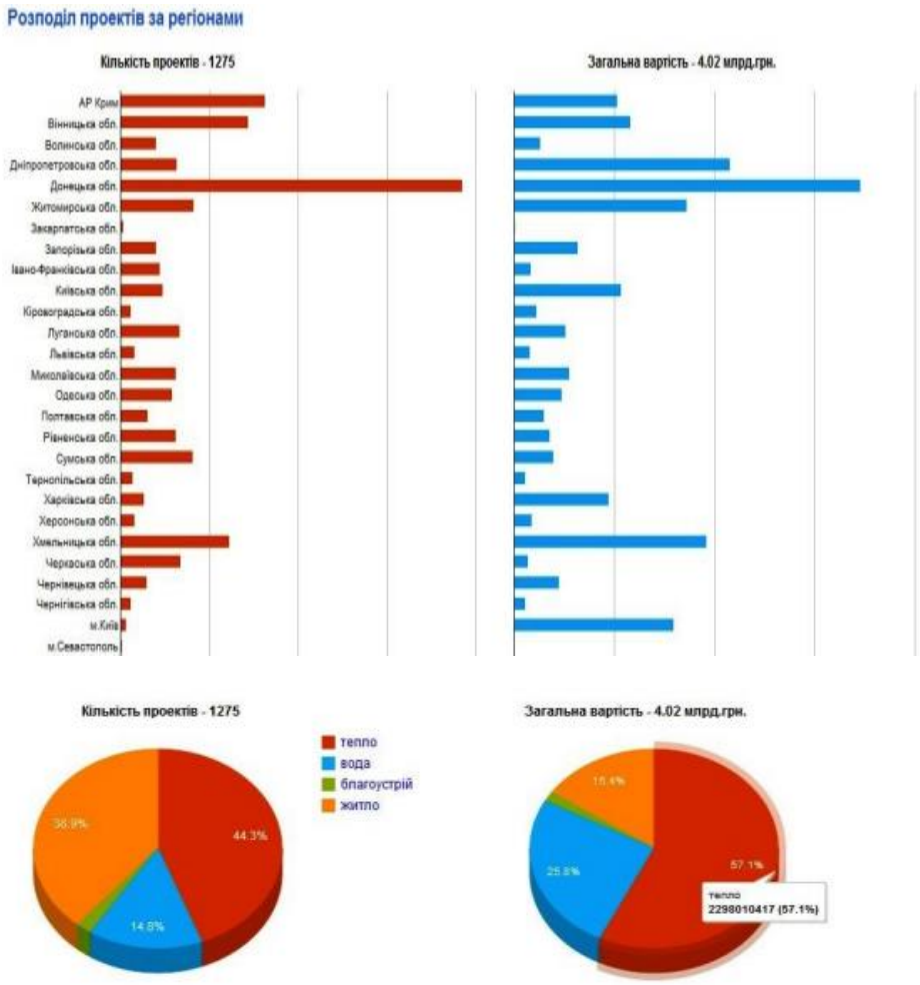
Розподіл проектів за регіонами
Кількість проектів - 1275
Загальна вартість - 4.02 млрд.грн.
АР Крим
Вінницька обл.
Волинська обл.
Дніпропетровська обл.
Донецька обл.
Житомирська обл.
Закарпатська обл.
Запорізька обл.
Івано-Франківська обл.
Київська обл.
Кіровоградська обл.
Луганська обл.
Львівська обл.
Миколаївська обл.
Одеська обл.
Полтавська обл.
Рівненська обл.
Сумська обл.
Тернопільська обл.
Харківська обл.
Херсонська обл.
Хмельницька обл.
Черкаська обл.
Чернівецька обл.
Чернігівська обл.
м.Київ
м.Севастополь
Кількість проектів - 1275
тепло
вода
благоустрій
житло
44.3%
14.8%
36.9%
Загальна вартість - 4.02 млрд.грн.
57.1%
25.8%
16.4%
тепло
2298010417 (57.1%)